

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА
ІМЕНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

ГО «УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КИТАЄЗНАВЦІВ»

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТІКА»

ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

МАТЕРІАЛИ

XVII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

КИТАЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

14 грудня 2023 р.

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Співголови оргкомітету:

Антонюк Л. Л. – проректор з наукової роботи Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, д.е.н., професор

Кіктенко В. О. – в.о. директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, завідувач відділу Азіатського-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, президент Української асоціації китаєзнавців, д.філос.н.

Члени оргкомітету:

Гальперіна Л. П. – експерт Інституту досліджень сучасного Китаю ім. Б. Курца (КНЕУ), к.е.н., професор; **Голод В. Ю.** – молодший науковий співробітник відділу Сучасного Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, голова правління Української асоціації китаєзнавців к.е.н.; **Гончарук А. З.** – головний консультант Національного інституту стратегічних досліджень; **Дроботюк О. В.** – старший науковий співробітник відділу Азіатського-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, член правління Української асоціації китаєзнавців, к.е.н.;

Ільницький Д. О. – професор кафедри міжнародної економіки КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, науковий співробітник Інституту вищої освіти КНЕУ, д.е.н., професор; **Мавріна О. С.** – в.о. завідувача відділу Євразійського степу та вчений секретар Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, к.і.н., с.н.с.;

Отрошенко І. В. – провідний науковий співробітник відділу Сучасного Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, д.і.н.; **Радівілов Д. А.** – завідувач відділу Сучасного Сходу та заступник директора з наукової роботи Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, к.і.н.; **Черницька Т. В.** – професор кафедри міжнародної економіки КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, директор Інституту досліджень сучасного Китаю ім. Б. Курца (КНЕУ), к.е.н., доцент; **Яценко О. М.** – професор кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, експерт Інституту досліджень сучасного Китаю ім. Б. Курца (КНЕУ), д.е.н., професор.

Секретар оргкомітету:

Гобова Є. В. – молодший науковий співробітник відділу Азіатського-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, виконавчий секретар Української асоціації китаєзнавців, к.ф.н.

Інформаційна підтримка – журнал «Україна – Китай»

Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVII міжнародної наукової конференції, 14 грудня 2023 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 352 с.

ISBN 978-966-397-347-0

До збірника включені матеріали виступів наукових співробітників, викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів, які взяли участь у XVII Міжнародній науковій конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» (Київ, 14 грудня 2023 р.). Збірник містить матеріали секцій «Дослідження китайської цивілізації: історія, філософія, культура», «Китай в сучасному світі: міжнародно-політичний аспект», «Сучасна модель соціально-економічного розвитку Китаю», «Теоретичні та прикладні питання китайського мовознавства та літературознавства». Збірник призначений для всіх, хто цікавиться проблемами китаєзнавства, міжнародних відносин і регіоналістики.

УДК 008(510)(063)

© Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2023

ISBN 978-966-397-347-0

© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. ДОСЛІДЖЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА

Абдула А. І., Балута Г. А.

КРИТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ТА КОНФУЦІАНСТВО:
ОСВІТНІЙ ВИМІР СПІВВІДНОШЕННЯ 11

Білокопитов В. В.

КОНЦЕПТ «СВОБОДА» В АКсіОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ
СВІТУ КИТАЮ 14

Верьовкін В. В.

ІСТОРІЯ МЕЙХУА ЦЮАНЬ – ОДНОГО З НАЙСТАРШИХ
БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ КИТАЮ 18

Ганус С. О.

КИТАЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ДОСВІД
І ПРОСВІТНИЦЬКИЙ КОНЦЕПТ «ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ» .. 20

Головчук О. В.

ФІЛОСОФІЯ МИЛОСЕРДЯ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КИТАЇ..... 24

Гура В. В.

КИТАЙСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ,
СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОСТІ 27

Danylova T. V.

ON THE CONFUCIAN VISION OF A PERFECT HUMAN 30

Дун Їгао

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕРТНОГО ЖИТТЯ КИТАЮ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 32

Жао Ї

ВПЛИВ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА КИТАЙСЬКУ
ПЕДАГОГІЧНУ СИСТЕМУ 36

Капранов С. В.

ЗАХІД VERSUS СХІД У РАНЬОГО НІСІДИ ТА ФЕН ЮЛАНЯ..... 39

Кисляк Б. М.

ДОСЛІДНІ ЗРАЗКИ АКОРДЕОНА В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ
СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ 41

Кіслов Д. В. АКТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ЕТИКИ УПРАВЛІННЯ КОНФУЦІЯ.....	44
Коваль Г. П., Тендітний Є. В. ФРАНКО-КИТАЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ СЕРПНЯ 1884 РОКУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ ЛИСТОК».....	48
Кожолянко О. В. РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАТЬ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ У ПЕРІОД ПЕРШИХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ІМПЕРІЙ.....	53
Козловський С. О. ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ У СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ КИТАЇ ЕПОХИ ДИНАСТІЇ ТАН (618–907 РР.).....	57
Кубрак О. В. «СЕРЦЕ» ТА МОРАЛЬНІСТЬ В РЕЛІГІЯХ КИТАЮ ТА В ХРИСТІЯНСТВІ.....	62
Лапченко А. С. ВИКОРИСТАННЯ КИТАЙСЬКОЇ ВИШИВКИ В МОДІ.....	66
Левченко В. Л., Золотарьова К. С. ВПЛИВ МИСТЕЦТВА ГАНДХАРИ НА БУДДИСТСЬКУ САКРАЛЬНУ ПЛАСТИКУ КИТАЮ: ЗНАХІДКИ В ПРОВІНЦІЇ ШЕНЬСІ.....	68
Левченко В. В. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ КИТАЄЗНАВСТВА В ОДЕСІ В 1920–1930 РР.....	72
Леощенко Д. І. ДОМІНУВАННЯ КОЛЕКТИВІЗМУ ЯК СВИТОГЛЯДНОЇ ОСНОВИ ЦИВІЛІЗАЦІЙ СХІДНОГО ТИПУ НА ПРИКЛАДІ ФІЛОСОФІЇ КОНФУЦІАНСТВА.....	76
Марков Д. Є. КИТАЙСЬКА МАНДРІВКА НЕПАЛЬСЬКОГО МОНАХА: ПАЛОМНИЦТВО ДО ВУ ТАЙ ШАНЬ І ЗАРОДЖЕННЯ «НОВОГО БУДДИЗМУ».....	80
Махонін О. О., Тумаков О. І. ЯПОНСЬКІ ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІ ПОСЕЛЕННЯ В КИТАЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАПВКОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ (1895–1930-ТІ РР.).....	84
Павлов О. І. КИТАЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ: НАСЛІДКИ ЇЇ ПРОЯВІВ У СТАВЛЕННІ ДО ВЛАСНОЇ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ.....	88

Пан Лун ВПЛИВ БАКА КЛЕЙТОНА НА ЗАРОДЖЕННЯ ПОПУЛЯРНОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ В КИТАЇ.....	92
Підвойний В. В. ТОПК «КИТАЙ» У ТЕМАТИЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ БІБЛІОТЕКИ-КОЛЕКЦІЇ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО	95
Попов В. Ю., Попова О. В. КОНЦЕПТ СВИТОГЛЯД (世界觀) В СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	99
Рахно К. Ю. ЧОРТИ В ПОКРИВЕЛЬНІЙ КЕРАМІЦІ КИТАЮ	104
Рожкова Л. І. ІЗ СУМЩИНИ ДО КИТАЮ: З ІСТОРІЇ ЕМІГРАЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	108
Скрипник О. М. ПОЛІТИКА ХАЙЦІНЬ В ІСТОРІЇ КИТАЮ	111
Сорокін А. А. УЧАСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ КИЇВМІСЬКРАДИ І (ХХІ) СКЛИКАННЯ В НАЛАГОДЖЕННІ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ МІСТАМИ КИЄВОМ І ТЯНЬЦІНЕМ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ М. КИЄВА).....	115
Сошніков А. О. ТАЛАСЬКА БИТВА 36 Р. ДО Н. Е.: УЧАСТЬ РИМЛЯН У ВІЙСЬКОВОМУ ЗІТКНЕННІ МІЖ ГУНАМИ ТА КИТАЙЦЯМИ В ПІВНІЧНОМУ ТЯНЬ-ШАНІ.....	119
Спіцин Ю. П., Шаповалов Г. І. КИТАЙСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В КОЛЕКЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	123
Стрижко Н. В. ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ КАЛІГРАФІЇ В СУЧАСНОМУ ВІЗУАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ КИТАЮ	128
Сумченко І. В. ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В КИТАЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ТРАДИЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	132
Урусов В. Б. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «КИТАЙСЬКОЇ НАЦІЇ» З ЧАСІВ ДИНАСТІЇ ЦІН ДО СЕРЕДИНИ ХХ СТ.	135

Фесенко Г. Г. ВИЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ЖЕРТВ «НАНКІНСЬКОЇ РІЗАНИНИ».....	137
--	-----

СЕКЦІЯ 2. КИТАЙ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Liwen Fan MICROING: HOW RUSSIA COVERTLY KIDNAPS CHINESE STRATEGY	142
Біліченко Л. С. КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	145
Бортницький В. А. КОНФУЦІАНСТВО, ДАОСИЗМ ТА БУДДИЗМ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ КИТАЮ	149
Burtsev D. V. SINO-AMERICAN RELATIONS: THE ROLE OF TAIWAN AS MAIN CROSS-ROADS OF INTERNATIONAL SECURITY IN ASIA.....	153
Vitchynkina K. O. ENHANCING CHINESE EDUCATION: A POLICY PERSPECTIVE ON INTERNATIONAL EDUCATIONAL PROGRAMS AND INTERCULTURALISM	157
Гольцов А. Г. ГЕОСТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО КИТАЮ В ЄВРАЗІЇ	160
Yefremov D. P. CHINESE DIPLOMACY IN AFRICAN CONFLICTS: AN ANALYSIS OF PEACEBUILDING WITH CHINESE CHARACTERISTICS	164
Коротков Д. С. КИТАЙ У СУЧАСНОМУ АЗІАТСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ	168
Кошовий С. А. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КИТАЮ	172
Мателешко Ю. П. ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОЇ «М'ЯКОЇ СИЛИ» В УКРАЇНІ	176

Naumov S. V. CHINA'S DIPLOMATIC MANEUVERING ON UKRAINIAN-RUSSIAN WAR: FEBRUARY 2022 – FEBRUARY 2023	180
Олійник О. М. ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КИТАЄМ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН	184
Рябець Н. М. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ: ГЕОЕКОНОМІЧНІ І ГЕОПОЛІТИЧНІ АМБІЦІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ	189
Stetsiuk K. S. CHINA'S SPACE ACTIVITIES IN 2023: A BRIEF OVERVIEW BASED ON "CHINA DAILY" MEDIA COVERAGE.....	194
Стрихоцький Т. Л. «М'ЯКА СИЛА» КНР У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКА АРАВІЯ	202
Сутула О. А. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ КИТАЮ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ	206
Толстов С. В. ПОЗИЦІЯ КНР ЩОДО ПОЛІТИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	210
Фальковський А. О., Чернявський К. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИТАЮ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	214
Ціватий В. Г. ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ, ЦЕРЕМОНІАЛ І ЕТИКЕТ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ.....	218
Шевченко П. В. ЕКСПЛІКАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПЕКІНУ В РАМКАХ СТРАТЕГІЧНОГО ТРИКУТНИКУ АМЕРИКА – КИТАЙ – РФ ЗА ДОПОМОГОЮ ВЧЕННЯ ШКОЛИ ДИПЛОМАТИЧНОГО МИСТЕЦТВА ВЕРТИКАЛЬНИХ І ГОРИЗОНТАЛЬНИХ АЛЬЯНСІВ (纵横家).....	223
Ямпольська Л. М. «ТАЙВАНСЬКЕ ПИТАННЯ» В КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН США – КНР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	227

СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ

Velychko V. V. CHINESE STUDIES ON MODERNIZATION THEORY: FROM CLASSICS TO POSTMODERN.....	232
Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦИФРОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КИТАЇ.....	235
Golod V. Yu. XUAR DEVELOPMENT LANDSCAPE IN THE CONTEMPORARY CHINA.....	239
Гришова І. Ю., Бальян І. В. ПРОВАЙДІНГ ВИБУХОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ КИТАЮ.....	243
Демочко Г. Л. КОНЦЕПЦІЯ URBAN HEALTH ДЛЯ УКРАЇНИ: КИТАЙСЬКИЙ ДОСВІД ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ЗДОРОВОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ..	247
Дроботюк О. В. ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ Й. ШУМПЕТЕРА В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КИТАЙСЬКИХ ЕКОНОМІСТІВ.....	251
Жданова Л. Л. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО СЕКТОРУ: ПРИКЛАД КИТАЮ.....	254
Метеленко Н. Г., Сіліна І. В. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОМИСЛОВІЙ ЛОГІСТИЦІ КИТАЮ	258
Михайлов В. С., Неділько В. В. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО- КИТАЙСЬКОГО МОРЯ.....	263
Череп А. В., Череп О. Г. ЦИФРОВЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ЯК НОВА РУШІЙНА СИЛА ЯКІСНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КИТАЮ.....	268
Chukhnii O. Yu. AI'S ROLE IN CHINESE CITIES' CLUSTERIZATION IN THE GLOBAL GEOECONOMIC SPACE	272
Яковенко А. О., Нижниченко Я. Є. ДРАЙВЕРИ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОВАЙДІНГУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КИТАЇ ТА СВІТІ.....	276

СЕКЦІЯ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КИТАЙСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Li Haiying

中国的文化实在词研究及理论选择 THE STUDY OF REALIA
AND IT'S THEORETICAL TRENDS IN CHINA..... 280

Вечоринська Т. В.

СТАНОВЛЕННЯ І СЬОГОДЕННЯ КИТАЙСЬКОМОВНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ В КАНАДІ 287

Дашенко Г. В., Русакова К. О.

ЗОБРАЖЕННЯ ОСІНЬОГО ПЕЙЗАЖУ В ШИ ЧЖУ ШУЧЖЕНЬ..... 291

Дашенко Г. В.

ПОЕЗІЯ БАО ЧЖАО (鮑照, 407?-466) В АНГЛІЙСЬКИХ
ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ 295

Ісаєва Н. С.

«ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ» ВІЙНИ В КИТАЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
XX СТОЛІТТЯ 298

Калько Р. М.

СТРАТЕГЕМІКА ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД ВІЙСЬКОВОГО
МИСТЕЦТВА В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ..... 302

Лебедева З. Д.

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ КИТАЮ
З УКРАЇНСЬКИМИ ВИКЛАДАЧАМИ МУЗИКИ..... 306

Логвин М. Ю.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ, ТЛУМАЧЕННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ
ТЕРМІНОЛОГІЇ КИТАЙСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ 309

Максимець В. О.

ТВОРЧИСТЬ ЦАНЬ СЮЕ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ
РЕЦЕПЦІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ..... 313

Магоріна Н. М.

БРУНОШУЛЬЦОМАНІЯ ШИРИТЬСЯ
КИТАЙСЬКОМОВНИМ СВІТОМ 317

Panchenko O. I.

PROBLEMS OF TRANSLATING 'HARRY PORTER'
FROM ENGLISH INTO CHINESE 321

Перепадя Д. О. МЕТАФОРА У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВЖИВАННЯ У РІЗНИХ КОНТЕКСТАХ	325
Поліщук Н. Ю. ВИМИРИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ХХ СТ.	328
Смольницька О. О. ЦІЛНЬ У КИТАЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ ЯРОСЛАВИ ШЕКЕРИ І КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІФОЛОГЕМ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ.....	332
Starostenko T. M. TIME AND SETTING IN THE NOVEL BY XIAO BAI “GAME POINT” ..	337
Suvorova L. K. THE FUNCTIONALITY OF ONEIRIC RECEPTIONS IN THE WORK OF LU XUN	339
Талабірчук О. Ю. «ПРОБЛЕМА ТРЬОХ ТІЛ» ЛЮ ЦИСІНЯ ЯК ЗРАЗОК СУЧАСНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО НАУКОВО-ФАНАСТИЧНОГО РОМАНУ.....	343
Черниш Н. О. СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛУ СЮНЯ У РОБОТАХ УЧЕНОГО ЦЯНЬ ЛІЦЮНЯ	346

СЕКЦІЯ І. ДОСЛІДЖЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА

УДК 141

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-1>

Абдула А. І.

ORCID: 0000-0001-5484-1639

кандидат філософських наук, доцент,

завідувач кафедри філософії

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Балуца Г. А.

ORCID: 0000-0002-4772-9240

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

КРИТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ТА КОНФУЦІАНСТВО: ОСВІТНІЙ ВИМІР СПІВВІДНОШЕННЯ

Ключові слова: критичний раціоналізм, конфуціанство, відкрите суспільство, філософія освіти.

Критичний раціоналізм – впливовий напрям сучасної західної філософії, становлення якого відбувалось навколо ідей відомого британського філософа Карла Поппера. Критичний раціоналізм звертається до широкого кола проблем соціальної філософії, філософії науки, філософії освіти. Питання соціальної та політичної філософії розкриваються, зокрема, в основоположній праці К. Поппера «Відкрите суспільство та його вороги», у якій репрезентовано філософську модель демократичного суспільства, відкритого до критики та самовдосконалення шляхом спроб і помилок. Важливою складовою частиною такого суспільства є освітня система, яка також має втілювати вищезгадані принципи [1]. Загальне визнання демократичного проекту К. Поппера посилює інтерес до освітніх стратегій та цінностей, покладених у його основу

Можна виокремити низку ідей, які характеризують філософію освіти К. Поппера. Перш за все, це критика «державницької» освіти,

орієнтованої на пошук (підготовку, виховання) «найкращого державника», адже така освіта, на думку філософа, «суперечить принципам критичності й інтелектуальної незалежності», «руйнує самотність та ініціативність керівників» як соціальних лідерів. Замість того щоб вчитись «заради кар'єри», вважає К. Поппер, слід заохочувати в учнів інтерес до здобуття знань та здійснення досліджень, виховувати в них любов до істини. Також К. Поппер обґрунтовує необхідність обмеження контролю над освітою, оскільки, на його думку, місія держави забезпечувати доступ громадян до освіти та створювати умови для їхнього саморозвитку. Водночас будь-яка реформа освіти має бути прогнозованою та зрозумілою, здійснюватися шляхом покрокової, поетапної інженерії, адже у іншому випадку вона буде сприйматись як дещо нав'язане ззовні та ірраціональне. Помітною особливістю поглядів філософа є критика колективізму з позицій індивідуалізму та егалітаризму. Мета освіти, на його думку, полягає у тому, щоб допомогти учню сприйняти (а не нав'язати) цінності критичного раціоналізму, і, відповідно, демократичного суспільства, серед яких: повага до істини, незалежність від авторитетів, уміння вчитись на власних помилках і вдосконалюватись за рахунок критики [2].

Погляди К. Поппера мали значний вплив на формування сучасного політичного дискурсу, а також освітньо-філософської дискусії як його системної компоненти, зокрема щодо цінностей відкритого суспільства і можливостей їх реалізації на інституційному та практичному рівнях освіти у процесі її реформування.

Однією з актуальних тем, які характеризують сучасні дослідження у цьому напрямку, є проблема співвідношення засадничих для критичного раціоналізму принципів раціональності з національними цінностями, традиціями, філософськими та моральними орієнтирами. Зразком такого підходу є спроба синтезу раціональних цінностей з традиційними цінностями конфуціанської етики з метою впровадження їх у сферу освіти.

Незважаючи на те, що загалом концепція Поппера як і її освітній вимір безумовно характеризують світоглядний «західний конструкт», низка сучасних дослідників схиляються до того, що вона може бути вдало застосована до Сходу, зокрема, до Східної Азії як території, що поділяє культурні цінності, зумовлені впливом конфуціанства [3, с. 55]. Йдеться про пошук спільного аксіологічного фундаменту незалежно від парадигматичних відмінностей освітніх систем різного типу.

Конфуціанство характеризується спробою привнести порядок у соціальну дисгармонію, долучити мораль у державну владу, замінити силу моральною добротністю. Згідно з Конфуцієм, гармонійне суспільство може бути побудоване, якщо кожен буде виконувати моральні обов'язки, притаманні власній соціальній ролі, дотримуючись низки фундаменталь-

них принципів, перш за все гуманності та ритуалу. Незважаючи на те, що деякі вимоги конфуціанства були актуальними лише за певних історичних обставин і втратили свою легітимність, існує багато свідчень того, що його моральні настанови зберігають свій вплив на соціальні і культурні системи народів Східної Азії, зокрема Китаю [3].

Звісно, співставлення східної та західної традиції у цьому сенсі передбачає суттєві розбіжності. Ч.-М. Лам (Chi-Ming Lam) характеризує ці розбіжності таким чином. Критичний раціоналізм орієнтується на верховенство закону та демократичне суспільство, у той час як конфуціанство не захищає демократичне суспільство і не підтримує закон для захисту свободи людей. До того ж, конфуціанству, як зазначає дослідник, притаманний занадто великий оптимізм щодо освіти і навчання. Критичний раціоналізм, підтримуючи віру у силу розуму, припускає можливість не погоджуватись з опонентом, зберігаючи повагу до нього, у той час як конфуціанство не схильне занадто розмежовувати людину та її думку (вислів на кшталт: «Платон мені друг, але істина дорожча» міг би сприйматись у конфуціанстві як загроза соціальній гармонії). З іншого боку, як відзначає Лам, між конфуціанством та критичним раціоналізмом знаходять і суттєві схожі риси. По-перше, конфуціанство конституює (хоча і неявно) теорію раціональності та її ключові категорії (розум, критику, самокритику, скромність, терпимість, критичну дискусію ті ін.). По-друге, конфуціанство також акцентує на критиці, самокритиці як «раціональних» способах вирішення проблем, хоча і з метою реалізації принципу гуманності (гуманне життя, праця, гуманний уряд), на відміну від «західного» пошуку істини. Мета Конфуція полягає у тому, щоб різні погляди і соціальні ролі сприяли становленню гармонійного суспільства. Таким чином, спільна орієнтація на принципи розуму та критики окреслює перспективи поєднання, на перший погляд, здавалося б, несумісних філософських систем, у тому числі і в освітньому вимірі [3].

Що ж стосується національних принципів, які суперечать настановам критичного раціоналізму чи ідеалам Західної цивілізації, то вони можуть розглядатись у дусі мультикультуралізму та плюралізму як «традиції першого порядку». Ці традиції мають бути осмислені, можливо, піддані критиці традиціями «другого порядку», до яких можна віднести також критичний раціоналізм, за рахунок чого обидві традиції мають вдосконалюватись [3].

Література:

1. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2013.

2. Абдула А., Абдула І. Ціннісні засади й освітні орієнтири «відкритого суспільства». Актуальні проблеми духовності. Кривий Ріг, 2021. Вип. 22. С. 272–292.

3. Lam C. M. *Childhood, Philosophy and Open Society: Implications for Education in Confucian Heritage Cultures*. Singapore : Springer, 2013.

УДК 141.5

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-2>

Білокопитов В. В.

ORCID: 0000-0003-4726-6626

*аспірант кафедри філософії, публічного адміністрування
та соціальної роботи*

*Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

КОНЦЕПТ «СВОБОДА» В АКСІОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КИТАЮ

Ключові слова: свобода, цінність, суспільство, мораль, лібералізм, конфуціанство.

У тлумачних словниках китайської мови слово 自由 zìyóu має кілька значень: 1) самостійний, необмежений, вільний; 2) необмежені права громадян, які здійснюють свою діяльність у межах, встановлених законом; 3) (філософ.) необхідність пізнання та перетворення об'єктивного світу. Також зазначаються такі синоніми: 恣游 zìyóu / вільне пересування, вільність; 自在 zìzài / незалежність, самостійність; 解放 jiěfàng / визволення, розкріпачення, емансипація.

Згідно з дослідженнями китайських істориків слово 自由 «свобода» виникає у китайській мові в період між 108–201 рр. н. е. під час правління династії Східна Хань і має умовне значення «власна думка». У цей період слово має негативне забарвлення і означає поведінку, яка не відповідає загальноприйнятим нормам моралі й етикету. Все це загалом визначає початкову семантику слова та його регулярне використання у давньокитайських трактатах для негативної оцінки дій людини.

Наступний етап у розвитку концепту 自由 «свобода» в китайській аксіологічній картині світу можна пов'язати з діяльністю європейських місіонерів, які пропагують християнські вчення в Китаї під час прав-

ління династій Мін та Цин. Слова 自由, 自在 і 解放 використовуються під час перекладу Біблії та інших священних канонів. На думку китайських спеціалістів, особливий внесок у розвиток концепту «свобода» в китайській культурі внесли італійські місіонери-єзуїти Маттео Річчі та Людовіко Бульо [1].

У пізній період правління Цин наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувається активна взаємодія японської та китайської науки та культури. Китайські студенти прямують до Японії для здобуття освіти. На той час японською мовою перекладені праці європейських філософів, соціологів, економістів та ін. Китайські студенти активно перекладають з японської мови на китайську праці Г. Гегеля, І. Канта, К. Маркса, А. Сміта, що істотно впливає на розвиток китайської наукової думки.

Першою важливою подією для формування та розвитку нового розуміння концепту 自由 «свобода» в Китаї є публікація в 1903 р. двох варіантів перекладу трактату Дж. Стюарта Мілля «Про свободу» (On Liberty). У цьому випадку доцільно зазначити, що назва даного трактату японською мовою перекладається ієрогліфами 自由, якими позначається поняття «лібералізм». При перекладі цього трактату китайською перекладачам – філософу, педагогу Ма Цзюнью та письменнику, перекладачеві Янь Фу – доводиться вирішувати найскладніші завдання трансляції та інтерпретації не існуючих у китайській мові понять та уявлень іншої культури.

Перекладачами обрано стратегію збереження вихідного японського слова 自由 та формування в китайській мові нового значення «ліберальна», що здійснює значний вплив на розвиток концепту свобода в китайській лінгвокультурі.

Таким чином, якщо говорити про китайську лінгвокультуру, то на початку XX ст. формується концепт «свобода», який пов'язаний, з одного боку, з китайською традицією звільнення від традиційної (конфуціанської) моралі та суворих правил, з іншого – з європейською традицією лібералізму середини XIX – початку XX ст.

Також варто зазначити, що це розуміння поняття «свобода» належить до рівня соціальних цінностей. У наступних коментарях на сайтах народних урядів усіх рівнів подано докладні роз'яснення кожної з цінностей. Наприклад, на сайті Сяньнінського Народного уряду (пров. Хубей) зазначається: «У величезному та безмежному світі моє призначення – проявити себе». Ця цінність вказує на свободу волі, свободу існування та розвитку, це чудовий напрямок людського суспільства, одна з найважливіших цінностей марксизму.

У китайських ЗМІ підготовлено відеоролики про значення кожної цінності соціалізму з китайською специфікою. Наприклад, Яанською

студією радіо та телебачення (пров. Сичуань), зокрема у матеріалі «Базові цінності соціалізму: «свобода», зазначається, що «...з точки зору істинної свободи, свобода – це екстерналізація та довільний прояв ідей та бажань, які не підлягають жодним зовнішнім обмеженням. Свобода і дотримання закону доповнюють один одного. Свобода без правил подібна до води без джерела або дерева без коріння. Причина, через яку свобода – це вічне прагнення людства, полягає в тому, що тільки за наявності свободи може бути щастя і тільки зі щастям може бути якісне життя. Прагнення свободи засноване на розумінні того, що завзятість у дотриманні курсу соціалізму з китайською специфікою – це наш шлях до відродження та шлях до здійснення великої китайської мрії про відродження китайської нації» [2].

Таким чином, у сучасній системі цінностей соціалізму з китайською специфікою «свобода» розуміється в нерозривному зв'язку з нормами та правилами, гармонійне поєднання яких дає змогу людині досягти своєї мрії. Все це загалом узгоджується з результатами асоціативного експерименту, представленого у праці Ці Веньтун, коли автор зазначає, що свобода в китайській свідомості пов'язана з подорожами та грошима.

Результати соціального опитування 100 мешканців Китаю віком від 60 років показують, що 自由 / свобода в їхньому розумінні пов'язана з відкритістю та можливостями. В умовах пандемії, ізоляції та самоізоляції вони набули справжнього розуміння свободи (隔离时·我就了解自由是什么意思 «свобода», я зрозумів тільки під час ізоляції; 对我来说·自由是个新的想法 / Свобода – це нове поняття для мене, яке полягає у можливості пересування, вільного вибору свого місцезнаходження та добровільного вибору слідувати рішенням партії та уряду для досягнення цілей боротьби з коронавірусом та його профілактикою, можливості самостійно приймати рішення про участь у громадській діяльності та активно взаємодіяти з представниками різних соціальних груп задля досягнення китайської мрії про велике відродження китайської нації) [3].

Тож як висновок: концепт 自由 «свобода» виникає в ханьській період і спочатку позначає поведінку людини, яка відмовляється слідувати нормам моралі та правилам традиційного китайського суспільства. Побудоване за традиційною словотвірною моделлю слово 自由 складається з двох ієрогліфів, перший з яких має значення «сам», другий – «вихід / вхід за межі», що визначає подальший розвиток семантики та використання слова в китайському буддизмі для позначення «духовного звільнення», у перекладах Біблії, у перекладах європейських наукових трактатів – для позначення «лібералізму», у системі цінностей соціалізму з китайською специфікою – для позна-

чення «власних прагнень», тісно пов'язаних із прагненням всього китайського народу до великого відродження китайської нації. На основі аналізу різних джерел встановлено, що 自由 «свобода» – це необмеженість пересування, духовне визволення, прагнення матеріального достатку та благополуччя, які визначаються ієрархічною структурою китайського суспільства та неухильним дотриманням норм і правил поведінки. Все це загалом дозволяє говорити про те, що в китайській культурі концепт 自由 «свобода» є етноспецифічним концептом, який тісно пов'язаний з філософською, релігійною, політичною, науковою та соціальною традицією та відбиваючим зв'язком китайської культури з іншими культурами у різні історичні періоди. Для китайської аксіологічної концепції культури характерним є уявлення, що справжня свобода можлива тільки: по-перше, у виборі свого духовного шляху, коли кожен сам вирішує, якому вченню слідувати і у що вірити. По-друге, свобода можлива тільки у межах встановлених правил, закріплених, зокрема, юридично. Порушення загального порядку можуть призвести і країну, і народ до вкрай небажаного хаосу. Тому можна сказати, що «найвища свобода – це свобода, впорядкована законами та нормами».

Література:

1. Dreyfus P. Mattéo Ricci: le jésuite qui voulait convertir la Chine. Paris : Éd. du Jubilé-Asie, 2004.

2. 社会主义核心价值观基本内容释义第三章第一节自由：社会主义的价值理想. [Свобода: ідеали соціалістичних цінностей]. URL: https://www.shenqiu.gov.cn/newslast_30088.html.

3. 肺炎隔离：向往远方 无法旅行带来的痛 [Карантин пневмонії: біль, спричинений тугою за далекими місцями та неможливістю подорожувати]. URL: <https://www.bbc.com/zhongwen/simp/world-52056633>.

Верьовкін В. В.

ORCID: 0000-0001-5849-9885

докторант, кандидат філологічних наук,

головний державний інспектор

Державна податкова служба України,

студент

Національна академія Служби безпеки України

м. Київ, Україна

ІСТОРІЯ МЕЙХУА ЦЮАНЬ – ОДНОГО З НАЙСТАРІШИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ КИТАЮ

Ключові слова: Китай, мейхуа цюань, бойові мистецтва, історія.

Напевне, китайські бойові мистецтва є одними з небагатьох бойових мистецтв, які є багатогранним відображенням світосприйняття народу та цілісною системою, яка вміщує в собі історію, культуру, медицину, філософію та традиції народу. Через бойові мистецтва ми знаходимо шлях не тільки для покращення свого фізичного тіла, а й для духовного розвитку.

Одним з найстаріших видів бойових мистецтв є мейхуа чжуан (梅花桩, «стовпи квітучої сливи»), скорочення від ganzhi wushi meihua zhuang (干支五式梅花桩, «стовпи, гілки та 5 форм на стовпах квітучої сливи»), також відомий як мейхуа цюань (梅花拳, «кулак сливової квітки»). Стиль походить від ченців Куньлунь і розглядається як внутрішній, так і зовнішній стиль. Основа стилю також співвідноситься з міфологічною фігурою Юнь Пань. Внаслідок того, що довгий час стиль передавався лише по чоловічій лінії, однією з назв була фузи-цюань (父子拳, «кулак батька й сина») [3, с. 18].

Відповідно до одних джерел даний стиль зародився в китайському регіоні Дунбей та був створений відомим майстром бойових мистецтв на ім'я Хан Хао під час правління династії Мін (1368–1644). Назва «мейхуа» перекладається як «цвіт сливи», що символізує красу, елегантність і стійкість мистецтва.

Найдавніші письмові записи про мейхуа чжуан датуються 1588 роком, періодом 2-го покоління наступника майстра Чжан Саньшена (張三省). У Сюйчжоу, провінція Цзянсу, майстер Чжан почав вивчати мейхуа чжуан. Цзоу Хунї (邹宏义), учень майстра Чжана, став наступником

3-го покоління. У період майстрів Цзоу Веньцзю (郗文斌) і Цзоу Веньжуй (郗文瑞) – наступників 4-го покоління – з'явилися докази організації мейхуа чжуан у провінції Хебей. Майстер Цуй Гуаньжуй (催关瑞), який також є наступником 4-го покоління, оселився в провінції Хебей, повіт Гуанчжун, село Цяньвей [2].

Тим не менш, перші записи про мейхуа цюань можна також віднайти в «Лецзи» (列子), у розділі «Ган вень» (湯問«Питання Тан») та «Історичні записи: Чжао Шицзя». В часи династії Західної Чжоу (XI ст. до н. е. – 771 р. до н. е.) полководець Цзао Фу допоміг правителю Чжоу Му «заспокоїти світ» завдяки своїм навичкам, які й стали основою мейхуа цюань. Тому якщо брати відлік від цих історичних записів, то можна стверджувати, що даний стиль практикується понад 3 тис. років.

Значного поширення бойові мистецтва зазнали під час правління династій Чжоу, Цінь та Хань і досягли свого піку при династіях Тан і Сун. Після захоплення імператора династії Сун відбулось дві події, які вплинули на подальший розвиток: 1) відбулося розділення, відповідно до якого один носій знання відправився на північ, а інший оселився в провінціальному містечку, та 2) знання про деякі бойові мистецтва почали передаватися й розвиватися таємно приблизно до кінця династії Мін і початку династії Цін.

Відповідно до історичних записів мейхуа цюань не було офіційно поширено до Цзоу Хун'ї, який з метою поширення даного стилю покинув Суйчжоу та оселився в провінції Хенань зі своїми учнями Цай Гуанжуй, Ван Сінчжен і Мен Юде.

Прийнявши Хань Хуалі та Сунь Панлоджна, як учнів у Кайчжоу, Цай Гуанжуй вирушив на північ. Він оселився в повіті Пінсян у Пінї та Ма Чжуан (село Хоу Мачжуан). Проїжджаючи через повіт Нейхуан, він прийняв Ян Біна в Балічжуані як учня (пізніше У Таньхуа в 1712 р. імператора Кансі). У Шунде він прийняв Чжан Фу в учні та викладав бойові мистецтва в Мачжуан Цяо, а пізніше він прийняв в учні Лі Цзіньде, Суй Цзіньде та Чжан Юде.

Теоретичні та філософські розробки мейхуа цюань включені в рукописи, які майстри таємно передавали протягом століть. Одним з таких рукописів є «Веньчан», який представляє культурну та філософську доктрину з особливою системною автономією, яка вміщує теорію, історію та генеалогію стилю та літератури мейхуа цюань: геомантію, нумерологію мистецтва ворожіння та збереження здоров'я. Рукопис був створений як об'єднання філософського змісту буддизму, даосизму, конфуціанства, пов'язаного з теоріями інь та ян, п'яти елементів та багуа (теорія восьми триграм). Теорія мейхуа цюань включає зміст китайської філософії, представленої у «Дао де цзін» («Книга шляху та її сили» або «Лаоцзи») та «І цзин» [1].

Як бачимо з вищенаведеного, протягом багатьох років мейхуа цюань передавався різними лініями та практиками, розвиваючись та адаптуючись до різних регіональних стилів та інтерпретацій. Стиль поширився в Китаї та навіть отримав міжнародне визнання. Сьогодні мейхуа цюань продовжує процвітати як традиційне бойове мистецтво, яке цінується через його культурну спадщину та практичність. А тому становить значний інтерес для поглибленого вивчення, тим паче що в українському науковому середовищі, так само, як і в просторах інтернету, інформації з даного питання відносно небагато.

Особливий інтерес, на нашу думку, може становити дослідження рукопису «Веньчан» та внутрішньої енергії ци, культивування якої досягається практиками мейхуа цюань, яка допомагає досягти балансу між фізичною силою, розумовою концентрацією та духовним розвитком, що більшою мірою відсутнє в європейській філософській традиції.

Література:

1. Meihua quan. Shaolin Temple Yunnan. URL: <https://shaolintemple.com/meihua-quan/> (date of access: 29.11.2023).
2. History. International Meihua Quan Federation. URL: <https://meihuaquanfederation.org> (date of access: 29.11.2023).
3. Zhang Guodong, Thomas Green, Carlos Gutiérrez-García. Rural Community, Group Identity and Martial Arts: Social Foundation of Meihuaquan. Ido Movement for Culture. 2016. No. 16(1). P. 18–29. URL: <https://doi.org/10.14589/ido.16.1.3> (date of access: 30.11.2023).

УДК 930.85(510)+32(09)+:321(510):141.133(94+430)«17»
DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-4>

Ганус С. О.

ORCID: 0000-0002-4840-953X

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

КИТАЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ДОСВІД І ПРОСВІТНИЦЬКИЙ КОНЦЕПТ «ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ»

Ключові слова: епоха Просвітництва, філософія історії, китайська цивілізація, китайська держава, суспільно-політичний лад, «освічений абсолютизм».

Відома з античності дихотомія «Схід – Захід» є нелінійною діалектичною конструкцією, складові котрої у їхній експлікації в різні часи відображають як об'єктивні реалії, так і образи взаємосприйняття. Методологічно важливим є умовивід Е. В. Саїда про те, що Схід став інтегральною складовою європейської матеріальної цивілізації та культури. А «орієнталізм» виражає і репрезентує її як певний спосіб дискурсу модерних часів [1, с. 11]. Тому даремно ми не надаємо значення, приміром, тому, що в добу Великих географічних відкриттів ставилася мета знайти морські шляхи до омріяних Індії та «Катаю». Це демонструє імпліцитність уявного «Сходу» в новочасній системі ментальних координат європейців.

З'явилася стійка мода на орієнталістичну естетику. Скажімо, китайський стиль шинуазрі, від франц. *chinoiserie* («китайщина») перетворився у варіант бароко чи рококо, втілюючись у спорудах та інтер'єрах, великому попиті на китайські або «по-китайськи» стилізовані тканини, лакові меблі, гобелени, побутові аксесуари, посуд тощо. Читачі й театралі із захопленням стежили за розвитком сюжету авантюрного роману Р. Е. Распе, головний герой котрого барон Мюнхгаузен хизувався дружбою з китайським богдыханом, або ж Вольтеровою «Китайською сиротою» (за мотивами оригінальної п'єси ХІІІ ст., яку приписують Цзі Цзюньсяну).

Але нас цікавить не тільки і не стільки вплив китайської естетики на стилістику європейського мистецтва. Напевно, у всі часи роздуми щодо гармонізації відносин між людьми та побудови взірцевих форм державної організації не сходили з порядку денного. З доби Марко Поло у європейській ментальності сформувалося ідеалізоване уявлення про суспільні порядки та державні форми традиційного Китаю, а міркування китайських мудреців навколо цих тем сприймалися як еталонні. Скажімо, як посилки Мо-Цзи (V ст. до н. е.), котрий вважав ідеальною ту державу, на чолі якої стоїть мудрий правитель, що служить народу і примножує його добробут. А ось забезпечити таку якість правління можливо через обмеження влади державця, котрий повинен прислухатися та діяти відповідно до голосу мудрих радників. Врешті то й буде досягнута згода між народом і володарем, котра повинна стати основним принципом будь-якого правління [6, р. 95].

Видатний німецький просвітник Йоганн Готфрід Гердер (1744–1803), зачіпаючи китайські сюжети, зробив доречну ремарку, що старт близькому знайомству Європи з Піднебесною у ХVІ–ХVІІ ст. був покладений єзуїтами-місіонерами [4]. На думку Е. Цеттла, завдяки їхнім талантам адаптуватися та бути друзями вони зблизили народи й культури. Ретрансляція європейської культури в Китаї та китайської культури у Європі здебільшого є їхньою заслугою [9, s. 82]. У своїх книгах і листах місіонери змальовували захоплюючу картину історії та культури Китаю, викликаючи у Європі живий інтерес і захоплення.

Отже, ці контакти ми можемо вважати динамічним початком освоєння культурно-цивілізаційної спадщини Східної Азії.

Значну роль у популяризації знань про Китай відіграли єзуїти Матео Річчі (1652–1610), Йоганн Шрек (1576–1630), Адам Шалль фон Белле (1592–1666). Інтелектуал унікальної енциклопедичної обізнаності та вчений-полімаг Атанасій Кірхер (1602–1680) у Китаї, імовірно, не був. Але його компілятивна ерудиторська монографія, відома за скороченою назвою як «China Illustrata» (1667), може впевнено вважатися стартовою у царині європейської синології. До речі, вона містила першу карту Китаю, котру побачив європейський читач [5]. Обов'язковим аргументом у кожній розмові про Китай були викладки 4-томної китаїстичної енциклопедії під скороченою назвою «Description de la Chine» (1735) французького єзуїта Жана-Батиста дю Альда (1674–1745), котрий презентував образ процвітаючої у всіх відношеннях імперії, щоправда, скомпільовавши накопичену до того часу інформацію. Актуальні ж дані ставали все більш фрагментарними, надходячи від місіонерів, що дивом продовжували свою духовну місію у Піднебесній.

Відповідно, знання про Китай у XVIII ст. мали вторинний характер, оскільки цинська влада встановила суворий режим самоізоляції і до мінімуму обмежила контакти із зовнішнім світом. Але це не зашкодило захопленню і пафосному вихвалянню суспільних і державних порядків Китаю, котрі представлялися як ідеал не тільки у світоглядному, але й у цілком практичному сенсі побудови гармонійного суспільства та встановлення опосередкованого чесністю, справедливістю і моральністю правління [2, с. 49]. Серед рейтингових симпатиків «китайщини» в політиці був Вольтер (1694–1778), політична філософія котрого сформувалася під безпосереднім впливом перекладів спадщини Конфуція. У своєму «Essai sur les mœurs et l'esprit des nations» (1756) Вольтер звернув увагу на те, що китайці вдосконалили мораль, «котра є першою з наук». Основним змістом вчення Конфуція просвітник називає «закони високої моралі і добродійності». Говорячи про мистецтво народоправства, китайський мудрець, за словами Вольтера, вбачає його в тім, щоби володар навчався керувати, щодня виправляючись. Учення Конфуція цілком придатне до застосування в суспільній практиці, бо воно є не натхненням звишки, а «лише рекомендує чесноти і не проповідує жодної таємниці» [8, р. 17]. У цих пасажах знайшов свій вияв антиклерикалізм поглядів Вольтера, котрий у конфуціанському раціоналізмі вбачав альтернативу християнській догматиці. Вихваляючи конфуціанську етику та політику, французький просвітник презентував соціально-політичні порядки Китаю як модель для Європи [3, р. 190].

У 1767 р. французький фізіократ Франсуа Кене був настільки вражений гармонією організації аграрного виробництва, оподаткування та державного правління в Китаї, що висловив побажання, щоб Despotisme

de la Chine став прикладом для самої Європи. Не заперечуючи абсолютного характеру влади китайського імператора, Кене підкреслює, що це володарювання беззастережно засноване на природному праві, що унебезпечує суверена від можливості і спокуси чинити зло [7, р. 65–66]. Той факт, що в Китаї призначення на державні посади базувалося на системі іспитів, також викликав велике захоплення в освічених середніх класів Європи, які прагнули скасування віджилої феодальної практики спадкування або преференцій для аnobльованих осіб.

У своєму грандіозному всесвітньо-історичному компендіумі «Ідеї до філософії історії людства» (1784–1791) Гердер висловлює переконання щодо самоцінності різних епох у розвитку культури, як і народів, котрі є її носіями, безвідносно до якихось еталонних значень, тим більше європоцентристських. Сторінки цієї праці, присвячені Китаю, сповнені панегіричними метафорами, на взірець «однієї з найдавніших і найцікавіших країн по всій Землі». Вона «за давністю своєю і культурою сама іменує себе першою з країн, квіткою, котра росте в осерді світу». Характеристики державного ладу Китаю подаються як наочне втілення взірця пошани сина стосовно батька, що тотожне пошані підданих стосовно їхнього глави. Закони, створені як втілення моральних принципів, дивовижна релігійна і світоглядна терпимість перетворили Китай в очах Гердера у взірець державного устрою, рівного котрому він більше не знаходить [5]. Характеристику китаїстичних сюжетів у творчості німецьких просвітників можемо продовжувати через розгляд праць Й. В. Гьоте, А. Л. Шльоцера, А. Г. Л. Геєрена й інших.

Позитивне і навіть захоплене сприйняття Китаю, його суспільних і державних форм, культурних надбань є аргументом тому, що уявний Схід у душі просвітницького універсалізму, толерантного ставлення до «іншості» став джерелом запозичення досвіду вдосконалення людини, суспільства й держави у самій Європі, сприяючи формуванню концептів «освіченого абсолютизму» та ідеалів меритократії.

Література:

1. Саїд Едвард В. Орієнталізм. Пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
2. Щербаков Я. І. Рецепція літературно-філософського надбання Китаю європейським Просвітництвом: до питання сходознавчих студій в Україні та Європі. Українська орієнталістика: Міждисц. зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту філології та Іст.-філос. ф-ту Київського ун-ту ім. Б. Грінченка. 2018. Вип. 9. С. 47–56.
3. Feng Lan. Ezra Pound and Confucianism: Remaking Humanism in the Face of Modernity. Toronto: University of Toronto Press Inc., 2005. 255 p.
4. Herder J.-G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. In: Herder J.-G. Theoretische Schriften. URL: <http://www.zeno.org/Literatur/>

M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit/Dritter+Teil/Elftes+Buch/1.+Sina.

5. Kircher Athanasius. China illustrata. Translated by Dr. Charles D. Van Tuyl from the 1677 original Latin edition. IV. 228 p. URL: <https://web.archive.org/web/20110818014556/http://hotgates.stanford.edu/Eyes/library/kircher.pdf>.

6. Kravchuk M. Еволюція уявлень про права людини (до періоду Просвітництва XVII– XVIII століть). KELM (Knowledge, Education, Law, and Management). 2015. Issue 2. Pp. 94–101. URL: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=631483>.

7. Quesnay F. Despotisme de la Chine. Vol. 1969. New York: Burt Franklin, 1767. Éd. en form. texte par P. Palpant, septembre 2011. 121 p. URL: www.chineancienne.fr.

8. Voltaire. Essai sur les mœurs et l'esprit des nations. Une édition électronique réalisée à partir du livre de Voltaire (1756). Cette édition électronique a été réalisée par Jean-Marie Tremblay. 131 p. URL: <https://homepages.uc.edu/~martinj/French/Essai%20sur%20les%20Moeurs.pdf>.

9. Zettl E. Johannes Schreck-Terrentius SJ 1576–1630. Gelehrter und China-Missionar, Sein Leben und Werk. Konstanz: HTWG Konstanz, 2016. 122 p.

УДК 141.1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-5>

Головчук О. В.

ORCID: 0009-0001-7747-0137

кандидат політичних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Карпатський інститут підприємництва

Відкритого університету розвитку людини «Україна»

м. Хуст, Закарпатська область, Україна

ФІЛОСОФІЯ МИЛОСЕРДЯ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КИТАЇ

Ключові слова: Китай, філософія, милосердя, любов, соціальна робота.

Китайською мовою слово «милосердя» пишеться двома ієрогліфами – «любов» і «жалість» і вимовляється «ци бей» (сі бей). Як відомо, всі ієрогліфи містять структурні частини – графеми. У обох ієрогліфах слова милосердя міститься графема «серце» [1]. Тобто здавна китайці вважають, що справи милосердя – це діяльність, яку робимо за покли-

ком серця, швидше приховуючи її від інших, аніж виражуючи для престижу, похвали чи визнання. Вважалося, навіть, що справді милосердною, а отже, люблячою увесь світ, може бути лише людина дуже високого духовного рівня.

Як приклад милосердя дослідники звертаються до історій, які траплялися в Китаї та були описані тайванським публіцистом і науковцем Лінем Цінсюанем. Можемо зазначити, що цей та подібні приклади милосердя китайців є не тільки їхньою важливою соціальною роботою, але й водночас просвітницькою та духовною функцією або навіть місією [2].

Офіційно сучасну систему соціального забезпечення в Китаї затвердила Конституція 1951 року, яка мала на меті насамперед розв'язати проблеми й наслідки безробіття. Саме поняття «соціально незахищене населення» з'явилося у 2002 р. й тоді ж було передбачено поділ на чотири групи: 1) ті, кого скоротили державні підприємства – «сяга»; 2) ті, хто перебував «поза системою» – людт, які ніде не працюють, люди з інвалідністю та діти-сироти; 3) сільські працівники в містах; 4) дострокові пенсіонери, які були вимушені звільнитися з державних підприємств. Представники цих категорій можуть розраховувати на один із чотирьох рівнів захисту, а саме: по-перше, соціальна допомога тим містіянам, хто перебуває «за межею бідності» згідно з прожитковим мінімумом, встановленим за стандартами Світового банку; по-друге, соціальне страхування ризиків у разі народження дитини, старості чи хвороби; по-третє, це соціальна зарплата для освіти чи для оплати житла; по-четверте, «соціальна турбота» про родини військовослужбовців – різні пільги й пайки. Найважливіше при цьому те, що в Китаї повністю відсутні скарги на соціальне дистанціювання чи психологічні проблеми, пов'язані з ним [3].

Деякі дослідники наголошують, що культура Китаю має колективістську ментальність й отримання людьми відчуття соціальної близькості від будь-якого соціального контакту. Це є відмінною рисою від західної ментальності, якій не притаманне таке явище.

Багато суперечок викликає тема соціального кредиту в Китаї, яку порівнюють навіть з антиутопією Орвелла [4]. Але той факт, що над створенням системи соціального кредитування Китай почав працювати через десятиліття після завершення Культурної революції, говорить на користь серйозного ідеологічного впливу і на соціальну, і на економічну сферу. Влада завжди слідкувала за тим, щоб рівень довіри одне до одного в суспільстві не падав, а моральність суспільства піднімалася. За таких умов соціальна робота завжди виконується на відчутті піднесеності, ентузіазму та співучасті у важливих справах на рівні цілої держави.

Неабияке похвалення в соціальній діяльності викликає прагнення людей у Китаї підняти власну числову оцінку – тобто кількість балів, які нараховуються кожному громадянину держави за його добродійність і небайдужість у справах милосердя.

З іншого боку, контроль практично всіх аспектів життя людей – так звана система соціального кредитування – критикується багатьма дослідниками й навіть науковими школами Європи та світу. Зокрема, Джордж Сорос на економічному форумі в Давосі зазначав у числі негативних факторів «порушення прав і свобод громадян», а Джеремі Дал, учений Єльського університету, – «моральний і психологічний тиск» [5].

Отже, система цифрової соціальної репутації стала ключовим фактором суперечностей в оцінках китайської організації соціальної роботи. Можна припустити, що її позитивною стороною є той факт, що вона в особливий спосіб визначає рівень поваги до особи та здатна практично повністю замінити гроші, матеріальні цінності й соціальні пільги. Мабуть, саме ця особливість визначає прихильність до китайської системи соціальної репутації і лідерів інших компаній чи навіть держав. Близькою до китайської системи є венесуельська картка Батьківщини, яка також збирає особисту інформацію про її власника. Америка ж поки що формує соціальне досє громадян, використовуючи лише економічну інформацію.

Можемо припустити, що особливості світоглядів щодо соціальної роботи в Китаї ґрунтуються на суб'єктивних свідченнях людей різних філософій, що все і пояснює. Але однозначно, що рейтинги з мінусовими значеннями внаслідок відсутності практики взаємодії та соціальної допомоги нужденним – це вагомий рушій, щоб забезпечувати свою практичну соціальну добродійність.

Література:

1. Дивовижні китайські ієрогліфи. 28: ци бей – милосердя. Культура стародавнього Китаю. Вебсайт: The epoch times. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/kytayski-iyerohlify/divovizhni-kitayski-iiyero-glifi-28-ci-bey-miloserdya-68518> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Філософські зошити. Відповідь на питання: що таке просвітництво? Імануїл Кант. Вебсайт: Вперед. URL: <https://vpered.wordpress.com/2019/07/04/kant-erklarung/> (дата звернення: 18.11.2023).
3. Соціальне дистанціювання у Китаї і США. У чому різниця? Вебсайт: Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/98172> (дата звернення: 18.11.2023).

4. Campany, Robert Ford. Strange Writing: Anomaly Accounts in Early Medieval China. SUNY, New York, 1996:ix, 99.

5. Соціальне кредитування у Китаї: тоталітарна система контролю чи крок до безпечного життя. URL: <https://nachasi.com/tech/2021/11/03/china-social-credit-system/> (дата звернення: 18.11.2023).

УДК 781.7.784

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-6>

Гура В. В.

ORCID: 0000-0002-7618-8113

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри музикознавства та культурології

Сумський державний педагогічний університет

імені А. С. Макаренка

м. Суми, Україна

КИТАЙСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ, СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОСТІ

Ключові слова: народна китайська пісня, жанр, музичні особливості, китайський фольклор, класифікація, систематизація, народнопісенна творчість.

В умовах сьогодення, глобалізованому та диджиталізованому світі, Китай вважається одним із найрозвиненіших економічних, політичних та етнічних центрів світу. Виникає інтерес до вивчення музичної культури, національних традицій країни. Музика Китаю, зокрема народна пісня – самостійне явище, яке має свою історію, традиції, тенденції розвитку, структуру й особливості.

Проблема вивчення народнопісенної культури Китаю в системі мистецтвознавства, педагогіки, фольклористики є досить актуальною. Адже китайська музична культура має колосальне розмаїття художньо-образного світу, особливостей жанру, форм, мислення, етичних і моральних принципів, високий духовний потенціал, національну характерність, культурно-історичну винятковість тощо. Глибоке стародавнє коріння спонукає не тільки до вивчення а і до пропагування, збереження народнопісенних традицій Китаю.

Концепцію вивчення китайської народної пісні в контексті культури й мистецтва країни, зокрема основні методи дослідження національних традицій, представлено у працях з історії музики та музичного фольк-

лору (ДіанМінДунь, Ван Іоа Хуа, Вей Дзюнь, Дін Шан Де, Лі Чунь І, Мяо Дінь, Сун Я Сюнь, Хе Цзіань Янь, ЧанЛіін, Чжен Цу Сіан, Чжоу Цінь Цінь).

Існує жанрове розмаїття китайської народної пісні на регіонально-діалектній підставі. Кожен регіон Китаю має історично сформований спосіб життя, який відображається у звичаях, обрядах, мові, діалекті, особливостях харчування, одязі тощо, а отже, яскраво характеризується своєю самобутньою народною піснею.

У своїх наукових дослідженнях Вей Дзюнь пропонує жанрову класифікацію китайської народної пісенної творчості [1, с. 160]. Як єдиний критерій для класифікації він вибирає функціональний, соціально зумовлений підхід. Таким чином виокремлюються чотири моделі пісенної творчості: лао цзо ге (трудова пісня); шан тен ге (лірико-протяжна пісня); чін су ге (родинно-побутова пісня); шо чан (пісня-сказання).

Ці жанрові спрямування потім деталізуються й розширюються на жанрові типи і підтипи.

Трудові пісні виконують функцію ритмічної організації праці, їм притаманна колективність виконання, можлива наявність соліста та хору.

Музична форма пісень повністю залежить від трудового процесу, зазвичай має три розділи:

1) заспів соліста (найчастіше 8 тактів), що «налаштовує» темп роботи, звідси – певний темпоритм і ладотональність;

2) основний розділ, довжина якого залежить від часу виконання роботи;

3) розділ, що виконується під час завершення роботи (часто 4 такти).

Трудові пісні лао цзо ге мають найбільш розгалужену жанрову структуру і залежать від природно-географічного регіону, основного виду діяльності людей, що проживають у цій місцевості, її етнокультурних характеристик. Так утворюються відповідні жанрові типи: у разі підіймання ваги ([zhong li]); сільськогосподарські пісні ([long shi]); під час роботи на воді ([chuan fu]).

Зокрема, до пісень, які виконують під час підіймання ваги, належать: тяо дан ге ([tiao dan ge]), у яких для переносу ваги використовується коромисло; да хан ге ([da hang ge]), що виконуються під час колективної роботи з молотом; пісні лісорубів фа му ге ([fa mu ge]); да е ге ([da e ge]), що виконуються під час утримування землі для будови будинків; пісні каменотесів цай ши ге ([cai shi ge]).

Також існує розподіл трудових пісень у разі роботи на воді (біля річок, озер або морського узбережжя). Тут виділяються: пісні бурлаків чуан жиан ге ([chuan jiang ge]); пісні чуан фу ге ([chuan fu ge]), що виконуються під час проходження річкових порогів; пісні, що виконуються на каное – чен чуан ге ([cheng chuan ge]).

Серед сільськогосподарських пісень виокремлюються: пісні да май гэ ([da mai ge]), які співаються під час відбивання зерен від стручків; млинарські пісні че шуй ге ([che shui ge]); пісні косарів хао цао ге ([hao cao ge]).

Лірико-протяжні пісні шан тен ге (у перекладі «горно-стєпова пісня») виконуються вдалечині від людей, наодинці з горами ([shan]) та степами ([ten]). Ці пісні втілюють емоційно-психологічну функцію, їм притаманне індивідуальне виконання, широкий діапазон мелодії, специфічні вокально-виконавські прийоми (квартові поспівки, які імітують вигуки; глісандуючі октавні ходи, що виконуються на один склад; використання форшлагів, тремоло для підкреслення найбільш улюблених мотивів мелодій; ферматні затримання найбільш зручних та яскравих для виконавця звуків; фальцетне виконання нот верхнього регістру в мелодіях широкого діапазону; манера виконання поєднує крикливість, напруженість, відкритість звуку та «протягування» складів для їх більш чіткої вимови). Отже, технічні прийоми виконання вимагають певних вокальних навичок.

Музична форма лірико-протяжних пісень має переважно імпровізаційний характер.

Відповідно до географічних особливостей регіонів (гір і рівнин) виділяються два різновиди пісень: шан тен ге: шан ге ([shan ge]) – пісні гірських районів; тен ге ([tian ge]) – пісні рівнинних і степових районів. Ці жанрові типи, зі свого боку, діляться на підтипи, що спостерігаються в різних провінціях Китаю.

В родинно-побутових піснях чін су ге змальовуються картини життя народу, його звичаї, обряди, втілюються специфічні риси характеру, притаманні певній народності або регіону. Зазвичай ці пісні невеликі за розмірами. До них належать: дитячі пісні ер ге ([er ge]); побутові чін чу ге ([qing qu ge]); обрядові су ши ге ([xu shi ge]).

Науковець Чан Ліін пропонує інший жанровий розподіл китайських народних пісень: хаоцзи (трудова пісня); горські пісні; побутові пісні.

Трудові пісні хаоцзи поділяються на: хаоцзи будівництва; хаоцзи, пов'язані із земельними роботами; хаоцзи в майстернях; хаоцзи, пов'язані з рибною промисловістю та ін. У заспіві пісні зазвичай міститься основний текст хаоцзи. Його музика відрізняється варіантністю, переважно висхідного руху, у відносно високому регістрі, має героїчний характер.

Побутові пісні діляться на 4 групи: романс, скерцо, дитячі пісні та пісні, пов'язані з традиційними обрядами та звичаями. Мелодії романсу зазвичай плавні та м'які. Скерцо – оптимістичне, «живе», має цікавий сюжет. Дитячі пісні – яскраві, пов'язані з ігровими моментами. На відміну від останніх, обрядові пісні мають складну музичну форму, декілька частин, містять інструментальні інтерлюдії тощо.

Горські пісні можна поділити на пісні, які мають широкий діапазон (гао ціан); середній (пін ціан), вузький (ей ціан).

Китайська народна пісня, як мистецька форма, мистецький феномен, тісно пов'язана з історією країни, відображає рівень культури, відповідає історико-культурній ситуації, образам, жанрам, стилістичним особливостям музичного фольклору.

Література:

1. Вей Дзюнь. О жанровой структуре традиционного вокально-исполнительского искусства Китая. Проблемы становления инновационных подходов у современной освете. Харків, 2004. С. 160–171.
2. Вей Дзюнь. Особливості розвитку вокальних жанрів традиційної музики Китаю. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Випуск 40. Музичне виконавство. Книга 10. Київ, 2003. С. 241–251.
3. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р. Київ, 2020. 496 с.

UDC 1(091) : 316.722

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-7>

Danylova T. V.

ORCID: 0000-0002-0297-9473

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor,

Senior Researcher at the Laboratory of Methodology of Psychosocial and Political-Psychological Research

Institute for Social and Political Psychology

of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine;

Visiting Researcher at the Graduate School for Social Research

Institute of Philosophy and Sociology

of the Polish Academy of Sciences

Warsaw, Poland

ON THE CONFUCIAN VISION OF A PERFECT HUMAN

Key words: Chinese philosophy, Confucius, Heaven and Earth, human nature, noble human.

Within the ancient Chinese philosophical tradition, a human was seen as one of the myriads of living things – he/she is one of the components involved in the process of constant changes. Chinese sages believed that

everything depended on the Mandate of Heaven (tianming), which was embodied by the Son of Heaven (tianzi) that led to the idea of a direct connection of the Divine Forces with a ruler. Eventually, Heaven had been interpreted from the standpoint of morality. According to the prominent Chinese philosopher Confucius, a superior man always recognizes the ordinances of Heaven. Heaven was believed to punish the unworthy and reward the virtuous.

Confucius believed that humans lived in the moral world. Morality is an integral part of the structure of the universe. All people can cultivate virtue and act in accordance with the Mandate of Heaven. Confucius made the concept of jen the main theme of his conversations: jen (humanity) became general virtue. The human of jen is the perfect human. The concept of jen is closely related to the concept of li (propriety). “If a man be without the virtues proper to humanity, what has he to do with the rites of propriety?” [1, 3:3] Yi (righteousness, or justice) is another essential virtue. Shu (reciprocity) is one more Confucian concept that refers to a method of moral thinking, “what you do not want done to yourself, do not do to others.” [1, 15:24] Shu is a way of showing jen.

The ideological basis of the Confucius’s concept of a human is rooted in traditional Chinese views on the structure of the universe. He considers a human as a part of nature who obeys it, but at the same time is able to resist it due to the intermediary position between Heaven and Earth. Human nature includes two levels: innate qualities and the ability for self-improvement. It is not enough for an individual to have certain characteristics, traits; one must also be able to apply them concentrating the will and regulating his/her behavior. Given this idea, it becomes clear how people who are similar in innate qualities turn out to be so different socially and morally.

Since the abilities of people to regulate their behavior are different, special requirements are imposed on each social strata and different patterns of behavior are prescribed. Confucius associates the social positions of people with their moral characteristics. He describes an individual who is in line with Confucian moral precepts and embodies the ideal of junzi – a noble human, gentleman (literally, ruler’s son or noble son) [2]. He/she is a person of the golden rule – the principle of treating others as one wants to be treated. This person of humanity, “wishing to be established himself, seeks also to establish others; wishing to be enlarged himself, he seeks also to enlarge others. To be able to judge of others by what is nigh in ourselves – this may be called the art of virtue.” [1, 6:30]

The opposite of a noble human is a mean human, who does not have proper knowledge, so his/her behavior is not regulated by etiquette: “There are three things of which the superior man stands in awe. He stands in awe of the ordinances of Heaven. He stands in awe of great men. He stands in

awe of the words of sages. The mean man does not know the ordinances of Heaven, and consequently does not stand in awe of them. He is disrespectful to great men. He makes sport of the words of sages.” [1, 16:8]

A noble human is responsible for maintaining order in the Celestial Empire (China). According to Confucius, striving for humanity is in human nature, and to manifest it means to follow this nature and not to distort it. This idea was developed by the disciples of Confucius, in particular, by Mencius.

Acknowledgments

The author acknowledges the support provided by the Institute of International Education’s Scholar Rescue Fund (IIE-SRF) and the Graduate School for Social Research, Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences.

Bibliography:

1. Confucius. The Analects. Legge, J. (Trans.). Digireads.com Publishing. 2017. 92 p.
2. Stefon M. Junzi. Chinese philosophy. Encyclopedia Britannica. 2016. URL: <https://www.britannica.com/topic/junzi>.

УДК 78.031.4(510)787.6 (477)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-8>

Дун Їтао

ORCID: 0009-0009-6973-9421

аспірант

Навчально-науковий інститут мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕРТНОГО ЖИТТЯ КИТАЮ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: музична культура, масова культура, Китай, народний інструментарій, виконавці, оркестр, аматорське та професійне мистецтво, освіта.

Музична культура Китаю сягає глибокої давнини, не одне тисячоліття. Народний музичний фольклор, вокальне й інструментальне виконавство, театральне мистецтво та теорія музики – усі ці сфери музичної культури знайшли свій відбиток у літописі держави. Саме китайська народна музика, яка відображає багатовікові традиції,

дбайливо зберігається до сьогодні. Із плином часу в музичній культурі Китаю розвиваються нові напрями, однак не без впливу європейської культури. До таких явищ сучасного музичного мистецтва належить концертне життя, яке розпочало свій відлік від початку ХХ століття та продовжує свій розвиток і в новому, ХХІ, столітті.

Потрібно зазначити, що форми традиційного музикування та форми концертного життя європейського зразка відрізняються від традиційної китайської музики, а також значно контрастує з багаторівневою та багаторічною системою виховання професійних кадрів у музиці європейської традиції. Поступовий перехід від однієї форми виконавства до іншої призвів до поступової трансформації музичного життя.

На території Китаю зародження мистецького життя характеризувалося масовими виступами як професійних, так і аматорських виконавців. До сьогодні функціонують два напрями концертної практики, один з яких спирається на риси європейської традиції, були створені музичні навчальні заклади європейського зразка, різноманітні інструментальні оркестри західноєвропейського типу.

Другий напрям культурного мистецького життя протягом десятиріч до тепер популяризує та розвиває китайські національні традиції. Безперечно, мистецькі заклади освіти навчають гри на національних інструментах, дбайливо зберігають традиції народної музики, яку продовжують виконувати і у ХХІ столітті. Варто наголосити, що в системі навчання традиції китайської музики та європейські традиції перебувають у постійній взаємодії аж до теперішнього часу. Про це свідчать окремі розвідки науковців, а також авторитетного музичного довідника Грова, у якому зазначено, що окремим напрямом у музичній сфері під впливом Заходу стало створення в Китаї мережі педагогічних коледжів, музичних консерваторій, науково-дослідних інститутів і мистецьких кафедр при університетах. Створені вперше в 1920-ті роки навчальні програми установ містять, крім теоретичних предметів, навчання гри на китайських національних інструментах (ерху, піпа та ін.), історію музичної культури Китаю та ін. [1]. Варто наголосити, що тенденція до музичної освіти та концертування західного типу є провідною, а наприкінці ХХ століття перетворилась у плідний міжнаціональний діалог.

Поширення широкого мовлення засобами радіо і телебачення, розвиток технологій запису музичного виконання також накладають свій відбиток на форми організації концертної практики, підвищують вимоги до рівня сценічного виконавства. Жанр патріотичних пісень був надзвичайно популярним після революції 1911 року. У другій чверті ХХ століття поступово сформувалася масова культура, у якій також відчувається вплив європейської традиції. Оркестри китайських народних інструментів виникли на зорі КНР за зразком і подобою оркестрів народних інструментів Росії. Слід зазначити, що такі оркестри функціонували і в роки «культурної революції» під впливом

політичної ідеології. У сучасний період на території Китаю функціонує кілька тисяч таких оркестрів із кількістю учасників від 15 до 50 осіб. Точна кількість оркестрантів невідома, чимало колективів носить аматорський характер і «заховані» в надрах сімдесятип'ятимільйонної художньої самодіяльності. Навчання гри на народні музичні інструментах викладають у всіх основних музичних закладах Китаю, а кількість бажаючих навчатися така, що конкурс для вступу, наприклад, до Шанхайської консерваторії на факультет національних інструментів досягає 200 осіб на одне місце.

Особливу роль у концертному житті країни серед великої кількості оркестрів має Китайський національний оркестр народних інструментів, який був заснований наприкінці 1950-х років ХХ століття і протягом десятиріч бере участь у багатьох великих подіях і сучасного китайського музичного життя. Колектив не тільки виступає на концертній естраді, а й залучається до постановок китайських національних опер і балетів. Серед відомих артистів-виконавців варто назвати співачку Го Ланїн, балерину Чень Айлянь та інших, у співпраці з якими було створено й поставлені такі популярні спектаклі, як «Одруження слуги», «Сива дівчина», «Лю Хулан», «Чарівний ліхтар», «Образ Дю Е», які й до сьогодні продовжують своє сценічне життя. За десятиліття виконавської практики Китайський національний оркестр народних інструментів сформував унікальний художній стиль, виховав чимало висококваліфікованих музикантів, відомих не лише в Китаї, а далеко за межами країни. У творчій біографії оркестру велика кількість національних і міжнародних нагород, зокрема: премія «Польовий жайворонок», вручена Міністерством культури КНР під час Першого загальнонаціонального фестивалю народної музики, Кубок «Futura» – Міжнародна премія конкурсу, що проводився в Осаці (Японія), Перший Міжнародний приз конкурсу камерних ансамблів народних інструментів та ряд інших нагороди.

Китайський національний оркестр народних інструментів впродовж років виробив свій виконавський стиль, що поєднує віртуозну технічну майстерність із неповторними тембрами китайських національних інструментів. З розвитком Шанхая як міжнародного мегаполісу Національний оркестр народних інструментів постійно розвивається, здобувши репутацію лідера, гордо пропагує національні музичні ідеї та жанри. У його репертуарі – не тільки вітчизняна, а й зарубіжна музика, численні транскрипції світової класики. Колектив користується великою популярністю серед слухацької аудиторії, часто виступає за кордоном, відзначений нагородами, наприклад, за участь у фестивалі «Весна Шанхая» та «Шанхайському фестивалі мистецтв» тощо.

У 2001 і 2003 роках цей оркестр двічі виступав у Золотому залі у Відні (Австрія), отримував шалені оплески в концертних програмах «Китайський Новий Рік – Рік Змії» і «Китайський Новий Рік – Рік Барана». Під час свята Весни у 2012 році Китайський національний

оркестр народних інструментів був запрошений до США на 20-денний тур, де отримав захоплені відгуки місцевої публіки. Серед слухачів чимало урядових представників і керівників іноземних держав, зокрема, у період проведення таких форумів, як саміт Шанхайської організації співробітництва 2006 року, саміт АСЕАН 2007 року, Олімпійських ігор 2008 року, тижня Шанхайської Світової виставки 2010 року та інших подій.

До 2012 року оркестр отримав більше десятка нагород, серед яких був удостоєний золотої медалі IV Національного фестивалю етнічного мистецтва.

Безперечно, концертне життя сучасного Китаю надзвичайно багате не тільки наявністю музичних колективів, воно славиться і виконавцями-віртуозами. Серед багатьох виконавців варто згадати ім'я Вей Данвейя, який орієнтується на традицію західноєвропейську, а Лю Дехай є яскравим представником популяризації національних традицій. Його гру на піпі вирізняє мелодійне багатство, висока технічна майстерність гри на інструменті та синтез різноманітних стилів виконання. Також варто назвати Чжан Чжехуа, який грає на традиційному інструменті ерху. Відомими також є музиканти У Дінлюе та У Венгуан – виконавці на традиційному інструменті цинь.

Окремо варто згадати творчість найвідомішої у світі виконавиці на китайських народних інструментах, педагога, професора Центральної консерваторії та інших навчальних закладів Чжан Хунянь. Вона – видатна китайська лютнистка, грає на китайській піпі. Майстерність гри на традиційному інструменті піпа у її виконанні можна було неодноразово почути на сценах Карнегі-Холу, Лінкольн-центру, в Берлінському філармонійному залі, а також у Віденському музичному товаристві, у Кеннеді-центрі у Вашингтоні та інших концертних залах світового рівня. Чжан Хунянь часто запрошують виступити з лекціями в університетах Китаю, США й інших країн. Її науковий доробок містить чисельні статті, тези, есе, підручники, альбоми тощо. З огляду на вагомий внесок у скарбницю китайської традиційної музики у Бібліотеці Конгресу та Національного фольклорного центру США є запис її компакт-диску під назвою «Дім літаючих кинджалів», відомий на весь світ.

У 2003 році Чжан Хунянь стала ініціатором створення в Центральній консерваторії оркестру щипкових музичних інструментів, посилення ролі виконавської практики серед студентів. Завдяки її старанням на кафедрі народних інструментів консерваторії утвердився новаторський музичний стиль роботи, сформовано велику нотну колекцію, проводяться дослідження в галузі теорії та практики виконавства й композиції для китайських щипкових інструментів. Чжан Хунянь є великим популяризатором народних музичних інструментів і відстоює ідею верховенства мистецтва та культури. Власні концерти виконавиця супроводжує цікавими лекціями, у яких розповідає про народні

інструменти Китаю та інших країн. Крім того, Чжан Хунянь – ініціатор створення і перший виконавець творів сучасних китайських композиторів для піпи.

Підсумовуючи, варто зазначити, що протягом останніх п'ятнадцяти років у Китаї значно зросла активність в усіх сферах концертно-мистецького життя: побудовано десятки нових концертних залів, відкрито нові симфонічні та камерні оркестри в центральних містах усіх провінцій, сформовано систему місцевих конкурсів, створено спеціальні музичні телеканали, відкрито філармонійні зали в усіх великих містах тощо.

Література:

1. Alan R. Thrasher, Joseph S. C. Lam, Jonatan P. R. Stock, Colin Mackerpas, Francesca Rebollo Sborgi, F. Kouwenhoven, A. Schimmelpenninck, Stephen Jones, Han Mei, Wu Ben, Helen Rees, Sabina Trebinjak, Joanna C. Lee. China, People's Republic of (Chin. Zhonghua renmin gonghe guo) // New Grove Dictionary of Music and Musicians / Edited by The late Stanley Sadie and John Tyrrell. 2 ed. URL: <http://www.oxfordmusiconline.com/public>.

УДК 7:378](477):37(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-9>

Жао Ї

ORCID: 0000-0002-8555-877X

аспірант кафедри теорії та історії мистецтва

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

м. Київ, Україна

ВПЛИВ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА КИТАЙСЬКУ ПЕДАГОГІЧНУ СИСТЕМУ

Ключові слова: Китай, Україна, мистецтво, педагогіка, живопис, співробітництво.

У виступі зроблено спробу пояснити вплив вищої мистецької освіти України на китайське мистецтво та його викладання в художніх школах Китаю. Аналізується, як досвід, здобутий китайськими студентами в українських художніх вишах у різні історичні періоди, вплинув на китайську педагогічну систему. Встановлено, що китайські митці переймають український досвід у мистецтві ескізу, начерку, олійного

живопису: українська система живопису та вищої мистецької освіти заклала основи для розвитку мистецтва й художньої освіти в Китаї.

Кроскультурні контакти між Україною та Китаєм існували з часів Середньовіччя, але суттєвого впливу на наукові знання про Китай в Україні не чинили. Українці, заселивши північні кордони Китаю, відіграли важливу роль у започаткуванні дипломатичних відносин між Російською імперією та династією Цін [6, с. 256]. Українські православні місіонери (вихованці Києво-Могилянської академії) зробили важливий внесок у розбудову російсько-китайських відносин у XVIII ст. та заклали розвиток китаєзнавства в Російській імперії, а саме вивчення мови, культури, історії та тогочасного соціально-економічного й політичного стану Китаю [1, с. 257]. З часом у навчальних закладах України з'явилася література про Китай [1, с. 257], але через переїзд українських інтелектуалів до Москви важливі документи та матеріали, які стосувалися історії та тогочасного розвитку Китаю, потрапили до Росії [1, с. 258]. Наприкінці XIX століття підходи до вивчення Китаю у світі та в Україні стають більш систематизованими, і цей процес триває у XX столітті. Виникають науково-освітні центри вивчення Китаю (Київ, Одеса, Харків). Будівництво й експлуатація близькосхідної залізниці в 1903 році зумовили масову еміграцію російських імперських громадян, серед яких була значна кількість українців, до північно-східного регіону Китаю [2, с. 21]. У 1920-х і 1940-х роках українці, що емігрували, створили активну імміграційну спільноту в Харбіні, з власними центрами, де розвивалася українська культура, мистецтво, освіта та мова [2, с. 145]. У XX столітті в Китаї вийшли українські газети. Перед Першою світовою війною багато китайців навчалися в українських містах [2, с. 145]. Упродовж 1918–1991 років вивчення Китаю в Радянській Україні базувалося на марксистсько-ленінській методології. Науково-популярні праці, переклади та дослідження китайської літератури активно видавалися [3, с. 17]. У 1950–1951 роках відбулося відродження вивчення Китаю в Радянській Україні, що передбачало процес викладання китайської мови в українських вищих навчальних закладах [3, с. 261]. З 1955 року почали перекладати й опубліковувати українські твори в Китаї, і навпаки [4, с. 230–238]. Після проголошення Китайської Народної Республіки в 1949 році розпочався процес реформування системи вищої освіти в Китаї, зокрема художньої галузі. Цю ініціативу втілював художник Сюй Бейхун, який став головою Всесвітньої спілки працівників образотворчого мистецтва [4, с. 23]. Він впровадив нову педагогічну методику, яка передбачала етапне створення творчості мистецтва, включно зі спостереженням, натурою, замальовками, етюдами, ескізами та завершеними композиціями.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, заснована у грудні 1917 року, як українська академія мистецтва відіграла основну роль у формуванні та становленні національної мистецької школи України. Під час навчання в радянській Україні китайські фахівці приділяли увагу теорії та історії мистецтв, розвитку здібностей розуміння художніх творів і формування [7, с. 83]. Наголос в українських вишах приділяється вивченню малюнка, пластичної анатомії. Головна мета перших курсів – оволодіння точною передачею форми, простору, світу і тіні, а також вираженням тіла та краси людських форм. Живопис поділяється на станковий і монументальний. На курсах вивчення олійного живопису студенти виконують багато натюрмортів, а також начерків (здебільшого портретів), що вимагають глибоких знань анатомії. З третього курсу метод навчання визначається керівником кожної майстерні, яка має своє спрямування, тематику й завдання. Курси здебільшого побудовані на виконанні рисунків живої природи. Виставки студентських робіт відбуваються наприкінці кожного семестру. Українська система навчання рисунку, обґрунтована на стієнізмі, натуралізмі й реалізмі, є науковою, систематизованою та ефективною. Навчання базується на наукових спостереженнях і дослідженнях, які являють собою поступові розгляди й ретельне вивчення природи об'єктів [8, с. 51]. Освіта в китайських університетах і коледжах мистецького спрямування базується на методах реалістичного живопису, враховуючи освітні принципи станкового живопису українських художніх академій. Вплив вищої художньої освіти України на китайську художню педагогічну систему актуальний і продовжується в сучасний період завдяки обміну студентами. До початку російського вторгнення в Україну кількість китайських студентів в українських вишах становила 2100 студентів. Війна значно зруйнувала, серед іншого, і українсько-китайську співпрацю в галузі художньої освіти.

Література:

1. Іонова О. М., Пей Ч. Становлення вищої художньої освіти Китаю ХХ ст. Педагогіка та психологія. Харків, 2019. № 62. С. 79–86. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.62.09> (дата звернення: 24.02.2023).
2. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття). Київ, 2018. 388 с.
3. Пей Ч. Витоки ідей підготовки майбутніх фахівців мистецького профілю у вищій школі Китайської народної республіки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць. Харків, 2020. № 68. Т. 1. С. 29–33. URL:

<https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.5> (дата звернення: 24.02.2023).

4. Яланський А., Ступакова К. Традиції радянської академічної мистецької школи в художній освіті та мистецтві Китаю ХХ – поч. ХХІ ст. Українська академія мистецтва: збірник наукових праць. Київ, 2013. Випуск 21. С. 5–12.

5. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. ХVІІІ – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. Київ, 2002. 197 с.

6. Гриценко І. КНУТД експортує українську освіту в Китай. Голос України. Київ, 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/346711> (дата звернення 25.02.2022).

7. Храпачов О. Українські художники в сучасному мистецькому середовищі Китаю. Україна–Китай. Київ, 2014. № 1(6). С. 84–85.

8. Жулінський М. В. Методика опанування образотворчої грамоти у вищій школі засобами фотографії й малюнку. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. Хмельницький, 2016. Вип. 2 (8). С. 255–264.

УДК 1(091)(510+520)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-10>

Капранов С. В.

ORCID: 0000-0003-0320-0991

*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
Азіатсько-Тихоокеанського регіону
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ЗАХІД VERSUS СХІД У РАННЬОГО НІСІДИ ТА ФЕН ІЮЛАНЯ

Ключові слова: китайська філософія, японська філософія, діалог культур, Схід – Захід.

Характерна риса східноазійської філософії ХХ ст. – активна взаємодія із західною філософією. Унаслідок цієї взаємодії утворено потужні філософські школи – постконфуціанство в Китаї та школа Кіото в Японії, кожна з яких запропонувала власну версію синтезу

філософських традицій Заходу і Сходу. Репрезентативними представниками цих шкіл можна вважати двох всесвітньо відомих філософів – Нісиду Кітаро (西田幾多郎, 1870–1945) і Фен Юланя (馮友蘭, 1895–1990). У цій доповіді ми спробуємо порівняти, яким чином у кожного з них співвідносяться західна та східна філософська думка. Особливо цікавим є ранній період творчості цих філософів, а саме праці, у яких їхні ідеї вперше були сформульовані. Для Нісиди це його перша книга «Дослідження блага» (1911) [1], для Фен Юланя – його дисертація «Порівняльне дослідження життєвих ідеалів» (1925) [2, р. 2–189].

В обох працях багато разів згадано та цитовано західних філософів, починаючи від Платона й Аристотеля й закінчуючи сучасниками – В. Джеймсом, А. Бергсоном тощо, обидві праці написані загалом у рамках західного філософського дискурсу. Проте східна думка посідає в них різне місце. Нісида про неї згадує рідко: Конфуція, наприклад, згадано всього три рази [1, р. 158, 179, 193], Сюнь-цзи та Ван Янміна – по одному разу [1, р. 132, 157], а Лао-цзи та Чжуан-цзи не згадано жодного разу. З японських філософів представлений лише Сінран (цитатами з «Таннісьо») [1, р. 210, 237], натомість трапляються імена поета Сайгьо [1, р. 160] та художника Сессю [1, р. 193]. Водночас уважний читач може помітити приховані цитати з китайських філософів та алузії на них.

Натомість у Фен Юланя східні й західні філософи представлені приблизно однаково. Так, ідеалізацію природи представляють Чжуан-цзи, Платон і Шопенгауер [2, р. 13–55], ідеалізацію цивілізації – Ян Чжу, Мо-цзи, Декарт, Бекон і Фіхте [2, р. 62–114], гармонію природи та цивілізації – Конфуцій, Аристотель, неоконфуціанці та Гегель [2, р. 118–178]. При цьому кожному зі згаданих китайських філософів присвячено окрему главу. До того ж в основу класифікації життєвих ідеалів покладено ідеї Лао-цзи та Чжуан-цзи [2, р. 9–10]. Важливо також, що для Нісиди слово «філософія» означає насамперед західну філософію, тоді як для Фен Юланя китайська традиційна думка має не менше права називатися філософією, ніж європейська чи американська.

Література:

1. 西田幾多郎。善の研究。東京: 岩波書店, 2001. 256 頁。
2. Selected Philosophical Writings of Fung Yu-lan. Beijing: Foreign Languages Press, 1991. 674 p.

Кисляк Б. М.

ORCID: 0000-0002-5622-8851

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри хореографії та мистецтвознавства

Львівський державний університет фізичної культури

імені Івана Боберського

м. Львів, Україна

ДОСЛІДНІ ЗРАЗКИ АКОРДЕОНА В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Ключові слова: Китай, акордеон, еволюція акордеона, популяризація акордеона, музичні конкурси.

Акордеон з'явився в Китаї у 1920-х роках. Він пройшов довгий процес популяризації з 1950-х до 1970-х років. Після реформ і відкриття у 1980-х роках, особливо після того, як у 2004 році в Центральній консерваторії в Пекіні, найвищій консерваторії Китаю, була створена кафедра акордеона, цей інструмент швидко розвинувся. Було досягнуто значного прогресу як в освіті, так і у виконанні. Однак загальний рівень ще потребує вдосконалення через пізній початок розвитку класичного акордеона в нашій країні, хоча не бракує китайських виконавців, які завойовували медалі на акордеонних конкурсах найвищого міжнародного рівня [1, с. 482].

У 1950-х роках акордеон став спеціалізованим предметом у багатьох консерваторіях. Однак у Китаї постійно використовували фортепіано та бас-акордеон Страделла, а акордеон – переважно на популярних і культурних заходах. Під впливом загальної культурної політики Китаю між 1960 та початком 1980-х років майже не було академічної комунікації між китайським акордеонним колом і зарубіжними країнами.

Культурні обміни між Китаєм і зарубіжними країнами стали більш активними і частими після реформ, що розпочалися у 1980-х роках. Професор Міє Мікі, японська виконавиця на акордеоні, першою представила фрі-басовий акордеон у Китаї в 1983 році. Вона презентувала барокову музику, оригінальні акордеонні твори та сучасну музику для акордеона, що розширило світогляд наших акордеоністів і колег. Згодом у китайському акордеонному середовищі з'явилося бажання навчитися грати на фрі-бас-акордеоні, але існував великий розрив у технологіях виробництва акордеонів між Китаєм та іншими країнами,

оскільки китайські виробники ніколи не випускали фрі-басових акордеонів. Лише акордеонна фабрика Parrot. На початку китайські викладачі та студенти стикнулися з багатьма труднощами у грі на фрі-басових акордеонах та вивченні оригінальних творів – усе це було для них новим. Завдання, що стояло перед ними, було дуже складним: не було ні точних вказівок, ні педагогічних методів, через що вони могли лише намагатися оволодіти технікою інтуїтивно. З одного боку, всі прагнули опанувати нові виконавські навички, з іншого – усе ще існувала велика прогалина в методиці. У цей період свою допомогу запропонувала пані Міє Мікі, яка двічі приїжджала до Китаю з лекціями (1984 і 1986) і познайомила з багатьма акордеонними творами, що вивчаються в європейських консерваторіях. Водночас вона познайомила з розвитком акордеонного викладання й освіти в Німеччині. Однак рівень китайських викладачів і студентів був відносно низьким на той час через пізній початок навчання. Як наслідок, існував певний бар'єр для них у можливості безпосередньо поспілкуватися з експертом (про академічні ідеї та розвиток акордеонів у світі). Те, про що вони хотіли дізнатися, було дуже поверхневими проблемами, і вони мали питання в багатьох аспектах, таких як різні способи використання міхів, знання стилів для виконання барокової музики на акордеоні, способи виконання сучасних творів і розуміння нотної грамоти тощо [3, с. 868].

У процесі їхнього навчання в 1987 році в Сичуаньській консерваторії відбувся перший національний конкурс акордеоністів у Китаї. Звичайно, конкурс усе ще стосувався переважно традиційної гри на акордеоні (фортепіано та бас-акордеон Страделла), але було кілька виконавців, які використовували фрі-бас акордеони. У той час китайські акордеоністи все ще чинили опір сучасним творам, інакше кажучи, вони все ще мали проблеми з розумінням цих творів. Серійний композитор Яо Шенчан написав для конкурсу твір під назвою «Маленька сюїта», який прийняли за твір, написаний не китайцем, і який викликав велику суперечку. Так чи інакше, конкурс сприяв спілкуванню між акордеоністами по всьому Китаю. Тим часом китайські виконавці отримали можливість взяти участь у Міжнародному конкурсі акордеоністів у Клінгенталі в 1987 році, що стало першою участю китайських виконавців у великому міжнародному конкурсі акордеоністів [2, с. 74–75].

На початку 1990-х років перший китайський студент-акордеоніст був відправлений до Європи для подальшого навчання, що ще більше розширило канали комунікації між Китаєм і країнами з розвиненим акордеонним мистецтвом. Перший акордеонний фестиваль, на який були запрошені виступити й дати уроки акордеоністи світового рівня,

такі як професор Е. Мозер з Німеччини й інші, що дало змогу китайським акордеоністам по-новому поглянути на різні стилі та виконавську майстерність акордеоністів.

На Міжнародному конкурсі акордеоністів у Кастельфідардо, дуже важливому конкурсі, китайські виконавці досягли найвищого міжнародного рівня як у виконанні, так і в розумінні акордеонних творів, що значно підвищило ентузіазм до вивчення класичного акордеона в Китаї. У 2001 році перший китайський студент-іноземець здобув найвищий ступінь Solisten Diplom за спеціальністю «акордеон» у Німеччині.

У 2004 році найвища консерваторія Китаю, Центральна консерваторія музики в Пекіні, заснувала конкурс «Акордеон-мажор», який є важливим символом розвитку китайського класичного акордеона. Починаючи з 2005 року, низка китайських молодих виконавців виграли медалі на найбільших міжнародних акордеонних конкурсах, досягнувши чудових результатів. Однак основа класичного акордеона в Китаї все ще слабка. Крім того, у загальній керівній теорії акордеонного виконавства не існує додаткових спеціалізованих вимог, таких як точність виконання, акордеонна камерна музика та китайські оригінальні твори, які мають великий потенціал для розвитку. Оскільки класичний акордеон у Китаї виник пізно, від викладачів і студентів, які займаються ним у консерваторіях, вимагається відданість цій справі. Хоча багато викладачів і студентів докладають великих зусиль, усе ще існує певний розрив між нами та деякими зарубіжними країнами. Навіть порівняно з деякими іншими спеціальностями консерваторії нам є куди вдосконалюватися, наприклад, в аспекті системного механізму вирощування та сталого розвитку талантів на ранніх стадіях, наукового планування викладання і т. д. [4, с. 17].

Крім того, важливими завданнями, які стоять перед нашими викладачами та студентами, є те, як допомогти китайській аудиторії зрозуміти і прийняти точні способи виконання класичного акордеона, а також як сприяти розвитку камерної акордеонної музики та співпраці з виконавцями на китайських традиційних музичних інструментах.

Розвиток класичного акордеона в Китаї – це довгострокове і важке завдання, яке вимагає колективної уваги та зусиль як китайських, так і міжнародних акордеонних кіл, адже розвиток китайського акордеона є також невід’ємною частиною міжнародного акордеона. Ми віримо, що зростання китайського акордеона сприятиме розвитку акордеона в усій Азії і навіть у світі у великих масштабах.

Література:

1. 管维良, 李禹阶. 中国历史与文化. 合著. 重庆: 重庆大学出版社, 1998 年. 482 页. (Гуань Вей Лян, Лі Юй Цзе. Історія та культура. Чунцін : Видавництво Чунцінського університету, 1998. 482 с.)
2. 关黎, 张辉. 中国流行音乐的发展历程 音乐生活. 2007 年. 第 3 期. 第 74–75 页. (Гуань Лі, Чжан Хуей. Розвиток китайської естрадної музики. Музичне життя. 2007. № 3. С. 74–75.)
3. 范文澜. 中国通史简编: 专著. 北京 : 人民出版社, 2010 年. 868 页. (Фань Вень Лань. Збірник із загальної історії Китаю. Пекін : Народне видавництво, 2010. 868 с.)
4. Лю Лянь. Музично-теоретичні дисципліни в системі професійної підготовки музикантів у Китаї : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 47 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2015. 17 с.

УДК 351+316.77:94(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-12>

Кіслов Д. В.

ORCID: 0000-0002-9112-9832

*доктор наук з державного управління, доцент, керівник
ТОВ «Міжнародне бюро корпоративної аналітики і консалтингу»
м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ЕТИКИ УПРАВЛІННЯ КОНФУЦІЯ

Ключові слова: Китай, Конфуцій, комунікативна етика, принципи, управління.

Принципи управління, як і саму теорію соціального й державного управління, почали розвивати, вивчати та досліджувати тільки з кінця ХІХ – початку ХХ ст. Питання психології, етики, комунікативної складової та деяких інших аспектів теорії управління стали розглядати ще пізніше – п'ятдесят, двадцять і менше років тому. Принципи – це маяки, які допомагають орієнтуватись у теоретичних питаннях будь-якої теорії. Багато поглядів, що були висловлені протягом осьового

часу, не тільки вражають глибиною проникнення у сутність речей та явищ, точністю оцінок і суджень, а й актуальним звучанням у сучасності. Найбільш співзвучними для нашого часу є питання взаємодії публічного управління із соціумом і безпосередньо комунікації влади з населенням. Науковий і практичний дискурс з тих давніх часів продовжується і зараз.

Базисні принципи сучасного цивілізаційного процесу, з точки зору німецького філософа Карла Ясперса, були закладені між VIII–II ст. до н. е. великими вчителями людства: від іудейських пророків другої хвилі до Платона та Арістотеля [1, с. 35]. Найбільш відомі філософські судження про сутність влади й управління підлеглими зробили Біант (Біас) Прієнський, Геродот, Конфуцій, Ксенофонт, Лао Цзи, Сократ і Фуکیدід у VII–V ст. до н. е. Вони спиралися на майже двохтисячорічний досвід щодо управління давніми цивілізаціями Єгипту, Двуріччя, Китаю й античності. Серед цих мислителів саме Конфуцій або Кун Фуцзи (551–479 рр. до н. е.) висловив перші системні погляди на етику комунікативної дії у процесах управління, що склались у цілісну фрагментарну модель у його вченні «Лунь юй» («Бесіди і судження»). У цьому трактаті, зокрема, відображені чіткі вимоги до принципів комунікативної етики управлінської діяльності на основі узагальнених і вдосконалених морально-етичних норм, які існували в побуті китайського суспільства. Конфуцій очолив плеяду видатних теоретиків із комунікативної етики управлінської діяльності [2, с. 7].

Порівняння етичних поглядів добродійної взаємодії у Конфуція та в античних мислителів, зокрема Сократа й Арістотеля, було детально розглянуто у працях Ю. Цзіюань [3, 4]. Але питання актуальності моделі етики комунікативної дії з позицій конструктивності й ефективності управління державою як політичною асоціацією громадян (правителя та підданих, керівника та підлеглих) у них не уточнено.

Базові складові управлінсько-комунікативних поглядів Конфуція і сутність його моделі комунікативної дії з'ясовані в попередніх публікаціях автора, де простежено взаємозв'язок конфуціанства з іншими вченнями Китаю та їх вплив на сучасну дійсність [5]. Але на деяких принципах, що закладені в основі його комунікативної етики управлінської діяльності, варто зупинитись окремо і додатково тому, що тематика інтерпретації першоджерел конфуціанства в контексті їх значення в теоретичних пошуках нової концепції управління невичерпна.

Для ефективного управління, вважав Конфуцій, насамперед правителю й усім, хто задіяний у цьому процесі, потрібні особливі етичні якості, що забезпечуватимуть стабільність і гармонійність системи керування – керовані та зворотні зв'язки між ними. У сучасному розумінні йшлося про особливі принципи комунікації між суб'єктами

влади й об'єктами впливу, які б досягли нове, зберігаючи та плачучи старе [6, с. 13]. Він однозначно вказував на значну роль комунікативного впливу й на необхідність зворотного зв'язку та критичного ставлення до висловлювань для нормального існування держави. На запитання про те, чи можна одним висловлюванням згубити країну, філософ відповів: «Цього не можна досягнути словом... Але якщо сказане погане і ніхто не заперече, то хіба не наблизишся до того, щоб одним словом погубити державу» [6, с. 128]. Його зауваження стосувались актуальних у наш час принципів: зрозумілості, виразності, правдивості й моральності. Він наполягав, що від слів та висловів потрібно тільки те, щоб вони були дохідливими й виразними, щоб була чітка послідовність намірів і відповідність вчинків тієї людини, яка їх проголошує. Щоб можна було «бачити, як вона чинить, глядіти на те, що вона наслідуює» [6, с. 13]. На жаль, і досі слушно те, що «людяність рідко поєднується з гарними речами й лестивим виразом обличчя» [6, с. 4]. Це особливо актуально звучить для сучасних засобів масової інформації та комунікації. Одночасно Конфуцій вказував, що форми управлінської комунікації мають бути ввічливими, поважними, неупередженими; співчутливими, але позбавленими пристрасті. При цьому він наголошував на критичному підході до чужих міркувань, тому що «захопленість чужими судженнями приносить тільки шкоду» [6, с. 14].

Якщо мета комунікативного впливу – досягнення консенсусу суб'єктів цього процесу, балансу їх інтересів, то саме Конфуцій показав, завдяки яким засобам і яким шляхом можна досягти відповідного стану в межах системи правитель – чиновник – населення (імператор – шляхетний чоловік – народ). Отже, він був зачинателем не тільки теоретичних підходів видатних мислителів минулого в оцінці позитивної ролі та значення держави в цивілізаційному розвитку суспільства (Конфуцій, Платон, Арістотель, Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант), а й апологетом значення мовних засобів та способів спілкування – мистецтва комунікації.

Конфуцій також звертав увагу на характер і силу комунікативного впливу, що може викликати ту чи іншу реакцію в соціумі, зробити той чи інший ефект у становищі держави. У своїх принципах етики комунікативної дії, що впливають на населення, він послідовно відстоював ідеї людинолюбства, шляхетності, традиційності, моральності, помірності, обачності для правителя та всього управлінського апарату держави. Центральними постатями, до яких умовно він звертався із цими ідеями, були: правитель як необмежений суб'єкт управління, від волі, властивостей і чесноти якого залежали стабільність і процвітання держави, та державні чиновники (шляхетні мужі) як професійний і добре налагоджений виконавчий механізм управління

населенням. Народ виступав як пасивний об'єкт, що адекватно сприймає й відображає всі комунікативні дії, які націлені на його толерантну реакцію та поведінку. Конфуцій стверджував, що обмеженість комунікації, яка походить від влади, має бути для того, щоб не збуджувати населення протиріччями та суперечками, які виникають в управлінських структурах. Він підкреслював необхідність уважного і водночас критичного та врівноваженого підходу до промовців: «Чеснотливий муж не підносить нікого за слова, але не нехтує і словами через те, хто їх каже!» [6, с. 160].

Конфуцій сформулював у межах своєї моделі етичного управління практичні рекомендації, завдяки яким можна підвищувати й підтримувати режим ділового співробітництва та спілкування, тобто ділової комунікації. Ця модель могла бути втілена лише за умови функціонування ідеального в моральному розумінні апарату державних службовців. При цьому всім суспільством потрібно було б суворо дотримуватися норм, правил і традицій ритуалу «Лі», зберігати режим ізольованості, запобігати впливу ззовні. Конфуцій усвідомлював суттєву різницю між його уявленнями та реальністю практичної управлінської діяльності. Навіть наближення до ідеалу, вважав він, вимагало б завзятої та послідовної роботи кількох поколінь ідейно налаштованих управлінців і правителів. Така модель сприймалася в Китаї як ідеальний зразок, який треба мати на увазі, але яку ніколи не вдасться втілити практично.

Спадщиною Конфуція, яка стосується етики та способів комунікативної дії, створених і продуманих тоді, людство живе до цього часу. Кожний новий етап його розвитку відзначається поверненням до давньої дійсності часу між 600 і 200 рр. до н. е., коли в китайському соціумі створювалися й затверджувалися основні принципи ідеальної конфуціанської комунікативної етики управління, інтенсивно освоювалися положення багатьох інших вчень. Конфуцій був зосереджений на пропаганді балансу оптимальних форм організації суспільства, які засновані на кращих якостях тих, хто керує, і тих, хто є керованими. Це забезпечує, згідно з провідною думкою конфуціанства, панування порядку та спокою в країні. Розгляд спадщини Конфуція з позицій сучасного розуміння ролі комунікації в цивілізаційному розвитку може бути й надалі продовжений і доповнений.

Література:

1. Jaspers K. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. Basel : Schwabe Verlag, 2017. 322 S.

2. Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Марушевський Г. Б. Етика державного управління / за заг. ред. Т. Е. Василевської. Київ : НАДУ, 2015. 204 с.

3. Yu Jiyuan. The Beginnings of Ethics: Confucius and Socrates. Asian Philosophy. 2005. Vol. 15, Is. 2. P. 173–189.
4. Yu Jiyuan. The Ethics of Confucius and Aristotle: Mirrors of Virtue. New York and London : Routledge, 2007. 288 p.
5. Kislov D.V. Confucius's views on administration and communication. History of Science and Technology. 2023. Vol. 13, No. 1. P. 65–77.
6. Конфуцій. Вислови. Харків : Фоліо, 2018. 222 с.

УДК 141-1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-13>

Коваль Г. П.

ORCID: 0000-0003-4104-4571

*викладач історії, правознавства, громадянської освіти та основ економіки, старший вчитель
Миколаївський професійний машинобудівний ліцей
м. Миколаїв, Україна*

Тендітний Є. В.

ORCID: 0009-0001-7701-4588

учень

*Миколаївський професійний машинобудівний ліцей
м. Миколаїв, Україна*

ФРАНКО-КИТАЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ СЕРПНЯ 1884 РОКУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ ЛИСТОК»

Ключові слова: Китай, Франція, збройне протистояння, газети, діячі.

Політика європейських держав у XIX ст. була спрямована на колоніальне поневолення, загарбання Китаю, його різних частин. Не стояла осторонь цього процесу і Франція. 1884 року загострилися відносини між Китаєм і Францією, що переросло у справжню війну, військові зіткнення. Розглянемо деякі моменти цього протистояння, висвітлені на сторінках газети «Одесский Листок» у серпні 1884 р. Часопис активно використовував матеріали закордонних газет для об'єктивного висвітлення цих подій. Усі повідомлення розміщувалися на першій сторінці чи на третій в рубриці «Закордонна пошта». Офіційна французька телеграма про зайняття Ке-Лунга говорила таке: «Оскільки розпочаті в Шанхаї переговори між паном Патнотром і

китайським уповноваженим досі призвели лише до пропозиції сміховинної винагороди з боку Китаю, а також тому, що встановлений французьким ультиматумом термін 4 серпня закінчився, то французький уряд побачив себе поставленим перед необхідністю підтримати свої справедливі вимоги відібранням відомої застави. Адмірал Леспес зайняв 5 серпня гавань і кам'яновугільні копальні Ке-Лунга на острові Формоза. Звістку про це доставили в Шанхай 8 серпня. Пан Патнот негайно написав про це китайському уповноваженому з метою звернути його увагу на те, що від Тзунг-Лі-Ямена залежить скоротити тривалість цієї окупації виконанням вимоги французького уряду. Цифра винагороди зменшена до 80 мільйонів, які мають бути виплачені в десять років» [1, с. 3]. Газета *Voltaire* розмістила докладний звіт про заняття Ке-Лунга. Адмірал Леспес блокував це місто 3 серпня. Поставлена на березі китайська батарея намагалася перешкодити блокаді. Французька флотилія відповідала на вогонь, поки батарея не змовкла; при цьому ніхто не постраждав. Потім одна рота солдатів висадилася на берег і швидко заклепала китайські гармати. Французи втратили одного вбитим і двох пораненими. Флотилія Леспеса залишилася на якорі перед Ке-Лунгом, щоб перешкодити китайським судам заpastися вугіллям. Флотилія Курбе стояла перед Тутчею, за винятком чотирьох суден, які стояли біля Вусунгського гирла річки Шанхая для підтримки в разі потреби за вимогами Патнотра [2, с. 3]. Французько-китайське зіткнення набувало, мабуть, дедалі гострішого характеру. Вранці 9 серпня китайській владі дали 24-годинний термін для підписання останніх умов, виставлених французьким урядом. Якщо між сторонами не буде укладено жодної угоди в цей термін, то французька ескадра мала негайно заволодіти Пескадорськими островами, що розташовані посеред Протоки, яка відокремлює Формозу від материка, а також містом Аньєрі, гавань якого вважалася однією з найкращих у Китаї. Острів, на якому розташований Аньєрі, був за два кроки від материка і називався Гіа-Мен; він займав простір майже в 95 кілометрів і мав 400 000 мешканців, з яких майже 300 тисяч мешкали в Аньєрі [3, с. 3]. У *Reuter Office* повідомляли із Шанхая 17 серпня: звістка *Times*'а про оголошення Китаєм війни, судячи зі звісток із Пекіну, не підтверджувалася. Навпаки, китайський уряд 14 серпня подав дипломатичному корпусу протест проти поведінки Франції і просив його про посередництво держав для того, щоб можна було довести справу до сприятливого результату. Протест написаний у миролюбному дусі [4, с. 3]. У *Times* надруковано із Шанхая телеграму про те, що образливі для європейців прокламації вивішено знову в Чанг-Тех-Фу, провінції Хунан [5, с. 2]. Звичайно, величезна роль в цьому конфлікті належала видатним особам, діячам. Зокрема, гонконгський кореспондент *Times*

так описав портрет віце-короля нанкінського, китайського неогоціатора, який вів переговори з французьким представником Патнотром: Цо-Цунг-Танг – людина жорстока, неосвічена і до того ж немічна: він уже старий, але обдарований залізною волею; він відчуває безрозсудну ненависть до всього чужоземного. Його солдати завжди безкарно ображали європейців, які відвідували Шанхай. Він вийшов у відставку через слабкість свого здоров'я, але нещодавно його викликали в Пекін і призначили членом великої ради. Негайно ж після вступу на цю посаду він обмовив Лі-Хунг-Чана в тому, що той уклав невігідний для Китаю договір, і просив дозволу прийняти особисте начальство над південними арміями, запевняючи, що вижене французів із Тонкіна і навіть із Сайгуна. Цо-Цунг-Танг – особа популярна завдяки своїй репутації чесної людини. Його вплив у вищих колах дуже великий унаслідок зухвалості його язика, що дивує його співвітчизників. Крім того, він зустрічає підтримку з боку неспокоїного населення Ю-Нана. Цо-Цунг-Танг нині наймогутніший міністр у Китаї, бо франко-китайський договір зв'язує руки його супротивника Лі-Хунг-Чанга [6, с. 3].

Газета Paris писала, що Франція не мала наміру вносити війну в центр Китаю, а тільки мала зайняти Фу-Чеу і Ке-Лунг і потім вичікуватиме подальших подій. Temps повідомляла, що за кордоном нема чого тривожитися; про дозвіл або блокаду відкритих гаваней не може бути й мови, якщо ж знадобиться зайняти як заставу якийсь важливий для торгівлі пункт, то французи виберуть такий пункт, зайняття якого не створить жодних труднощів для міжнародної торгівлі. Temps, між іншим, наголошувала, що Китай і Франція формально не оголошували один одному війни і наслідки такого становища не переходили, на думку уряду, за межі повноважень, даних уряду вотумом палати. Times отримав від свого кореспондента з Фу-Чеу телеграму такого змісту: «Я щойно оглядав річку Мім аж до самого Фу-Чеу. Військові судна, як французькі, так і китайські, перебувають під парами, у повній готовності почати військові дії. Усі очікують на війну в твердій упевненості, що вона неминуча, і скрізь можна чути погрози, які виголошуються проти європейців. Невігластво китайських чиновників вражає. Вони невідступно повторюють, що китайці абсолютно готові битися з французами, тоді як форти в Фу-Чеу, військо і бойовий матеріал залишилися в тому самому становищі, у якому я їх застав в останню мою поїздку у квітні місяці. Хвилювання в народі досягло там крайнього напруження в очікуванні рішучих звісток із Шанхая» [7, с. 3].

Надзвичайно насиченими були й події в Китаї, висвітлені в часописі за 17 (29) серпня. Вісті з Шанхая доносили, що весь китайський флот, що був у Фу Чеу, знищено, французький неушкоджений. Втрати французів – усього п'ять чоловік [8, с. 1]. З Парижу писалося, що Курбе

доносив із Фу-Чеу, що ескадра відкрила вогонь о другій годині опівдні, а о шостій уже дев'ять китайських військових суден і дванадцять бойових джонок пущено було на дно. Врятувалися тільки два ворожі судна, які відступили вгору по річці. Китайські крупівські батареї змушені були замовкнути. Французи втратили шість осіб убитими і 27 пораненими. Збиток ворога був значний. Французькі судна були пошкоджені легко, тільки котел однієї міноноски підірвало. Уночі ескадру турбували китайські брандери й міноноски. Курбе мав намір знищити і ці судна, а потім бомбардувати арсенал [8, с. 1]. Журналісти діяли надзвичайно активно. Так, кантонський кореспондент Times бачився з віце-королем двох провінцій Кванг (Кван-Сі і Кванг-Тонг), і останній повідомив йому, що в провінціях розіслано наказ готуватися до війни. «У разі якби почалися ворожі дії, каже кореспондент, китайці негайно відновлять боротьбу в Тонкіні. Вироблено в цьому сенсі вельми сміливі плани. У Кантоні нові роботи з оборони вже закінчено. Роботи ці, головним чином, полягали в загородженнях, що залишали проходи завширшки 150 футів, які могли бути закриті протягом двох годин [8, с. 3]. Між Францією та Китаєм все йшло до повного дипломатичного розриву. Китайське посольство покинуло Париж 11 (28) серпня. Воно вирушило на тому самому поїзді, на якому поїхав і французький посол барон Курсель, який повертався до свого посту в Берлін. У Парижі вважали, що Лі Фрнг-Пао мав почати в Берліні знову переговори про угоду з бароном Курселем. На вокзалі з китайським дипломатом розмовляв редактор Figaго, якому Лі-Фонг-Пао заявив, що Феррі веде сміливу гру. Китай вестиме партизанську війну в Аннамі, Тонкіні та в себе вдома [8, с. 3].

У номері від 18 (30) серпня 1884 р. з Парижу було повідомлено, що всі ворожі батареї на річці Мін, головні батареї фортів Китаю було знищено. Підводні міни, що загороджували фарватер, у цей час усували. З Кантону були вислані французькі консул і піддані. Вони прибули в Гонконг [9, с. 1]. З Шанхая писали, що європейці не зазнавали поки насильства; звернення консулів запрошувало китайське населення залишатися в місті, обіцяючи безпеку, тому що французи жодних дій проти Шанхая і Вусунг не мали зробити. Кажуть, що Китай бажав примирення [9, с. 1]. З Пекіну телеграфували 9 серпня в Times: «Сьогодні, о 1-й годині пополудні, знято французький прапор із будинку французького посольства в Пекіні. Інтереси французьких підданих ввірені російському посланнику. Цонг-Лі-Ямен рішуче відмовився прийняти французькі пропозиції. Війну, отже, оголошено. Китайський уряд зважився боротися до останньої крайності. Він, мабуть, плекає таємну надію втягнути нейтральні держави у свою чвари із Францією. За словами паризьких газет, негайно після отриман-

ня звістки про розрив між Францією і Китаєм морський міністр розіслав телеграфом у Тулон, Рошфор, Лоріан, Брест і Шербург наказ тримати напоготові всі судна, якими може володіти місцева військова влада. В очікуванні подальших наказів у Бресті негайно приступили до озброєння крейсера *la Péguse*. Крейсер *Nielly* також озброювався; командувати ним мав капітан 1-го рангу Дорлодо-Дезессар, колишній губернатор Таїті. Нарешті другокласний крейсер *Champlain* залишав порт Лоріан, щоб якомога швидше приєднатися до французької ескадри в китайських водах [9, с. 3]. Отже, ми бачимо, наскільки важливими та напруженими були відносини Китаю та Франції в серпні 1884 р., які було спричинено колоніальними устремліннями цієї європейської держави.

Література:

1. Заграничная почта. Официальная французская телеграмма о занятии Ке-Лунга. Одесский Листок. 1884. № 173. Пятница, 3 (15) августа. С. 3.
2. Заграничная почта. О занятии Ке-Лунга. Одесский Листок. 1884. № 174. Суббота, 4 (16) августа. С. 3.
3. Заграничная почта. Французско-китайское столкновение. Одесский Листок. 1884. № 175. Воскресенье, 5 (17) августа. С. 3.
4. Заграничная почта. Франко-китайское столкновение. Одесский Листок. 1884. № 177. Четверг, 9 (21) августа. С. 3.
5. Иностранные известия. Китай. Одесский Листок. 1884. № 178. Воскресенье, 12 (24) августа. С. 2.
6. Заграничная почта. Нанкинский вице-король. Одесский Листок. 1884. № 179. Суббота, 11 (23) августа. С. 3.
7. Заграничная почта. К франко-китайскому столкновению. Одесский Листок. 1884. № 182. Среда, 15 (27) августа. С. 3.
8. Одесский Листок. 1884. № 183. Пятница, 17 (29) августа. С. 1, 3.
9. Одесский Листок. 1884. № 184. Суббота, 18 (30) августа. С. 1, 3.

Кожолянюк О. В.

ORCID: 0000-0002-3068-6416

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАТЬ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ У ПЕРІОД ПЕРШИХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ІМПЕРІЙ

Ключові слова: Стародавній Китай, географія, компас.

Визначним досягненням світового значення було винайдення у Стародавньому Китаї компаса. Магніт був відомий тут ще в давні часи, а вже у III ст. до н. е. китайці знали про його властивість притягувати залізо. Напевне, компас було винайдено ще у III ст. до н. е., на той час він мав вигляд магнітної ложки, яка могла крутитися навколо своєї осі, її розмішували в центрі приладу. Такий прилад являв собою дерев'яну чи мідну підставку, на ній частини світу позначалися рядом поділок. Напрямок, на який вказувала стрілка (ложка), був завжди південним. Тому першою назвою компаса була назва, що в перекладі означає «ложка, що керує світом». У творі Чжан Хена (張衡 Zhāng Héng) часів періоду Східної Хань «Ода про Східну Столицю» міститься інша назва компасу, яка в перекладі означає «той, що вказує на південь». Опис форми стародавнього китайського компаса вперше зустрічається у книзі «Лунь хен» (論衡 «Критичні судження»), що належить перу Вана Чуна (王充 Wáng Chōng). Тут зазначається, що основою компаса була квадратна мідна чи бронзова підставка, по краях якої було вигравірувано 24 циклічні знаки, вони вказували напрямком. У центрі була розташована кругла, гладко відполірована виїмка, що зменшувала силу тертя під час повороту стрілки. Матеріалом для цієї стрілки, яку виготовляли у вигляді ложки, був природній магнітний залізняк. Цю стрілку розмішували на підставці та в разі потреби підштовхували або ж повертали рукою. Коли стрілка зупинялася, вона завжди поверталася на південь тією стороною, на якій була ручка ложки (оскільки в ній була найменша кількість залізняка). Спочатку такий компас застосовувався лише для ворожінь, але вже з I ст. н. е. його стали використовувати як навігаційний прилад.

У часи правління династії Хань стародавні китайці здійснювали широкий економічний і культурний обмін морем з різними державами. Це, звісно, сприяло розвитку їх географічних знань, а також стимулювало зростання й розвиток кораблебудування. Як свідчать джерела, мистецтво кораблебудування Стародавнього Китаю в період Хань досягло надзвичайно високого рівня.

«Шань хай цзін» (山海經 «Каталог гір та морів») вважається цінним джерелом з історії наукових знань у Стародавньому Китаї, особливо в такій галузі, як географія. Це анонімна пам'ятка, досить складна за своєю побудовою та змістом, що являє собою звід самостійних «творів», які були засновані на довготривалій традиції, котра передбачала різночасові пласти знань стародавніх китайців. Твір відомий за одним із списків-редакцій збирача, коментатора та поета Го Пу (郭璞 Guō Pú). Саме цей список і став основою у всіх наступних виданнях. Він складається з 18 цзюанів (свитків, або розділів), про що йдеться і в самій назві – «Каталог гір та морів у 18 цзюанях». За своїм змістом і стилем цей твір поділяється на дві частини, що суттєво відрізняються одна від одної. Першу частину в науковій літературі називають «Каталог гір» або «Каталог П'яти таємничих [гір]», другу частину – «Каталог морів» [4, р. 358]. Основу першої частини, яка займає за своїм об'ємом близько двох третіх усього твору, становить опис усього континентального Китаю зі вкрапленням елементів зоогеографії, ботанічної географії, народної медицини, народних звичаїв і вірувань та міфології. У другій частині твору надано інформацію про землі та народи, які, відповідно до цинь-ханьської сіноцентричної концепції, були розташовані на периферійних землях і за межами населеного світу. У першій частині пам'ятки матеріал було розміщено за принципом орієнтації простору за п'ятьма кардинальними точками. Отже, до першої частини входять п'ять каталогів, а саме: «Каталог Південних гір», «Каталог Західних гір», «Каталог Північних гір», «Каталог Східних гір» та «Каталог Центральних гір». Кожен з каталогів містить декілька книг (кількість їх була неоднаковою за окремими цзюанями). «Каталог морів» містить 13 каталогів – цзюанів. Вони поділяються на самостійні частини: «Каталог Замор'я», «Каталоги Земель всередині морів», «Каталоги Великих пустель» і остання частина – «Каталог Земель всередині морів». Матеріал, якій міститься в «Каталозі морів», на відміну від матеріалу, розміщеного в «Каталозі гір», орієнтовано за чотирма сторонами світу. Це відображено і в назвах цзюанів – «Каталог Замор'я Півдня», «Каталог Замор'я Заходу», «Каталог Замор'я Півночі» та «Каталог Замор'я Сходу». Такі самі принцип і порядок розташування за сторонами світу продовжує зберігатись і в каталогах Земель всередині морів. У каталогах Великих пустель порядок розташування

дещо інший. Тут спочатку розташовано «Каталог Великих пустель Сходу», потім «Каталог Великих пустель Півдня», після нього «Каталог Великих пустель Заходу» і, нарешті, «Каталог Великих пустель Півночі». Таку відмінність у послідовності сторін світу деякі сучасні науковці пов'язують із можливою приналежністю каталогів Великих пустель до іншої місцевої традиції [1, с. 4].

Проблема датування пам'ятки наразі не вирішена, можливе лише визначення приблизного часу оформлення деяких її книг. Це складне завдання, вирішення якого залежить від загального підходу до неї та розуміння її характеру. «Шань хай цзін» уперше згадується у творі Си ми Цяня (司馬遷 Sīmǎ Qiān) «Історичні записки» [3, с. 201]. Назва цього твору також розміщена в географічному розділі першої давньокитайської бібліографії – «Записки про мистецтво та писемність», «Історії Ранньої Хань», автором якої є Бань Гу (班固 Ban Gu). Згідно з традицією, «Каталог гір та морів» було вигравірувано на священних посудинах помічником міфічного підкорювача потопу та впорядника землі Великого Юя – Дядечком І (Боі). Відповідно до легенди, усі ці «записи» Дядечко І вигравірував на дев'яти ритуальних посудинах. Потім ці посудини були начебто втрачені та згодом знов знайдені в період Ранньої Хань; саме із цих триножників ніби й було переписано відомий нам текст «Каталогу».

Згідно з міфологічною версією, яка ввійшла в модифікованому вигляді до історичної традиції, Великий Юй, під час боротьби з потопом, обійшов всю землю, пересуваючи гори та розсікаючи їх. «Якось Юй, – говориться в давніх пам'ятках, – утихомирюючи води потопу, проривав русла річок і давав їм прохід крізь землю чотирьох варварів і дев'яти областей. Він дав назви трьомстам горам, провів русла трьох тисяч великих річок, а скільки малих – і не порахувати». Упорядковуючи землю, Юй пізнав не лише її гори та річки, також він узнав про близькі та далекі народи. Усе це забезпечило Юю традиційне становище патрона географії. Його ім'ям було названо географічний розділ найдавнішого зводу історичних традицій – «Праці Юя» («Юй Гун» 愚公 Yu Gong). Повідомлення про те, що Юй та його помічник Дядечко І стали творцями «Каталогу гір та морів», міститься у Ван Чуна (王充 Wáng Chōng) у його трактаті «Критичні роздуми». Відносно детальний запис традицій про «написання» Юєм і Дядечком І «Каталогу гір та морів» міститься у пізньоханьських пам'ятках.

Усі книги першої частини «Каталогу гір та морів», за винятком декількох (III книга «Каталогу Західних гір», V та X книги «Каталогу центральних гір»), які випадають із загального стилю та змісту, написані стереотипними формулами, які вказують на те, що на час їх написання вже було вироблено певний стиль географічних описів.

Тому можна припустити розповсюдженість подібної географічної літератури, що було обумовлено й певним рівнем знань у цій галузі. Цілком можливо, книги «Каталогу гір» сходять до місцевих «географій». Подібне припущення вже неодноразово висловлювалося з посиланням на повідомлення «Обрядів Чжоу» про існування спеціального «відомства» зі складання мап, штат якого нараховував 224 особи. Звісно, не варто розуміти цю відомість буквально, тобто в тому сенсі, що таке «відомство» було саме в ідеалізованому царстві Чжоу або що існувало ціле «відомство», у якому працювали 224 особи. Проте це повідомлення є достовірним з огляду на те, що подібна адміністративна діяльність існувала, ще в давніх царствах складалися мапи та їх описи. Про це свідчать дані й інших давньокитайських пам'яток.

Географічні знання були невід'ємною частиною військово-стратегічного мистецтва, яке почало активно розвиватися в період «Воюючих царств». Поштовхом до розвитку географічних знань послугували й економічні потреби царств (див. про це у трактатах IV–III ст. до н. е. – «Шан цзюнь шу» (商君書) і «Гуань цзи» (管子) [2, с. 181–188]), а також взаємини з племенами, що мешкали як на території самих царств, так і в безпосередній близькості до них. Можна припустити, що в царстві Чжоу й інших царствах давнього Китаю створювалися місцеві «географії», які містили в собі описи території власного царства, а також, наскільки це було можливо, сусідніх територій. Саме до таких місцевих «географій» і подібні книги «Каталогу гір», куди, напевне, увійшли описи, які походили з локальних «географій».

Література:

1. Каталог гор и морей (Шань Хай Цзин). Москва : Наука, 1977. 225 с.
2. Кошовий С. «Шан цзюнь шу» як історичне джерело // Етнічна історія народів Європи, 2015. Вип. 46. С. 181–188.
3. Сыма Цянь. Исторические записки (Ши цзи). Москва, 1972. Т. 1. 312 с.
4. Fracasso, Riccardo “Shan hai ching”, in Michael Loewe, ed. Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide. Berkeley: Society for the Study of Early China/Institute of East Asian Studies, 1993. P. 357–367.

Козловський С. О.

ORCID: 0000-0002-4590-2433

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ У СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ КИТАЇ ЕПОХИ ДИНАСТІЇ ТАН (618–907 РР.)

Ключові слова: історія Китаю, епоха Тан, екзамени, образ вченого, вчені ступені.

Система освіти середньовічного Китаю була орієнтована на підготовку знавців конфуціанства. Програма підготовки вчених-чиновників передбачала добре знання давніх текстів, вміння вільно цитувати афоризми мудреців, вміння писати твори й інше. Досконале знання конфуціанства давало нагоду зробити кар'єру, отримати багатство, владу та пошану [1, с. 142]. Щоб отримати певний вчений ступінь, особа повинна була успішно скласти палацеві екзамени (科舉, ке цзюй).

Наприкінці епохи Хань (III ст.) конкурсний відбір став основою формування чиновницького апарату й еліти. Бюрократичні імператорські іспити як концепція беруть свій початок за часів правління династії Суй. Вважають, що іспити були введені імператором Ян Гуаном (Yang Guang) у 607 р. Остаточо екзаменаційна система сформувалася в епоху Тан (VII–X ст.). У добу правління династії Сун чисельність осіб, які отримали вчені ступені, зросла у п'ять разів порівняно з династією Тан. Однак іспити існували разом з іншими формами найму, такими як пряме призначення з правлячої сім'ї, номінації, квоти, підвищення по службі, продаж офіційних титулів і спеціальні процедури для євнухів [12, с. 97]. Регулярний іспитовий цикл вищого рівня було впроваджено в 1067 р. як трирічний, але цей трирічний цикл існував лише в номінальному вираженні. На практиці як до, так і після цього іспити проводилися нерегулярно протягом значних періодів часу [10, с. 252].

Не існувало майнових і вікових обмежень щодо кандидата, який прагнув скласти іспити, однак до екзаменів не допускали осіб, якщо професії їхніх батьків були недостойними (актори, перукарі, танцівниці, повії та інші) [4, с. 636]. За родом занять простолюди поділялися

на чотири групи: вчені, хлібороби, ремісники та торговці [7, с. 246]. Жінки були відсторонені від складання іспитів. Іноді до екзаменів не допускали чаклунів та різників. Купці були обмежені у складанні іспитів в часи правління династій Мін і Цін [9, с. 68–69]. Під час династій Суй і Тан обмеження для складання іспитів існували для ремісників. У добу династії Сун ремісники, торговці, клерки, буддистські та даоські священики були спеціально виключені з іспиту цзіньші, а в династії Ляо лікарям, ворожбитам, м'ясникам і торговцям було заборонено складати іспити. Однак на практиці складати іспити могли зазвичай представники заможних родин, чиї батьки чи родичі здатні були забезпечити їм якісну та тривалу підготовку до екзамену. Дуже дорого коштували книги й інші матеріали, на час підготовки особа не могла працювати. Щоб бути допущеним до екзаменів, кандидат повинен був довести, що не мав судимостей, його предки у трьох поколіннях не належали до представників «непристойних професій», кандидат мусив досконало знати зміст класичних конфуціанських книг – «Чотирикнижжя» та «П'ятикнижжя».

«Чотирикнижжя» становило основу шкільної програми. До нього належали: 1) «Лунь Юй» – погляди Конфуція на етику, мораль та управління державою; 2) «Да Сюе» – трактат про вдосконалення особистості, про устрій держави, родини; 3) «Чжун Юн» – вчення про збереження гармонії душі, дотримання законів природи; 4) «Мен цзи» – рекомендації монархам щодо управління [2, с. 206]. Вчення, закладне в перелічені книги, вважалося священним, і будь-який відхід від нього було заборонено.

«П'ятикнижжя» складалося з таких частин: 1) «Ши цзін» – 304 вірші й народні пісні (для урочистих церемоній, для виконання у храмів, соціальний протест і багато інших); 2) «Лі цзі» – правила поведінки на церемоніях та обрядах; 3) «Шу цзін» – прозована історія Китаю (від древніх легендарних правителів); 4) «І цзін» – збірник загадкових висловів, написаних мовою пророків; 5) «Чунь цю» – літопис подій, які мали місце на батьківщині Конфуція (війни, стихійні лиха, інше). Система вивчення дев'яти книг мала кілька вагомих вад. По-перше, склавши екзамен та отримавши ступінь, особа не вивчала іншу літературу, а поверталася до вивчення цих же книг. Книги були написані складною мовою та важко сприймалися, їх було практично неможливо вчити без численних коментарів.

Існували три основні вчені ступені – сю цай (秀才), цзюй жень (舉人), цзінь ши (進士). Щоб отримати ступінь «сю цай», особи, які самостійно вивчали канони, прибували до повітового центру, де під наглядом високопоставлених чиновників складали екзамен – особа повинна була по пам'яті написати поему з 60 слів, твір про давню

подію, трактат на абстрактну тему. Щорічно екзамен проходили лише 300–350 осіб – не більше ніж 3 % кандидатів. У добу династії Сун (960–1279 р.) з 38 517 кандидатів іспити склали лише 118 [8, с. 198]. Носії ступеня «сю цай» мали змогу раз на три роки скласти екзамен на ступінь «цзюй жень». Екзамен складали в центрі провінції, і вимоги були жорсткіші, ніж для екзаменів на попередній ступінь. Нарешті носій «цзюй жень» міг скласти іспит на «цзін ши», який проходив під наглядом імператора та вищих чиновників у столиці країни. Після здобуття трьох ступенів особа могла потрапити до Придворної академії, отримати звання академіка, яке вважалося найвищим у вченій ієрархії. Академіки могли здобути найвищі державні посади, стати істориком імператорського двору.

Екзамени складали у спеціальних приміщеннях – маленьких кімнатках, які були розраховані лише на одну особу. Три стіни такої кімнати були глухі, а четверта мала дверцята та віконце. Меблі в кімнаті обмежувалися двома дошками на цегляних підпірках, які слугували столом, стільцем і ліжком [3, с. 430]. Кандидатам дозволялось брати із собою продукти, чашки, покривало, інші господарські речі. Хоча зазвичай кожен кандидат прибував до екзаменаційного комплексу лише з декількома зручностями: глечиком для води, горщиком, постільною білизною, їжею, чорнильним каменем, чорнилом і пензлями.

Перед екзаменом кандидатів ретельно обшукували, щоб вони не могли пронести до кімнати різноманітні шпартгалки – саме через це кандидати повинні були носити одяг без підкладок, взуття на тонкій підшві, сумки без таємних кишень. Кмітливі кандидати знаходили вихід із ситуації – писали тексти на носових хустинках, власній білизні. Кандидат отримував папери з номером кімнати та прізвищем, завдання. Осіб розводили по кімнатах, де вони перебували три дні. Протягом цих трьох днів кандидати могли на власний розсуд використовувати наданий час. Наприклад, можна було відразу виконати всі завдання (трактат, вірш, інше), а далі просто відпочивати. Незважаючи на суворі умови складання іспитів, система оцінювання страждала від корупції – екзаменатори продавали теми творів [6, с. 582].

Щоб запобігти шахрайству, екзаменатори, які ставили печатки, стирали будь-яку інформацію про кандидата, знайдену на папері, і присвоювали кожному документу кандидата номер. Потім працівники копіювальної служби тричі переписували весь текст, щоб експерти не змогли ідентифікувати автора. Перший огляд проводив екзаменатор, а потім документи передавалися другорядному екзаменатору й екзаменатору, головному екзаменатору або одному з кількох віце-екзаменаторів. Судження першого та другого екзаменатора перевірялися ще раз відповідальним суддею, який фіксував остаточну оцінку. З командою

екзаменаторів працювала група наглядачів над воротами, реєстраторів, печатників, переписувачів і спеціалістів-оцінювачів літератури. Пу Сунлін (Pu Songling), сатирик часів династії Цін, стверджував, що під час іспитів кожний кандидат проходив «сім перетворень» – жebraка (під час подорожі до місця екзамену), в'язня (під час обшуку), личинку бджоли (коли заходить до кімнати), хвору пташку (після складання іспиту), мавпи (коли чекає результат), отруєну муху (коли дізнався, що результати провалені), голуба (коли трощить усе в будинку після провалу) [11, с. 58].

Великі шанси скласти іспити мали ті, хто дослівно цитував стародавні тексти, без використань сучасних неологізмів і власних висловів. Тобто переваги мала та особа, яка мала чудову здатність до запам'ятовування. Роботу, подану на іспит, писали у форматі ба гу, і складалася вона з вісьмох частин – тема (розкривала зміст твору), тлумачення теми (ціль твору), основні положення теми, підхід до переказу, початок переказу, середина переказу, кінець переказу, висновок. Лише чотири останні пункти являли собою твір. Давні китайські мислителі висловлювали свої думки складними роздумами, зустрічними питаннями, риторикою. Найжорсткішими були вимоги до творів на вищу вчену ступінь – цзін ши. Вступний параграф повинен був мати від чотирьох до восьми рядків із 24 ієрогліфів кожен. Другий параграф повинен починатися фразою: «Я шанобливо розумію, що Ваша Величність». Відповіді повинні були починатися цитатами з імператорського указу та передаватися фразою: «Імператорський указ також говорить». Заборонялися виправлення, додавання, пунктуація. Як мінімум твір повинен мати тисячу ієрогліфів, максимум не обмежено [3, с. 426]. Якщо особа провалила іспити, то могла складати їх ще неодноразово. Персонаж Фень Цзін з сатиричного роману «Неофіційна історія чиновництва» двадцять разів складав іспити, щоб отримати ступінь сю цая [4, с. 636]. Нерідко імператор надавав вчені ступені без екзаменів синам заможних можновладців. Коли був опублікований список кандидатів, які успішно склали палацовий іспит, усі імена випускників зачитували вголос у присутності імператора та записували в архівних документах династії. Випускникам вручали зелену мантию, табличку як символ статусу та черевики.

Традиційна конфуціанська система навчання зовсім не торкалася науки негуманітарного характеру та давала всім випускникам порівняно однакову підготовку, що викликало критику з боку реформаторів і керівників-адміністраторів. Гуманітарне навчання у рамках конфуціанської концепції було ключовим, проте у XI ст. (епоха Сун) реформатор і політичний діяч Ван Аньші (1021–1086) поставив перед навчальними закладами завдання ввести вивчення основ астрономії, військового

мистецтва, ведення державних справ для виховання не чиновників, а носіїв практичних знань – «жень чай».

Література:

1. Васильев Л. С. История религий Востока (религиозно-культурные традиции и общество) : учеб. пособие . М.: Высшая школа, 1983. 368 с.
2. Китайская классическая проза / пер. акад. В. М. Алексеева. М.: Учпедгиз, 1959. 387 с.
3. Сидихменов В. Я. Китай: страницы пришлого. М.: Наука, 1978. 385 с.
4. У Цзин-Цзы. Неофициальная история чиновничества // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 633–645.
5. Хань, Юй. О продвижении в учении // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 302–305.
6. Цзинь, Гу Цигуань. Ло Бо, «Небожитель», пьяный пишет письмо, устранившее государство Бохай / Гу Цигуань Цзинь // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 556–582.
7. Ch'ü T'ung-tsu. Chinese Class Structure and its Ideology", in Fairbank, John K. (ed.), Chinese Thoughts & Institutions, Chicago and London: University of Chicago Press, 1967, pp. 235–250.
8. Ebrej P. The Cambridge Illustrated History of China (2nd ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 352 p.
9. Gernet J. Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276. Translated by H. M. Wright. Stanford: Stanford University Press, 1962. 254 p.
10. Kracke E. A. Jr. Region, Family, and Individual in the Chinese Examination System, in Fairbank, John K. (ed.), Chinese Thoughts & Institutions, Chicago: University of Chicago Press, 1967, p. 251–268.
11. Miyazaki I. China's Examination Hell: The Civil Service Examinations of Imperial China, translated by Conrad Schirokauer, Weatherhill; reprint: Yale University Press, 1981, 144 p.
12. Paludan A. Chronicle of the Chinese Emperors: The Reign-by-Reign Record of the Rulers of Imperial. London: Thames & Hudson, 1998. 224 p.
13. 谢尔盖. 唐朝(618_907年) 中国文人家族的法律地位和性别关系. 青年汉学家研修计划论文集, 2016, 上海 : 上海社会科学院. 531-537 页.

Кубрак О. В.

ORCID: 0000-0001-9557-459X

старший викладач кафедри правосуддя та філософії

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

«СЕРЦЕ» ТА МОРАЛЬНІСТЬ В РЕЛІГІЯХ КИТАЮ ТА В ХРИСТІЯНСТВІ

Ключові слова: даосизм, буддизм, християнство, серце, ідеал.

Розуміння способу життя як активної діяльності, давнє Золоте правило моральності, а також вчення про «серце» як потаємну глибину людського духу є як у китайській культурі, що базується на принципах даосизму, конфуціанства та буддизму, так і в християнській. Темі принципів життя, моралі та «серця» займають одне із центральних місць у світовідчутті мешканців Піднебесної та християн.

У релігійному відношенні треба мати на увазі радикальну відмінність уявлень про Бога і сакрального. У християнстві Бог – Особа, водночас іманентний і трансцендентний світу, а сакральне у своїй даності протилежне профанному, духовне – тілесному. У китайському менталітеті Дао є позаособистісним і пронизує собою всю світобудову, в людині немає поділу на дух і тіло, а є «тілесна свідомість». Даоси вірять у перетворення – наприклад, вважається, що Лао-Цзи перетворювався неодноразово; у китайській версії буддизму визнається можливість будь-якої людини стати Буддою, пройшовши через ланцюг реінкарнацій. У Піднебесній немає особистості в європейському розумінні цього слова, тому що залишається незрозумілим питання про те, чи зберігається індивідуальний початок у перевтіленнях.

Християнське віровчення, як і європейська етика та естетика, побудоване на розведенні протилежностей сакрального та профанного. У Лао-цзи ж, наприклад, світ єдиний, а те, що вважається протилежностями, постійно перетікає одне в одне і, по суті, невизначно. Мудрець дає можливість життю текти його природним шляхом, поправляючи, проте, цей перебіг у разі неприродного відхилення, не застосовуючи насильства.

Європеєць нескінченно прагне все придбати, мати, при цьому безперервно вдаючись до насильства; ця проблема знайшла свій класичний опис у роботах Е. Фромма «Мати чи бути?»: справжнє існування Фромм пов'язує саме з «бути», протиставляючи йому «мати».

У «Дао-Де цзин» постійно стверджується, що зовнішнє та внутрішнє не злиті воедино, а індивідуальне «Я» вкорінене у глибинах Всесвіту.

Як стверджували даоси, влада, щоб воістину впливати на людей, має бути «забутою», і люди повинні відчувати, що живуть «самі по собі», без стороннього втручання. Ось єдина умова сильної держави та здорового суспільства. При цьому народ щодо «грізної влади» має відчувати страх. Отже, подібна «природність», за яку ратує Лао-цзи, досягається витонченою «штучністю», тобто напруженою роботою «тілесної свідомості» Нехай не введуть європейців в оману даоські дифірамби «спокою», у якому має перебувати кожна людина Шляху – подібний спокій не є відсутністю діяльності та зусилля, але є коренем усього іншого, яке вже міститься в ньому у згорнутому вигляді.

За Конфуцієм, ідеал людини – «шляхетний чоловік». Ця людина – господар щодо самого себе, що має високі моральні якості, освічений, тонко поєднує в собі природність і культивованість. Він спокійний під ударами долі та ні для кого не засіб; мабуть, тут можливе паралельне відсилання і до Канта, до його категоричного імперативу, хоч і не в кантівському сенсі. Кант – філософ протестантського духу, він прозріває всю головну проблематику Нового часу, яка в принципі могла бути видна з його часу і навіть далі – на те він і геній. Протестант, за М. Вебером, – «інструмент Бога», а тому, живучи у світі, він «не від цього світу» і формує капіталізм: багато заробляє, мало витрачає, вкладає в розширення виробництва, а не проживає. Конфуціанець, живучи у світі, залишається «від цього світу», не відмовляє собі в посюсторонніх радощах і задоволеннях, а тому він нічий не «інструмент» і не породжує капіталізм.

Новий час сформувало сучасне інструментальне ставлення до людини як до функції, протилежністю якого є Золоте правило моральності і у формулюванні Конфуція, і в трактуванні І. Канта, який вимагав ніколи не ставитися до людини лише як до засобу, але завжди як до мети. У Конфуція ідеал людини – «шляхетний чоловік», який ні для кого не засіб.

Цікаво відзначити, що задовго до Канта Лао-цзи висловлює ідеї влаштування «вічного світу»: премудрий чоловік у даосизмі, всупереч християнській ідеї жертвовності, може відповісти на насильство та агресію до їхнього прояву – правда, за згадки жертвовності, ідеї, властивій християнству, треба пам'ятати, що в християнстві існує концепція справедливих і несправедливих воєн, що сходять до Августина Аврелія. При цьому Лао-цзи вчить, що людині слід обмежувати себе в бажаннях, щоб вони не перетворювалися на пристрасті. Тут є підстави згадати, що слово «пристрасті» у християнстві означає «страждання»; щодо людини християнством засуджуються гріховні

пристрасті, тобто такі погані бажання, які являють собою бажання з найбільшою мірою інтенсивності, що опанували людину настільки, що вона перетворюється на їх раба (гріхи сріблोलюбства, обжерливості, розпусти), за що і засуджується на перебування в пеклі.

Лао-цзи проповідує розум серця, який вміє бачити нескінченну різноманітність властивостей життя й відчувати внутрішню спорідненість із ними. «Сердечний розум» займає важливе місце в даоському вченні. Патріарх даосизму вчить: слід відмовитися від забобонів, від завзяття у своїй думці; істина – не у витонченості розуму, а в живому досвіді безкорисливої любові заради користі світу, в щирості та відкритості, не в «що», а в «як». «Зберігати Шлях» означає відмовитися від усього зайвого, зберігати тільки єдине. Мудра людина працює старанно, але ні з ким не змагається, і тому світ не може змагатися з нею.

Серце» має чотири сенси: воно означає і первинну, дорефлексивну самосвідомість, і індивідуальну свідомість, і «народний дух», і чутливість мудрого до всеєдності народного життя. Те саме серце може бути органом і взаємної відчуженості, і взаємної привітності. При цьому мудрий усіх вважає добрими і всім довіряє. У Біблії та Святому Писанні «серце» – потаємна глибина людської душі («внутрішнє тіло тіла», згідно з Григорієм Паламою; «внутрішня людина», згідно з Феофаном Затворником). Воно може бути чистим і побачити Бога і, навпаки, нечистим, злим, і тоді його слід «очищати», його треба «зберігати» – у цьому суть аскетичної та культурної серця. «Серце», згідно з християнським віровченням, займає центральне місце в людині (що називають кардіоцентризмом), воно цілісне, глибше раціо («голови») і заважає створенню культу розсудливості.

Християни ж і сьогодні вважають, що суперництво і марнославство – гріховна сутність сучасного світу, що впав у гординю; людині ж личить смиренність. У Святому Писанні сказано: «...кожна праця і всякий успіх у справах справляють взаємну для людей заздрість. І це – суєта і знемога духу!» (Еккл 4:4). Пряма паралель із думкою Лао-цзи простежується і в ідеї відмовитися від «першості»: «Отак будуть останні першими, а перші – останніми!» (Мф. 20;16).

Цілком очевидно, що хоча в християнській та китайській культурі є деяка подібність в ідеях, словах («серце», «пильне серце», «цілісність», «досвід») і техніках, вихідних позиціях, та кінцеві цілі різняться радикально; «Спорідненість людини всьому», включно з «брудом» і «гріхом», спорідненість, про яку говорить Лао-цзи (хоча поняття гріха в нього немає, але безумовно розрізнення доброго і недоброго), визнається в християнстві, однак визнається як стан занепакої людини, яка має бути не «поглинена», а подолана. Перевершити себе неособис-

тісного, щоб повернутися до себе істинного – завдання даоського мудреця.

Це вічне неповнення себе є сама буттєвість буття, єдине невичерпне багатство розмаїття, загальна відмінність, яка безупинно відтворює себе. Відповідно до християнської есхатології, у раю теж немає подій, тобто того, що, на відміну від постійного перебігу життя, раптом трапляється в певному місці і в певний час, оскільки рай в есхатологічній перспективі – царство вічного блаженства, де після Суду праведники воскресені в особливих, нетлінних, вічних, духовних тілах ходять перед Богом (1 Кор. 15:42) і де відсутні плач і зітхання, а є тільки радість, вічне перебування з Богом, позбавлене земних просторово-часових характеристик, зате справжнє «Я» є, і в цьому особистісність християнського віровчення, якого немає в даосизмі.

Отже, можна констатувати, що:

– очевидні відмінності між європейською та китайською традиціями, пов'язані з їх основами: розумінням Бога як Особи (християнство) та позаособистісним Дао (Китай); трактуванням світу та людини як співприсутності (Китай) або антагонізму (християнство);

– діалектика «отримати – значить віддати» у християнському менталітеті та китайському подібні;

– вчення про «серце» займає важливе місце в китайському та християнському менталітеті», зокрема, це стосується проповіді аскези, «очищення серця»;

– вирішення проблеми «вічного повернення» означає повернення людини до Бога (обоження) в християнстві і до себе істинного, зануреного в лоно світу, – в китайському менталітеті.

Література:

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Київ, 1998. С. 397–436.
2. Ерік Фромм. Мати або бути? Харків : «КСД», 2020. 304 с.
3. Кім О. В. Релігії Китаю. Історія та сучасний стан. Сходознавство. Актуальність та перспективи : тези доп. І Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 20 березня 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2020. С. 137–139.
4. Лао-Цзи. Дао Де Цзін. Київ, 2014. 128 с.

Липченко А. С.

ORCID: 0000-0002-0031-6481

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри ЮНЕСКО

«Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ КИТАЙСЬКОЇ ВИШИВКИ В МОДІ

Ключові слова: вишивка, мода, мистецтво, етно, циклічність.

Кожна країна сьогодні має свій характерний, особливий стиль. Саме він передається з покоління до покоління. Через це саме за предметами гардеробу легко ідентифікувати приналежність людини до того чи іншого етносу чи громадянства. Тим паче що мода циклічна. І згодом знову в тренд потрапляють речі, які були популярні саме на цих територіях якийсь час тому. Ще одна тенденція, яка є популярною останні десять років, – це використання етнічних ноток в одязі. Дуже яскраво це представлено в роботах дизайнерів. Причому національний стиль стає більш глобальним. Звісно бурхливий розвиток швейної промисловості та модні тенденції вносять свої корективи у сферу виробництва етнічного одягу. Так, зокрема, вишиванка непомітно перейшла у повсякденний гардероб.

Перші паростки вишивки з'явилися ще в залізному віці. Саме тоді, коли *homo sapiens* навчилася використовувати нитку для з'єднання шматочків хутра. З часом людина зрозуміла, що за допомогою ниток можна створювати декоративні візерунки і прикрашати одяг, таким чином виокремлюючи своє серед іншого.

Перші з відомих нам види вишивки були зафіксовані саме в Китаї в VI–V ст. до н. е. Китайські знатні жінки вишивали на шовку всілякі види птахів або природні мотиви. Така вишивка була вкрай дорога, на її виготовлення міг піти не один рік. Майстри Стародавнього Китаю виконували вишивку на шовку шовком-сирцем, волосом, срібними або золотими нитками. Вишивкою прикрашали одяг, килими й декоративні панно, на яких зображувалися дерева та птахи.

У китайській літературі епохи Воюючих царств (475–221 роки до н. е.) знаходимо слова «вишивка» й «живопис». І вони завжди не-

роздільні. У той час це вишиті фенікси і дракони. У часи династії Сун вже була відкрита перша вишивальна майстерня в Китаї. Звісно, з роками цей вид мистецтва набував усе більшої популярності та вдосконалювався.

З кінця XIX століття відбувається активне перетворення ранніх (автентичних) мотивів на модні мотиви. Зокрема, налагоджується комунікація між різними країнами. Як наслідок, стали з'являтися комбіновані орнаменти, які поєднують в собі різні види вишивки з різних країн.

У XX столітті в Китаї вишивку можна побачити всюди. Вона прикрашає одяг, взуття, сумочки, віяла, килими, театральні костюми. При цьому кожний традиційний малюнок має своє значення: риба – символ багатства в оселі, дві рибки – щастя закоханої пари, лотоси – подружню вірність, гори – успіх у бізнесі, дракони – владу. Дракон – символ чоловіків. А от жіночий символ – фенікс (птаха, яка була створена з дерева, заліза, води, вогню та землі). Також фенікс – це символ миру, щастя, добробуту. У забарвленні фенікса обов'язково мають бути присутні п'ять кольорів – жовтий, білий, червоний, синій, чорний. Вони символізують п'ять чеснот – гуманність, довіру, благопристойність, знання обрядів, обов'язок. Фенікс і дракон – символ подружнього щастя, гармонії їн та ян.

На початку XX століття майстриня Шень Юньчжи внесла у свої вишиті роботи прийом картин, виконаних маслом, створивши в такий спосіб новий стиль – «реалістична вишивка», який визнаний як в Китаї, так і за кордоном унікальним видом мистецтва.

На початку 30-х років Ян Шоуюн створила нову техніку – «довільний стібок». Ця техніка додає готовій роботі глибину. До того ж ця техніка відкрила нову епоху в розвитку вишивання шовком.

Із впевненістю можна стверджувати, що основною відмінністю китайської вишивки від звичного нам хрестика є можливість створювати картини, обидва боки яких будуть лицьовими. Але малюнок при цьому може бути різним.

З огляду на очевидну значимість, все ж таки хочеться підкреслити, що китайська вишивка – це справжній витвір мистецтва. Іноді важко відрізнити китайську вишивку від фотографії. Гра барв шовкових ниток залежно від переломлення світла якісніше розкриває палітру відтінків виконаної роботи, що додає різноманіття та неповторності. А багатогранність мотивів, здатність відтворити найскладніший образ, варіативність технік і творчих рішень не залишають байдужим нікого.

Література:

1. Гасюк Е. О. Художнє вишивання. Альбом. Київ : Вища школа, 1984. 202 с. С. 68–77.

2. Blast From The Past: What You Should Know About Chinese Embroidery. URL: <https://www.homejournal.com/en/lifestyle/Blast-From-The-Past:-What-You-Should-Know-About-Chinese-Embroidery/1915/> (дата звернення: 29. 12. 2023).

3. Interesting Chinese Embroidery Knowledge Introduction. URL: <https://www.jinlaiart.com/chinese-embroidery-knowledge-introduction/> (дата звернення: 29. 12. 2023).

УДК 904:[73.04+726](510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-18>

Левченко В. Л.

ORCID: 0000-0002-3457-9677

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри культурології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Золотарьова К. С.

ORCID: 0000-0001-5680-1809

аспірантка кафедри культурології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

ВПЛИВ МИСТЕЦТВА ГАНДХАРИ НА БУДДИСТСЬКУ САКРАЛЬНУ ПЛАСТИКУ КИТАЮ: ЗНАХІДКИ В ПРОВІНЦІІ ШЕНЬСІ

Ключові слова: буддистська сакральна пластика, мистецтво Гандхари, буддистське мистецтво, провінція Шеньсі.

У провінції Шеньсі (з 2020 по 2021 рік) були знайдені унікальні культурні артефакти, що змінюють академічну традицію хронології буддистської сакральної пластики Китаю. Як заявлено у пресрелізі Національного управління культурної спадщини та Інституту археології в Шеньсі [1], що проводив розкопки, у травні 2021 року було

відкрито гробницю-поховання (M3015) на сімейному кладовищі періоду династії Хань у місті Сяньян.

Для нас є цікавими дві скульптури (скульптура Будди (M3015:10) та скульптурна група із 5 Татхагатк (M3015:9), рис. 2), час створення яких (попередньо династія Хань, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) вказує на те, що буддистська сакральна пластика в цьому регіоні з'явилася майже на 200 років раніше, ніж вважалось до цього. Крім того, у науковому звіті Інституту археології ці скульптури характеризуються як «найдавніші та окремі позолочені бронзові статуї Будди, знайдені археологами на території Китаю» [1].

Слід зазначити, що деяка частина дослідників вважає ці заяви сумнівними та такими, що потребують додаткових аргументованих підтверджень [2]. Пов'язано це насамперед із тим, що до поховання, у яких були знайдені ці культурні артефакти, мали доступ інші (про що свідчить наявність отвору, яким користувалися крадії задовго від офіційного відкриття). Існує думка, що ці скульптури мають більш пізнє походження, а саме належать до періоду Шістнадцяти держав (304–439 рр. н. е.) і були створені та поміщені до гробниці в цей період. На це вказує стилістика скульптури, яка характерна для цього періоду.

Виходячи зі звіту Інституту археології в Шеньсі та їх позиції, окрему увагу привертає зображальна традиція знайдених зразків буддистської сакральної пластики. Скульптура Будди (рис. 3) виконана в стилі мистецтва Гандхари, подібна великій скульптурі Стоячого Будди з Берлінського музею азійського мистецтва (рис. 4), що робить її найдавнішим свідченням поширення буддистської пластики в регіоні, можливо, її виникнення.

Дослідники, які проводять експертизи та працюють над знахідками провінції Шеньсі, зазначають, що ці культурні артефакти були виготовлені в регіоні (матеріал: бронза (сплав міді, олова та свинцю), позолота), місцевими майстрами, а не привезені з інших країн і регіонів. Це дає змогу припустити, бо будь-яке відтворення має своє джерело, що виявлення більш ранніх знахідок ще попереду [1].

Малий розмір знайдених скульптур насамперед свідчить про те, що це була переносна або дуже подібна традиційним переносним образам для розповсюдження зображального канону сакральна пластика, наприклад: статуя сидячого Будди із Музею мистецтва Метрополітен періоду Шістнадцяти держав (рис. 5).

Окремо слід зазначити, що в Китаї з 2020 року діє програма захисту та пошуку [4] втрачених буддистських культурних артефактів і ведеться активна робота (із залученням сучасних технологій та техніки) для запобігання їх знищенню та викраденню [3].

Отже, можна зробити висновок, що знахідки такого історичного масштабу в провінції Шеньсі підкреслюють актуальність теми впливу мистецтва Гандхари та буддистської сакральної пластики Китаю. Глибокі зв'язки, що пов'язують ці два регіони, знаходять усе більше підтверджень і свідчень свого існування та розвитку, а також дають змогу в подальшому вирішити питання «відсутності будд» у басейні річки Хуанхе.

Рис. 1. М3015:10 Стояча статуя Будди. Приблизно династія Хань. Провінція Шеньсі. Бронза, позолота. 10,5 x 4,7 см

Рис. 2. М3015:9 Скульптурна група з 5 Татхагатк. Приблизно династія Хань. Провінція Шеньсі. Бронза, позолота. 15,6 x 6,4 см

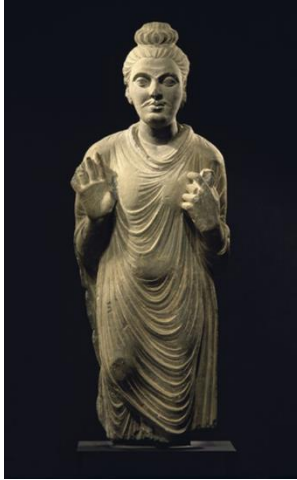

Рис. 3. Стоячий Будда. Приблизно I століття. Гандхара. Сланець 107 x 40 x 17 см (Stehender Buddha. Museum für Asiatische Kunst, Staatliche Museenzu Berlin)

Рис. 4. Сидячий Будда. Приблизно 304–409 рр. н. е. Китай. Позолочена бронза. 16,5 x 7 x 3,5 см (Seated Buddha, probably Shakyamuni (Shijiamouni). The Metropolitan Museum of Art)

Література:

1. 最新发布！咸阳考古发现中国最早金铜佛像东汉晚期即出现独立的、体现宗教信仰意义的佛像. 微信公众平台.

URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/UM3sov0JhMjrqu0q3RV5KA> (дата звернення: 24.11.2023).

2. 姚崇新：关于咸阳成任东汉墓出土金铜佛像的几个问题– 全民收藏网. 全民古玩网-古董收藏与古玩收藏平台.

URL: <http://www.qvip.net/article-41750> (дата звернення: 24.11.2023).

3. High-tech radar to help in fight against relic crimes. China Daily Website – Connecting China Connecting the World. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/24/WS6536fcb1a31090682a5ea3f9.html> (date of access: 23.11.2023).

4. Public Security recovers around 100,000 pieces of cultural relics. Your Online Guide to Government Services in China | www.chinaservicesinfo.com.

URL: <https://www.chinaservicesinfo.com/s/202307/03/WS64a224e1498ea274927c26b1/public-security-recovers-around-100-000-pieces-of-cultural-relics.html> (date of access: 23.11.2023).

УДК 304.44:327(477.7)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-19>

Левченко В. В.

ORCID: 0000-0001-6907-7768

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Одеський національний морський університет

м. Одеса, Україна

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ КИТАЄЗНАВСТВА В ОДЕСІ В 1920–1930 РР.

Ключові слова: Китай, китаєзнавство, Одеса, інституалізація, дослідники.

Трансформація геополітичної ситуації після Першої світової війни та встановлення на теренах України 1920 р. радянської влади із проголошенням першої у світі соціалістичної держави призвели до припинення проведення в Одесі наукових досліджень у галузі китаєзнавства. Зміни у всіх сферах життєдіяльності в Одесі, як і загалом в УСРР, спричинили пертурбації у науковому просторі, наслідком чого стала кардинальна реорганізація мережі вишів і наукових установ. Закриття у травні 1920 р. Новоросійського університету, який протягом понад півстоліття був провідним вишем в Одесі, перервало традиції китаєзнавства. Хоча деякі сучасні дослідники висловлюють протилежну думку [1, с. 11]. Активність одеських учених у проведенні досліджень у цій царині була відновлена на початку другої половини 1920-х

рр., але, на жаль, це було спровоковано не академічним інтересом, а політичною позицією Китаю – лідера соціалістичного руху на Сході. Ці дослідження були продовжені в Одеському інституті народного господарства (ОІНГ, правонаступник Новоросійського університету) і Одеській філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ОФ ВУНАС), де зазнали нових форм і методів. Привнесені зміни та нововведення в дослідженні синології набули рис певної інституалізації. Вищезгадані наукові осередки між собою були тісно пов'язані своїми кадрами, тому що переважно всі вчені поєднували викладацьку та наукову діяльність у кількох організаціях одночасно. Провідним академічним центром в Одесі у сфері китаєзнавства в 1920-х рр. стала ОФ ВУНАС. У радянській науковій літературі історії та ролі цієї академічної організації у вивченні синології приділялася незначна увага. Тільки на сучасному етапі вчені почали виявляти інтерес як до самого академічного підрозділу, так і до наукової спадщини його членів [2, с. 109–110].

Відкриття 18 березня 1926 р. ОФ ВУНАС (1926–1930), третього за науковим авторитетом центру розвитку китаєзнавства в УСРР, було важливою подією не лише на місцевому рівні, а й загалом у СРСР. Про це свідчить візит до Одеси «головного радянського сходознавця» – наукового секретаря Наукової асоціації сходознавців при ЦВК СРСР М. Л. Вельтмана. Важливе місце в діяльності співробітників філії займали питання дослідження Китаю. Активне вивчення китаєзнавства проводили професор ОІНГ, заступник голови правління ОФ ВУНАС О. О. Сухов, доценти ОІНГ М. Є. Шаргородський, І. І. Беляєвич, Ю. О. Тотін, О. М. Лепік. У своїх працях вони розглядали різні проблеми китаєзнавства: розвиток економіки Китаю (О. О. Сухов), становище Південної Маньчжурії (Ю. О. Тотін), сільське господарство Китаю та Маньчжурії зокрема (І. І. Беляєвич) [3], розвиток кримінального права у Китаї (М. Є. Шаргородський), дослідження історії Турксибу та Сицзяна (О. М. Лепік) [4, с. 15–16, 22]. Ще однією формою китаєзнавства було проведення спільного заходу для всіх членів ОФ ВУНАС з увічнення пам'яті кантонських жертв (2 січня 1928 р.) під керівництвом О. О. Сухова і С. Ф. Боркусевича. Для більш ефективного проведення досліджень із різних питань синології вчені постійно підтримували комунікативні зв'язки з Комуністичним університетом трудящих Китаю та Науково-дослідним інститутом Китаю при Асоціації вивчення національно-колоніальних проблем. Результатом цієї співпраці було надання цими установами своїх видань для вчених ОФ ВУНАС [4, с. 9].

Для ефективності проведення наукових досліджень та підготовки молодшої порослі в галузі китаїстики О. О. Сухов 1926 р. організував та очолив Науково-дослідну секцію сходознавства в ОІНГ, а для студентів

старших курсів проводив семінар підвищеного типу з цієї ж теми. У звіті за 1927 р. О. О. Сухов вказував, що всім студентам вишу він прочитав лекцію «Сучасна Хіна», яку прослухали майже 500 людей [5, с. 143]. О. О. Сухов був не лише організатором синологічних досліджень в ОФ ВУНАС та ОІНГ, а й особисто вивчав Китай, що підтверджує низка його праці. Основними аспектами цих студій були питання сучасного розвитку революційного руху, соціально-економічного стану, вивчення економіки Китаю у вищій школі УСРР, торгівлі Китаю з країнами арабської культури [6–8]. На відміну від багатьох публікацій 1920-х рр. за тематикою китаєзнавства, яким була властива переважно агітаційна ідея перемоги комунізму в Китаї, від чого певною мірою було нівельовано рівень наукового значення цих праці, вони несли значну інформацію щодо синологічних досліджень. У монографії «Далекосхідний велетень...» О. О. Сухов надав значний пласт з історії Китаю, що характеризує перевагу історичного аспекту в його дослідженнях у цій галузі над іншими, фактичний матеріал із географічного й економічного стану та розвитку народного господарства [6]. Зазначимо, що роботи О. О. Сухова та його колег загалом мають відбиток компілятивності та примітивних ідеологічних штампів, властивих лексиці радянських учених того часу. Незважаючи на численні посилання О. О. Сухова на класиків марксизму-ленінізму та його ідеологічну «більшовицьку зрілість», радянська влада ставилася до нього з недовірою, як і до інших вчених нерадянської генерації. Про це свідчать таємні політичні характеристики з боку адміністрації ОІНГ. Унаслідок подібної політики з боку радянської влади восени 1930 р. він був змушений покинути Одесу та переїхати до Новосибірську, де прожив до 1934 р.

У 1920-х рр. в Одесі проведення досліджень у галузі синології, крім вищезазначених академічних структур, також проводилося індивідуально. Так, директор Одеської публічної бібліотеки І. С. Вугман опублікував невелику працю «Книга та бібліотека в старому та новому Китаї» [9].

Поступальний розвиток китаєзнавства у 1920-х рр. не мав зв'язку з традиціями дорадянського періоду. Хоча в сучасній історіографії існує хибна думка, що нібито поступальний розвиток сходознавства у 1920-х рр. «...мав вигляд спроби синтезу дореволюційних традицій та політ-економічного... марксистського підходу...» [10, с. 111]. Одеським китаєзнавцям у цей час був притаманний активний інтерес до сучасних проблем Китаю, зокрема до національно-визвольної боротьби, економічних, соціальних і географічних питань. Проблематики, які вони розробляли, мали практичне значення для розвитку зовнішньоторговельних зв'язків СРСР і Китаю. Процес інституціоналізації синологічних досліджень в Одесі, як і загалом в УСРР, було зупинено шляхом репресивної політики комуністичної влади. У 1930–1931 рр. в Одесі припинили існування всі наукові установи та пройшла чергова реорганізація мережі вищої школи. Розпочаті владою репресії проти наукової

інтелігенції призвели до згортання багатьох напрямів досліджень, зокрема китаєзнавства. Ці дії були виявом загальної тенденції радянської влади, спрямованої на посилення тоталітарного режиму. Невиправдані експерименти в науці та освіті, наростаючі репресії щодо представників інтелектуальної еліти негативно позначилися на якості та рівні наукових досліджень і долях учених.

21 квітня 1930 р. на засіданні правління Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства заступник голови О. М. Гладстерн повідомив про реформу сходознавства в СРСР та започаткування Товариства сходознавців-марксистів, у зв'язку з чим було створено ліквідаційний комітет з питань ВУНАС, який діяв до січня 1931 р. Останній протокол засідання ОФ ВУНАС (№ 38) датовано 26 вересня 1930 р. Одночасно з ліквідацією ВУНАС та її Одеської філії посилювалося переслідування окремих учених-китаєзнавців: арешт О. О. Сухова. Його аспірантів І. І. Ландо та О. М. Смирнова 1930 р. було переведено до Інституту сходознавства в Харкові. Однією з форм репресій у цей час була заборона займатися науковою діяльністю, викладати і навіть публікувати наукові праці. Унаслідок такої політики радянської влади синологічні дослідження в Одесі на деякий час було припинено. Хоча 1940 р. було здійснено одну публікацію в цій царині [11].

Інституалізація китаєзнавства в Одесі мала складний, інколи сповнений протиріччя процес, зумовлений існуючими у цей період ідеологічними контекстами. Незважаючи на деякі нюанси, одеські вчені зробили значний внесок у розвиток дослідження різних сюжетів минулого Китаю. Їх студії здебільшого характеризуються науковим підходом, широтою охоплення матеріалів, внутрішньодержавними і міжнародними науковими комунікаціями з іншими центрами китаєзнавчих досліджень. Популяризація інтелектуальних здобутків студій 1920–1930 рр. і поява нових розвідок у ландшафті китаєзнавчих досліджень сприятиме піднесенню цього комплексу наук.

Література:

1. Скрипиник В. В. Вчені-сходознавці в науковому та громадському житті Одеси (XIX – початок XX ст.): автор. дис. ... канд. іст. н. Миколаїв, 2011. 18 с.

2. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи. Київ, 2002. 194 с.

3. Білякевич І. Сільське господарство Північної Манчжурії. Східний світ. 1930. № 10–11 (1–2). С. 39–62.

4. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. Одеса, 1930. 26 с.

5. Урсу Д. П. З історії сходознавства на півдні України. Східний світ. 1994. № 1–2. С. 135–150.

6. Сухов О. Далекосхідний велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай. Київ, 1928. 117 с.

7. Сухов О. Як викладають економічну географію Південно-Східної Азії в вузах України. Східний світ. 1928. № 2. С. 106–114.

8. Сухов О. Торгівля Хіни з країнами арабської культури за доби середньовіччя (за Масуді, Поло, Ібн-Батутою та інш.). Східний світ. 1930. № 1–2. С. 183–220.

9. Вугман І. Книга та бібліотека в старому та новому Китаї. Київ, 1928. 14 с.

10. Урсу Д. П., Музичко О. Є. Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині XIX–XX століттях. Східний світ. 2013. № 2–3. С. 92–118.

11. Белякевич И. И. Из истории Китая в период «Троецарствия» и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма. Научные записки Одесского державного педагогического института. 1940. Т. III. С. 125–156.

УДК 221.7:(140.8+930.85)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-20>

Леощенко Д. І.

ORCID: 0000-0002-2723-4937

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради м. Запоріжжя, Україна

ДОМІНУВАННЯ КОЛЕКТИВІЗМУ ЯК СВІТОГЛЯДНОЇ ОСНОВИ ЦИВІЛІЗАЦІЙ СХІДНОГО ТИПУ НА ПРИКЛАДІ ФІЛОСОФІЇ КОНФУЦІАНСТВА

Ключові слова: колективізм, «східний» тип цивілізації, конфуціанство.

Характеризуючи особливості цивілізаційних типів, зазвичай звертають увагу на їх відмінності в області духовної культури. Наприклад, автори монографії «Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір» констатують: «Схід і Захід – це два типи духовності, дві світоглядні матриці, дві системи культурних координат» [3, с. 29]. Не заперечуючи того факту, що протистояння цивіліза-

цій є актуальною проблемою сучасності, дослідники зазвичай акцентують увагу на їх світоглядних відмінностях: «...центральним і найбільш небезпечним аспектом глобальної політики залишається конфлікт між Сходом і Заходом – цивілізаціями з різним світоглядом, менталітетом...» [1, с. 5]. На нашу думку, відмінності цивілізацій східного і західного типів зумовлюються насамперед співвідношенням двох складових світогляду: колективістської та індивідуалістичної. Причому потрібно зважати на те, що ці складові завжди діалектично співіснують у структурі світогляду як на індивідуальному, так і на масовому рівнях, але домінує зазвичай одна з них, тому можемо казати, що в кожному конкретному випадку ми маємо прояв або «колективістського» типу світогляду, або «індивідуалістичного».

Достатньо авторитетний дослідник Г. Тріандіс, зазначаючи в передмові до свого фундаментального дослідження «Індивідуалізм і колективізм», що «там, де Схід зустрічається із Заходом, колективізм зустрічається з індивідуалізмом» [8, XIV], надалі стверджує: «Індивідуалізм... зустрічається в основному в Європі і Північній Америці, хоча в деяких дописьменних суспільствах також спостерігається цей культурний синдром. Колективізм організований навколо центральної позиції колективу і зустрічається в більшості країн «решти» світу. Таким чином, ми зазвичай стикаємося з контрастом між «Заходом» та «іншими» [8, с. 16].

Якщо розглядати прояви індивідуалізму узагальнено, то їх можна характеризувати як самоствердження. На протипагу цьому світогляд колективістського типу проявляється в самозреченні, жертвності і, якщо можна так сказати, у «самозв'язаності». Останнє полягає у свідомому визнанні своєї залежності як частини цілісної системи, якою є світ у багатоманітності зв'язків його складових. В онтологічному аспекті основний зміст світогляду «колективістського» типу можна визначити як усвідомлення індивідом себе не тільки частиною людської спільноти (навіть при всіх своїх індивідуальних особливостях), але й складовою частиною світу як цілісної системи взаємопов'язаних явищ.

Зрозуміло, що самоствердження з одного боку і самозречення, жертвність та усвідомлена зв'язаність – з іншого визначають вкрай різний ступінь усвідомлення власної свободи носіями зазначених типів світогляду, що дуже виразно ілюструється основними положеннями конфуціанства. Це, до речі, підтверджує У. Кім, який, детально досліджуючи конфуціанство, категорично трактує його як різновид колективізму: «Конфуціанський моралізм суворо обмежує індивідуальну свободу вибору навіть в областях, не пов'язаних з мораллю... Конфуціанство являє собою одну з версій колективізму» [7, с. 38–41].

Розглянемо найбільш відомі та найчастіше згадувані принципи конфуціанства: «Конфуціанська людяність (жень), ритуал (лі) і гармонія (хе)», які... відіграють роль базової цінності» [5, с. 11]. Додамо до них ще категорію «сяо» (синівська шанобливість), яка посідає серед інших категорій особливе місце, оскільки є основою «жень» [2, с. 46]. П. Кретов і О. Кретова зазначають, що «людяність (жень) тлумачаться як «любов до людей і гармонія світу» [5, с. 11]. У наведеному вислові звернемо увагу на проголошення любові не до себе, а до інших.

Широковідомий ритуалізм конфуціанства як суворе дотримання визнаних правил-приписів, безумовно, є відображенням притаманного йому традиціоналізму, який іноді можна тлумачити з дещо негативним забарвленням: «...Конфуцій цілковито покладався на давню традицію, філософська спрямованість його роздумів не мала характеру дослідницького інтересу та теоретичного осмислення. Мислення Конфуція догматичне, до того ж він відстоює навіть не стільки свої власні, вироблені шляхом тривалих самостійних роздумів переконання, а радше постає як апологет давньої традиції...» [6, с. 33]. Але якби не оцінювалась ця характерна риса конфуціанства, пояснюється вона також із позицій колективістського самозречення: це нищий індивідуаліст робить, що йому заманеться, а шляхетна людина всупереч своїм егоїстичним прагненням робить не те, чого бажається, а те, що вимагається, що є необхідним для забезпечення гармонії. Тому абсолютно не марним є зауваження вже згадуваних авторів: «...у розділі канонічної конфуціанської книги «Лі цзи», «Жу сін» (Поведінка конфуціанця) прямо зазначено, що гармонія стає цінністю через здійснення ритуалу...» [5, с. 11].

На самозреченні ґрунтується і жертвність синівської шанобливості «сяо». Конфуціанство, як відомо, виникло під час глибоких соціальних і політичних потрясінь в Китаї, коли в умовах соціальної нестабільності спостерігається певна моральна деградація людини. Це вимагало докорінних змін в ідеологічних засадах устрою сім'ї і суспільства загалом. Тому не дивно, що конфуціанство приділяє увагу проблемі людини і принципам суспільної організації.

Розвиваючи ідею соціальної гармонії, вчитель Кун висунув ідеал синівської шанобливості, що лежала в основі звеличеного ним культу предків. Отже, вимога суворої покори старшим як важлива складова частина культу предків знову ілюструє самозречення на користь інших. І цими іншими є не тільки власні батьки, бо ідея шанобливості до старшого екстраполюється на всю систему суспільних відносин, коли пошана і повага визначаються не тільки віком, а й суспільним становищем. Загальновідомо, що на основі ідеї шанування батьків стає конфуціанство розробляє модель суспільства і держави в цілому:

«Нечасто буває, щоб чоловік, повний синівської шаноби й послуху старшим, любив би досаждати правителю. І не було зовсім, щоби той, хто не любить досаждати правителю, мав би схильність до заколоту... синівська шаноба і послух старшим – хіба не в них коріниться людяність?» [4, с. 3–4].

Зважаючи на все зазначене, можна з певним ступенем впевненості констатувати, що світоглядною основою суспільств традиційного (східного) типу є домінування колективістської складової, що не може не позначатись на особливостях, які проявляються в різних сферах життя зазначених суспільств. Зокрема, певна колективістська орієнтація притаманна традиційній китайській філософії. У конфуціанстві колективізм проявляється у вигляді усвідомлення індивідом себе частиною насамперед соціальної групи, результатом чого є визнання пріоритету суспільного блага над особистим і добровільне підпорядкування своїх інтересів інтересам людської спільноти.

Література:

1. Герчанівська П. Е. Дихотомія Схід – Захід: історико-культурологічний аспект. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. № 1. С. 3–8.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. Харків : Право, 2013. 432 с.
3. Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір : монографія / за редакцією О.В. Зернецької. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої Історії НАН України», 2019. 317 с.
4. Конфуцій. Вислови. Харків : Фоліо, 2018. 222 с.
5. Кретов П. В., Кретова О. І. Постнеоконфуціанство і глобалізм: кореляція філософії та ідеології у сучасному Китаї. Китаєзнавчі дослідження. 2021. № 2. С. 7–18.
6. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с. Доступно за адресою: <https://topuch.com/download/540783.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
7. Kim Uichol. Individualism and Collectivism: A Psychological, Cultural and Ecological Analysis. NIAS (Nordic Institute of Asian Studies) Reports, 1995. № 21. 75 p.
8. Triandis Harry. Individualism and Collectivism. New York, London: Taylor & Francis Group, 1995. 258 p.

Марков Д. Є.

ORCID: 0000-0002-0618-167X

молодший науковий співробітник

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

КИТАЙСЬКА МАНДРІВКА НЕПАЛЬСЬКОГО МОНАХА: ПАЛОМНИЦТВО ДО ВУ ТАЙ ШАНЬ І ЗАРОДЖЕННЯ «НОВОГО БУДДИЗМУ»

Ключові слова: Китай, Непал, паломництво, буддійський модернізм, буддизм, Ву Тай Шань, Панчаширша Парбат.

На початку ХХ ст. Непал був ізольованою і бідною гірською країною. Уся повнота влади зосереджувалася в руках спадкових прем'єрів з роду Рана (1846–1951), що запровадили досить жорстку політику самоізоляції та контролю [6]. Режим Рана, консервативний пробрахманістський, розглядав будь які нові ідеї і практики, що приходили до країни (особливо західні), з підозрою [5]. Та навіть за таких обставин зміни відбувалися. Стосувалося це і питань модерних ідей, освіти, релігійних рухів, інспірованих модерним західним розумінням і західною освітою та філософією. У середовищі традиційного непальського буддизму магаяни / ваджраяни (буддизму баджрачар'їв, відомого також як неварський буддизм), що переживав складні часи внутрішньої кризи у монастирях і в середовищі мирян, виникали перші паростки реформізму [4].

Ширшим контекстом цих змін був рух за оновлення релігії, у цьому випадку буддизму в Південній Азії. Це було також реакцією на зіткнення традиційних релігійних ідеологій країн Азії і західних ідей. Часто вона мала й антиколоніальне забарвлення. Насамперед тут про ідеї «буддійського модернізму» або «протестантського буддизму» великого ланкійського реформатора Анагаріки Дгармапали. Центром його діяльності стала створене ланкійцем Товариство Мага Бодгі [4, с. 41–43]. Такий новий буддизм мав повернутися до коренів, очиститися від пізніших впливів; це релігія наукова і раціональна. Особливий наголос робився самим Дгармапалою і його послідовниками на освіті, соціальному активізмі, на егалітарних і демократичних ідеях, на звільненні від застарілих ієрархій, норм, обмежень. Надзви-

чайну роль грали тексти (сутри і т. д.), а не ритуали; тексти мали бути перекладені рідною мовою і доступні для всіх (у т. ч. для жінок); медитація, буддійська філософія, що, безсумнівно, відображала і старалася примиритися із західною філософською думкою [4; 1]. Буддизм як «наукова релігія» мав бути позбавлений, очищений від упереджень, містицизму, міфів. Просвітництво було також необхідним у житті «нового буддизму».

Під впливом Анагаріки Дгармапали непальські буддисти у 1920–1930-х рр. також задумалися про потребу у змінах серед буддистів Непальської долини, форпосту традиційного буддизму Непалу. Цьому сприяли і перші переклади сутр ще в 1910-х рр. (із санскриту на непал бхаса, зокрема Лалітавістара сутра, присвячена життю Будди), і західна література, що потрапляла до країни. Рух за оновлення традиції збігся і з початком культурного відродження Непальської долини, боротьби з тиранією Рана, що переслідував ці реформаторські нові ініціативи. Реформісти виступали проти кастових обмежень, які за часів Рана досягли апогею (це призвело і до внутрішніх конфліктів у сангсі). Особливістю непальських реформістів– буддистів був також рух за відновлення безшлюбності і аскетичного шляху бг'ікшу (непальська традиційна сангха – баджрачар'ї і шак'ї, хоча вважаються монахами, вели і ведуть сьогодні спосіб життя домогосподарів). Так під впливом тхеравади виникає перша невелика громада монахів-аскетів. Це розлютило уряд, тому монахів, як і непальських інтелектуалів, що співчували новим ідеям, переслідували. У тюрмі неодноразово опинилися всі лідери реформатори та просвітники: поети та письменники Йогабір Сінгх і Чіттадгар Грідая, що підтримували новий буддійський рух, і самі перші реформатори – ченці. Серед них був і Дгармалок, мирське ім'я якого Дас Ратна Туладхар (1890–1966) [5].

Саме бг'ікшу Дгармалок здійснив мандрівку-паломництво до Китаю – до гори Ву Тай Шань, відомої непальцям як Панчаширша Парбат, у другій половині 1930-х рр., яку протягом століть не спромігся реалізувати жоден непалець [1]. Ця тривала мандрівка була свого роду еволюційною і для непальського бг'ікшу, і для майбутнього буддійського реформізму в Гімалаях. Під час цього довгого паломництва майбутній реформатор остаточно приходив до нового розуміння вчення, осмислює ідеї і філософію «буддійського модернізму»: Дгармалок починав шлях багато в чому як усе ще непальський послідовник Магаяни, що шанує численних бодгісаттв, читає сутри і дгарані, вірить буддам (як і має робити магаянець, як і робили інші буддисти в Катманду). Освічений і допитливий Дгармалок уже побував в різних країнах, учився в Тибеті, Бірмі та Індії і отримав буддійські ініціації в Північній Індії, у Сарнатхк (1935 р.) як тхеравадінський бг'іккху;

перекладав непальські тексти на непал бхаса, мріяв про оновлення сангхи у душі Товариства Мага Бодгі, під впливом якого перебував. Однак саме він відправився в дуже «магаянське» паломництво до гори, де, згідно з непальськими й тибетськими уявленнями, живе будда мудрості Манджушрі. Дгармалок усе ще сповнений «ілюзій» та «упереджень», «невідання». Але навряд чи можна заперечити, що паломництво було «осягненням» як сакрального, так і профанного простору Китаю, принаймні у традиційній парадигмі світогляду непальців.

Панчаширша Парбат і Манджушрі є також героями надзвичайно важливого непальського тексту, що окреслює місцеву буддійську космогонію – розповідає про походження країни Непал. Це Сваямбгу Пурана, текст XV ст., досі популярний у Непалі [3]. Згідно з текстом, облаштовувачем Непалу був Манджушрі, що прилетів із гори в Китаї, де мешкав. Знаючи про святість цих місць (адже в Непалі виявилася самопроявлена мудрість будди), він мав виконати пророцтво й одночасно шанував Непал як священний простір. Згідно з міфами непальців, на Панчаширша Парбат (Бу Тай Шань) можна зустріти бодгістаттву во плоти («живого Манджушрі»). Тибетці мали подібні уявлення. Тибетські буддисти, з якими Дгармалок мав тісні контакти, також шанували Бу Тай Шань і включили гору до тибетської сакральної-географії. Бу Тай Шань ще з давніх часів має і міжнародне, широке буддійське значення як сакральний топос. Уже в епоху Тан гора особливо шанувалася буддистами як у Китаї, так і за його межами. Пізніше китайські, тибетські та монгольські буддисти йшли в паломництво до Манджушрі на Бу Тай Шань, а в XIX ст. гора була настільки важливою для тибетців, що її називали «китайським Тибетом», шматочком Тибету в Китаї [7].

Цікаво що навіть генеза мандрівки, її задум поєднував як реформістську сторону, так і питомо традиційну: до початку шляху Дгармалока спонукав індійський дослідник Рахул Санскрїтьян, що тоді був у Непалі; а з іншого боку Дгармалок мислив як гімалайський буддист, одночасно і як непалець, і як тибетець (у лам Дгармалок також вивчав дгарму). Та водночас ніхто з непальських буддистів не насмілювався відправитися в таку далеку мандрівку до Манджушрі. Паломництво завжди обмежувалося священними місцями Непальської долини [3]. Навіть до Індії йти у паломництво не було прийнято. Уже в цьому також було нове слово в релігійних традиціях, на які, звісно ж, спирався молодий монах.

Здійснивши тривале й небезпечне паломництво, поступово Дгармалок остаточно трансформується в «нового буддиста»: змінюється його світогляд, орієнтири; він не зустрічає «живого Манджушрі» й переко-

нується в необхідності раціонального знання та освіти, а не містицизму; досвід, отриманий ним у мандрах, був надзвичайним і також сприяв широті погляду і на майбутнє сангхи, і самої країни. Ніхто з його земляків-буддистів не заходив так далеко, з якою б метою не відправлявся за межі Непалу. Побачене ним у Китаї та Тибеті заслуговує окремого дослідження. Цікаво, що саме під час паломництва, у Шангхаї, монах зустрічає і перших мирян із Китаю, які бажали пожертвувати для непальської сангхи й облаштування паломницького центру в Лумбіні, місці народження Будди тощо. Усе це він описує у своєму щоденнику, що як книга під назвою «Магачін Ятра» (на непал бхаса) був опублікований у 1950 р. у Калімпонзі [1; 2]. Після повернення до Непалу бікшу Дгармалок присвятив себе проповіді дгарми, поширенню реформістської течії буддизму, перекладам і заснуванню першої реформістської віхари Ананда Куті, що було складним завданням через протидію влади Рана [4].

Література:

1. Dharmaloka, Bhikkhu. A pilgrimage in China. Kathmandu, 1999.
2. Dharmalok, S. A journey to Great China. Regmi Research Series. 1977. p. 33–40.
3. Lewis Todd, Naresh Man Bajracarya. Vajrayāna Traditions in Nepal. Tantric Traditions in Transmission and Translation. David B. Gray and Ryan Richard Overbey (Ed.). New York. 2016.
4. LeVine S. and D. N. Gellner. Rebuilding Buddhism: The Theravada Movement in Twentieth-Century Nepal. Cambridge : Harvard University Press, 2005.
5. Lewis Todd T. and Tuladhar Subarna Man. Sugata Saurabha – An Epic Poem from Nepal on the Life of the Buddha by Chittadhar Hridaya. Oxford University Press, New York. 2009.
6. Whelpton John. History of Nepal. Cambridge, 2005.
7. Wen-Shing Chou. Transcultural Visions of a Buddhist Mountain.
8. Panoramic Map of Mount Wutai | Project Himalayan Art (rubinmuseum.org).

Махонін О. О.

ORCID: 0000-0003-3668-9842

*аспірант кафедри Нової та новітньої історії
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Тумаков О. І.

ORCID: 0009-0003-9776-6028

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри Нової та новітньої історії
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

ЯПОНСЬКІ ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІ ПОСЕЛЕННЯ В КИТАЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАПІВКОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ (1895–1930-ТІ РР.)

Ключові слова: Китай, Японська імперія, імперіалізм, концесії, екстериторіальність, консули, експансіонізм.

З моменту свого «відкриття» Китай за династії Цин та Японія епохи сьогунату Токугава стали об'єктами нав'язаних колоніальними імперіями нерівних договорів. Обидві азійські країни зазнали економічної експлуатації з боку європейських держав і США, що базувалася на інституційно закріплених привілеях іноземців, зокрема у формі не вигідних митних тарифів та екстериторіального статусу іноземців. На відміну від Японії, Китай зазнав також і прямої імперіалістичної агресії, що супроводжувалася втратою своїх територій. Серед його агресорів була і Японія, яка з 1870-х років проводила експансіоністську політику щодо Піднебесної та Кореї, що входила до сфери інтересів Пекіну. Наприкінці XIX ст. Японія нав'яже напівколоніальні угоди Цинській імперії і водночас сама позбавиться напівколоніальної залежності. Одним із важливих аспектів імплементації нерівних договорів між Японією та Китаєм стане створення японських екстериторіальних поселень – концесій і т. зв. сел'яментів (калька з англ. «поселення») у китайських містах.

Після поразки в Японсько-китайській війні 1894–1895 рр. уряд Цин в 1895 р. підписав Сімоносекський договір, за яким він погодився

відкрити чотири порти для потенційних японських територіальних концесій – у Шаші, Чунцині, Сучжоу та Ханчжоу [6, р. 183]. Додатковий протокол до договору у жовтні 1896 р. розширив цей перелік до Шанхаю, Тяньцзиню, Амою (суч. Сямень) і Ханькоу [6, р. 191]. З цього моменту Токіо отримав змогу реалізувати політику створення екстериторіальних поселень за прикладом європейців та американців. Унаслідок Опіумних війн ще в середині XIX ст. Велика Британія, США, Франція, а в останній чверті століття і Росія з Німеччиною отримали змогу створити розгалужену мережу концесій і сел'яментів у найбагатших портових містах Піднебесної. Ці екстериторіальні поселення на орендованій у місцевої влади землі були де-факто виведені з-під китайського суверенітету, але юридично ці анклавні існували на китайській землі. Між концесіями та сел'яментами існували відмінності в ступені автономії як від метрополії, так і від Пекіну: концесії мали суто національний характер, тоді як сел'яменти були продуктом ініціативи експатріантів з різних метрополій [1, с. 36]. Японцям же залишили можливість створити свої концесії або в менш вигідних районах великих міст, або в малих і небагатих портах.

Усього з 1895 по 1896 рік японці отримали право на створення «ексклюзивних поселень» (тобто концесій) в 9 китайських містах [5, р. 173]. За різними оцінками, «повноцінними» концесіями були або п'ять [7, р. 5], або три [4, р. 948], що залежить від критеріїв для визначення «повноцінності»: активна присутність японських інституцій (поліція, пошта, муніципалітет), наявність постійного японського населення, успішна комерційна діяльність тощо. Повний список японських екстериторіальних поселень наведений у табл. 1. Утім зауважимо, що фактично створені ексклюзивно японські сел'яменти в Циндао, Ючжоу, Шаньтоу не враховані в цьому списку, як і поселення в містах Маньчжурії [8, р. 280, 297–298, 328].

Самі японці розділяли свої концесії (єдиний офіційний тип їх екстериторіальних анклавів) на «розвинені» та «нерозвинені». До першої категорії однозначно входили лише поселення в Тяньцзині та в Ханькоу [2, р. 187]. Інші ж – як і більшість європейських концесій у Китаї – не змогли довести свою, насамперед комерційну, цінність. Це було зумовлено об'єктивними чинниками логістичної (не)привабливості портів, проблем із дренажем та інфраструктурної організації причалів, а в 1911–1927 рр. і фактором близькості до зон бойових дій [5, р. 174–175]. Питання ж «нестворення» концесій у таких великих містах, як Нанкін чи Кантон (суч. Гуанчжоу), і досі не вирішене історичною наукою.

Ключовими відмінностями японських концесій у Китаї від більшості європейських були жорстка підпорядкованість їх внутрішнього життя консулу, а також фактична заборона іншим іноземцям повноцінно володіти певними ділянками в концесії [5, р. 181]. З кінця 1900-х рр.

адміністративна структура в «розвинених» концесіях змінилася з «автократичної» системи під керівництвом консула на «автономну» систему, у якій консул переважно здійснював поліцейські повноваження в межах концесії, тоді як адміністративні права належали обраній раді резидентів. «Нерозвинуті» концесії керувалися через директиви консульства, на основі яких японські піддані (включно з корейцями та китайцями з Формози) у межах концесії та її околиць могли сформувати власну [муніципальну] раду, до якої також могли приєднатися і громадяни інших країн, що володіли землею та мали родину. Тут існувала свого роду консульська «автократія», оскільки ради мешканців були нічим іншим, як дорадчими органами, оскільки вони не мали чіткого юридичного статусу. Усі рішення, ухвалені щорічно обраними членами ради, мали передаватися консулу для затвердження [2, р. 187–188]. Цікаво, що ці авторитарні тенденції були актуальні і для японської спільноти у Шанхайському міжнародному сетльменті, що через формально незалежну Асоціацію японських мешканців Шанхаю керувалася напряму з Токіо [3, р. 944].

Взагалі ж японські концесії були створені в наслідуванні європейським та американським напівколоніальним практикам у Китаї. Відносно пізно вступивши в гонку за розділення Китаю на зони впливу імперських держав, офіційний Токіо був змушений задовольнятися відкритими портами, які до того не зацікавили британців, французів та американців. Утім, на відміну від таких представників «нових» колоніальних держав, як Італія чи Бельгія, японці спромоглися використати формальні і неформальні екстериторіальні поселення для створення вигідних комерційних та стратегічно важливих військових аванпостів як у Цинському, так і республіканському Китаї.

Таблиця 1

Японські екстериторіальні поселення в Китаї

Місто розташування	Рік отримання права на концесію	Фактичний статус поселення	Розширення орендованої території
Шаші	1896	«Нерозвинене»; у 1920-ті припинила функціонувати	
Сучжоу	1896	«Нерозвинене». Утворене з частини місцевого сетльменту	
Ханчжоу	1896	«Нерозвинене». Утворене в межах неформального сетльменту; у 1935 р. оренду подовжили ще на 30 років.	

Продовження таблиці 1

Місто розташування	Рік отримання права на концесію	Фактичний статус поселення	Розширення орендованої території
Чунцин	1896	«Нерозвинене». З поч. ХХ ст. – центр японської промисловості в місті	
Амой	1896	Права «перетікли» до міжнародного сетльменту на Кулансу; у 1917 – невдала друга спроба створення	
Фучжоу	1898	Право на концесію не було реалізовано	
Ханькоу	1896	Одна з найуспішніших концесій; найбільша іноземна концесія в Ханькоу [7, р. 4]	1902 (фактично в 1907)
Тяньцзинь	1896	Одна з найбільших та найуспішніших концесій	1900–1902 – легальне розширення; 1934–1936 – неформальне
Шанхай	-	Японці мали окремішні інституції в міжнародному сетльменті	У 1931–1932 та 1937 японський квартал використаний як база вторгнення
о. Кулансу (Гулан'ю)	1903	Як член-засновник міжнародного сетльменту	

Література:

1. Махонін О. О. Сетльменты и концессии: разграничение понятия на примере иностранных поселений в Китае (1843–1941-е гг.). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Вип. 20. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 31–37.
2. Cao Dachen. The Japanese Consular System in China during the Russo-Japanese War // Rethinking The Russo-Japanese War, 1904–05. Volume II. The Nichinan Papers / ed. by J. W. Chapman and Inaba Chiharu. P. 177–196.
3. Fogel J.A. "Shanghai-Japan": The Japanese Residents' Association of Shanghai. The Journal of Asian Studies. 2000. Vol. 59. No. 4. P. 927–950.

4. Johnstone W. C. International relations: the status of foreign Concessions and Settlements in the treaty ports of China. The American political science review. 1937. № 5. P. 942 – 949.

5. Peattie M. R. Chapter 6. Japanese Treaty Port Settlements in China, 1895-1937 // The Japanese informal empire in China, 1895–1937 / ed. by P. Duus, R. H. Myers, M. R. Peattie. Princeton: Princeton University Press, 1989. P. 166–209.

6. Myers W. F. Treaties between the empire of China and foreign powers, together with regulations for the conduct of foreign trade, conventions, agreements, regulations, etc. Shanghai: North China Herald, ltd, 1902. 332 p.

7. Wang J. Unequal Treaties and China (Vol. 1). Hong Kong: Silkroad Press, 2016. 332 p.

8. Willoughby W. W. Foreign rights and interests in China. Baltimore: The Johns Hopkins press, 1927. 624 p.

УДК 94(477+510)«20»:316.347:316.4.063

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-23>

Павлов О. І.

ORCID: 0000-0001-6431-5210

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри економіки промисловості

Одеський національний технологічний університет

м. Одеса, Україна

КИТАЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ: НАСЛІДКИ ЇЇ ПРОЯВІВ У СТАВЛЕННІ ДО ВЛАСНОЇ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Ключові слова: китайська ментальність, наслідки ставлення до власної історії, соціально-економічний розвиток країни, суспільні трансформації, українська ментальність.

У найзагальнішому розумінні ментальність – це певна сукупність цінностей, звичок, система координат, психологічних алгоритмів, які формують погляд людини або групи осіб на навколишню дійсність і, відповідно, визначають її (їх) поведінку. Як тип мислення, душевний склад, глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, ментальність містить свідоме й несвідоме [1, с. 3–6].

Наведене визначення ментальності є одним із численних. Погляд на її природу відбиває уявлення науковців, які є представниками тих чи інших галузей наукових знань, як-то психологія, філософія, соціологія, політологія, історія тощо.

З іншого боку, будь-яке визначення ментальності не може розглядатися як ключ до розуміння національного характеру представників різних локальних цивілізацій, окремих народів, країн.

Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне охарактеризувати структурну будову ментальності, що дасть змогу проаналізувати китайську та українську ментальність за формалізованими ознаками (рис. 1).

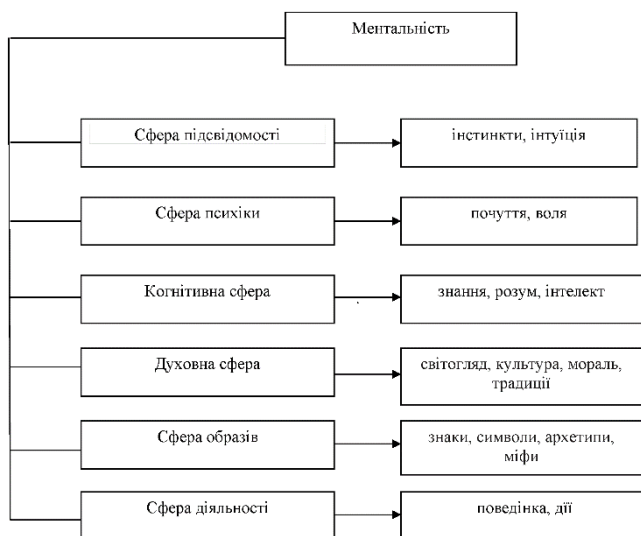

Рис. 1. Структура ментальності

Джерело: побудовано автором

Як свідчать дані, наведені на рис. 1, у формуванні ментальності беруть участь, крім свідомості та підсвідомості, також духовність людини, які у своїй сукупності становлять основу її діяльності.

У порівняльному аналізі китайської та української ментальності слід враховувати, по-перше, їх належність до різних цивілізаційних світів, по-друге, історичний досвід державотворення та державності.

А. Франк, який є автором китаєцентричної теорії світового розвитку, згідно з якою центр цивілізації спочатку виник у Китаї, а потім через численні цикли експансії та консолідації охопив увесь світ, разом із Б. Гіллзом обґрунтував ідею безперервності світової історії, пояс-

нюючи феномен сучасного підйому КНР як початок повернення центру світсистеми у його «природне» місце після короткочасної європейсько-північноамериканської «інтерлюдії» [2].

Україна отримала незалежність та статус суверенної держави лише на початку 1990-х років унаслідок розпаду СРСР як федеративної держави.

За своєю цивілізаційною ідентичністю китайська нація не просто уособлює азійський (східний) тип ментальності, а позиціонується як унікальний і самодостатній культурно-історичний тип.

Український народ у цьому сенсі являє собою «змішаний» євразійсько-європейський культурно-історичний тип, який значний період часу свого існування перебував у стані бездержавності.

Наведені відмінності характеристик ментальності з особливою силою проявилися у ставленні китайців та українців до власної новітньої історії. Для України – це період 1917–1991 років (для західних областей точкою відліку є 1939 рік), Китаю – 1949–1978 років.

Спочатку визначимо ставлення до власного недавнього минулого української держави, її народу, яке в цілому є таким, ніби йдеться не про українців, а про інший народ (радянський) як антипод українства, а сам період радянської історії розглядається як неукраїнський. Тобто маємо справу з вибіркоким ставленням до історії, яка, як відомо, провчає тих, хто її не вивчає і відвертає від себе.

Унаслідок цього Україна за три останні десятиліття перетворилася з країни, що входила до першої шістки індустріально розвинених країн Європи, на її сировинний придаток та одну з найбідніших європейських країн.

Дивним є те, що в одному історичному часі співіснували книга другого президента України Л. Кучми «Україна – не Росія» (за неперевіреними даними, він зараз працює над рукописом книги «Україна – навіть не Монако») і голова українського уряду М. Азаров (у народі просто «азіров»), який за всі роки перебування на посаді використовував виключно мову сусідньої держави.

Ця характеристика була б неповною без вислову І. Драча, який так підбив підсумок своїх національно-політичних устремлінь: «Я ніколи в житті не думав, що ми створимо ось таку Україну, що вона доживе до такого ідіотського стану» [3].

Зовсім інший приклад ставлення до власної новітньої історії маємо у випадку з Китаєм. На відміну від України, де заборонено діяльність Комуністичної партії, ідеологія КПК представлена в генетично пов'язаних партійних концепціях – марксизм-ленінізм, ідеї Мао Цзедуна, теорія Ден Сяопіна, концепція «трьох представництв» Цзян Цземіня, «наукова концепція розвитку» Ху Цзіньтао та ідеї Сі Цзінь-

піна про «соціалізм з китайською специфікою в нову епоху». Безумовно, що нові концепти в ідеології КПК не тільки визначатимуть політичне майбутнє Китаю, але й матимуть великий міжнародний вплив. Загалом для нової офіційної ідеології КПК притаманний прагматичний еkleктизм, що дає необхідну гнучкість в розробці тих чи інших політичних питань і сприяє досягненню стабільності влади (китайський варіант авторитарного капіталізму) [4, с. 70, 73].

Разом із тим сучасний Китай вже давно відійшов від марксизму й розбудовує ринкову економіку на основі приватної власності – 70 % ВВП у країні виробляється приватними підприємствами, на яких задіяно 80 % усієї робочої сили [5].

У Китаї налічується найбільше у світі мільярдерів – 1058. Для порівняння: США перебувають на другій позиції – 696. Проте ВВП на душу населення становить близько 11 тис. дол., що помітно контрастує зі Сполученими Штатами з їхніми понад 63 тис. дол.

Однією з ключових цілей Сі Цзіньпіня стала боротьба з бідністю. За останні вісім років достроково виконано план, встановлений до 2030-го, що дало змогу поліпшити рівень життя 98,99 млн незаможних сільських мешканців, які перебували за межею бідності.

Отже, Китай продемонстрував не тільки виважене ставлення до власного історичного минулого, а й обґрунтованість і послідовність у здійсненні суспільного реформування на сучасному етапі свого розвитку.

Україна, навпаки, виявила зневажливе ставлення до свого руху до ринкової економіки, заперечуючи спадкоємність здійснення відповідних перетворень. Чого тільки варті Програма економічних реформ 2010–2014 років «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» часів В. Януковича та Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» П. Порошенка, у яких декларувалися наміри кермачів української держави протягом п'яти років перетворити периферійну країну на країну «центру» світсистеми.

Як результат зазначених відмінностей у ставленні китайців та українців до власної новітньої історії, відставання України від Китаю за обсягом ВВП збільшилося з 1987 по 2015 рік з 4,2 раза до 120 разів [7, с. 36].

Література:

1. Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. Київ : Книга, 2008. 368 с.
2. The World System: Five Hundred Years or Five Thousand? Edited By Barry Gills, Andre Gunder Frank. 1993. 320 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=mOHBcgy->

vQIC&pg=PR5&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 25.11.2023).

3. Драч: Я би поміняв п'ятьох наших президентів на одного Назарбаєва. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/-drach-ja-b-pominjav-pjatoh-nasih-prezidentiv-na-odnogo-nazarbajeva-196016.html> (дата звернення: 23.11.2023).

4. Кіктенко В. О. Идеологія Комуністичної партії Китаю в період політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень / Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 70–73.

5. Омельченко В. Велика гра КНР за глобальне лідерство: історичні корені, сучасні інструменти, майбутні наслідки. 30 березня 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/velyka-gra-knr-za-globalne-liderstvo-istorychni-koreni-suchasni-instrumenty-maibutni-naslidky> (дата звернення: 27.11.2023).

6. Бутирська Н. Китайські комуністи – за моральні цінності і проти «сексуальної революції». 18 вересня 2021 року. URL: <https://zn.ua/ukr/international/kitajski-komunisti-za-moralni-tsinnosti-i-proti-seksualnoji-revoljutsiji.html> (дата звернення: 22.11.2023).

7. Чинники і тренди економічного зростання в Україні: колективна монографія / за ред. М. І. Скрипниченко. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2018. 386 с.

УДК 792.73 (510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-24>

Пан Лун

ORCID: 0009-0005-3840-1445

аспірант

Навчально-науковий інститут мистецтв

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ВПЛИВ БАКА КЛЕЙТОНА НА ЗАРОДЖЕННЯ ПОПУЛЯРНОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ В КИТАЇ

Ключові слова: популярна естрадна музика в Китаї, джаз, трубоч Бак Клейтон, США, Шанхай.

Зародження популярної естрадної музики в Китаї припадає на 1930-ті роки. У цей час молодий американський трубач Бак Клейтон (Buck Clayton, 1911–1991) створює в Лос-Анджелесі (США) свій джазовий оркестр, з яким у 1935 році приїжджає до Шанхая (Китай) для тривалого виступу в елегантному Cani-drome Ballroom.

Рис. 1. Бак Клейтон в Шанхаї, 1935

Дослідник китайської популярної музики Ендрю Ф. Джонс (Andrew F. Jones) пише: «Для Клейтона, який здобув джазову славу як член оркестру Каунта Бейсі, перебування в Шанхаї стало “найщасливішими двома роками” його життя, протягом яких він відчував, що “нарешті” отримав таку повагу та визнання, які йому відмовили в рідній країні через колір шкіри. Подорож Клейтона до Шанхая була прискорена жвавим транстихоокеанським трафіком музичних записів. Грамофонні записи музики Дюка Еллінгтона та інших виконавців уже досягли берегів Китаю, викликавши лютю для чорних оркестрів у міських нічних клубах і танцювальних залах. Таким чином, оркестр Клейтона, який походив із Лос-Анджелеса, був названий “Гарлемські джентльмени”, незважаючи на те, що жоден із учасників гурту ніколи не наважувався їхати на схід від Канзас-Сіті» [1, с. 1].

Вибір саме Шанхая не був випадковим, оскільки вже на той час він завоював собі репутацію «джазової Мекки» Азії. Американське походження «Гарлемських джентльменів» Бака Клейтона нехайно

вивело їх на вершину популярної музичної піраміди Шанхая, залишивши позаду музичні колективи інших етнічних походжень. Серед прихильників його мистецтва була дружина тодішнього політичного і військового правителя Китаю Чан Кайші Сун Мейлін і її сестра Ай-лін.

Щоправда, оскільки учасники оркестру були афроамериканцями, то вони і тут стикалися з американським расизмом з боку морських піхотинців: «Ідучи на рикшах і вигукуючи расові епітети, солдати жбурляли цеглою в Клейтона і його сподвижників» [1, с. 4].

У цей час Бак Клейтон співпрацював із педагогом і композитором Лі Цзіньхуеєм (Li Jin-hui), який брав активну участь у становленні китайської популярної музики в Шанхаї. Лі належить створення гібридного жанру американського джазу, музики з голлівудських фільмів і китайського фольку, а Бак Клейтон грав кілька пісень, які створив Лі Цзіньхуеєм, і таким чином переносив китайську музичну гаму в американську. Тож Лі теж багато дечого навчився від американського джазу, принесеного Клейтоном.

Ендрю Ф. Джонс пише: «Суперечлива марка популярної музики Лі, яку критики часто відкидають і критикують як “жовту” або “порнографічну” музику (huangse yinyue), а також міська медіа-культура, з якою вона була тісно пов’язана, є основним напрямком цього музичного, культурного та історичного дослідження епохи китайського джазу» [1, с. 6].

У путівнику 1935 року в Шанхаї Клейтон і Тедді Уетерфорд вказані як основні джазові атракціони на Канідромі.

Перед початком Другої китайсько-японської війни 1937 року Бак Клейтон покинув Шанхай. Йому приписують допомогу у зменшенні розриву між традиційною китайською музикою і шідайцю / мандопопом, а Лі в Китаї найбільше пам’ятають як жертву культурної революції.

Отож, незважаючи на короточасне перебування американського джазмена Бака Клейтона в Шанхаї, він вплинув на зародження популярної естрадної музики в Китаї, яка у ХХ сторіччі проявилася різними жанрами і напрямками.

Література:

1. Jones, Andrew F. Yellow music: media culture and colonial modernity in the Chinese jazz age. Durham and London: Duke University Press, 2001. 214 p.

Підвойний В. В.

ORCID: 0000-0003-1500-9633

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри тюркології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ТОПІК «КИТАЙ» У ТЕМАТИЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ БІБЛІОТЕКИ-КОЛЕКЦІЇ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

Ключові слова: Китай, Агатангел Кримський, бібліотечна колекція.

Бібліотека-колекція Агатангела Кримського (далі – БКК) концептуально інсталювана у бібліофільський рух ХІХ – початку ХХ ст., акумулювала значний масив релевантної сходознавчої літератури, на рівні синхронії експлікує важливі тенденції розвитку наукових векторів у царині сходознавства, є віддзеркаленням складних взаємозв'язків наукового дискурсу епохи та території [1, с. 268]. Дескрипція тематичних блоків колекції профілює низку практичних і теоретичних проблем, пов'язаних із бібліотекознавчими, музеєзнавчими теоріями і питаннями історії мистецтв та колекціонування загалом. Функціональна екзистенція БКК має кореляції з долею і науковою біографією фундатора [2, с. 160].

Різнобічна особистість ученого була мотиваційним фактором моделювання складних процесів колекціонування книг і джерел, породження (модифікації) поліаспектного стилю стратегій збирання артефактів, що в підсумку визначило загальну структуру, стилістику і внутрішній дизайн колекції.

Стилістична специфіка БКК визначається орієнтацією на забезпечення інформаційного попиту фундатора (читачів) на науковий сходознавчий контент, потребу деталізації наукових проектів з арабістики, іраністики, тюркології, кавказознавства, візантистики, славістики тощо. Тематична диференціація загальної семантики БКК актуалізується у зв'язку з потребою у деталізації історії наукової діяльності, перспективності й результативності наукових проектів і дослідницьких інтересів відомого вченого.

Загальна вибірка колекційних артефактів БКК, які тематично корелюються в межах топіку «Китай», сформована з понад 200 позицій.

Щодо формальних характеристик окресленого контенту, то всі джерела китаєзнавчого змісту (крім конволютних сегментів) мають задовільний стан збереження. Часовий діапазон артефактів, які формують топик «Китай», визначається амстердамським виданням 1667 р. енциклопедичного довідника Афанасія Кіргера «Опис Китайської імперії» (Athanasii Kircheri. *China monumentis: qua sacris quâ profanis, nec non variis naturae & artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata...*) і московським довідковим виданням 1935 р. Б. Деніке «Китай» (верхня межа).

Виділення сегмента китаєзнавчої тематики здійснюємо на основі теорії системного аналізу. Формальними ознаками віднесення конкретного актефакта до зазначеної скиби є інформаційна релевантність до загальної теми (київське видання аналітичних зауваг Б. Курца «Як повстала державна караванна (валкова) торгівля Росії з Китаєм у XVII віці», 1929 р.; А. Куропаткин, «Кашгарія: Историко-географічний нарис», 1879 р., Во 804806 / Кримський А. Ю.; М. Певцов, «Короткий нарис мандрівки Монголією та внутрішнім Китаєм у 1878 і 1879 рр.», 1881 р., Во 805118; М. Пржевальський, «Від Кяхти до витоків Жовтої річки, дослідження північних теренів Тибету і шлях через Лоб-Нор басейном Тариму», 1888 р., Во 806653 / Кримський А. Ю.), згадування синологічного контенту в змістовій частині колекційної одиниці (Е. Гюк, «Спогади про мандрівку Татарією», 1866 р., Во 805625 / Кримський А. Ю.; двотомний нарис Марії Ляліної «Мандрівка братів Г. Є. та М. Є. Грумм-Гржимайло до Західного Китаю», 1901 р., Во 808396), акцентування уваги читачів до актуальної синологічної проблематики на рівні довідково-інформаційного апарату книги (Крилов П. «Мандрівні нотатки про урянхайські землі», 1903 р., Во 807275).

Поліфункціональність і жанрово-стилістична маркованість синологічної скиби свідчать про те, що загальна китаїстика не профілювалася А. Кримським як провідний науковий топик і не входила до його індивідуальних стратегічних ідей формалізації наукових і освітніх проєктів. Проте факт значної кількості колекційних джерел із китаїстики не лише спонукає до виокремлення такого сегмента із загальної тематики зібрання, а й фундаментує розробку інформаційно-тематичних концептів БКК, уможливорює окреслення (логізацію) напрямів стратегій колекціонування та бібліофільських інтенцій фундатора колекції [3, с. 255].

Сегментарна гетерогенність структури колекції детермінується наявністю елементів візуального, картографічного і мистецького профілю. Актуалізовані в процесі тематичної селекції блоки синологічної тематики в межах колекції перебувають у міжсистемному зв'язку.

Експлікація інформаційного поля тематично детермінованих видань у межах конкретного книжкового зібрання є засобом пролонгування життєвого циклу пам'яток, безцінним матеріалом для реалізації стратегій історично-бібліотечнознавчого аналізу [4, с. 78].

Чітку кореляцію із загальним профілем БКК мають роботи країнознавчого спрямування (Jean Bell de Antermony, *Voyages depuis St. Peterbourg en Russie dans diverses contrees de l'Asie*, 1766 р., Во 801300 / 3 Кримський А. Ю.); Bedin Sven, *Im Herzen von Asien. Zehntausend kilometer auf unbekanntem Pfaden*, 1903 р., Во 802301 / Во 802302); двотомне зібрання Нау Киоу Чоаан. *Histoire chinoise, traduite de l'anglais...* 1766 р., Во 801547 / Кримський А. Ю.), багатотомне видання Григорія Потаніна «Нариси північно-західної Монголії. Результати мандрівки, здійсненої упродовж 1876–1877 рр.», 1881–1883 рр., Во804837 / 1–3, 4 / Кримський А. Ю.; тревелог М. Пржевальського «Мандрівка Уссурійським краєм», 1888 р., Во 800816 / Кримський А. Ю.; результати мандрівок далекосхідними теренами французької поетеси Жюдіт Готьє, Во 802358 / Кримський А. Ю).

Розкриттю тематики релігійної специфіки Китаю присвячені відомі джерелознавчі та антологічні артефакти – шеститомник *Anecdotes sur l'etat de la religion dans la Chine*; «Записки про Монголію, написані монахом Іакінфом, з додатком мапи Монголії та різних костюмів», 1828 р., Во 807880 / Кримський А. Ю. / 1.2 (1–4); нарис Н. Байкова «У горах Маньчжурії» 1915 р.; робота Н. Lansdell, *Russisch Central Asien, nebst Kuldscha, Buchhara, Chiva und Merv*, 1885 р., Во 802389, Во 802390 / Кримський А. Ю.

Архівний і музеєзнавчий синологічний матеріал експлікований у відомих профільних довідниках – Grothe, Hugo, *Orientalisches Archiv illustrierte Zeitschrift für Kunst, Kulturgeschichte und Völkerkunde der Länder des Ostens*, Во 802515 / Кримський А. Ю.); Gabelents Н.С. *Geschichte der grossen Liao, aus dem Mandschu übersetzt von Н. Conon von der Gabelentz*, 1877 р. Во 800292 / Кримський А. Ю.

Візуально-графічний субсегмент тематичної групи «Китай» представлений збіркою картографічних матеріалів та атласів («Азія. Ілюстрована географічна збірка, укладена вчителями географії А. Крубером, С. Григорьевим, А. Барковим і С. Чефрановим.», видання 1904 р.; Во 804250 / Кримський А. Ю. та «Азія. Твір професора Вільгельма Сіверса під редакцією професора Харківського університету А.Н. Краснова), токійським ілюстрованим виданням *Picturesque views of Peking* 1901 р. (Во 800291 / Кримський А. Ю.), оригіналами графічних робіт учасника делегації Посольства Російської імперії до Китаю під керівництвом Ю. Головкина, відомого митця Андрія Марти-

нова (Етнографічний альбом, гравюра «Китайська пошта», поч. XIX ст., Во 808406 / Кримський А. Ю.).

Конволютні конструкції формують унікальну частину загального інформаційно-джерельного контенту БКК. Важливими для експлікаційних процесів топіку «Китай» є конволют «Азійська збірка. Т. I. Конволют № 2» (Во 806621/1/Кримський А. Ю.), який містить відбитку аналітики з Журналу Міністерства народної освіти за 1842 (вип. 5.) І. Бічуріна «Про статистичний опис Китайської імперії», серію статей О. Ковалевського («Політичний переворот у Китаї, близько половини XVII ст.», 1840, № 2) і аналітичну довідку «Правління Кан Сі», анонімну роботу «Пам'ятник християнської віри у Китаї, перекладений з китайської мови Захаром Леонтєвським», 1834). Авторство та легенду конволютів детермінувати не вдається, щодо його структурного наповнення робимо гіпотезу про формування основи конволюту наприкінці XIX ст. у бібліотеці Лазаревського інституту східних мов.

Синологічна скиба БКК формувалася відповідно до власних бібліофільських (колекційних) інтенцій фундатора, специфічних умов розвитку сходознавчого дискурсу і профілюється на дипломатичну, мандрівну, науково-популярну тематику. Попри те що дескрипційна ознака «раритетність» на матеріалі скиби не є актуальною, ґрунтовна деталізація тематичної структури БКК визначає перспективи подальшого розгортання топіку в компаративному, соціолінгвістичному, етнографічному форматах, висвітлення інститутів китайської культури у всіх можливих дискурсивних проявах і тематичних комбінаціях.

Література:

1. Підвойний В. Інформаційний сегмент «КУРДОЛОГІЯ» у концептуально-тематичній структурі бібліотеки-колекції Агатангела Кримського. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Вип. 32. Ніжин, 2023. С. 268–272.

2. Підвойний В. Далекосхідна тематика бібліотеки-колекції академіка А. Кримського. Сходознавчі читання пам'яті Дениса Антіпова та Святослава Горбенка. Київ, 2023. С. 160–165.

3. Лісова І. В. «Приватна книжкова колекція»: теоретичні підходи до визначення поняття. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2012. Вип. 18(2). С. 253–258.

4. Ковальчук Г. Що таке бібліофілство: роздуми щодо теорії бібліофілства. Альманах бібліофілів. Кн. 2. Дрогобич, 2017. С. 75–83.

УДК 1:304

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-26>

Попов В. Ю.

ORCID: 0000-0003-3097-7974

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права
та філософії права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Попова О. В.

ORCID: 0000-0002-0157-4642

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи і права
та філософії права
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

КОНЦЕПТ СВИТОГЛЯД (世界观) В СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ключові слова: світогляд, світ, споглядання, комуністичний світогляд, китайський світогляд, глобальний світогляд.

Поняття «світогляд» є достатньо популярним у сучасних філософських і психологічних дослідженнях та в політичних і мистецтвознавчих дискурсах. Воно має свої відповідники практично у більшості мов сучасного світу (починаючи від англійського worldview і закінчуючи echiche ɔwa мовою народу південно-східної Нігерії – іґбо). Здебільшого воно відображається словами-кальками німецького слова Weltanschauung, яке складається зі слів Welt – світ та anschauung – погляд, бачення, споглядання, інтуїція. Воно з'являється майже випадково у третій кантівській «Критиці» (Kritik der Urteilkraft) і популяризується Ф. Шляєрмахером, Ф. фон Шеллінгом, Г. Гегелем, набуваючи певної концептуалізації в творах В. Дільтая та отців-засновників марксизму. Цей німецький термін у ХІХ – початку ХХ сторіччя завдяки лідерській позиції німецької філософії в західному світі та культурно-цивілізаційним впливам потрапляє і в Східну Азію,

зокрема в Китай, набуваючи ієрогліфічно-графічного вигляду 世界观 та словесної форми – shìjièguān (пін'їнь).

Щоправда, первісно в традиційній китайській мові поняття «світогляд» мало дещо інший вигляд – 世界觀 (зі зміною написання в останньому ієрогліфі), і в такому вигляді воно зберіглося в сучасній японській мові (зрозуміло, з іншою фонетичною вимовою – sekaikan). Це свідчить, що, ймовірно, тут ми маємо справу з подвійним запозиченням – японці, використовуючи кандзі, за допомогою китайських ієрогліфів передали німецьке слово Weltanschauung (а, можливо, його англійський переклад – worldview). З великою долею імовірності можна стверджувати, що автором цього «новоутворення» був Нісі Амане (1829–1897), який увійшов в історію як «батько сучасної японської філософії». Саме йому та його учням належить винахід японських еквівалентів європейських філософських та наукових термінів як 哲学 (філософія), 科学 (наука), 物理 (фізика), 一元论 (монізм), 意识(свідомість), 종교(релігія) тощо. За різними джерелами, він створив від 787 до 2872 неологізмів, з яких 606 використовуються й досі.

Більшість із них після поразки імперії Цин в Китайсько-японській війні 1894–1895 років і невдалих «Сто днів реформ» (1898) та посилення японських впливів на китайську освіту та культуру, змінивши фонетичне звучання, увійшли до складу нової китайської науково-культурної лексики. Утім Нісі, створюючи нову філософсько-наукову лексику, спирався на традиційні конфуціансько-буддистські поняття, які свого часу були запозичені японцями в китайців.

У сучасній спрощеній китайській мові поняття «світогляд» відображається ідеограмою 世界观, у якій перші два ієрогліфа мають санскритсько-буддистське походження, а третій – даосько-буддистські конотації. Ієрогліфи 世界 [сїєі^H квї^H] позначають «світ» (калька із санскриту – lokadhātu). Lokadhātu є поняттям буддистської космології, приблизно відповідне античному поняттю «космос», проте розглядається як вмістилище всіх дхарм і лише в горизонтальному вимірі. Цей термін є узвичаєним як у класичних буддистських сутрах (Тіпітака), так і у сутрах певних шкіл буддизму (Сутра Білого Лотоса). Сучасна українська дослідниця С. Цимбал вважає, що «буддійське походження терміна 世界 передбачає його використання в низці понять, що відображають традиційні китайські уявлення про побудову Всесвіту, згідно з якими «міриади космічних систем складаються в гіперкосмос (世界海 [shìjièhǎi] море світів), гіперкосмоси – у галактику (世界性 [shìjièxìng] природу світів), галактики – у гіпергалактику

(世界种 [shìjièzhǒng], сім'я світів), гіпергалактики – у «лотосовий світ» (花藏世界 [huāzàngshìjiè]), тобто райський універсум буддизму» [1, с. 164].

Третій ієрогліф 觀, який у сучасній спрощеній формі перетворився в 观 (guān – пінїнь) перекладається як «дивитися, споглядати, вигляд, погляд, уявлення». Але первісним значенням було саме «споглядання, медитація» і пов'язане воно з даосько-буддиськими релігійними практиками. Цей ієрогліф є складовою імені однієї з найбільш шанованих богинь (бодгісатв) китайського буддизму Гуань-їнь – 觀音 або 观音, образ якої походить від індо-буддистського Авалокітешвари, який набув жіночого вигляду і вважається богом милосердя. У буквальному перекладі Гуань-їнь – це та, що «спостерігає звуки світу».

Поняття 觀 (guān) стало також основою для практик споглядального очищення даоської школи Чунсюань, заснованої мастером Чен Сюаньїнем (бл. 632–650). Метод «споглядання» (гуань, 觀), тобто глибокої медитації, є головним засобом досягнення стану безмежного спокою. Вищим ступенем медитації є «споглядання порожнечі» – кун гуань (空觀). При цьому «его» людини повністю зникає, вона позбавляється від відчуття власного тіла і набуває надприродної здатності прозрівати далекі речі та явища. Мабуть тому, що в багатьох даоських храмах впроваджували такі практики, ієрогліф 觀 набуває й іншого значення – скиту або монастиря даоських ченців (наприклад 白雲觀 – скит Байюнь). Нагадаємо, що німецьке Weltanschauung має також напівмістичну складову anschauung, що буквально перекладається як «споглядання або інтуїція». Тому переклад поняття «світогляд» як 世界觀 є максимальним наближенням до його первісного значення з урахуванням китайської духовно-релігійної традиції.

Утім такі містично-релігійні конотації цього поняття 1910–1920-х роках після Сінхайської революції та Руху четвертого травня (1919) під впливом західної філософії, «знімаються» в нових ідеологічно-пропагандистських дискурсах. Відбувається повна переорієнтація китайської культури на вестернізацію, поширюється використання розмовної мови, перегляд конфуціанських засад освіти, поширення нових політичних ідеологій (націоналізм, марксизм і анархізм). Поняття «світогляд» стало позначати ідеологічні або релігійні особисті переконання, які визначають політичну (релігійну) ідентифікацію та позицію певної людини або соціального руху.

Слово 世界觀 особливо часто починає використовуватися комуністичними пропагандистами і християнськими місіонерами та їх

китайськими послідовниками. Теоретичною основою для перших було твердження Ф. Енгельса про «комуністичний світогляд» (kommunistischen Weltanschauung) та формула Й. Сталіна: «Діалектичний матеріалізм є світоглядом марксистсько-ленінської партії». Інші розвивали вчення про християнський світогляд (Christian Worldview, 基督徒的世界观) на підставі неокальвіністських вчень А. Кайпера та Г. Бавінка про цілісний світогляд як основу християнізації всіх сфер життя. Треба зазначити, що комуністичний дискурс став у середині ХХ сторіччя домінуючим у континентальному Китаї (тобто КНР), другим – на Тайвані та серед китайських діаспор у різних країнах (особливо США).

Поняття «світогляд» (世界观) стало одним із провідних концептів головної китайської версії марксизму – маїзму. Сам Мао Цзедун в одному з інтерв'ю американському журналісту Едгару Сноу стверджував, що після того, як влітку 1920 року він сформував свій марксистський світогляд (马克思主义的世界观), він ніколи не вагався у виборі своїх фундаментальних ідеологічних принципів. У знаменитому «Цитатнику Мао» (毛主席语录), на Заході відомому як «Червона книжечка» (The Little Red Book), слово 世界观 використовується досить часто. Наприклад, Мао пише про те, що «пролетаріат прагне перетворити світ згідно з пролетарським світоглядом, а буржуазія – згідно з буржуазним». Ще в 1945 році він проголошує: «Наша програма майбутнього, або програма-максимум, має на меті привести Китай до соціалізму та комунізму. Це цілком виразно і не підлягає жодному сумніву. Назва нашої партії та наш марксистський світогляд (підкреслено нами. – В. П.) ясно вказують на цей безмежно прекрасний і світлий вищий ідеал, який ми здійснимо у майбутньому» [2].

Як відомо, і сучасна правляча в КНР Комуністична партія Китаю не відмовилася від спадщини Мао Цзедуну, як і від комуністичної ідеології загалом. Тому праці сучасного керівника Китаю Сі Цзіньпіна, який претендує на лаври «великого кормчого», також рясніють словом 世界观 (світогляд). Наприклад, свій виступ на урочистих зборах з нагоди 200-річчя від дня народження Маркса 4 травня 2018 року Сі Цзіньпін назвав «Діалектичний матеріалізм – світогляд і методологія китайських комуністів» (辩证唯物主义是中国共产党人的世界观和方法) [3]. Його ідеолог Дун Чженьхуа у статті «Світогляд, викладений у «Ідеях Сі Цзіньпіна про соціалізм з китайською специфікою для нової ери» стверджує: «Світогляд – це загальний і фундаментальний погляд людини на світ, який визначає життєві прагнення та ціннісні орієнтації,

спрямовує та керує ідеалами та переконаннями, ідеологічними сферами, моральною етикою та нормами поведінки, відіграє роль «головного вимикача» та «головних воріт». Комуністична партія Китаю дотримується марксистського світогляду діалектичного та історичного матеріалізму» [4]. Молодий амбіційний вчений Ван Вень у статті «**一带一路**”重构中国人的世界观 («Один пояс, один шлях» змінює світогляд китайців») стверджує, що в новітній історії Китаю з 1840 року відбулося п'ять періодів розширення китайського світогляду, причому останній, що почався у 2013 році, призводить до того, що китайське суспільство вступило в еру «глобального громадянства». Він вважає, що ініціатива «Один пояс, один шлях» посилила глобальний вплив Китаю, і водночас вона також докорінно змінила китайський світогляд, надаючи йому всесвітнього виміру [5].

Отже, можна стверджувати, що концепт **世界观** в його марксистсько-маоїстському сенсі став остаточно домінуючим в сучасному китайському соціально-політичному дискурсі. Маючи достатньо складне етимологічно-культурне походження зараз він використовується як своєрідний ідеологічний штамп, що відображає ідейні переконання людини, соціальної групи та всього суспільства.

Література:

1. Цимбал С. В. Концепти ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) ТА ЧАС-ПРОСТІР (时空) у китайських фразеологічних одиницях чен'юй крізь призму метафори. Одеський лінгвістичний вісник, 2017. № 9. Том 2. С. 161–165.

2. Мао Цзэ-дун Выдержки из произведений (красная книжечка). Пекин : Издательство литературы на иностранных языках, 1967. URL: <http://souz.info/library/politica/mao/maorb.htm>.

3. 辩证唯物主义是中国共产党人的世界观和方法论 URL: http://www.qstheory.cn/dukan/qs/2018-12/31/c_1123923896.htm.

4. 董振华 : 习近平新时代中国特色社会主义思想蕴含的世界观.来源 : 2023年第7期《党》杂志 URL: http://www.dangjian.cn/shouye/dangjianaolun/202307/t20230707_6632319.shtml.

5. 王文 **一带一路**”重构中国人的世界观 URL: <https://www.zysy.org.cn/article/3mc1xrab3Je>.

Рахно К. Ю.

ORCID: 0000-0002-0973-3919

*доктор історичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник*

*Науково-дослідного сектору етнологічної
(антропологічної) керамології*

*Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
с. Опішне, Полтавська область, Україна*

ЧОРТИ В ПОКРІВЕЛЬНІЙ КЕРАМІЦІ КИТАЮ

Ключові слова: дах, черепиця, покрівельна кераміка, глиняні фігурки, обереги, демонологія, Китай.

Під час дослідження покрівельної кераміки стародавнього Китаю насамперед привертають увагу зображення дракона, фенхуана, ціліня, «пса» Фо, коня, зайця, жаби, коропа, безсмертних, генералів, божеств та інші глиняні фігурки, які, перебуваючи на дахах, мали берегти будівлі від загроз і нещасть. Проте однієї категорії апотропейчних зображень торкаються доволі рідко. Йдеться про чортів. Ці китайські чорти (гуй), присутність яких на даху у вигляді черепиці мусила відстрашити зло, є дуже цікавими [9, с. 100]. Як і в інших культурах, завданням фігур демонів і загрозливих постатей людей було лякати такі ж демонічні сили, які прагнули проникнути в дім, щоб скоїти лихо [10, с. 16]. Нідерландський китаєзнавець і історик релігії Ян де Гроот пояснював: «Догма, яка переважає в Китаї з найдавніших часів, про те, що всесвіт у всіх своїх частинах наповнений шень і гуй, природно означає, що чорти та демони також повинні кишіти в домівках людей у незліченній кількості. Це, насправді, аксіома, яка постійно виникає в розмові з людьми, що вони переслідують кожне відвідуване та самотнє місце, і що немає місця, де людина була б у безпеці від них» [5, с. 470; 3, с. 99].

За зауваженням мандрівників кінця XIX – початку XX століття, зокрема пресвітеріанського місіонера Роберта Елліота Спіра та письменниці Ісабель Андерсон, китайські вигнуті дахи будинків із декоративними чортами на гребені могли мати інше історичне походження, але китайці пояснювали, що вони створені такими для того, щоб відганяти або відлякувати злих духів. Повітря сповнене злих сил, і вони можуть рухатися лише по прямій лінії. Чорт, який впав би на вигнутий

китайський дах, зісковзнув би вниз і був би змушений знову піднятися в повітря. За таким же принципом вхід у китайський будинок рідко бував прямим. Треба було обігнути кілька кутів, а чорти неспроможні це зробити [11, с. 83; 12, с. 216; 1, с. 726]. Лорд Фредерік Гамільтон іронічно писав, що мешканці китайського міста Кантон (нині Гуанчжоу) переважно є даосами за віросповіданням, але їхнє життя сповнене постійною боротьбою з місцевими чортами. На щастя, китайські чорти мають помітні обмеження. Наприклад, вони не можуть обігнути кут, а ще страждають від боязкості, тож їх можна легко злякати хлопавками. Китайці, як захист від своїх чортів, почали робити на своїх дахах загнуті вгору краї, мов на трикутному капелюсі. Гамільтон жартував, що зі звичайним дахом будь-який чорт би справився, погукавши товаришів, вони б злетіли вгору, підставили плечі під ріг карниза й одразу зняли б дах. А зі своєрідним китайським кривим дахом чорти не можуть отримати достатній важіль впливу, і тому збентежені. На щастя, вони також ненавидять запах ароматичних паличок і не терплять червоного кольору, який для них такий же огидний, як і для бика, але якщо останнього він доводить до люті, то в чортів він лише викликає принизливий переляк. Відповідно, будь-яка людина могла за допомогою великої кількості червоних шовкових стрічок і рясного спалювання паличок з духмянощами зберегти свій будинок практично вільним від нечистої сили. Багатий китаєць, який будував собі новий будинок, відразу ж зводив перед ним високу екранну стіну. Вона заважала світлу та не пропускала повітря, але через нездатність китайських чортів обходити кути робила будинок захищеним від них [6, с. 92–93]. Екранні стіни, як відомо, були важливим елементом захисту у феншуй.

Аналогічні образи були властиві й іншим культурам Південно-Східної Азії, наприклад корейській. Застосування чорта як дахової фігурки є, на перший погляд, дивним, однак це зовсім не стосується китайського світу міфологічних уявлень, де йому відводиться роль захисника від ворожих сил. І цю властивість, дуже переконливо зображену, можна побачити на дахових фігурках, опублікованих німецьким керамологом Едуардом Фуксом. Перша з них зображає чорта в загрозливій позі над хмарами. Верхня частина його тіла гола, навколо шиї спереду зав'язана вузлом хустина. Нижня частина тіла – у чорних штаних до колін, які утримуються на стегнах шворкою. Решта ніг, а також стопи голі. Навколо плечей, зап'ястків і гомілковостопних суглобів – міцні шкіряні кільця. Чорт покритий поліхромною поливою зеленого, жовтого і чорного кольорів. Інша фігура зображає чорта зі стиснутими кулаками і енергійно спрямованим вперед обличчям. Волосся, яке у формі полум'я здіймається догори, утворює позаду свого роду броньований захист для шиї і плечей. Навколо шиї

обв'язана хустина. Шкіряні кільця навколо зап'ястків. Верхня частина тіла гола. Навколо стегон шкіряний фартух, який закінчується палаючими зубцями. На ногах – штани до колін. Стопи у шкіряному взутті. Ця фігурка вкрита поліхромною поливою: зелений, жовтий, коричневий і чорний кольори. Обидва зображення, за переконаннями китайців, демонструють загрозливу позу і поглядають навколо себе з такою агресивною люттю, що навіть у найзухваліших злих духів має зникнути бажання щодо лихих діянь. Із застосуванням чорта як дахової фігурки пов'язана ще одна особлива обставина. Гуаньїнь, буддійська богиня милосердя, найнадійніша і найблагородніша захисниця людей, яку іноді зображали у вигляді дахової фігурки, за уявленнями китайців, дуже часто перетворювалася на чорта, щоб у цьому вигляді можна було якомога ефективніше надавати допомогу людям. Отож у даховій фігурці у вигляді чорта вбачали замасковану Гуаньїнь [Fuchs 1924, с. 36]. Китайські чорти уявлялися чорними, подібно до своїх європейських родичів [13, с. 98]. Традиційно китайським чортам малювали світлі очі, як у європейців [6, с. 96].

Люте обличчя чорта близьке до жахливої маски, апотропеїчна функція якої давно відома. Маска повинна була викликати страх і через це мала значення як засіб захисту від нещастя. Тому, за основним законом гомеопатичної магії, чорта можна було відігнати зображенням найстаршого із чортів, як вважали мешканці Гвінеї. Для боротьби з холерою китайці ще 1858 року влаштовували процесії, під час яких несли фігури чорта. В останню ніч року китайські діти несли маски чорта, щоб захиститися від демона віспи, і так само сингали використовували маски для протидії демонам хвороби [7, с. 6]. На даху однієї із споруд палацового комплексу Забороненого Міста маленьку групу черепичних фігурок очолювала напівлюдина-напівтварина Гуйлун-цзи [8, с. 417]. Близьким за своїми функціями до фігурок чортів було глиняне зображення індійського бога Ями. У буддизмі Яма вважався богом смерті, володарем пекла і верховним суддею загробного царства. У китайській міфології цей бог смерті звався Яньло-ван. Його також вважали царем демонів, саме за цією функцією слід було розуміти його застосування на гребені даху: сподівалися, що він відлякуватиме всіх інших демонів від будинку [10, с. 18].

Отже, за встановленням на даху керамічних зображень чортів китайці сподівалися відстрашити нечисту силу тим, що було подібним до неї самої. Страхітливі пози й обличчя виступали не менш потужним оберегом, аніж зображення добрих божеств і святих. Подібне застосування фігурок і інших зображень демонів було відоме в античному світі й дожило в черепичному мистецтві Європи до новітнього часу. Мистецтвознавець Ернст Бьоршманн не дарма стверджував, що без глини як

матеріалу і мистецтва теракоти ніколи б не відбулося такого широкого розвитку величезного кола китайської міфології. На його думку, китайські черепичні оздоби на дахах є переконливим доказом того, що мистецька думка та художня форма, навіть сам матеріал, мають однакову частку в подальшому розвитку культури [2, с. 46].

Література:

1. Anderson Isabel. When We Dined with Lady Zu. National Magazine. 1910. November. P. 726–727.
2. Boerschmann Ernst. Chinesische Baukeramik. Berlin: Albert Lüdtker Verlag, 1927. 160 S.
3. Frazer J.G. The Golden Bough: A Study in Magic and Religion. London: MacMillan and Co., Limited, 1913. Part VI: The Scapegoat. VI, 453 p.
4. Fuchs Eduard. Dachreiter und verwandte chinesische Keramik des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. München: Albert Langen, 1924. 62 S.
5. Groot J.J. M. de. The Religious System of China. Leyden: E.J. Brill, 1907. Volume V. Book II: On the Soul and Ancestral Worship. Part II. Demonology. Part III. Sorcery. VI, 928 p.
6. Hamilton Frederic. Here, There and Everywhere. New York: George H. Doran Company, 1921. XII, 332 p.
7. Kohlbrugge Jacob Herman Friedrich. Tier- und Menschenantlitz als Abwehrzauber. Bonn: Kurt Schroeder Verlag, 1926. 94 S.
8. Mahlke F. Chinesische Dachformen. Zeitschrift für Bauwesen. 1912. Jahrgang LXII. S. 399–422, 545–570.
9. Osterloh-Gessat Elke. «Dieser Ziegel ist mir lieb und wer ihn stihlt der ist eir dieb». «Von erd bin ich gemacht». Gestaltete Baukeramik: Ofenwandplättchen und Feierabendziegel. Karlsruhe: INFO Verlagsgesellschaft, 1990. S. 33–127.
10. Simon Rainald. Chinesische Baukeramik: Dachreiter und Schmuckziegel: aus dem Bestand der Ostasiatischen Abteilung. Frankfurt am Main: Dezernat Kultur u. Freizeit, 1987. 32 S.
11. Speer Robert E. By the Pagodas of China. Frank Leslie's Popular Monthly. New York, 1900. Vol. LI. № 1. P. 76–91.
12. Speer Robert E. China and the Chinese. The Christian Work and the Evangelist. New York, 1903. Vol. LXXIV. № 1872. January 3. P. 215–218.
13. Williams Charles Alfred Speed. Chinese Symbolism and Art Motifs: An Alphabetical Compendium of Antique. Boston: Turtle Publishing, 1974. XXIX, 481 p.

Рожкова Л. І.

ORCID: 0000-0002-9994-0961

кандидат історичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

ІЗ СУМЩИНИ ДО КИТАЮ: З ІСТОРІЇ ЕМІГРАЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: Сумщина, еміграція, Китай, Харбін.

Після Лютневої революції 1917 р. та Жовтневого більшовицького перевороту багато діячів науки, культури, підприємців, залишили Україну і продовжили життя в еміграції, де по-новому проявили свої творчі здібності й досягли значних вершин. Одним із важливих осередків еміграції на Далекому Сході було китайське місто Харбін, засноване наприкінці ХІХ століття переселенцями з Російської імперії. Громадсько-політичне та культурне життя українців у Харбіні досліджувалося вітчизняними істориками [1], але історичні зв'язки окремих регіонів, зокрема Сумщини, з Китаєм є практично невивченими. Окремі публікації, присвячені цій темі, вміщені у краєзнавчих і періодичних виданнях.

Нашою метою є висвітлення питання про перебування у Китаї відомих особистостей, які народилися або починали свою діяльність на Сумщині, згодом опинилися в Харбіні і зробили значний вклад у культурно-мистецьке та громадське життя східно-китайського міста.

Сергій Алімов, прізвище якого вказує на татарські корені родоводу, народився 1892 р. в селі Боромля на Слобожанщині в селянській родині. З ранніх років брав участь в антиурядових виступах, за організацію страйків учнів 1908 р. був відрахований із Харківського комерційного училища, 1911 р. засуджений як член анархістської організації і відправлений на поселення до Єнісейської губернії, звідки через Китай втік до Японії. Емігрантські шляхи привели С. Алімова до Австралії, де він опанував багато різноманітних професій і розпочав літературну діяльність. Улітку 1917 р. С. Алімов виїхав до Китаю, відвідав Філіппіни, Гонконг, Корею, Японію, острова Тихого та Індійського океанів і зрештою оселився в Харбіні, де поринув у мистецьке та громадське життя. Брав участь у діяльності харбінської

літературно-мистецької студії «Кільце», редагував щоденну вечірню газету «Рупор», публікував власні твори у часописах «Шанхайське життя» та «Вісник Манчжурії». 1920 р. у Харбіні вийшов друком перший збірник віршів С. Алімова – «Кіоск ніжності», який відразу приніс популярність молодому поету. Роком пізніше з'явилася ще одна збірка «Оклик світу», зміст і художнє оформлення якої вказували на приналежність творчості поета до авангардного стилю. Харизматичний поет став кумиром харбінської молоді, але разом із тим його творчість нерідко критикували, сприймаючи як пародію на творчість поетів Срібного століття. Дослідник творчості Давида Бурлюка (уродженець Лебединського повіту на Сумщині, засновник російського футуризму у мистецтві, емігрував до Японії) Ф. Зинько вміщує спогади про інцидент, що стався під час творчої зустрічі митців – футуристів у Харбіні [2, с. 26–27]. Д. Бурлюк звинуватив С. Алімова в копіюванні В. Маяковського та інших поетів і був готовий захищати свої аргументи за допомогою стусанів, але бійки вдалося уникнути завдяки втручання борця та пілота Івана Заїкіна. Маючи запальний характер, С. Алімов нерідко бешкетував, брав участь у сутичках. 1926 р. С. Алімов залишив Харбін, але в подальшому звертався до теми життя в Китаї у своїх творах: оповіданні «В атласній темниці» (1928), романі «Нанкін-род» (1929) [3, с. 7].

Самобутнім талантом і карколомними зигзагами долі був позначений життєвий і творчий шлях співачки Євфалії Хатаєвої (у дівочтві Ваніної). Народилася майбутня оперна прима 1891 р. в Курську, але родинними зв'язками була тісно пов'язана із Сумщиною. 1917 р. закінчила Харківську консерваторію, по класу Ф. Бугамеллі, опанувавши мистецтво камерного співу (меццо – сопрано), брала уроки у визнаного майстра народної пісні М. Пятницького в Москві. У роки громадянської війни гастролювала в Харкові, Охтирці, Сумах, Ростові, Криму, Москві від Всеукраїнського музичного союзу (1918) і пропагандистської денікінської організації Осваг (1919). Разом із чоловіком, письменником Сергієм Гусевим-Оренбургським (1867–1963) виїхала на Далекий Схід. У своєму щоденнику співачка згадує про відвідання Омська, Чити, Благовещеньска. «Збираємося їхати до Харбіна, а потім і самі не знаємо куди... Завтра нам нададуть автомобіль, і ми маємо здолати 480 верст, а потім залізницею до Харбіна, а далі – у невідомість. Я від'їжджаю з Росії» [4, с. 9]. Про життя співачки в еміграції відомо з рецензій, афіш, програм концертів. З січня по травень 1922 р. вона виступає в Харбіні. Захоплені відгуки про концерти за участю Євфалії Хатаєвої вміщували газети «Свет», «Русский голос» [5, с. 183]. У травні 1922 р. Хатаєва від'їжджає з Харбіна і продовжує виступи в Тяньцзіні, Пекині, Шанхаї. Д. Бурлюк в одній зі статей

згадував: «...у Пекіні Хатаєва була запрошена для концерту до Китайського екс-імператора у давній імператорській палац. Мати екс-імператора згодом надіслала Хатаєвій давню мантию придворної фрейліни на згадку про її концерти у Китаї». Навесні 1923 р. Є. Хатаєва разом з іншими емігрантами прибула до Нью-Йорка, згодом переїхала до Європи, де жила до кінця життя. Точна дата смерті та місце захоронення невідомі. Члени родини Є. Хатаєвої поховані на міському кладовищі в Сумах. У Державному архіві Сумської області зберігається особистий фонд співачки, який вміщує щоденник, альбом, оповідання, афіши, зокрема, і китайською мовою.

Відомою особистістю в Сумах на початку минулого століття був підприємець та інженер Едуард Кайданський, з яким пов'язаний початок електрифікації міста. Поляк за походженням, народився у Летичиві на Поділлі (нині Хмельницька область), на початку ХХ століття оселився в Сумах на вулиці Троїцькій поблизу Псла. Був генеральним концесіонером англійської автомобільної фірми «Мічел», у 1913 р. на машині цієї марки зробив подорож Суми – Москва – Берлін – Париж, виготовляв моторні човни. 1902 р. придбав ділянку землі біля злиття річок Сумки та Псла і побудував там приміщення для електротехнічної майстерні, а потім – електростанції. У 1912 р., згідно з рішенням міської думи, електростанція була викуплена й перейшла у власність міста. Після революції 1917 р. Е. Кайданський виїхав залізницею до Владивостока, звідти – до Японії, згодом – до Китаю. Там він одружився з росіяною Оленою Беловою, 1925 р. у них народився син Едуард. У 1924–1936 рр. Едуард Кайданський працював у Харбіні, у компанії «Чурин і К^о». Спочатку завідував технічним відділом цієї компанії, пізніше керував електростанцією у м. Ашихе. Похований у м. Харбіні. Син Е. Е. Кайданський закінчив політехнічний інститут у Харбіні, працював у польському посольстві. У 1951 р. родина Кайданських виїхала з Китаю до Польщі [6, с. 206].

Серед відомих харбінців – вихідців із Сумщини слід згадати Олександра Божка (1905–1970), уродженця с. Вороніж Шосткинського району, мовознавця-китаїста [7, с. 12], педагога, перекладача, українського громадського діяча в Харбіні. О. Божко помер в еміграції у США. На кладовищі Хуаншань у Харбіні є поховання уродженця с. Тулиголове Глухівського району В. В. Мозолєвського (1862–1940) та уродженця с. Ротовка Путивльського району Василя Опадчого (1872–1934), українського громадського діяча в Маньчжурії [8]. Наразі маємо лише стислі біографічні дані про ці постаті. Історичні зв'язки Сумщини з Китаєм потребують поглибленого дослідження.

Література:

1. Саган Галина. Українська діаспора в Китаї: історія та сучасні тенденції становлення. Київські історичні студії, 2018. № 1 (6). С. 43–51.
2. Зинько Феликс. Отец русского футуризма. Одесса : Печатный дом, 2009. 72 с.
3. Жиганець Ф. Поет Сергій Алимов: анархіст, скандаліст, «китайський шпигун». Перемога (Краснопільська газета Сумської області), 2019. 12 квітня (№ 15). С. 7.
4. Евфалия Фатаева о времени и о себе... / Госархив Сумской области, Госархив Курской области; сост; вступ. ст; обзор фонда, коммент. Л. А. Покидченко. Сумы : АС-Полиграф. 2002. 24 с.
5. Ярош Н. Євфалія Хатаєва: доля і час. Музичний ландшафт України: регіони, школи, індивідуальності. Зб. наук праць. Суми : ред.-вид. відділ СДПУ ім. А. С. Макаренка. 2000. С. 171–185.
6. Манько М. О. Суми та сучасні документи сучасників. Книга 3. Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ. 2010. 436 с.
7. Бондаренко М. Корінням із Сумщини: серія ліноритів (М. Бондаренко, О. Капітоненко). Суми : ФОП Щербина І. В. 2016. 76 с.
8. Шевченко О. М. Український Харбін. URL: <https://sinologist.com.ua/shevchenko-o-m-ukrayinskyj-harbin/>.

УДК 94(510)(1-44)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-29>

Скрипник О. М.

ORCID: 0000-0003-1904-3468

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Черкаська область, Україна

ПОЛІТИКА ХАЙЦІНЬ В ІСТОРІЇ КИТАЮ

Ключові слова: імперія Цин, Китай, політика самоізоляції, династія Цин, система кантонів, Гуанчжоу.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. могутня Імперія Цин переживала не найкращий період своєї історії. У цей час різко загострюється економічне, політичне та соціальне становище країни. Фактори, які

впливали на погіршення ситуації в країні, були різними, але найважливішою причиною такої ситуації стала політика самоізоляції Імперії Цин від зовнішнього світу.

Імперія Цин офіційно до політики хайцзінь (самоізоляції) перейшла у 1757 р., коли богдихан Айсінгьоро Хунлі, який правив під ім'ям-гаслом Цяньлун (непохитне і славетне), здійснив фактичне «закриття» країни від зовнішнього світу. Саме так виникає Кантонська система торговельних відносин, для створення якої династії Цин знадобилося понад 70 років, а після її заснування по всій протяжності китайського узбережжя було зведено неприступну «стіну» з єдиним «вікном в Європу» – містом Гуанчжоу (Кантон).

Серед європейців, які першими прибули до берегів Південного Китаю, були португальці, котрим у 1537 р. вдалося отримати в оренду Аоминь (Макао), хоча із жорсткою регламентацією їхнього життя та діяльності. Наступними були іспанці, яким не вдалося отримати поступок у торгівлі, та Нідерланди, котрі на 40 років захопили острів Тайвань (Формоза) [5, с. 475]. У перші десятиліття після підкорення маньчжурами Китаю цинська влада доброзичливо ставилася до європейців, тому що ті продавали їм зброю під час підкорення країни.

У XVIII ст. торговельні відносини із Імперією Цин також налагоджують британці та французи. Представники цих країн намагалися встановити офіційні дипломатичні відносини як між рівними суверенними державами, адже в такому випадку торговцям надавалося б право вільної торгівлі по всій країні. Однак Цини ухилялися від встановлення постійних дипломатичних відносин із країнами Заходу, європейці вважали це як порушення торговельних договорів [3].

У 1715 р. англійська ост-індська компанія отримала на вигідних умовах торговельну факторію неподалік Гуанчжоу, а французька – у Нінбо.

Зовнішня торгівля мала заохочувальний вплив на розвиток ремісничого виробництва в країні. Попит на вироби китайського ремесла в країнах Сходу і Європи диктував китайським приватним підприємцям необхідність розширення виробництва та створення мануфактур. Проте для етнічних китайських купців, у яких маньчжури все ще вбачали потенційних бунтівників, існувало ряд обмежень. Їм заборонялося залишати країну й торгувати за кордоном, будувати великі кораблі, що могли виходити у відкрите море, а для мандрівок уздовж узбережжя мали отримати офіційний дозвіл. Укладати торговельні угоди з іноземцями етнічні китайці (хань) самостійно також не могли, лише через уповноважених державних посередників [1, с. 117].

Водночас богдихан Кансі намагався максимально звужити та контролювати торгівлю з іноземцями, тому 1720 р. наказує гуандунським

торговцям (гуаньшан) об'єднатися у напівказенну-напівприватну гільдію Гунхан, через яку і здійснюватиметься вся торгівля з іноземцями.

Саме так, поступово, протягом декількох десятиліть, формувалася політика ізоляції Імперії Цин. Економічні зв'язки із сусідніми країнами також жорстко обмежувались. Караванну торгівлю з Росією різко обмежили й суворо регламентували обсяг і ціни. Доволі обмеженою була і торгівля з Кореєю, особливо прикордонний обмін товарами. Японія, яка також жила за умов ізоляції, дозволила щорічно 80 китайським суднам заходити в порт Нагасакі, але в 1715 р. кількість зменшилася до 30. А на початку XIX ст. торгівля майже припинилася [2, с. 8].

У 1757 р. богдыхан Цяньлун майже повністю закрити імперію від зовнішнього світу, а саме заборонив іноземну торгівлю в портах Китаю.

«Закриття» Китаю було розтягнутим у часі політичним процесом, розрахованим на те, щоб не допустити виникнення сильної антиманьчжурської еміграції. Крім попередніх заборон, китайським купцям заборонялося навіть спілкуватися з іноземними торговцями та вивчати їхні мови. Ця заборона не поширювалася лише на торговців із гільдії Гунхан.

Єдиним портом, який залишався відкритим для іноземних кораблів, був порт Гуанчжоу, але й тут іноземцям заборонялося селитися, а торгівля здійснювалася лише за посередництва гільдії Гунхан.

Після 1757 р. і до 1842 р. вся західна торгівля мала вестися з Гуанчжоу (Кантону). Кантонська система дозволяла британським, нідерландським, французьким, австрійським, шведським, іспанським, американським та іншим торговцям здійснювати торгівлю лише з представниками купців гільдії Гунхан (Кохонг). На практиці це означало, що торговці повинні були жити в спеціальних приміщеннях, у будівлях, які називались «факторії». Вони були розташовані за межами міста, уздовж Кантонської гавані, і передбачали місце для складів та офісів [6].

Європейцям заборонялося вивчати китайську мову, а китайців, які навчали іноземців китайської мови, чекала смертна кара. Також європейцям не можна було заселяти узбережні острови та розорювати там цілину, а тих, хто порушував цю норму, повертали на материк і спалювали їхні домівки.

Цинські правителі вперто перешкоджали свободі торгівлі й боролися з порушеннями особливих прав корпорації Гунхан. Адже саме через Гунхан влада суворо визначала перелік товарів, які дозволялося ввозити до Імперії Цин, це були женьшень, шкури тюленів і видр, сандалова деревина, яку почали з 1787 р. постачати американці з Гавайських островів і островів Фіджі, а от промислових товарів Цини купувати не хотіли [4].

Згідно з офіційними звітами Ост-Індської компанії, її легальний експорт до Китаю приносив незначні доходи, а в окремі роки був навіть збитковим. Тому з часом англійська Ост-Індська компанія провела політику щодо «відкриття» китайського ринку для своїх товарів, насамперед це була контрабандна торгівля, а потім і дві Опіумних війни, які завершили політику хайцзінь в історії Імперії Цин [7, с. 12].

Отже, у другій половині XVIII – початку XIX ст. Імперія Цин жила за умов політики хайцзінь (самоізоляції), яка була проголошена з метою збереження традиційної економічної системи країни та захисту від колоніальної експансії західних держав. Проте маньчжурська династія Цин не стільки боялася «заморських варварів», скільки виступів самих китайців (ханьців). Проте так зване закриття країни не захистило Імперію Цин від колоніального поневолення. Ця політика призвела до економічного ослаблення країни та технологічного відставання від передових країн світу.

Література:

1. Мустафін О. Халепи, що визначили долю народів. Харків : Фолю. 2021. 205 с.
2. Скрипник О. М. Феномен самоізоляції Імперії Цин у другій половині XVIII ст. – початку XIX ст. *Evropsky filozoficky a historicky diskurz*. 2022. № 8. С. 6-12. URL: https://ephd.cz/?page_id=999.
3. Andrew B. L. Tea War: A history of capitalism in China and India. 2020. URL: <https://aeon.co/essays/the-china-tea-trade-was-a-paradox-of-global-capitalism>.
4. Ch'en A. The Insolvency of the Chinese Hong Merchants. 1760–1843. Singapore. 1971. 145 p.
5. Hung H. Imperial China and Capitalist Europe in the Eighteenth-Century Global Economy. *Review (Fernand Braudel Center)*. 2001. № 24 (4). P. 473–513. URL: <http://www.jstor.org/stable/40241528>.
6. Keller W., Shiue C. H. Capital Markets and Colonial Institutions in China. 2020. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/8ae9/6f613d81f189b4a8a2f53b6e76307185c677.pdf>.
7. Khusnutdinova E., Martynov D., Martynova Y. The Qing Policy of Self-Isolation in China. *Journal of Politics and Law*. 2019. № 12 (5). P. 11–14. URL: https://www.researchgate.net/publication/335561242_The_Qing_Policy_of_Self-Isolation_in_China.

Сорокін А. А.

ORCID: 0000-0002-3008-3711

*аспірант кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна*

УЧАСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ КИЇВМІСЬКРАДИ І (XXI) СКЛИКАННЯ В НАЛАГОДЖЕННІ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ МІСТАМИ КИЄВОМ І ТЯНЬЦІНЕМ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ М. КИЄВА)

Ключові слова: Київ, Тяньцзінь, міжміські зв'язки, Київміськрада.

У контексті дослідження українсько-китайських локальних зв'язків межі ХХ–ХХІ ст. поряд зі зверненням до історіографії [6, с. 136] важливим є залучення додаткових документів щодо названих зв'язків [6, с. 136].

Мета доповіді – із залученням документальних джерел із фондів Державного архіву м. Києва розкрити специфіку участі посадових осіб Київміськради І (XXI) скликання у розвитку відносин між містами Києвом і Тяньцзінем.

Про візит голови Київміськради І (XXI) скликання [5, с. 30] В. Нестеренка до м. Тяньцзіня опосередковано свідчить його розпорядження від 30 березня 1993 р. № 41с: «Відбуваю у відрядження з 2 квітня 1993 р. терміном на 9 /дев'ять/ днів. Виконання обов'язків голови Київської міської Ради народних депутатів на час мого відрядження покладаю на заступника голови Київради Мосіюка Олександра Миколайовича з оплатою згідно зі штатним розписом» [3, арк. 75].

Пряма вказівка на візит посадовців Київміськради І (XXI) скликання до м. Тяньцзіня впродовж першої декади квітня 1993 р. для підписання міжміської угоди міститься в розпорядженні В. Нестеренка також від 30 березня 1993 р. № 42-с «Про Бахшалієву З. П.» [3, арк. 76], у якому наявна вказівка щодо цільового відрядження названої особи з визначеною метою: «Відрядити до Китаю з 01 квітня 1993 р. строком на 9 днів завідуючу сектором зовнішніх зв'язків Київради Бахшалієву Зінаїду Петрівну для підписання угоди про співробітництво з містом Тяньцзінем» [3, арк. 76]. Цікаво, що назване розпорядження було ухвалено з огляду на аналогічний за типом документ тогочасної вищої посадової

особи виконавчої влади м. Києва [5, с. 26]: «Підстава: Розпорядження Представника Президента у м. Києві від 26.03.1993 № 367» [3, арк. 76].

Зміст двох розглянутих розпоряджень голови Київміськради уточнюється синхронним газетним повідомленням: «З метою підписання угоди про співробітництво з містом Тяньцзінь до Китаю відбула делегація Київради та міської держадміністрації у складі: В. Нестеренко – голова Київради; М. Павлов – завідуючий відділом по роботі з іноземними представництвами держадміністрації; З. Бахшалієва – завідувача сектором зовнішніх зв'язків Київради» [1]. Цікавим є завершальний абзац відповідного повідомлення, що свідчить про зв'язок міжміської співпраці Києва і Тяньцзіня з тогочасними українсько-китайськими міждержавними відносинами: «В аеропорту делегацію проводжав посол Китайської Народної Республіки Чжан Чжень» [1].

Поряд із названим весняним відбувся й осінній візит вищих посадовців Київміськради I (XXI) скликання до м. Тяньцзіня [4, арк. 35]. Про нього свідчить нове розпорядження голови Київміськради означеного скликання В. Нестеренка від 17 вересня 1993 р. № 149 «Про відрядження до Китаю делегації Київської міської Ради народних депутатів» [4, арк. 35]. На відміну від минулого, новий візит був прив'язаний до відкриття обопільного авіасполучення: «З метою участі у офіційному відкритті авіаційного сполучення між Києвом та Тяньцзінем З/КНР/ [...]» [4, арк. 35]. В іншому ж новий візит був природним продовженням попереднього зі схожим колом учасників – посадовців Київміськради: «[...] та обговорення можливостей дальшого розвитку співробітництва відрядити до Китаю /Тяньцзінь, Пекін/ з [0]6.10.1993 по 10.10.1993 року строком на 5 днів делегацію Київської міської Ради народних депутатів у складі: Нестеренка Василя Павловича –[]голови Київської міської Ради народних депутатів[;] Назарчука Арнольда Григоровича –[]голови Фонду комунального майна Київради[;] Гречухи Володимира Григоровича –[]провідного спеціаліста сектору зовнішніх зв'язків Київради» [4, арк. 35]. Фінансування делегації покладалося на КМДА: «Київській міській державній адміністрації забезпечити відряджених добовими у валюті у розмірі 70 відсотків від діючої норми на весь час перебування за кордоном» [4, арк. 35]. Як і за минулого візиту, В. Нестеренко на час нового відрядження також делегував обов'язки іншій посадовій особі: «Виконання обов'язків голови Київської міської Ради народних депутатів на час відрядження покласти на керівника секретаріату Київради Чуфаріна Михайла Сергійовича з оплатою згідно зі штатним розписом» [4, арк. 35].

Інформація про участь згаданих посадових осіб Київміськради у зазначених візитах суттєво доповнюється документами архівної справи про перебування делегації м. Пекіна у столиці України [2]. Перші

документи справи свідчать про синхронність відряджень київської та пекінської делегацій через перебування останньої в м. Києві з 9 по 12 квітня 1993 р. у контакті з представниками КМДА [2, арк. 1–8]. Цікавими в контексті діяльності посадовців Київміськради I (XXI) скликання є останні документи означеної справи [2, арк. 9–10], тобто Угода про встановлення та розвиток всебічного співробітництва між містами Тяньцзінем і Києвом [2, арк. 10], а також похідний від неї План заходів щодо встановлення і розвитку всебічного співробітництва між містами Тяньцзінем і Києвом [2, арк. 9]. На початку угоди було розкрито обставини її створення: «З метою встановлення та розвитку всебічного співробітництва між м. Тяньцзінь /КНР/ і м. Київ /Україна/ відбулися переговори» [2, арк. 10]. У першому абзаці було проголошено принципи і напрями взаємної співпраці: «На основі рівності і взаємної вигоди Сторони, використовуючи різні можливості, будуть розвивати зв'язки в галузях економіки, торгівлі, науки, освіти, культури, спорту і туризму» [2, арк. 10]. У другому абзаці проголошувався принцип безоплатності з боку делегацій: «Сторони будуть здійснювати обмін делегаціями на безвалютній основі. Сторона, яка приймає делегацію, забезпечує проживанням, харчуванням та необхідним транспортом, а Сторона, що відряджує делегацію, витрати на проїзд в обидва кінці бере на себе» [2, арк. 10]. Третій абзац позначив спрямування на вироблення обопільної сприятливої інформаційної політики: «З метою поглиблення взаєморозуміння між мешканцями Києва і Тяньцзіня обидві сторони здійснюють регулярний обмін інформацією, теле- і радіопрограмами, використовуючи для цього можливості міських засобів масової інформації /радіо, телебачення, преса/» [2, арк. 10]. Четвертий абзац передбачав підтримання міжміських зв'язків із боку владних і самоврядних органів: «Сторони домовились, що канцелярія зовнішніх зв'язків Тяньцзіньського Народного уряду і сектор зовнішніх зв'язків Київської міської Ради народних депутатів та департамент зовнішньоекономічних зв'язків Київської міської державної адміністрації забезпечуть підтримання постійних зв'язків Сторін» [2, арк. 10]. Завершальні абзаци угоди відображали обставини її укладання та специфіку набуття чинності: «Дійсна Угода підписана 6 квітня 1993 року в м. Тяньцзінь в двох примірниках українською та китайською мовами і мають однакову юридичну чинність. Угода набуває чинності з моменту її підписання» [2, арк. 10]. Документ підписали голова Тяньцзіньського Комітету народної політичної консультативної Ради Китаю Лю Дінфен [2, арк. 10] та голова Київміськради В. Нестеренко [2, арк. 10]. Як зазначалося раніше, продовженням укладеної угоди виявився план заходів щодо її втілення [2, арк. 9], що передбачав низку пунктів щодо поточного та наступного років: «Згідно

з угодою про встановлення та розвиток всебічного співробітництва між м. Тяньцзінь /КНР/ і м. Київ /Україна/, підписаної в м. Тяньцзінь 6 квітня 1993 року, Сторони домовились про реалізацію конкретних заходів на 1993–1994 роки» [2, арк. 9]. Перший пункт передбачав візит делегації м. Тяньцзіня до столиці України: «З метою подальшого розвитку співробітництва між м. Київ і м. Тяньцзінь Київська сторона запрошує делегацію керівництва м. Тяньцзінь відвідати м. Київ у II півріччі 1993 року. Запропонована пропозиція прийнята» [2, арк. 9]. Другий пункт стосувався економічної співпраці із залученням київських фахівців: «З метою вивчення досвіду створення особливого району розвитку економіки і техніки, а також відкритої економічної зони в м. Тяньцзінь організувати діловий візит фахівців м. Київ у м. Тяньцзінь 3–4 кв. 1993 року» [2, арк. 9]. Третій пункт підтверджував дійсність осіннього візиту представників Київміськради до Тяньцзіня, стосуючись авіарейсу: «Сторони зобов'язуються здійснювати всебічне сприяння відповідним установам Китаю і України в організації нового авіаційного рейсу по маршруту «Київ /Україна/ – Тяньцзінь /КНР/» та в створенні представництва Українських авіаційних ліній в м. Тяньцзінь. У зв'язку з цим Сторони здійснюють обмін делегаціями на взаємній основі /3–4 чол./ 2–3 кв. 1993 р.» [2, арк. 9]. Четвертий пункт передбачав обопільну співпрацю між медіа обох міст: «З метою розвитку співробітництва між засобами масової інформації м. Київ і м. Тяньцзінь Сторони здійснюють у травні – червні 1993 р. обмін делегаціями для проведення відповідних переговорів та зйомки відеофільмів про Україну і Китай, а також сприяють проведенню виставки «Україна в фотокартках» у м. Тяньцзінь» [2, арк. 9]. П'ятий пункт стосувався спортивного співробітництва: «Для сприяння обміну спортивними командами Футбольна асоціація м. Тяньцзінь пропонує встановити зв'язки з київським футбольним клубом. Керівництво Київради буде сприяти цьому» [2, арк. 9]. Зрештою, у шостому пункті йшлося про економічну співпрацю: «З метою розвитку економічного співробітництва Сторони будуть сприяти зацікавленим організаціям у створенні спільних виробництв по виготовленню кольорових телевізорів, спортивного взуття, лікарських препаратів, термосів та інших товарів народного споживання» [2, арк. 9]. Підписантами плану заходів були так само Лю Дінфен та В. Нестеренко [2, арк. 9].

Отже, посадові особи Київміськради I (XXI) скликання відіграли ключову роль у розвитку зв'язків столиці України з м. Тяньцзінем, що стали частиною міжміських українсько-китайських зв'язків. Надалі актуальним є вивчення інших українських, а також китайських документів щодо історії обопільної співпраці на рівні міст обох держав.

Література:

1. Відбуття делегації. Хрещатик : Газета Київської міської Ради народних депутатів. 1993. № 63 (419). 6 квіт. С. 1.
2. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 1689. Оп. 1. Спр. 233. 10 арк.
3. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 80. 215 арк.
4. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 81. 187 арк.
5. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011). Київ : Бужани, 2011. 146 с.
6. Сорокін А. А. Українська історіографія становлення побратимських зв'язків між м. Києвом та містами КНР на зламі 1980–1990 рр. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVI міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 136–139. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/183/3566/8130-1> (дата звернення: 29.11.2023).

УДК 94 (4) 94 (5)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-31>

Сошніков А. О.

ORCID: 0000-0002-3019-5131

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри музейно-туристичної діяльності

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

ТАЛАСЬКА БИТВА 36 Р. ДО Н. Е.: УЧАСТЬ РИМЛЯН У ВІЙСЬКОВОМУ ЗІТКНЕННІ МІЖ ГУНАМИ ТА КИТАЙЦЯМИ В ПІВНІЧНОМУ ТЯНЬ-ШАНІ

Ключові слова: музеалізація військової історії, Стародавній Світ, Стародавній Китай, Стародавній Рим, гуни, Схід і Захід, контактні зони цивілізацій.

Двома найбільшими військовими потугами стародавнього світу були держави Рим і Китай. Римляни завоювали все Середземномор'я, і так само китайці за династії Хань завоювали всі кращі навколишні землі. Якщо армії цих двох держав мали зіткнення, це могло статися лише в Центральній Азії, оскільки римляни заходили на далеку

відстань на схід від Середземного моря, а китайці просувалися на захід від Паміру.

У 48 р. до н. е претендент на гунський престол Чжичжи (Чи-чи) вбив китайського посла і втік на захід, куди його запросив цар Согдіани. У долині річки Талас він збудував для себе і для свого війська фортецю, оточену земляним валом і подвійним частоколом зі сторожовими вежами (500 чоловік будували її два роки) [3, р. 191].

У цей час у китайському «Західному краї» (так у китайських історичних хроніках називається територія на захід від застави Юйменьгуань, розташованої на захід від Дуньхуана) Чень Тан, молодший офіцер, засланий сюди за провину, побачив у діях Чжичжи загрозу для китайських інтересів. Він сформував армію з китайських військ, дислокованих у західних прикордонних районах, і допоміжних підрозділів із союзних місцевих держав, переконав китайського губернатора супроводжувати його в експедиції та вирушив у похід. Китайська армія успішно здійснила довгий марш, увійшла в Чуйську долину і взяла Чжичжи в облогу у його фортеці. Той спробував розпочати переговори, але був змушений вибирати між боротьбою та капітуляцією. Він відмовився йти до Китаю в кайданах, і штурм почався.

Спочатку союзні сили гунів і согдійців намагалися відігнати ворога від стін фортеці, на вежі якої майорів п'ятиколірний прапор. Піхотинці вишикувались «як риб'яча луска» і прикрили дві брами. Однак китайські війська арбалетними пострілами відтіснили ворога вглиб фортеці. Град стріл паралізував оборону стін та веж. Чжичжи, поранений стрілою в ніс, усамітвився у своїх покоях, де надвечір помер. Уночі до фортеці підійшла союзна гунам согдійська кіннота, але після млявої демонстрації відступила. Тим часом китайські війська завалили рів і знищили частоколи, готуючи штурм цитаделі. Китайські самостріли були досить потужними для того, щоб витіснити захисників з валів, тож, незважаючи на сильний опір гарнізону, наступного дня фортеця була взята штурмом.

Після захоплення фортеці дружині Чжичжи, його старшому синові, а також 1518 іншим особам чоловікам, імовірно гунам, були відрубані голови; 145 було захоплено живими і понад тисяча здалися на милість переможців. Китайці не стали закріплюватись у Согдіані. Чень Тан привіз до столиці голову Чжичжи і після довгих суперечок в уряді був прощений і нагороджений.

На основі інтерпретації інформації з «Історії ранньої Хань» висунуто гіпотезу, що на боці Чжичжи в цій битві взяв участь загін римлян, який використовував традиційну римську зброю і тактику. На користь цієї версії свідчать два непрямі докази: опис фортечних воріт, прикритих загоном піхоти «наче риб'ячою лускою» (що дуже схоже на

римську «черепаху»), і опис укріплень фортеці (земляний вал, подвійний частокіл, сторожові вежі), що вказують на те, що вона була збудована під впливом саме римської, а не грецької чи парфянської фортифікації.

Вишкіл «наче риб'яча луска» – непростий маневр. Ці солдати мали згурпуватися разом і накритися своїми щитами. Маневр вимагав від усієї групи одночасності дії, а також високої дисципліни, якої могла досягти лише професійна армія. На той час єдиними відомими професійними солдатами, організованими в регулярні підрозділи, були греки та римляни. Кочівники та варвари кидалися в бій як неорганізовані орди.

Щити воїнів македонської фаланги були маленькими і круглими, тому прикриття ними не мало значного ефекту, тоді як щити римських легіонерів були великими, чотирикутної форми, які можна було легко з'єднати разом і захиститися від снарядів. Інакше кажучи, щоб пояснити вишкіл «наче риб'яча луска» у формуванні передових загонів до бойового порядку, ми маємо припустити тут схожість тактики римських легіонерів та піхотинців у глибині Центральної Азії.

У 54 р. до н. е. римський полководець Красс вирушив у похід на парфянську територію з військом із семи легіонів, чотирма тисячами кавалерії та такою ж кількістю легкоозброєних людей. Парфянська армія перехопила його біля Карр. Їхнє військо, що складалося переважно з кінних лучників, оточило каре римлян і цілий день безперервно обстрілювало їх смертоносними стрілами. Парфянська кіннота ухилилася від атак, і римські легіони були безпорадні, бо римляни не могли схопитися зі своїми противниками в рукопашному бої. Атаки допоміжної кінноти та деяких легіонів під командою сина Красса, Публія, лише відволікали ці легіони від основної римської армії. Щоб захиститися від парфянських стріл, легіонерам не залишалось нічого іншого, як вишикуватися в каре та зімкнути навколо себе щити. Найвідоміший вишкіл римлян, за якого щити зімкнуті, це – тестудо (черепаха), у якому солдати, діючи під міськими стінами, захищали себе, підіймаючи щити над головами. Схоже, при цьому вишкілі римські солдати стуляли щити і з боків. У зображенні *testudo* на Траяновій колоні римські легіонери показані зі зімкнутими щитами не тільки над головами, а й з лівого боку їх (показаний лише один бік). Під час руху було б важко було зімкнути щити з правого боку і ззаду, але, стоячи на місці, легко можна було зімкнути щити навколо всього каре. Отже, змикання щитів легіонерів Красса було частиною маневру тестудо. Ми знаємо, що в цьому випадку вони не зімкнули щитів зверху, оскільки джерела Плутарха стверджують, що коли солдати Публія Красса були відрізані від основної армії, вони піднялися на піщаний пагорб і зімкнули щити,

але ці воїни опинилися вище рівня щитів, і через це були перестріляні парфянами [1, с. 111–120].

Битва біля Карр стала катастрофою для римської армії. З 42 тис. воїнів, які виступили в похід разом із Крассом, уціліло менше однієї чверті, 20 тис. були вбиті та 10 тис. потрапили в полон. Парфяни відправили цих полонених римлян до Маргіани (район у Центральній Азії, де зараз розташований Мерв) для захисту своїх східних кордонів. Невідомо, скільки із цих 10 тис. дісталися регіону. Про їхню долю не зберіглося відомостей ні в римських, ні в грецьких джерелах. За Горацієм, ці римляни одружилися з варварками і служили в парфянській армії [2, с. 67].

Понад сотні піхотинців, вишикуваних у ряд «наче риб'яча луска», майже напевно були легіонерами Красса, які служили найманцями у Чжичжи. Коли китайці направили на них свої арбалети, вони, природно, повторили маневр, виконаний в армії Красса в битві біля Карр – підняли свої scuтуми, зімкнувши їх перед собою.

Присутність римлян підтверджується наявністю подвійного дерев'яного паркану, виявленого китайцями навколо стін фортеці. Ні в літературі, ні в археології не можна знайти приклади парканів навколо стін грецьких міст. Можливо, навколо стіни був рів (і навіть три рови зі значними укріпленнями). Однак римляни завжди використовували паркани для укріплення рову, особливо перед брамою. Там, де був міст через воду, паркани будували по обидва боки насипу над і під мостом. Подвійні огорожі, спалені китайськими військами під час облоги фортеці, ймовірно, захищали міст через рів навколо стін фортеці Чжичжи. Паркани були стандартним типом римських укріплень, тож можна припустити, що римські інженери допомагали в будівництві фортеці Чжичжи. Гуни були кочівниками і не мали укріплень, за винятком кількох, побудованих китайськими ренегатами на півночі Монголії. У Согдіані Чжичжи, звичайно, намагався отримати найкращу технічну допомогу у фортифікації, і римські легіонери могли її йому надати.

Що сталося із цими римлянами? Згідно з китайськими джерелами, коли укріплення були атаковані, ці піхотинці вийшли за стіни міста. Безсумнівно, списи китайських самострілів були спрямовані на них ще з більшою спустошливою силою, ніж парфянські стріли в Каррах. Число взятих живими (145) відповідає кількості римлян, що вишикувалися поза міськими стінами («понад сотні»). Полонені римські легіонери, можливо, просунулися ще далі на схід. Ми не маємо про них жодних подальших відомостей. Цікаво було б знати, чи дістався хтось із них коли-небудь до Китаю.

Література:

1. Квінт Горацій Флакк. Твори. З латинської / Переклад, передмова та примітки А. О. Содомори. Київ : Дніпро, 1982. 254 с.
2. Плутарх. Порівняльні життєписи. Переклад з давньогрецької Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. Передмова Й. Кобова. Київ : Дніпро, 1991. 440 с.
3. McGovern Montgomery W. The Early Empires of Central Asia: A Study of the Scythians and the Huns and the Part They Played in World History. The University of North Carolina Press, 1939. 546 p.

УДК 930.2(430)«17»+930.1+930.83:94

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-32>

Спіцин Ю. П.

ORCID: 0009-0005-3601-5196

*аспірант кафедри джерелознавства та суспільних комунікацій
Запорізький національний університет,
директор*

*Комунальний заклад «Запорізький обласний краєзнавчий музей»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна*

Шаповалов Г. І.

ORCID: 0000-0001-5813-9521

*доктор історичних наук, професор,
професор, завідувач кафедри українознавства
та загальної мовної підготовки*

*Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КИТАЙСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В КОЛЕКЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Ключові слова: Улус Джучі, Великі Кучугури, городище, китайський селадон.

У XIII столітті в степах Центральної Азії і Західного Сибіру виникає кочова держава Улус Джучі (Велика Держава), відома як Золота Орда. Ця держава проіснувала до початку XVI ст. Із часом, просуваючись на захід, ординці починають заселяти землі на сході сучасної України і будувати тут свої міста. Саме вони стають опорними пунктами віднов-

леного торгівельного Великого шовкового шляху, який поєднував Китай із Середземномор'єм ще з античних часів.

Одне з таких великих міст існувало у XIV столітті поблизу сучасного Запоріжжя, у 30 км нижче за течією від острова Хортиця у Великому Лузі [1, с. 3]. На думку фахівців, воно називалося Шехр-аль-Джедід або Орду і в той час було другим після Кафи найбільшим містом на сучасних українських землях. З історичних джерел відомо, що 1363 р. його обрав як ставку золотоординський беклярбек і темник Мамай. Смерть видатного політичного та військового діяча того часу, ханського намісника Криму і Північного Причорномор'я Мамаю і військові події призвели до занепаду міста [2, с. 28–32]. Спустиле місто забули на кілька століть, але, починаючи від XVI ст., згадки про нього присутні практично в усіх описах Великого Лугу [3, с. 143–144].

1953 року, напередодні створення Каховського водосховища на Дніпрі, в урочищі «Великі Кучугури» Василівського району Запорізької області археолог В. Й. Довженок розкопав давнє місто. Він з'ясував, що місто мало багатокімнатний будинок-палац (площа 476 м²), мечеть з мінаретом (площа 500 м²), лазню з водогоном та інші споруди. Загалом місто мало площу понад 10 га. Було знайдено багато цікавих артефактів, які свідчили про різнопланове життя давніх городян [4, с. 175–193].

Під руйнівними впливами Каховського моря почав розвиватися культурний шар археологічної пам'ятки. Велика кількість знахідок рибалок і краєзнавців на островах, які утворилися посеред моря, привернули увагу співробітників Запорізького краєзнавчого музею. Серед випадкових знахідок зустрічалися не лише монети, а й старожитності з написами китайською, індійською, арабською мовами. Тобто стародавнє місто підтримувало торговельні стосунки з багатьма країнами на Великому шовковому шляху. Розуміння важливості цього спонукало працівників Запорізького краєзнавчого музею до початку дослідження давнього міста як на суші, так і під водою. 1977 р. на городищі проводилися розкопки і гідроархеологічні роботи під керівництвом директора Запорізького краєзнавчого музею Г. І. Шаповалова [5, с. 398–399]. У 1979–1983 рр. планові дослідження вцілілих ділянок пам'ятника були проведені археологинями музею З. Х. Попандопуло і І. Р. Тихомоловою [6, с. 308–309].

Серед інших випадкових знахідок до Запорізького краєзнавчого музею потрапило два великі керамічні блюда. Взагалі музейна колекція керамічних виробів майстерень Люнцюаня, які отримали в Європі назву «селадонів», складається з 22 фрагментів від 15 посудів і двох цілих блюд. Повну уяву про подібний тип посуду дають такі артефакти. По-перше, це велике, діаметром 30 см, глибоке блюдо з відігнутих під прямим кутом фестончатим краєм (фото 1).

Фото 1. Блюдо з квітами

Його центр прикрашений гілкою рослини з квітками хризантеми [7, с. 243]. Друге китайське селадонове блюдо, яке має діаметр 33 см, у центрі прикрашено рельєфом із квітів. На внутрішніх стінках блюда зображені два птахи-фенікси (фото 2). Їх декоративні крила і хвости зображені рухомими й заповнюють усю площину стінок. Висота кожного блюда становить 6 см [7, с. 246].

Фото 2. Блюдо з птахами

Подібний посуд виготовлявся у Китаї на початку створення Великої країни Мін (1368–1644 рр.) у рідкісному стилі китайського керамічного мистецтва цзюнь 钧. Цей стиль визнано однією з вершин китайської середньовічної кераміки. Відомо, що такий посуд виготовлявся в обмеженій кількості, здебільшого для імператора та знаті.

Описані блюда є складовою частиною стаціонарної експозиції Запорізького краєзнавчого музею. У 2021 р. одне з них експонувалися на міжнародній виставці «Південні морські ворота Східної Європи: (не)забутий спадок портових міст на Півдні України XIII–XV ст.», яку було організовано в Національному заповіднику «Софія Київська».

Окрасою значної колекції з городища є артефакти, які походять із Китаю.

Загалом на городищі Великі Кучугури знайдено 12 бронзових люстерок. Вони діляться на дві групи: далекосхідні і середньосхідні. Представлені нами люстерка є далекосхідними. Китайське люстерко з ієрогліфами (ЗКМ. – АРХ. – 184) круглої форми датується XIV – початком XV ст. Його діаметр становить 15 см, а на звороті воно має поділ на три пояси. У зовнішньому і середньому поясах вміщено 60 знаків (фото 3). Ієрогліфи на люстерку не прочитані, але відомо, що подібні написи є магичними і мають функцію уберегти господаря від злих духів. Такі люстерка виготовлялися з часів епохи Тан з кінця IX ст. Імовірно, ними користувалися кілька століть [8, с. 228].

Фото 3. Люстерко з квітами

Інше китайське люстерко (ЗКМ. – АРХ. – 185) декоровано зображеннями двох драконів. Воно має восьмилопатну форму і діаметр 13,2 см (фото 4). Усю поверхню на звороті займають відлиті у високому рельєфі дві фігури водяних драконів. Вони повернуті головами до центру композиції, мають роздвоєні хвости і спираються на одну з передніх лап [8, с. 226].

Фото 4. Люстерко з ієрогліфами

Зараз у зв'язку з підривом Каховської ГЕС нагальним стало збереження значної кількості археологічних пам'яток, які раніше перебували на дні штучного Каховського моря. Особливе занепокоєння викликає такий унікальний, міжнародного рівня об'єкт, як городище Великі Кучугури. Він має бути захищеним і врятованим для майбутніх спільних міжнародних досліджень.

Література:

1. Шаповалов Г. И. Город на дне моря. Индустриальное. Запорожье. 1979. 2, 3 июня. С. 3.
2. Єльніков М. В. Резиденція Беклярбека Мамає і місто Орду (до 60-річчя дослідження Кучугурського городища) / М. В. Єльніков // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. 36. С. 28–32. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_4.
3. Єльніков М. Памятники периода Золотой Орды Нижнего Поднепровья: история изучения, итоги и перспективы. Татарская археология. 2001. Т. 8. Вып. 1–2. С. 142–187.
4. Довженок В. Й. Татарське місто на Нижньому Дніпрі часів пізнього середньовіччя. Археологічні пам'ятки. Київ. 1961. Т. X. С. 175–193.
5. Шаповалов Г. И., Борисов В. Е. Работы на средневековом городище Большие Кучугуры. Археологические открытия 1977 года. М. 1977. С. 398–399.
6. Попандопуло З. Х., Тихомолова И. Р. Исследования Запорожского краеведческого музея. Археологические открытия 1981. М. 1983. С. 308–309.
7. Тихомолова И. Р. Фарфор и фаянс в керамическом комплексе городища Большие Кучугуры. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя. 2002. Т. X. С. 239–251.
8. Попандопуло З. Х. Средневековые зеркала городища Большие Кучугуры. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя. 2002. Т. X. С. 226–228.

Стрижко Н. В.

ORCID:0000-0003-3867-3668

аспірантка кафедри теорії та історії мистецтв

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

м. Київ, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ КАЛІГРАФІЇ В СУЧАСНОМУ ВІЗУАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ КИТАЮ

Ключові слова: сучасна каліграфія, китайське сучасне мистецтво, традиційна каліграфія.

Каліграфія є одним із найважливіших видів мистецтва Китаю, вона має тисячолітню історію й тісно пов'язана з китайською культурою та філософією. Це мистецтво традиційно розглядалося як спосіб саморозвитку, який вимагає від художника вдумливості, спокою та майстерності.

У сучасному Китаї каліграфія продовжує відігравати важливу роль, залишаючись не лише традиційним видом мистецтва, а й важливим засобом вираження національних цінностей та ідеалів. Презентуючи сучасне мистецтво, китайські митці надихаються своєю культурною спадщиною, вони трансформують традиційне мистецтво, підіймаючи актуальні теми, та ставлять наголос на актуальних суспільних проблемах.

Однією з найважливіших трансформацій у сучасному китайському мистецтві є зростаюче залучення до глобальних мистецьких тенденцій [1]. У минулому китайське мистецтво часто вважалося ізольованим від решти світу, однак в останні десятиліття художники все частіше беруть участь у міжнародних виставках і культурних обмінах. Це призвело до перехресного запліднення ідей і технік і допомогло розвитку сучасного китайського мистецтва.

Однією з важливих трансформацій є зростаюче використання нових медіа. У минулому китайське мистецтво було переважно створене за допомогою традиційних медіа, таких як туш і папір, у сучасному мистецтві популярні нові медіа – відео, фотографія та перформанс-мистецтво. Це призвело до створення нових та інноваційних проєктів, які відображають реалії сучасного китайського суспільства.

Одним із таких сучасних проєктів є відеоінсталяція сучасного китайського художника Пань Гонкая «Танення» (Pan Gongkai 潘公凯), що була представлена в Китайському павільйоні на 54-й Венеціанській бієнале в 2011 році. Цей масштабний проєкт, присвячений взаємовідносинам

китайського та західного мистецтва. На екрані зображено лотоси, що в'януть й поступово вкриваються снігом у вигляді слів з теоретичного тексту самого митця. Композиція віддзеркалює занепокоєння Пань Гонкай (Pan Gongkai 潘公凱) впливом сучасного західного мистецтва на традиційну китайську культуру. Зів'ялі лотоси уособлюють традиційну китайську літературну культуру, а сніг символізує глобалізований діалог із Заходом. Хоча сніг можна розглядати як загрозу стерти художні традиції Китаю, його також можна трактувати як елемент їх відродження, адже саме цей сніг, танучи, живить майбутні квіти. Таким чином, робота відображає як побоювання автора щодо втрати національної ідентичності в умовах глобалізації, так і його віру в можливість синтезу східних і західних традицій.

Пань Гонкай «Танення» (Pan Gongkai 潘公凱). Відеоінсталяція, Китайський павільйон 54-ї Венеціанської бієнале (2011) [2]

Варто зазначити, що переконлива більшість успішних і відомих сучасних китайських каліграфів мають професійну вищу освіту та великий досвід роботи саме в традиційному мистецтві каліграфії. Проте, розвиваючись у сучасному культурному просторі та взаємодіючи з мистецтвом країн Заходу, вони особливо відчувають вплив, який зазнає китайська культурна спадщина від глобалізованого міжкультурного обміну. Своє занепокоєння втратою цікавості до традиційного мистецтва вони виражають в чисельних інтерв'ю, книгах і наукових публікаціях, але особливим бачать свою місію в осучасненні традиційного мистецтва. У такий спосіб митці, які «виростили» на традиційному мистецтві, віддають шану мистецтву традиційному.

Використовуючи китайські ієрогліфи як основу для візуального вираження, сучасна китайська каліграфія спирається на багату традицію китайського письма. Сучасні каліграфи в своїх проєктах застосовують різні стилі письма, зокрема друкований, скорописний і напівскописний, щоб створити динамічні та виразні твори мистецтва. Так, у творчості відомого сучасного каліграфа Вана Дунлінга (Wang Dongling 王冬齡) важливу роль відіграє саме скорописний стиль каліграфії, презентацію якого він часто робить у вигляді перформансів під час відкриття своїх виставок, що додатково робить його мистецтво актуальним і цікавим у сучасному артпросторі. І хоча митець у своїх масштабних роботах пише реальні тексти, у тому числі

цитати з буддистських текстів та поезії Китаю, його каліграфічні твори баланують на межі з абстрактним мистецтвом [3]. І в цьому балансуванні криється посыл митця щодо збереження традиційного мистецтва.

Дунлінг Ван (Wang Dongling 王冬齡) «Сносіб, яким можна говорити». Каліграфічний перформанс – фото події. 2015 [4]

Попри те що сучасна китайська каліграфія та абстрактне мистецтво мають різні підходи до візуального вираження, у сучасному мистецтві вони перетинаються в декількох аспектах: сучасні китайські каліграфи використовують абстрактні форми та елементи для створення більш експресивних та інноваційних творів, тоді як абстрактні художники використовують символи та знаки, які нагадують китайські ієрогліфи, щоб додати глибини та культурного значення своїй творчості.

Одним із найважливіших прикладів трансформації каліграфії в сучасному китайському мистецтві є проєкт «Книга з неба» Сюй Бінга (Xu Bing 徐冰 Tian shu 天書). Ця інсталяція є величезною колекцією книг, сувоїв і панелей на стінах, на яких викарбувані тексти, що мають вигляд давньої китайської каліграфії. Однак ієрогліфи насправді є псевдокитайськими та були «винайдені» самим Сюй Бінгом.

Одним із найважливіших прикладів трансформації каліграфії в сучасному китайському мистецтві є проєкт «Книга з неба» Сюй Бінга (Xu Bing 徐冰 Tian shu 天書). Ця інсталяція є величезною колекцією книг, сувоїв і панелей на стінах, на яких викарбувані тексти, що мають вигляд давньої китайської каліграфії. Однак ієрогліфи насправді є псевдокитайськими та були «винайдені» самим Сюй Бінгом.

Сюй Бінг створив «Книгу з неба» (Xu Bing 徐冰 Tian shu 天書), щоб дослідити взаємозв'язок між мовою, грамотністю та мистецтвом. Він хотів створити твір, який би кинув виклик припущенням глядачів про те, що вони знають про китайську культуру. Робота також є коментарем до глобалізації інформації та зростаючої складності розрізнення істини та вигадки в цифрову епоху.

Сюй Бін «Книга з неба» (Xu Bing 徐冰 Tian shu 天書), бл. 1987–91. Вигляд інсталяції в Музеї мистецтв Блантона, Техаський університет в Остіні, 2016 [5]

Ще одним важливим прикладом сучасного артпроєкту, в основу якого покладено каліграфію, є проєкт Гу Венди (Gu Wenda 谷文达) «Об'єднані нації», який було презентовано на всіх континентах світу і який

заохоче глядачів розмірковувати про взаємозалежність людства, значення традицій та культурного розуміння.

У цьому творі Гу Венда (Gu Wenda 谷文达) використовує людське волосся, зібране з різних куточків світу, як символ спільного людського досвіду та культурного обміну. Цей оригінальний і провокаційний матеріал нагадує про універсальність людських емоцій і важливість міжкультурної взаємодії. Каліграфія в інсталяції представлена у вигляді гобеленів, витканих із волосся, на яких зображені безглузді символи з різних мов. Ці символи, які не можуть бути прочитані, створюють атмосферу таємничості та невизначеності.

Гу Венда (Gu Wenda 谷文达) Проект «Об'єднати нації», 1999–2000 [6]

Отже, збереження традицій каліграфії в сучасному візуальному мистецтві Китаю відображає глибоке поєднання історичної спадщини й інновацій. Сучасні китайські митці використовують традиційну каліграфію як основу для створення нових, інноваційних творів, які відображають сучасні реалії та глобалізоване мистецьке середовище.

Сучасне китайське мистецтво, зазнаючи суттєвого впливу глобалізації та культурного обміну, відображає синтез східних і західних традицій. Це видно у зростаючому залученні китайських митців до міжнародних виставок та обмінів, що сприяє перехресному заплідненню ідей і технік.

Сучасні художники інтегрують каліграфію в широкий спектр мистецьких форм, включно з відеоінсталяціями, перформансами та абстрактним мистецтвом, чим демонструють гнучкість і адаптивність цього традиційного мистецтва. Усе це не тільки зберігає каліграфію як живу форму мистецтва, але й дає змогу їй розвиватися та залишатися важливою частиною культурної ідентичності Китаю.

Література:

1. Lian D. Narratology for Art History: Narrativizing Western Influence and Chinese Response in the Modern Era. *Critical Theory*. 2019. Vol. 3, no. 2. P. 92–133. URL: <https://doi.org/10.47297/wspctwsp2515-470205.20190302> (дата звернення 23.11.2023).

2. Пань Гонгкай «Танення» (Pan Gongkai 潘公凯). Відеоінсталяція, Китайський павільйон 54-ї Венеціанської бієнале (2011). URL:

<https://stamps.umich.edu/events/pan-gongkai-melt> (дата звернення: 27.11.2023).

4. Дунлінг Ван (Wang Dongling 王冬齡) «Спосіб, яким можна говорити». Каліграфічний перформанс – фото події. URL: <https://www.vam.ac.uk/blog/asia-department/the-way-that-can-be-spoken-calligraphic-performance-by-wang-dongling> (дата звернення: 25.11.2023).

3. Xiang L., Gee L. L. S. THE IMPORTANCE OF LINES: THE MODERN CALLIGRAPHY OF WANG DONGLING AND QIU ZHENZHONG. SSRN Electronic Journal. 2021. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3800559> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Сюй Бін, «Книга з неба» (Xu Bing 徐冰 Tian shu 天書), бл. 1987–91. Інсталяція книг та сувоїв, надрукованих із різьбленого дерева типів вигаданих символів, тушшю на папері, розміри змінні. Вигляд інсталяції в Музеї мистецтв Блантона, Техаський університет в Остіні, 2016 р. Надано студією Xu Bing. URL: <https://conasur.com/rivers-and-words-forever-flowing-calligraphy-in-contemporary-art/> (дата звернення: 23.11.2023).

6. Гу Венда (Gu Wenda 谷文达) проект «Об'єднанні Нації», 1999-2000. URL: <https://artsandculture.google.com/asset/united-nations-series-china-monument-temple-of-heaven/qAEKdGptiiRNJw?hl=zh-cn> (дата звернення: 23.11.2023).

УДК 658.018

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-34>

Сумченко І. В.

ORCID: 0009-0006-6423-908X

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри культурології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В КИТАЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ТРАДИЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: природа, гармонія, відповідальність, Китай.

У сучасному світі все більшій уваги приділяється свідомому та відповідальному ставленню до природи, і Китай у цьому випадку не є винятком. Зараз у цій країні спостерігається зростання екологічної

свідомості серед населення, а також національних і міжнародних ініціатив щодо збереження навколишнього середовища.

Екологічний чинник відігравав важливу роль у формуванні китайської культури протягом тисячоліть. Китай був традиційною сільсько-господарською країною, тому люди залежали від природних ресурсів і погодних умов для забезпечення свого життя. Така залежність стимулювала людей пристосовуватися до навколишнього середовища та шукати способи його оптимального використання.

Китайська культура також містить елементи використання традиційних технологій і матеріалів для збереження навколишнього середовища. Наприклад, дерев'яні будинки зберігають прохолоду влітку та тепло взимку, що дає змогу економити енергію. Традиційні методи збирання дощової води та використання сонячної енергії також є популярними в Китаї та інших країнах Азії.

У китайській культурі існує концепція фен-шуй, яка зосереджується на осмисленні гармонії між людиною та довкіллям. Фен-шуй описує, як енергія взаємодіє з навколишнім середовищем, і навчає, як максимально використовувати природні елементи та взаємодіяти з природою в гармонії, щоб досягти балансу й успіху у житті.

У китайській філософії існують такі поняття, як «тянь» (небо), «ді» (земля) та «рен» (людина), які взаємодіють між собою. «Тянь» та «ді» вважаються першоосновою всього живого, а, відповідно, «рен», на якій сходяться Небо та Земля, контролює природні ресурси, зокрема їх використання, зберігаючи баланс і тим самим гармонію. Отже, з людиною пов'язана посередницька місія та космологічна функція. Це відображається в етиці й поведінці китайців, які забезпечують збереження природи та довкілля.

Концепція гармонії з природою є важливою складовою китайської культури та філософії. Вона відображає прагнення людей до гармонійного взаємозв'язку з навколишнім середовищем та взаємодію між людиною та природою.

Згідно із цією концепцією, людина має жити в гармонії з навколишнім середовищем, дотримуючись певних етичних і моральних принципів. Вона має дбайливо поводитися з природою та її ресурсами, зберігаючи їх для майбутніх поколінь.

Цікаво, що китайські художники розглядають пейзаж не тільки як відображення природи, але й як символ глибинних релігійно-філософських уявлень. Гірські та водні мотиви в Китаї вже стали традиційними і мають багато значень. У китайському мистецтві важливо не тільки зображення самого пейзажу, а й сприйняття рівноваги протилежностей, таких як широкий простір і маленька фігура людини. Тут увага приділяється не тільки деталізації кожного елемента

пейзажу, але й загальному відчутті його гармонії. Тому в китайському мистецтві часто зустрічається відображення природи без зайвої докладності, або ж користуються прийомом «білого простору», коли важливу роль відіграє самий порожній простір між елементами.

Концепція гармонії з природою базується на традиційній китайській філософії, зокрема на ідеях Лаоцзи, Конфуція та Цзінь Шу. Лаоцзи, наголошував на тому, що людина повинна слідувати природі, а не протиставляти себе їй, тоді вона досягне гармонії. Дуже важливо слідування закону дао для досягнення спокою та задоволення цим станом. Втручання в соціальні стосунки і природу вважається недопустимим, а люди повинні розвивати свідомість і самовдосконалюватися. Найкращим способом знайти себе є повернення до початкового стану гармонії з природою, де переважає відсутність неприємних почуттів і приниження. Великі істини проявляються у простих речах, тож важливо, щоб люди зрозуміли та використовували ці принципи у своєму повсякденному житті. Конфуцій, зі свого боку, наголошував на важливості поваги до природи та взаємодії з нею, він підкреслював, що, спостерігаючи та наслідуючи закономірності та ритми природи, люди можуть досягти особистого зростання та культивувати добродісну поведінку. Цзінь Шу вчив, що людина має бути збалансованою та гармонійною, як природа.

Концепція гармонії з природою має важливе значення для сучасного Китаю. Китайський уряд використовує цю концепцію у своїх програмах збереження природи та розвитку сталого господарства. Наприклад, в 2014 році уряд Китаю оголосив про плани збереження екосистем Янцзи та Хуанхе, зокрема, шляхом зменшення викидів шкідливих речовин у повітря та воду.

За останні роки Китай прийняв численні законодавчі та регуляторні заходи для зменшення викидів та покращення якості повітря та води. У 2020 році Китай оголосив про план досягнення карбонової нейтральності до 2060 року, що є важливим кроком у боротьбі з кліматичними змінами. Крім того, у Китаї створено численні програми з енергоефективності й екологічності, які допомагають підтримувати збалансований розвиток міст і промислових зон.

У китайському суспільстві також з'являються нові екологічні рухи й ініціативи, які залучають молодь і широку громадськість до збереження природних ресурсів і збереження екосистем. Наприклад, у Китаї проводяться акції збору сміття в прибережних зонах і на водоймах, організуються заходи зі збереження та захисту традиційної китайської архітектури та ландшафтного дизайну, які є частиною національної спадщини.

Отже, тема поважливого ставлення до природи та її збереження займає важливе місце в китайській культурі та має глибокі корені у традиційних філософських концепціях і практиках. Сьогодні ця тема стає все більш актуальною в умовах зростання екологічних проблем і викликів і вимагає від людей не тільки теоретичного розуміння, але й практичних дій у збереженні та відновленні навколишнього середовища.

УДК 141.1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-35>

Урусов В. Б.

ORCID: 0009-0006-1030-136X

кандидат історичних наук,

доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «КИТАЙСЬКОЇ НАЦІЇ» З ЧАСІВ ДИНАСТІЇ ЦІН ДО СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

Ключові слова: Китай, Китайська Республіка, китайська нація.

За часів династії Цін було створено передумови появи концепції «китайської нації» в Китаї. На основі зміни давніх концепцій, таких як «Китай» – 中国, 中华 і «китаєць» 中国人 і засвоєння «іноземної сучасної концепції «нації»», Лян Цічао [3], Ян Ду та інші на початку ХХ століття сформуvalи сучасну концепцію «великої нації» – 大民族, яка об'єднує в одне ціле всі національності Китаю» і у цьому сенсі першими використали термін «китайська нація» 中华民族.

Становлення та поширення сучасної концепції китайської нації відбувалось у початковий період Китайської Республіки. Заснування Китайської Республіки створило умови для чіткого формулювання поняття «китайської нації» та його загального визнання. Інтеграція п'яти національностей і сприяння рівноправній інтеграції національностей стали консенсусом різних політичних сил у ранній період Китайської Республіки. У перші роки Китайської Республіки сучасна концепція китайської нації в основному сформувалася. Після руху 4 травня, особливо після 20-х років ХХ століття було сформовано загальну концепцію китайської нації. Термін «китайська нація» було вписано в

політичні платформи Гоміньдану та Комуністичної партії, та його почали все частіше використовувати в Китаї.

Під час десятиріччя громадянської війни відбувалося зміцнення та поглиблення символічної ідентичності «китайської нації». Після створення Нанкінського національного уряду в 1927 році, особливо після формального об'єднання Китаю наступного року, чітко визнано концепцію «великої китайської нації», яку відстоював Сунь Ятсен у його останні роки, було посилено пропаганду ідентичності китайської нації. Агресія японського милітаризму після «Інциденту 18 вересня» 1931 року сприяла безперервному поглибленню ідентичності «китайської нації», загальна концепція об'єднаної «китайської нації» поширилася країною.

До і після антияпонської війни відбувалося значне поширення сучасної концепції китайської нації. 1939 року Гу Цзеган запропонував концепцію «єдиної китайської нації». З початку 1940-х років Чан Кайши та націоналістичний уряд просували концепцію єдиної китайської нації на основі об'єднання п'яти національностей – ханців, маньчжурів, монголів, хуей і тибетців – в єдине ціле. У той час КПК створила концепцію китайської нації, у якій кілька національностей рівноправно існують, об'єднуючись в одну велику спільноту. Антияпонська війна нарешті міцно закріпила концепцію об'єднаної сучасної китайської нації у свідомості переважної більшості народів Китаю і закордонних китайців.

Дослідженням історії формування концепції «китайської нації» тривалий час займався директор Інституту історії Народного університету Китаю Хуан Сінтао [1].

Література:

1. 黄兴涛,《重塑中华：近代中国“中华民族”观念研究》, 北京师范大学出版社, 2017-7.

2. 黄兴涛,《清代满人的“中国认同”——对美国“新清史”的一种回应》, 《清史研究》2011年第1期.

3 “中华民族”这个概念是谁提出来的

URL: https://baike.baidu.com/tashuo/browse/content?id=0c0eaf1e2b92c04fb72e1cef&lemmaId=19208144&fromLemmaModule=pcRight&lemmaTitle=中国史叙论&fromModule=lemma_right-tashuo-article.

Фесенко Г. Г.

ORCID: 0000-0001-7133-484X

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри історії і культурології

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ЖЕРТВ «НАНКІНСЬКОЇ РІЗАНИНИ»

Ключові слова: меморіальні музеї, віктимізація, візуальна культура, Японсько-китайська війна.

Нанкін посідає особливе місце в офіційній національній пам'яті КНР про Японсько-китайську війну (1937–1945), тут сталася трагічна подія, що отримала назву «Нанкінська різанина» [1]. 13 грудня 1937 р. японська армія, захопивши Нанкін, тодішню столицю Китайської Республіки, вчинила численні звірства (включно із звалтуваннями, підпалами, грабунками, масовими стратами і тортурами). За оцінками КНР, було жорстоко вбито близько 300 000 мирних жителів і військовополонених. З метою вшанування жертв цієї трагедії за ініціативи муніципалітету Нанкіна було відкрито «Меморіальну залу співвітчизників, жертв різанини японськими загарбниками в Нанкіні» (1985) біля цвинтаря, де поховано жертв масових вбивств [2].

Відкриття цієї меморіальної зали стало можливим і завдяки змінам в офіційній політиці пам'яті КНР. Якщо за часів Мао Цзедуна акцент робився на героїчному наративі, то з приходом до влади Ден Сяопіна підкреслювалася ідея національної єдності через співпереживання жертвам. Музесация Нанкінської різанини добре вписувалася в новий концепт пам'яті до жертв японських звірств. Прикметно, що урочисте відкриття Меморіальної зали відбулося у символічну дату – 15 серпня 1985 р., національний день відзначення 40-ї річниці «перемоги Китаю у війни опору японській агресії».

Візуальний образ, відображений в архітектурі музейної зали, орієнтований на тему «життя і смерть». Естетика місця Нанкінської різанини була відтворена мінімалістичним дизайном, без елементів піднесеного (високих стел чи споруд, які героїчно здіймаються в небо), у похмурих горизонтальних контурах, що мали викликати у відвідувачів відчуття

«входження у гробницю». Мовою мінімалістичного дизайну було спроектовано також меморіальну площу, що спонукала відвідувачів до гуманістичних розмислів щодо внутрішньої природи людської жорстокості та страждань. Посеред відкритого природного ландшафту із зеленими деревами та травою розміщена «мертва» площа, встелена «безплідним» камінням із неживим деревом. Візуальний замисел площі посилює монументальна скульптура скорботної жінки-матері, яка шукає свою дитину на цвинтарі. Під час реконструкції меморіального комплексу (1995–1997) унікальну естетику дизайну меморіальної зали було збережено й доповнено масштабною скульптурною композицією «Катастрофа стародавнього міста» (розбиті міські ворота, відрубані голови жертв, понівечена японська шабля і т. ін.). Фоном для скульптури стала старовинна міська стіна, пронизана дірами (наче від куль і бомб). На передньому плані лежить напівпоховане тіло жертви, її голова відірвана від решти тіла, з якої видно лише руку та кисть. Над головою майорить японська шабля, червона від крові жертви. Візуальний образ скульптурної композиції «Катастрофа стародавнього міста» доповнює «міст історії», що перетинає напівпоховане тіло жертви Нанкінської різанини [2, с. 81].

Архітектурний дизайн музею зразка 2007 р. надав місцю трагедії величчю та монументальності. Якщо в першому, горизонтальному, дизайні музею місце було ледь видимим у навколишньому вуличному ландшафті міста, то реконструкція зробила його набагато помітнішим. Новий дизайн меморіального місця надав музею масштаб, фасад нової виставкової зали поєднано з алеєю скульптур, що відображають численні жертви Нанкінської різанини, найвидиміша з них – мати з бездиханним тілом своєї дитини на руках. Висота цієї скульптури співмірна з висотою стіни виставкової зали. Така монументалізація до певної міри знерухоплює соціальну життєздатність пам'яті. Величезні масштаби меморіалу можуть насправді віддалити відвідувачів від страждань і травм історії, роблячи їхні зв'язки з минулим менш інтимними і, отже, менш сильними. І хоча в новому дизайні меморіального комплексу центральна частина залишилася за меморіальною залогою, додані архітектурно-паркові простори (велика площа для церемоній, парк миру із зеленими деревами) змінюють акценти у загальному сприйнятті місця. Відвідувачі цього простору мають «прочитати» замислену символічність політики пам'яті про трагедію в перспективі загальної оптимістичності в баченні майбутньої історії Китаю. Символічна мирна візія майбутнього відображена в Парку миру, там встановлено 30-метрову скульптурну композицію з білого мармуру: мати та син тримають голубів, символів миру.

У 2015 році було відкрито філію Меморіальної зали різанини в Нанкіні – Музей місця «комфортних станцій» Ліцзян (Nanjing Museum of the Site of Lijxiang «Comfort Stations») [3], де відкрито демонструється історія жертв сексуального рабства та насильства. Філія Нанкінського музею розміщена на історичній локації, де японськими військовими була організована система «жінок для розради». Нанкінський музей на місці станцій комфорту Ліцзян складається з восьми історичних будівель, що належать до періоду Китайської Республіки (1912–1949). Це двоповерхові муровані та дерев'яні будівлі, відомі під загальною назвою «Нове село Пуцін», вони були побудовані генерал-майором Гоміндана Ян Чуньпу в 1935–1937 рр. Після того як японські війська окупували Нанкін, будинки були перетворили на «станції»: Shinonome Comfort та Kokuyono Comfort [3]. Самі споруди цього музею є важливим доказом порушення прав жінок. У 2003 році жертва з Кореї на ім'я Янгсім Парк ідентифікувала кімнату № 19 як місце, де вона насильно утримувалася японськими військовими в сексуальному рабстві. У 2014 р. муніципалітет Нанкіна визнав ці будинки культурно-історичною спадщиною, а потім виконав роботи з консервації об'єкта. У 2015 р. на місці «станцій комфорту» Ліцзян відкрилася філія Нанкінського музею. Символічним мотивом музею стали «сльози», у дизайні музею є «стіна сліз», «земля сліз», «дорога сліз», «сльози мовчання» та «статуетка нескінченних сліз».

Щодо представленості жертв у дизайні Меморіальної зали жертв Нанкінської різанини: є стіна зі списком жертв, відома як «Стіна плачу» (її спроектував професор Цзі Кан, академік Китайської академії наук). Щоб полегшити відвідувачам пошук загиблих у списку, перед стіною встановлено електронну систему запитів. В електронній системі всі списки загиблих представлені з «просторовою прив'язкою» (залежно від розташування напису імені жертви на стіні), це дає змогу відвідувачам швидко зорієнтуватися та знайти ім'я жертви на «Стіні плачу». Також у меморіальній залі розміщено «стіну архіву» зі свідченнями жертв Нанкінської різанини, тих, що вижили, і свідків війни (усього понад 12 000). Для кращого висвітлення трагічної події застосовано такий естетичний прийом: чорним позначено жертв (9620); синім – тих, хто вижив (2663), сірим – іноземців і ветеранів японської армії (142). У виставковій залі відвідувачі читають текст, закарбований великими літерами: «пам'ятати історію, а не ненависть», автор цього вислову – Лі Сюїн, якому вдалося вижити в Нанкінській різанині.

У Меморіальній залі демонструються візуальні докази – понад 800 історичних фотографій, у тому числі насильства. Експерти відмічають надмірність у використанні таких фотографій. В експозиціях є численні фотографії оголених жінок – жертв сексуального насильства,

наприклад, в музеї «комфортних станцій» Ліцзяна фото оголеної жертви Пак Йон Сім демонструється чотири рази [4, с. 73]. У сучасному музеєзнавстві розгорнута широка дискусія, у який спосіб музеї включають або виключають фотографії звірств, а також те, як такі фотографії демонструються. У багатьох музеях жертви, зображені на фотографіях, не персоніфіковані, їх імена не зазначені в текстових коментарях до фото. Часто такі фото експонуються у значно збільшеному форматі, і навіть як фото-шпалери, як візуальне тло для музейних експонатів. Таке використання історичних фото більшою мірою відіграє роль естетичного артефакту, ніж доказу.

Естетика меморіальної зали в Нанкіні покликана артикулювати «непромовлене зло», дискурс віктимності представлено передусім фотографічними доказами звірств. Під час реконструкції меморіальної зали у 2000-х роках, у музейний простір були включені також фотопортрети тих, хто вижив, зроблені сучасними фотохудожниками, і приватні фото жертв. Важливо, що на приватних фотографіях жертви представлені так, як вони того хотіли себе представити, на відміну від фото, зроблених злочинцями, які зобразили їх у принизливому стані, можливо, за секунди до їх вбивства. Демонстрація принизливих фото в музейних експозиціях може утворювати вторинний дискурс віктимізації жертв. У 2005 р. у меморіальній залі було створено окрему секцію про жертву – дослідницю Нанкінської трагедії Айріс Чайнг (яка покінчила життя самогубством у 2004 р. через переслідування за опубліковану історію про «забутий Голокост») [5]).

Експерти пояснюють естетичні трансформації меморіальної зали Нанкінської різанини у напрямі зосередження уваги на окремих жертвах, їхніх біографіях, свідченнях, біографічних предметах впливом глобальної традиції музеалізації Голокосту (Меморіальний музей Голокосту США та Яд Вашем в Ізраїлі) [4]. Візуальна культура меморіалізації Нанкінської різанини потребує подальшої рефлексії та вироблення прийомів музеалізації щодо способів репрезентації насильства, що наслідують універсальну моральну орієнтацію на гуманістичну візію страждань жертв війни.

Література:

1. Bailliot M. Нанкінська різанина. Страшний епізод китайсько-японської війни. E-Book: 50Minutes.com, 2023.
2. Фесенко Г. Г. Нанкін: естетика пам'яті міста про жертв японсько-китайської війни (1937–1945). VI конгрес сходовознавців: збірник матеріалів, м. Київ, 3 грудня 2022 року. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 79–83.

3. Introduction to the Site of Nanjing Lijixiang Comfort Station. Nanjing Museum of the Site of Lijixiang “Comfort Stations”. <http://www.19371213.com.cn/en/lijixiang/introduction/>.

4. Radonić, L. Displaying Violence in Memorial Museums – Reflections on the Use of Photographs. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*. 2023. №34(1). P. 59–84.

5. Chang I. *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II* / 1st ed. New York, NY: Basic Books, 1997. 290 p.

СЕКЦІЯ 2. КИТАЙ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

UDC 141

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-37>

Liwen Fan

Cultural Researcher,

Member of “Peace Lab” Non-Profit Organization

MICROING: HOW RUSSIA COVERTLY KIDNAPS CHINESE STRATEGY

Key words: Chinese Strategy, Russia propaganda.

Historian of the Cold War, Shen Zhihua [1], shared a story like this: In 1958, there were some minor frictions between China and the Soviet Union. Nikita Khrushchev secretly visited China in an attempt to ease tensions and issued a joint statement. On August 4th, Khrushchev left Beijing, and on the 23rd, mainland China shelled Kinmen Island off the coast of Taiwan. In fact, the two sides did not discuss the Kinmen issue during the visit. Instead, Mao used Khrushchev’s visit as an endorsement, leading the outside world to believe that this action had been sanctioned by the Soviet Union.

In 2022, a similar script played out once again. Vladimir Putin visited China on February 4th during the Winter Olympics, and coincidentally, about twenty days later, Putin initiated the Ukraine conflict. This time, it wasn’t China hitching the Soviet Union to a war chariot; rather, it was Russia following a strategy once employed by Mao.

This has been a long-planned move, much like how Russia began amassing troops at its border since the middle of last year. Russia has also long been strategizing on how to leverage China’s power to the maximum extent. Therefore, right from the outset, Russia has been actively deploying its propaganda and diplomatic strategies against China. This is a covert battleground to the extent that even China’s official media was surprised by Russia’s actions and had no time to respond, while China’s public discourse was already filled with Russia’s war rhetoric.

In a video shared on September 8th by an advisor to the exiled mayor Petro Andryushchenko, Chinese singer Wang Fang stood on the balcony of the ruins of the Donetsk Regional Academic Drama Theater in the Donbas region. Earlier this year, this theater, along with most of the city’s other

theater buildings, was destroyed during the conflict, resulting in the loss of over 600 civilian lives. Against the backdrop of this war-torn city, she sang a Chinese version of the military song “Katyusha”.

Instances like the singer Wang Fang and her husband visiting the Mariupol Opera House can easily lead the Ukrainian public to mistakenly believe that there is overwhelming pro-Russian sentiment in China, from the government to the general population. In reality, this is not entirely the case. We need to roughly divide China’s political circle into two categories. People like Wang Fang and Zhou Xiaoping are essentially adherents and outsiders in the political circle. Zhou Xiaoping is a member of China’s Political Consultative Conference (in reality, a powerless institution) and has a large following on the Chinese social media platform, Sina Weibo.

Authoritarianism’s monopolistic and closed nature when it comes to political power has led to a political culture where those on the periphery of power, the “subordinates,” need to perform political loyalty in order to squeeze into the core circle. This way, they can gain support, attention, and connections from some individuals within that circle.

However, it is challenging for these individuals to become decision-makers. It needs to be acknowledged that the core figures in Chinese politics currently possess relatively mature political judgment. They are fully aware of the dangers of getting too close to Russia given China’s current situation. Therefore, China is attempting to maintain a delicate balance: it must use Russia’s power to counter the West, but it must also proceed cautiously to avoid crossing the red lines drawn by Washington.

In addition to Zhou Xiaoping and Wang Fang’s couple, there is Rao Jin, the owner of “April Net” – a nationalist portal with a limited audience, and Hong Yuan from the Institute of American Studies at the Chinese Academy of Social Sciences. This team was received by the so-called leader of the “Donetsk People’s Republic”, Pushilin. This visit occurred on the eve of the illegal elections held in the newly annexed territories of Ukraine by Russia, which seemed like a premeditated attempt to gain international recognition for the elections through invited visits. Without a doubt, it had connections with individuals in the Kremlin.

Moscow understands that it cannot establish closer relations with China’s core decision-makers at the official level. Therefore, it has cleverly adopted an indirect approach: starting from the lower echelons of power, seeking the support of pro-Russian individuals in the periphery of power, and giving them media exposure. After the Wang Fang incident, you can observe several major Russian media outlets, such as “Russia Today” and “Sputnik”, enthusiastically reporting on this news. Subsequently, it quickly drew the attention of American media outlets like CNN. Following this, the Ukrainian Foreign Ministry strongly condemned this act as a “moral decline”.

This chain reaction is precisely what the Kremlin wants to see. Although it has no impact on the political and military battlefield, it deepens the distrust of China among both the Ukrainian government and the general population. Moreover, given Zhou Xiaoping's identity, many people may once again link this with China's official stance.

This strategy has been jokingly referred to as “微操” (microing) by pro-Ukraine Chinese netizens, originally a term used in electronic gaming to describe extremely detailed operations and control techniques. Similar “微操” behaviors include Russian soldiers on the frontlines posting images on Telegram with food cans featuring Chinese characters, and the clear presence of the logo of the Chinese drone company DJI in images of Russian combat equipment, among others. It should be noted that not all of these actions are necessarily sanctioned by Moscow, but there appears to be a tendency in the Russian military and political circles to display and exaggerate the closeness of the China-Russia relationship in this war. Therefore, Ukraine needs to pay attention to the latest discourse in the Chinese public sphere about this war and remain vigilant about the “butterfly effect” in internet public opinion.

Sometimes, both China and Russia engage in necessary strategic contacts. China typically controls the scale of propaganda, while Moscow often brags about the results of negotiations, using ambiguous language to provoke the West and Ukraine. For instance, they may quote Chinese Foreign Minister Wang Yi as saying, “China and Russia share a common position in building a multipolar world”. While China emphasizes the “multipolar world”, Russian media may emphasize “a common position”.

Moscow is misleading not only the Ukrainian public but also Western intelligence agencies by suggesting that China is involved in Russia's war, even though the situation has not yet evolved to that point.

However, it's not just Russia that needs China; China also needs Russia. The relationship between Beijing and Moscow is like a “turn-based” game. Sometimes, it needs to cautiously get closer to Moscow to deter its Western adversaries and leave room for maneuver in technological sanctions. Other times, Beijing may distance itself from Moscow, but often, it's about carefully staying on the sidelines, with core decision-makers trying to master this diplomatic “timing” to keep things lukewarm.

Not all lower-level officials and policy implementers in China may understand this situation. When Beijing appears to be getting closer to Moscow in this “turn-based” game, some lower-level individuals often misunderstand leadership decisions, thinking it's a decisive move towards a full-fledged alliance. They may wrongly sense the wind and take proactive steps: initiating talks with Moscow on business projects, expanding trade cooperation, sending incorrect signals to lower levels of the bureaucratic

system, and promoting pro-Russian sentiments in the online space. Some, like Wang Fang and Zhou Xiaoping, even personally venture into Russian-occupied areas.

Currently, China's core decision-makers are unlikely to change their stance in the war. As mentioned earlier, China is facing economic troubles with a looming economic downturn, a bursting real estate bubble, severe investor confidence issues, and a rapidly shrinking capital market. Its immediate concern is how to rescue the struggling economy, which undoubtedly requires leveraging Western support. It will not voluntarily worsen relations with the West at this critical juncture.

Still, the Kremlin's repeated manipulation remains highly dangerous. It worsens China's precarious position in the court of international public opinion and narrows the international space China can maneuver in. To use an perhaps inappropriate analogy, the Kremlin's approach is more akin to the lowly act of sexual manipulation where it tries to persuade its victim: "We've come this far; you might as well yield to me, so both our situations can be optimized".

When Chinese decision-makers believe they have completely lost the trust of the West and Ukraine, and when the opportunity cost of not taking a bold action is smaller than the cost of maintaining a difficult posture of neutrality, they may indeed consider taking a decisive action.

Bibliography:

1. 沈志华:《无奈的选择：冷战与中苏同盟的命运1945-1959》,社会科学文献出版社, 2013. Chapter 10, Section 2.

УДК 94 (3)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-38>

Біліченко Л. С.

ORCID: 0000-0001-5547-9248

магістр історії, випускник

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: Китай, Сполучені Штати Америки, дипломатія, міжнародні відносини, співробітництво.

За останні кілька років китайсько-американські відносини стали більш складними. І хоча Пекін і Вашингтон підтримують тісну співпрацю з питань глобальної війни з тероризмом, однак між Китаєм і Сполученими Штатами залишаються фундаментальні розбіжності щодо військових союзів, ролі ядерного стримування, протиракетної оборони, застосування сили та вирішення тайванського питання [1].

Обидві країни продовжують дивитися на цілі та політику один одного з обережністю і навіть з підозрою. За цим слідує дискусія, яка зосереджується на двосторонніх ядерних відносинах з точки зору сприйняття Пекіном ядерної загрози та програми модернізації ядерної зброї [3].

Низка взаємодій на високому рівні з червня 2023 р., здається, провіщає новий баланс у китайсько-американських відносинах. Перепочинок походить не від зменшення тиску з будь-якої сторони, а радше від дипломатичної взаємодії занепокоєння зацікавлених сторін. Правда, цього року адміністрація Байдена лише посилила свої заходи для пом'якшення імпульсу Китаю. У військовому плані США уклали угоду з Філіппінами, надавши чотири американські бази в країні, включно з деякими недалеко від Тайваню та Південно-Китайського моря. Крім того, проект AUKUS для допомоги Австралії з атомним підводним човном також було спрямовано на вплив Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. Крім того, США представили свою армію допомоги Тайваню вартістю 345 мільйонів доларів – крок, який, безумовно, розлютив би Китай. На стороні технологій США, Японія і Нідерланди досягли угоди про обмеження доступу Китаю до обладнання для виробництва мікросхем, сподіваючись порушити зусилля Китаю створити власні передові чіпи. Дипломатично лідери США, Японії та Південної Кореї пообіцяли вивести тристороннє співробітництво у сфері безпеки на новий рівень, і вони спільно визначили претензії Китаю на Південно-Китайське море як «незаконне». Нарешті, США успішно просували покращення своїх відносин із В'єтнамом, що включав видобуток рідкоземельних елементів, що диверсифікує залежність США від Китаю. Усі ці події відбулися з нав'язуванням США раундів санкцій проти Китаю, які ускладнили підйом економіки Пекіна, що бореться. Відповідно до цього понад 1300 китайських юридичних та фізичних осіб перебувають у списках санкцій США, у результаті чого багато китайських робітників були змушені залишити роботу, а їхні сім'ї сильно постраждали.

Китай не є державою без амбіцій. Нещодавня пропозиція Китайської Народної Республіки щодо реформування та розвитку глобального управління спрямована на зміни поточного глобального порядку, де панує Захід. Тим не менш, час не обов'язково може бути на його боці.

Один відомий китайський економіст вважає, що Китаю може знадобитися десятиліття, щоб вирішити нерозв'язні проблеми в реальному житті. Ще один фактор, який може перешкодити Китаю в довгостроковій перспективі, – зменшення його населення. Зі зменшенням населення може спостерігатися зниження попиту на товари і послуги, що негативно вплине на бізнес та економічне зростання.

Враховуючи безсумнівне роздратування та невпевненість Китаю на даний момент, зростає стимул для стратегічного протистояння зі США, яке Китай вважає найбільшою перешкодою на своєму шляху до відновлення. Адже колишня стратегія китайського лідера Ден Сяопіна – «Тримайся тихо та чекай» – спирається на дві неявні умови. По-перше, невидимість можна обміняти на дружнє міжнародне середовище. По-друге, має бути міцне очікування того, що китайська економіка розвиватиметься задовільними темпами. Наразі жодна умова не виконується, але вона є помітною, через що Китай все ще утримується від авантюристичних дій, які б переступили лінію Вашингтону. По-перше, сьогодні Китай не надав прямої військової підтримки у війні Росії проти України. По-друге, Китай не проводив військових кампаній на спірних територіях, зокрема в Південно-Китайському морі та на Тайвані. Навпаки, Китай зайнятий дипломатичною взаємодією з Вашингтоном, щоб принаймні стабілізувати двосторонні відносини.

У червні Ентоні Блінкен став найвищим чиновником США, який відвідав Китай за останні п'ять років. Незважаючи на те, що подробиці переговорів не розголошувалися, обидві сторони погодилися, аби був досягнутий прогрес в окремих питаннях. Виявилось, що поїздка Блінкена була лише початком серії зустрічей на високому рівні. Наступного місяця відбулося ще два візита високопоставлених офіційних осіб США, які відвідували Китай. Міністр фінансів Джанет Єллен встановила особисті стосунки зі своїми китайськими колегами та відкрила двері для більш частих контактів на рівні персоналу. Розвиваючи її візит, США та Китай створили дві робочі групи, які зосередилися на економічних та фінансових питаннях. Тоді як Джон Керрі відновив призупинений кліматичний діалог між США та Китаєм [4]. Річ у тім, що минулого року через обурення Китаю візитом тодішнього спікера Палати представників США Ненсі Пелосі на Тайвань Китай припинив двосторонні переговори зі США щодо зміни клімату. Візит Керрі показує, що Китай і США готові перегорнути сторінку на торішній дипломатичній суперечці. У серпні 2023 р. візит міністра торгівлі США Джині Раймонда до Пекіна також призвів до щось відчутного: США і Китай створять робочу групу між міністерствами торгівлі [1].

Крім того, міністр закордонних справ Китаю Ван зустрівся з радником Білого дому з національної безпеки Джейком Салліваном на Мальті у вересні 2023 р. Повідомлялося, що дві сторони провели відверті, предметні та конструктивні переговори. Також у вересні Блінкен зустрівся з віце-президентом Китаю Хань Чжен у Нью-Йорку в кулуарах Генеральної Асамблеї ООН [4].

Таким чином, У 2023 р. намітився прогрес у китайсько-американських двосторонніх відносинах. Протягом червня-вересня 2023 рр. ряд високопосадовців США відвідали Китай з дипломатичними візитами. У результаті чого уряди домовилися про створення двох робочих груп, які зосередилися на економічних та фінансових питаннях, а також відновленні призупиненого кліматичного діалогу між США та Китаєм. У майбутньому планується створення робочої групи між міністерствами торгівлі.

Література:

1. Arendse Huld. US-China Trade in Goods Hits New Record in 2022 – What Does it Mean for Bilateral Ties?. China Briefing. 2023. URL: <https://www.china-briefing.com/news/us-china-trade-in-goods-hits-new-record-in-2022-what-does-it-mean-for> (date of application: 01.11.2023).

2. Jason I. McMann and Scott Moskowitz. US-China Relations Barometer: On Both Sides of the Pacific, a Grim Outlook Prevails. Morning Consult. 2023. URL: <https://morningconsult.com/us-china-relations-barometer/> (date of application: 01.11.2023).

3. Report Part Title: Sino-U.S. Relations: Report Title: Nuclear Challenges and Policy Options for the Next U.S. Administration James Martin Center for Nonproliferation Studies. 2008. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep09899.14> (date of application: 01.11.2023).

4. Xiaheng Derek. Opinion – A New Balance in Sino-US Relations? URL: <https://www.e-ir.info/pdf/102992> (date of application: 01.11.2023).

Бортницький В. А.

ORCID: 0009-0001-2847-6970

*кандидат економічних наук, заступник керівника служби
Апарат Ради національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна*

КОНФУЦІАНСТВО, ДАОСИЗМ ТА БУДДИЗМ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНАННЯ КИТАЮ

Ключові слова: Китай, геополітичне позиціонування.

За майже 5000 років своєї задокументованої історії [1, с. 13–14] в Китаї була сформована власна концепція світу та його рушійних сил, що корінним чином відрізняється від європейської та багатьох інших. Основа таких відмінностей полягає у тому, що в Китаї близько 2 тис. років співіснували три різних філософсько-релігійних течії: даосизм і конфуціанство (з VI–V ст. до н. е.), а також буддизм (з I ст. н. е.). Вони одночасно впливали і продовжують впливати на розвиток китайської цивілізації: норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди, освіту, науку, культуру, мистецтво, економіку, державотворення, соціальну структуру, формування державних інституцій тощо. Незважаючи на певні внутрішні суперечності, вони не тільки не витіснили, але й, навпаки, взаємодіяли, змінювали та змішувалися одна з одною [2], формуючи унікальний вектор цивілізаційного розвитку. Осмислення цього факту забезпечує розуміння китайського історичного контексту та детермінант сучасного геополітичного позиціонування Китаю. Сьогодні це особливо актуально, оскільки КНР кинула виклик світовій гегемонії США та прагне стати «найвпливовішою державою світу» [3].

Вчення Конфуція – це спосіб життя (світогляд, джерело цінностей, соціальний кодекс, політична ідеологія), якого китайський народ дотримується понад два тисячоліття, а його вплив поширився на інші країни, зокрема Корею, Японію та В'єтнам [4]. Це є керівництвом на всіх рівнях китайського життя, від взаємовідносин між членами сім'ї та в громадській сфері до освітніх стандартів і способів управління державою. Мета конфуціанства – навчитися бути людьми і прагнути до внутрішнього самовдосконалення, де кожна людина повинна приносити користь суспільству і діяти чесно в усіх соціальних питаннях, зокрема, ставитися до інших так, як вона хотіла б, щоб ставилися до

неї. Згідно з Конфуцієм, встановлений Небом порядок – вічний (культ Неба). Вшанування традицій в сім'ї (культ сім'ї), вшанування предків, повага до старших, підкорення молодших старшим (культ предків) і народу – володарям (культ імператора), чіткий ієрархічний розподіл обов'язків між членами суспільства, виконання релігійних ритуалів – стали непорушним законом, а будь-які зміни засуджувалися [5].

Оскільки конфуціянське вчення було консервативним, то воно перетворилося на політичну філософію, яка фактично домінувала з часу правління династії Хань (206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) і до утворення Китайської республіки (проголошена 1 січня 1912 року) [1; 2; 4; 5]. Саме тому китайське суспільство, його зосередженість на ритуалах, сімейній повазі та обов'язках, поклонінні предкам і самодисципліні залишається під великим впливом вчення Конфуція і сьогодні.

Даосизм – це філософія, релігія та спосіб життя, які виникли в VI ст. до нашої ери, дещо пізніше вчення Конфуція [6]. Відповідно до даосизму весь Всесвіт і все в ньому пронизане таємничою, непізнаною силою, яка називається Дао (шлях). Дао – це гармонійний природний порядок, який виникає між людьми та Всесвітом, якого люди повинні прагнути досягти. Згідно з даоською структурою Всесвіту люди повинні прийняти Дао та підкорятися йому, йти з істинною природою світу і не прагнути занадто сильно до реалізації своїх бажань. Концентрація на духовних елементах життя не ставить даосизм в опозицію до конфуціанства, оскільки даосів не турбує гуманістична мораль, управління державою і суспільством. Дао пропонує інший підхід/шлях вдосконалення особистості та досягнення гармонії з навколишнім світом [5; 6].

Даосизм сприяв розвитку літератури та мистецтва, але найбільший вплив він мав у науці. Даоська зосередженість на природних елементах і спостереження за тим, як працює навколишній світ, допомогли розвинути китайську медицину. Подібно до сучасних наукових методів пізнання даоси досліджували, як різні природні мінерали, рослини, їхні суміші, екстракти тощо впливають на людей і тварин, чим зробили значний внесок у розвиток наук про здоров'я [2].

Буддизм, як релігія і філософія, був третьою основною системою вірувань стародавнього Китаю (став популярним в Китаї у I ст. н. е., з VI ст. н. е. набув статусу державної релігії). Буддизм – це філософія, яка зосереджена на особистому розвитку та досягненні глибоких знань. Буддисти прагнуть досягти просвітлення за допомогою медитації, духовного навчання та практики. Вони вірять у реінкарнацію та в те, що життя непостійне, сповнене страждань і невизначеності; спосіб знайти мир – це досягти нірвани, радісного стану, який перебуває поза людськими стражданнями [7].

Даосизм був однією з причин популярності та швидкого поширення буддизму в Китаї. Деякі буддійські практики були схожі на даоські. Буддійські ченці використовували даоські концепції, щоб пояснити буддизм китайцям, подолавши культурний і мовний бар'єр між індійським і китайським народом [2].

Буддизм також вплинув на даосизм своєю інституційною структурою, яку даоси копіювали та видозмінювали. Згодом між буддизмом і даосизмом виникла конкуренція за те, щоб отримати більше послідовників і посилити вплив на керівництво країни, що зі свого боку збільшило життєздатність обох релігій [6].

Оскільки буддизм ставав все більш поширеним, то його концепції злилися з даоськими та конфуціанськими ідеями, щоб стати основою стародавнього китайського суспільства та управління державою. Його вплив і зараз наявний у китайських літературі, культурі і мистецтві, освіті, архітектурі, суспільному житті тощо [2; 4; 6; 7].

Зазначене корінним чином відрізняється від Західної цивілізації, де з часів античності та під час становлення християнства домінував постулат «свободи волі» (здатність і привілей робити свій вибір самостійно), дарований Богом (у нинішній християнській інтерпретації – один із догматів католицизму), а особистість, як первинна духовна сутність, поставлена вище держави і суспільства [8]. Така особливість закріплена у конституції будь-якої демократичної держави, де свобода слова, свобода совісті, свобода підприємництва та ін. проголошуються вищими цінностями і визначаються основами суспільного й економічного порядку.

Послідовники сучасної теорії економічного зростання (зокрема, К. Сала-і-Мартін, 1997 р.) довели, що самі по собі конфуціанство та буддизм (поряд із магометанством) виступали статично значимими детермінантами економічного зростання: суспільні відносини, сформовані під їх впливом, а також їх широке розповсюдження за інших рівних умов сприяли економічному піднесенню держав [9]. Історія ж Китаю продемонструвала, що одночасне мирне співіснування декількох філософсько-релігійних течій сприяло інтенсивному суспільному розвитку.

Зокрема, розрахунки А. Меддісона з Центру зростання та розвитку Гронінгенського Університету, Нідерланди [10], свідчать, що понад 1800 років Китай одноосібно забезпечував близько 26 % світового ВВП. Разом із Індією – близько 50 % [11]. Тобто Китай не тільки вважав себе найбільш потужною цивілізацією на планеті (з найбільш видатними досягненнями у науці і технологіях, інноваціях, виробництві товарів, сільському господарстві, торгівлі, філософії, літературі,

мистецтві, медицині, соціальній сфері та політиці), але й об'єктивно був таким.

З огляду на роль, яку відіграли конфуціанство, даосизм та буддизм у становленні, розвитку та досягненнях китайської цивілізації, можна стверджувати, що ці філософсько-релігійні течії були і залишаються факторами, які, серед інших, формують основу минулого, сучасного і майбутнього геополітичного позиціонування Китаю. Остання теза підтверджується словами з доповіді Сі Цзіньпіна на XX Всекитайському з'їзді КПК: «Для відстоювання та розвитку марксизму необхідно поєднувати його з найкращими досягненнями традиційної китайської культури... Нам необхідно зміцнювати історичну впевненість та впевненість у власній культурі, продовжувати ставити давнє на службу сучасності, відкидати застаріле та вирощувати нове, гармонійно поєднувати квінтесенцію марксизму з найкращими досягненнями традиційної китайської культури» [12].

Література:

1. Scott Morton W., Lewis Charlton M. China: Its History and Culture. McGraw Hill Professional, 2004. 368 p.
2. Chinese Religions and Philosophies. National Geographic Society. URL: <http://surl.li/nszaa> (date of access: 30.11.2023).
3. Indo-Pacific Strategy of the United States. The White House. Washington. February 2022. URL: <http://surl.li/nobtg> (date of access: 30.11.2023).
4. Weiming T. Confucianism. Encyclopedia Britannica, November 6, 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/Confucianism> (date of access: 30.11.2023).
5. Етапи розвитку культури Стародавнього Китаю. Вища освіта в Україні. Реферати. Культура. URL: <http://surl.li/ujln> (дата звернення: 30.11.2023).
6. Seidel A. K., Strickmann M., and Ames R.T. Daoism. Encyclopedia Britannica, October 13, 2023. URL: <http://surl.li/nszcc> (date of access: 30.11.2023).
7. Lopez D.S., Kitagawa J.M., and Tucci G. Buddhism. Encyclopedia Britannica, November 23, 2023. URL: <http://surl.li/nszcp> (date of access: 30.11.2023).
8. Sergius AK. Китай vs Запад: глобальный вызов. Хвиля, 02.05.2023. URL: <http://surl.li/nszcv> (дата звернення: 30.11.2023).
9. Sala-i-Martin X. I Just Ran Four Million Regressions. Working Paper 6252. NBER, November 1997. URL: <http://surl.li/nszda> (date of access: 30.11.2023).

10. Maddison Project Database 2020. Groningen Growth and Development Centre. University of Groningen. URL: <http://surl.li/nszdn> (date of access: 30.11.2023).

11. K.N.C. More 2,000 years in a single graphic. *The Economist*, June 20, 2012. URL: <http://surl.li/ntabm> (date of access: 30.11.2023).

12. Си Цзиньпин. Доклад на XX Всекитайском съезде Коммунистической партии Китая, 16 октября 2022 года. МИД КНР. URL: <http://surl.li/ntddn> (дата звернення: 30.11.2023).

UDC 327.5

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-40>

Burtsev D. V.

ORCID: 0000-0002-4681-9148

Ph.D. in International Relations,

Junior Research Fellow at the Department of Modern Studies

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

SINO-AMERICAN RELATIONS: THE ROLE OF TAIWAN AS MAIN CROSS-ROADS OF INTERNATIONAL SECURITY IN ASIA

Key words: China, the USA, Taiwan, international relations.

Taiwan and the Taiwan Strait have been the places where Sino-American relations faced the heaviest collisions because of the status of the island and its importance in the region of Southeast Asia. First of all, because of the strategic location and amount of transportation routes that pass by Taiwan and Taiwan Strait.

The growth of the Chinese economy, international ambitions, international influence, and increasing self-evaluation as a result of the above-mentioned factors allowed China to reevaluate its own place in the whole existing world order [8].

At the same time, the world also changed its view of China. The idea of Chinese revisionism started to become more and more popular, especially among Western politicians and scientists. Such projects as the “Belt and Road Initiative” or “Global Security Initiative” proclaimed by the PRC

underline existing ambitions of becoming the alternative center of power that wants to reconsider the existing world order.

However, how does this idea connect with Taiwan and the United States?

First of all, it is important to say that international competition never stops or ends as long as international relations still to be anarchic.

Secondly, if this competition happens among the democratic actors, competition between international actors with absolutely contradictory ideological agendas, domestic political systems, and basically, the philosophy of life and view on the international system.

The article “Strategic Competition and US-China Relations: A Conceptual Analysis,” written by Stephanie Christine Winkler, looks for the sources of the “strategic competition” between the USA and China, which is considered a challenger and competitor of the existing world order and rule-maker of the world order [6].

On the opposite, China tries to declare an alternative to the Western system of values by using economic, political, and cooperation tools by promoting its own developmental programs. However, those tools are easy to bring the recipients to dependence on China, whatever it might declare.

PRC actively expands its area of influence in the Asia-Pacific. That can be easily seen in numerous potential conflict situations between China from one side and other countries of the region, such as the Philippines, Vietnam, or Japan, for disputed maritime zones [7]. As an example, the conflict for the disputed Spratly Islands in which China takes a particularly active position in improving its presence in the South China Sea as a part of the First Island Chain, which also incorporates Taiwan and smaller islands that are under the control of Taipei. Another concern, not only from the US but also in the Philippines and other interested actors of the region, was called the militarization of the Spratly Islands and the constant disputes that happened around them. Thus, this fact has only increased the importance of Taiwan in the scenario of possible China “breaking through the first island Chain”, [5] which would seriously influence and change the balance of power and security in the whole Asia-Pacific region and decrease the ability of the USA and allies to influence the situation in the region while the growing dominance of China as a global power [1].

The PRC has a particular opinion on the place of Taiwan and recognizes Taiwan as a “rebellion province” and a part of China. This statement is considered rock-solid and has been repeated by Chinese officials on a regular basis. Nevertheless, official Beijing has no de-facto control over Taiwan. Thus, the issue of cross-strait relations is considered by Beijing as an inner political issue that should not be interfered with by any other international actor. Thus, the issue of the relationship between Taipei and

Beijing has a deep ideological nature and is a matter of principle for the second one.

Beijing claims that reunification of Taiwan is inevitable as it is only a matter of time and does not exclude the use of force in case if it is needed. This can be proved by the extreme growth of a number of military drills of the PLA in the Taiwan Strait and around Taiwan. On the other hand, Beijing also tries to use the means of soft power to encourage Taiwanese people to strengthen ties with Mainland China, particularly Fujian province, by implementing various programs. Together with the means of demonstration of power, it creates the image of the image of “carrot and stick” strategy.

Taiwan: an American perspective

Taiwan is an important unofficial ally of the United States of America in the Asia-Pacific region without any doubts for many reasons.

First of all, it is a strategic location of Taiwan in the above-mentioned First Line Chain. Saving at least the existing status quo around Taiwan allows the USA to control the growing naval capability of the PLA and the influence of China in the region in general. Secondly, the existing situation of the Chinese rise also calls for a lot of concerns among the camp American allies, first of all, Japan and South Korea.

In order to deter possible conflict, the USA tightened its military ties with the Philippines. For example, the authorities of the Philippines granted American military access to military bases in the country.[3] The United States is also improving ties with allies within the Quadrilateral Security Dialogue (QUAD) as a key instrument of deterring China from further expansion as a military and international power. The US also has been increasing military help and exchanges for Taiwan as a part of its strategic security policy.

Furthermore, research conducted by the Pew Research Center in the US claims that even the regular population of the USA sees China-Taiwan tensions as a real threat to the US. Particular concerns about possible conflict in the Taiwan Strait only grew after the Russian full-scale invasion of Ukraine in 2022 [4].

On the other hand, keeping and continuing the policy of American “strategic ambiguity” becomes increasingly difficult because of the growing pressure from China. After the last meeting of the presidents of the People’s Republic of China and the United States of America, the press release of the White House claimed the following: “On Taiwan, President Biden emphasized that our one China policy has not changed and has been consistent across decades and administrations. He reiterated that the United States opposes any unilateral changes to the status quo from either side, that we expect cross-strait differences to be resolved by peaceful means, and that the world has an interest in peace and stability in the Taiwan Strait. He called

for restraint in the PRC's use of military activity in and around the Taiwan Strait" [2].

This citation directly tells that the situation, events, and relations across the Taiwan Strait are still the focus of the presidential administration of the United States and the Department of State. Moreover, Taiwan and the events around it are a deep focus of the foreign policy of the United States as a key place of possible conflict and danger for existing American allies that have national security concerns because of the growing influence of the People's Republic of China and other factors that might cause conflict in the region.

Conclusions

Taiwan is an important part of both parties' strategic policy, the PRC and the USA. The location of Taiwan as a part of the First Island Chain makes it an obvious geopolitical "borderland" that separates China from the explosive growth of its influence in Asia-Pacific. On the other hand, it is important to understand the symbolic meaning of Taiwan as a "beacon of democracy" or "rebellion democracy" and how it contradicts the official ideology of Beijing, even having official diplomatic relations with less than 15 countries. Thus, Taiwan is a key point in crossing interests and strategic policies in numerous directions of Beijing and Washington.

Bibliography:

1. Chang J.-M. An Emerging Island Chain within the Island Chains. Institute for National Defense and Security Research. Defense Security Brief. Вип. 9, № 2. С. 27–38.
2. House T. W. 16.11.2023. URL: <https://tinyurl.com/3y6n3cwr> (дата звернення: 16.11.2023).
3. Lendon B. 04.04.2023. URL: <https://www.cnn.com/2023/04/04/asia/us-philippines-military-base-access-intl-hnk-ml/index.html> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Silver L. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/08/01/fast-facts-about-americans-views-of-china-taiwan-tensions/> (дата звернення: 16.11.2023).
5. VornDick W. 22.10.2018. URL: <https://amti.csis.org/chinas-reach-grown-island-chains/> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Winkler S. C. Strategic Competition and US–China Relations: A Conceptual Analysis. The Chinese Journal of International Politics. Вип. 16, № 3. С. 333–356. DOI:10.1093/cjip/poad008.
7. Zhang J. China's Role in the Pacific Islands Region. Regionalism, Security & Cooperation in Oceania. ред. Rouben Azizian, Carleton Cramer, Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies. Honolulu, Hawaii : Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies, 2015.

C. 43–56. URL: <https://dkiapcss.edu/wp-content/uploads/2015/08/C3-China-Pacific-Zhang.pdf>.

8. Xi Jinping Delivers a Keynote Speech at the Opening Ceremony of the Boao Forum for Asia Annual Conference 2022. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 21.04.2022. URL: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202204/t20220421_10671083.html (accessed: 13/11/2023).

UDC 001.891.2(=161.1)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-41>

Vitchynkina K. O.

ORCID: 0000-0003-2955-8158

Lecturer of College of International Education

Wuhan University of Technology

Wuhan, PRC

ENHANCING CHINESE EDUCATION: A POLICY PERSPECTIVE ON INTERNATIONAL EDUCATIONAL PROGRAMS AND INTERCULTURALISM

Key words: China, international education, international relations, interculturalism, education program.

The growth of industries in China, such as manufacturing, advertising, media, publishing, and IT technologies, imposes new demands on graphic design professionals. In this context, the emphasis on product images and visual communication becomes increasingly important. This leads to the globalization of the graphic design profession, necessitating educational organization in this field based on intercultural principles. An analysis of the graphic design market indicates a rapid annual growth in China, highlighting the escalating demand for professionals in this sector [4].

This led to a demand for such professionals, which, in turn, spurred the need for the enhancement of design education. As noted by Pan Lu Shen and Wang Xiao Jie, the evolution of industrialization and socio-economic development in China posed a challenge for the advancement of design education and introduced diverse requirements for professionals in the design field [1; 2]. Researchers also note that in response to the industry's overarching call for preparing a new generation of market-oriented, re-

search-focused designers, the urgent mission is to reform the model of contemporary design education based on intercultural principles [2].

The primary trend in the reform and development of education in China has been the restructuring of higher education on the principles of multiculturalism [8]. The National Commission on Education in China proposed the organization of Sino-foreign cooperation in the management of educational institutions, related to collaboration between Chinese and foreign higher education institutions, in accordance with the "Law on the Organization of Educational and Teaching Activities" [8]. The Sino-foreign joint management system for educational institutions was established in 1995. This system has a regulatory framework developed by the National Commission on Education in China, which introduced the "Temporary Rules for Sino-Foreign Cooperation in the Management of Educational Institutions." In 2003, the "Regulations of the People's Republic of China on Sino-Foreign Cooperation in the Management of Educational Institutions" were officially solidified by the State Council of the People's Republic of China [5; 6]. This enabled the use of educational and methodological support and teaching methods from leading universities worldwide, enhancing the content of national educational programs [3].

Sino-foreign joint educational projects and institutions in China encompass 11 fields of education, including engineering, management, economics, and, notably, graphic design [7]. From a legal perspective, there are currently three types of Sino-foreign cooperation in China. The first type includes universities and institutes that are joint Sino-foreign educational institutions. Currently, there are 10 such independent legal entities representing universities. For instance, the major in "Graphic Design" is offered at Wenzhou-Kean University and Suzhou Centennial College. The second type is a Sino-foreign joint college, which is a component of a university. In this case, the college operates independently but does not have legal person status. An example of this type of Sino-foreign cooperation is the College of International Education at Wuhan University of Technology. The third type is Sino-foreign cooperation for specific specialties or educational projects. This form of organization is the most common, involving joint international courses, primarily based on educational projects [7]. Training in "Graphic Design" takes place in joint international courses at universities such as Wuhan Textile University, Jiangnan University, Xiamen University, Jiangxi Normal University, and others.

Foreign higher education institutions participating in these joint educational projects in Chinese universities include leading universities from Europe and the United States. The majority of these collaborative educational projects are conducted with universities in the United Kingdom and the United States, accounting for almost one-third of the total. There are also

joint educational projects with universities in Eastern Europe, Asia, Japan, Thailand, and other countries [7].

Chinese-foreign cooperation in educational institution management is a form of expressing the construction of education based on interculturalism, driven by economic globalization. This takes on particular significance in the context of the education of future graphic design professionals, given the global characteristics acquired by this specialization.

Bibliography:

1. Pan Lu Sheng. Diversity of design education in China. *Iridescent*. 2010. V. 1. P. 130–136. URL: https://www.theicod.org/storage/app/media/resources/Publications/Iridescent/Vol%201%20Issue%201/ICO_Publications_Iridescent_V_1_1_2009-2011.pdf.

2. Wang Xiao Jie. Contemporary forces driving the development of design. *Iridescent*. 2011. V. 1. P. 138–146. URL: https://www.theicod.org/storage/app/media/resources/Publications/Iridescent/Vol%201%20Issue%201/ICO_Publications_Iridescent_V_1_1_2009-2011.pdf.

3. Вітчинкіна К. Порівняльний аналіз національних та міжнародних освітньо-професійних програм підготовки фахівців із графічного дизайну у ЗВО Китайської Народної Республіки. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи, [S.l.], n. 60, p. 29–52, 2023. ISSN 2312-8801. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2023.60.02>.

4. 北京迪索共研咨询有限公司 (Beijing Di Suo Gun Yang Consulting). 随着平面设计不断发展 (Graphic design continues to evolve). 北京 (Beijing), 2022. URL: <https://www.gonyn.com/industry/1125673.html>.

5. 中华人民共和国中外合作办学条例 (Regulations of the People's Republic of China on Sino-Foreign Cooperation in the Administration of Educational Institutions): 中华人民共和国国务院令 (Decree of the State Council of the People's Republic of China) from 01.09.2003. 372号 (№ 372). URL: <https://baike.baidu.com/item/中华人民共和国中外合作办学条例/6994701>.

6. 中外合作办学暂行规定 (Temporary Rules for Sino-Foreign Cooperation in the Management of Educational Institutions): 国家教委 (National Education Commission) from 26.01.1995. 31号 (№ 31).

7. 于谨 (Yu Jin). 2021年中外合作办学教育发展现状与模式分析 · 就读中外合作办学的利弊有哪些? (Analysis of the development status and models of Sino-foreign cooperative education in 2021: What are the

pros and cons of studying in a Sino-foreign cooperative educational institution?). URL: <https://www.huaon.com/channel/trend/728184.html>.

8. 任蕾 (Zhen Lei), 田静 (Tian Jin). 本科阶段中外合作办学数据调查报告 (Report on data research on Sino-foreign cooperation in educational institution management at the undergraduate level). URL: https://www.eol.cn/e_coop/gol/html/report2020/content.shtml.

УДК 327(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-42>

Гольцов А. Г.

ORCID: 0000-0001-7696-3223

доктор політичних наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

*Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна*

ГЕОСТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО КИТАЮ В ЄВРАЗІЇ

Ключові слова: Китай, «велика стратегія», регіональна геостратегія, «Один пояс, один шлях», співробітництво, конкуренція.

Роль КНР у геоелекономічному (та геополітичному) світовому порядку у ХХІ ст. суттєво посилилася. Попри сучасні проблеми китайської економіки в протиборстві зі США, позиції Китаю на теренах Євразії є досить міцними. У «великій стратегії» КНР у період керівництва Сі Цзінпінця найбільш пріоритетним є проголошений ще десять років тому трансрегіональний проєкт «Один пояс, один шлях» (як інтеграція «Економічного поясу Шовкового шляху» (ЕПШШ) та «Морського шовкового шляху ХХІ ст.). Неодноразово зазначалося, що Китай має свій геополітичний (і водночас геоелекономічний) проєкт формування інтегрованої «Євразії» (без участі США), у якій він відіграватиме провідну роль [3]. У геостратегії Китаю виявляються цілі розширення співпраці з країнами ЄС. Водночас КНР заінтересована в збереженні (навіть посиленні) економічної конкуренції між ЄС і США. У науковій літературі та політичній публіцистиці нині досить поширена думка, що за умов подальшого випереджувального розвитку Китаю у світі постане нова біполярність двох наддержав – США та КНР.

Останнім часом спостерігається тенденція до суттєвого нарощування КНР свого військового потенціалу. Зросли обсяги оснащення Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) сучасними засобами звичайного озброєння. Запроваджуються новітні системи ракетного озброєння, збільшується арсенал ядерних боєголовок. При цьому Пекін неодноразово заявляв, що «велика стратегія» Китаю загалом спрямована на мирний розвиток, «крім незначних змін у тональності» [4, р. 333].

Відзначається тенденція до посилення геополітичного впливу КНР на теренах Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), по суті мегарегіону. У часи президентства Д. Трампа США фактично відмежувалася від проєкту Транстихоокеанського партнерства, який сама ж Америка тривалий час просувала. У листопаді 2020 р. в Ханюї Китай разом із 14 іншими країнами АТР (зокрема, Японією, Південною Кореєю, Австралією, країнами АСЕАН) уклали угоду про вільну торгівлю – «Всебічне регіональне економічне партнерство» (без участі США). Таким чином, КНР отримала можливість використовувати переваги режиму вільної торгівлі для просування своїх геоekonomічних інтересів на теренах усього мегарегіону.

У Східній Азії Китай підтримує існування тоталітарного політичного режиму в КНДР. Військово-стратегічним конкурентом КНР постає «Джакотський трикутник» (Японія, Південна Корея, Тайвань), що складається із союзників США. Стратегічним завданням для китайської влади залишається «возз'єднання» з Тайванем. Водночас Китай прагне максимально використовувати вигоди від економічного співробітництва з країнами регіону.

Країни Південно-Східної Азії, об'єднані інтеграційним угрупованням АСЕАН, з одного боку, прагнуть максимально використати вигоди від співпраці з Китаєм, а з іншого – усвідомлюють небезпеку від надмірного посилення геоekonomічних (і водночас геополітичних) позицій КНР у своєму регіоні. На острови з архіпелагу Спратлі в Південнокитайському морі (важливі у військово-стратегічному та економічному сенсі), крім Китаю, висувають претензії також В'єтнам, Філіппіни, Бруней, Малайзія та Тайвань. Ще у 2018 р. Китай розмістив свої військові об'єкти (зокрема, ракетні системи) на низці островів, фактично встановивши ракетний контроль над усім архіпелагом.

За межами «цивілізованої» Європи, у рамках Євразії, Китай, Індія та Росію варто розглядати як «полюси», що великою мірою визначають співвідношення сил і впливають на континентальний геополітичний порядок. Слід зазначити, що геополітичний «трикутник» РІК («Росія – Індія – Китай») ніколи не був «правильним», враховуючи суперництво між Індією та Китаєм.

Однією з перспективних для китайських геостратегічних планів міжнародною інституцією вважається Шанхайська організація співпраці (ШОС). Як міжнародна організація із широким спектром напрямів взаємодії між країнами-учасницями ШОС постала в 2001 р. Існує припущення, що де-факто створення ШОС було компромісом між Росією та Китаєм, заснованим на спільності інтересів щодо недопущення проникнення впливу «третіх» сил до стратегічно важливого для обох країн регіону Центральної Азії. Таки чином, ШОС виникла як свого роду спільний трансрегіональний проєкт РФ та Китаю. Починаючи з 2017 р., Індія та Пакистан стали повноправними членами ШОС. На черзі можливе приєднання Ірану. Нинішня влада Туреччини також проробляє питання щодо вступу до ШОС. Вступ нових членів збільшує потенціал ШОС, проте породжує нові проблеми, і сучасне використання можливостей організації поки що не задовольняє багатьох країн-учасниць. Про підтримку ініціативи КНР щодо створення ЕПШШ заявили глави держав – членів ШОС ще під час Ташкентського саміту в червні 2016 р.

Унаслідок приєднання Індії та Пакистану ШОС поширилася на територію Південної Азії. Водночас організація стала «аморфнішою». Пакистан де-факто є стратегічним союзником Китаю (особливо в геополітичному протистоянні з Індією), а сама Індія постає геополітичним і гео економічним конкурентом Китаю в Індо-Тихоокеанському мегареґіоні. Індійським інтересам однозначно суперечить китайська геостратегія в Південній Азії та взагалі в басейні Індійського океану, передусім створення «Намиста перлів» із геополітичних та гео економічних «опірних точок» (баз) Китаю. Геостратегічні інтереси КНР сягають також країн Близького Сходу, найбагатшого у світі регіону щодо запасів вуглеводневих ресурсів. При цьому для китайської геополітики несуттєві такі фактори, як наявність у тих чи інших країнах демократичних політичних інститутів і дотримання в них прав людини.

За сучасних умов різкого загострення відносин між РФ і державами Заходу (через російську агресію проти України) стає ще актуальнішою небезпека укладання між Росією та Китаєм тактичного союзу, протиставленого Заходу [2]. Для російської влади партнерські (в ідеалі союзницькі) відносини з КНР постають нині безумовним пріоритетом. Водночас КНР нині не володіє настільки потужним технологічним потенціалом, щоб забезпечити завдяки власним ресурсам конкурентоздатний у світовому масштабі розвиток сучасних галузей економіки. До того ж Китай заінтересований у збереженні своїх гео економічних позицій на світових ринках. Тому сучасна геостратегія КНР, найімовірніше, не передбачає утворення військово-політичного союзу з Росією.

Зближення РФ з КНР зумовлене передусім відсутністю в Кремля інших достатньо могутніх партнерів у Євразії. Росія намагалася реалізувати проєкт «Великої Євразії» спільно з Китаєм – сполучити ЄАЕС та ЕПШШ. За умов очевидної економічної переваги КНР для РФ неминучий статус «молодшого партнера». Для Китаю загострення конфлікту Росії із Заходом несе численні економічні вигоди від експлуатації російських паливно-енергетичних і сировинних ресурсів. Як наслідок, РФ має перспективи фактично перетворитися на сировинну базу КНР і стратегічний «тил» для розгортання її трансрегіональних проєктів [1, с. 153].

У Центральній Азії Китай нині є головним торговельним та інвестиційним партнером для країн регіону. Тенденція щодо подальшого посилення впливу Китаю на гео економічну та геополітичну обстановку в Центральній Азії проявляється досить виразно. Китайський проєкт ЕПШШ передбачає розбудову виробництва й інфраструктури в широких смугах навколо створюваних транспортних коридорів. Уже нині китайська компанія CNPC закріпилася в нафтовидобувній галузі Центральноазійського регіону. Для Китаю важливо забезпечити отримання гарантованих доходів від своїх інвестицій, тому він зацікавлений в існуванні стабільного геополітичного середовища на теренах регіону в довгостроковій перспективі. Тому спостерігається прагнення Китаю виступати в ролі нового дуже впливового гравця в регіональній політиці, зокрема в царині врегулювання міждержавних суперечок. На теренах Південного Кавказу протягом двох останніх десятиліть також посилювався гео економічний вплив Китаю. Характерним прикладом слугує проголошене наприкінці липня 2023 р. стратегічне партнерство між Китаєм та Грузією, а також підтримка останньою китайської ініціативи «Один пояс, один шлях».

Отже, геостратегія КНР на теренах Євразії передбачає передусім максимально вигідне для себе співробітництво із фактично усіма країнами. Щодо Індії співробітництво поєднується із суперництвом у геополітичній і гео економічній площинах. У відносинах з Росією – тісне партнерство, а потенційно можливе й неофіційне союзництво. Щодо країн Заходу «гнучка» китайська геостратегія містить поєднання співпраці та «стримування» (передусім стосовно американського впливу). Висловлюється припущення, що загалом «євразійська» геостратегія КНР має на меті посилення своїх мегарегіональних позицій і досягнення неформального геополітичного статусу гегемона щодо значної частини країн материка.

Література:

1. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.

2. Kaplan R. Eurasia's Coming Anarchy. The Risks of Chinese and Russian Weakness. Foreign Affairs. 2016. March/April. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2016-02-15/eurasias-coming-anarchy>.

3. Niblett R. Liberalism in Retreat. Foreign Affairs. 2017. January/February. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-12-12/liberalism-retreat>.

4. Zhang Zhixin. The Belt and Road Initiative: China's New Geopolitical Strategy? China Quarterly of International Strategic Studies. 2018. Vol. 4, No. 3. P. 327–343.

UDC 327.8: (510)+(6)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-43>

Yefremov D. P.

Ph.D. in Economics, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of International Relations

National University "Kyiv-Mohyla Academy"

Kyiv, Ukraine

CHINESE DIPLOMACY IN AFRICAN CONFLICTS: AN ANALYSIS OF PEACEBUILDING WITH CHINESE CHARACTERISTICS

Key words: developmental peace, peace-building, China, Africa.

A pragmatic analysis of China's involvement in conflict resolution across Africa and other global regions highlights its motives to the safeguarding of national interests. Wong and colleagues identify key national interests, stressing the promotion of the Belt and Road Initiative (BRI) as a pivotal area [5, c. 131]. Additionally, safeguarding the well-being of the Chinese community and their assets in Africa emerges as another crucial facet of China's strategic concerns [1; 2; 4].

Scholars characterize China's approach to mediating conflicts in Africa as "constructive intervention" [5]. This strategy involves facilitating peace negotiations, engaging in consultations through diverse channels, and fostering consensus among conflicting parties. Wong et al. delineate three key elements of this approach: leveraging the influence of the United

Nations or regional organizations, coordinating political positions through bilateral diplomacy, and actively involving Chinese companies in reconstructing conflict zones to address humanitarian crises [5, p. 134].

Holslag offers an insightful perspective, framing China's response to African conflicts and coups as a pragmatic adaptation. Unlike overt intervention, which is perceived as costly and dubious, China opts for restraint, conflict avoidance, and the cultivation of resilience as more economical strategies [2].

Large evaluates China's stance on peace in Sudan as adaptive and incremental, emphasizing the protection of investments and political priorities. Despite prioritizing its interests, China assumes a secondary role in peacebuilding, driven by concerns over the imposition of Western liberal values through UN peacekeeping efforts [3, p. 188].

China's involvement in Sudan took a significant turn with the appointment of a special representative for Sudanese affairs in 2007. This move allowed China to actively participate in the negotiation process and assert its position on international platforms. Throughout the implementation of the Comprehensive Peace Agreement for Sudanese conflict resolution, China aligned itself closely with Khartoum, resisting external pressures on the regime [3].

Chinese interests in Sudan extended beyond oil production, encompassing the supply of weapons to the Khartoum government. While initially helping maintain control, this partnership led to negative perceptions in South Sudan. Despite being viewed as a party to the conflict, Beijing dismissed South Sudan's pro-independence fighters as irrelevant until their actions impacted oil operations. Beijing advocated for a "peace, unification, and development" stance, promoting a one-Sudan-two-systems regime. Negotiations with South Sudan included guarantees of Chinese ownership rights to oil assets in exchange for not obstructing its independence recognition at the UN [1].

During the South Sudan civil war, the Chinese Special Representative actively engaged in brokering a ceasefire, applying "unprecedented public pressure" on the conflicting parties [1, p. 188]. China leveraged restrictions on arms exports as a significant means of exerting additional influence on the warring factions. Although the Chinese-mediated truce proved short-lived, Beijing justified its intervention by emphasizing the imperative to support Sudan's economic development and safeguard its citizens and national interests from external threats. Chinese Foreign Minister Wang Yi asserted that China's mediation aimed not at unilateral benefits but at achieving a win-win solution for all parties involved in the conflict [1, p. 192].

In the case of the Libyan conflict, China departed from its traditional stance of non-intervention and support for the legitimacy of the incumbent government. China endorsed UN sanctions against members of the Gaddafi family and swiftly established contacts with the rebels, responding to the escalating conflict and the international recognition of the transitional government of Libya. Hodzi underscores a "transformational effect" on China, with its policies becoming ambivalent and employing tough rhetoric to mask internal inconsistencies in response to the realization that its interests were jeopardized by internal conflicts in Africa [1, p. 132].

Before the Tuareg uprising in Mali in 2013, China typically remained indifferent, citing respect for a nation's sovereignty and territorial integrity. Hodzi suggests that the volatile political landscape of African countries led China to abstain from taking sides until actors abused relations with Beijing [1, p. 152]. The threat to Chinese civilians and interests in Mali prompted a shift in China's position, expressed in a depersonalized call for effective measures to guarantee security and legitimate rights and interests of Chinese institutions and citizens there [1, p. 154].

While verbally supporting ECOWAS intervention in Mali, China refrained from practical action, fearing a repeat of the Libyan scenario and potential regional destabilization. Eventually, China supported the UN Security Council's expanded mandate for the stabilization mission, contributing 500 combatant troops to Mali. Wong and others highlight idealistic motives in Chinese scientists' assessments of their country's conflict resolution approach, emphasizing the benefits of practicing the concept of "harmonious peace" for world peace and stability [5].

Additionally, Chinese efforts in conflict resolution serve idealistic goals, such as promoting the concept of "developmental peace" to enhance its positive global image and demonstrate a non-interventionist approach to international relations. Protecting its citizens and assets also carries domestic political significance, reinforcing domestic expectations for a self-confident China's restoration to a high international status, viewed as a sign of great power respect [4, p. 598]. Sorensen's surveys indicate a shift in Chinese academic perspectives towards supporting "legitimate intervention of a great power," influenced by growing military power and nationalist sentiments used by authorities to mobilize Chinese society. Beijing's passivity and reactive approach in certain cases are attributed to the absence of strategic or commercial interests and the internal nationalist drive regarding specific conflicts [4, p. 610].

Based on the observed evidence, several conclusions can be drawn concerning China's approach to peacebuilding in Africa:

1. Tactical nature: China's peacekeeping policy in Africa appears primarily tactical, lacking a comprehensive long-term strategy.

2. Conservative approach with flexibility: the approach exhibits a conservative stance by aligning with officially recognized authorities in African countries. However, it also demonstrates a degree of flexibility, adapting to changing conditions on the ground.

3. Resource securitization and infrastructure Support: China's national interests in Africa revolve around securing resource supplies and ownership of valuable assets. The emphasis extends to supporting infrastructure projects, notably within the Belt and Road Initiative (BRI), rather than a focus on promoting China's own values.

4. Developmental peace as a supportive concept: the concept of "developmental peace" plays a supporting role in China's peacekeeping endeavors. It is not treated as an independent value but is rather subordinated to other tasks and actions. Although not officially recognized, it functions as a construct formulated by scholars.

Looking forward, there is potential for modifications in China's peacekeeping policy in Africa. As China increasingly emphasizes soft power instruments, future adjustments may involve the promotion of new political initiatives such as the "Global Security Initiative," "Global Development Initiative," and "Global Initiative of Civilizations." This shift suggests a growing alignment with broader global objectives beyond immediate tactical considerations, reflecting an evolving and dynamic approach to peacekeeping on the continent.

Bibliography:

1. Hodzi O. The End of China's Non-Interventions Policy in Africa, 2019. 266 p.

2. Holslag J. China and the coups: Coping with political instability in Africa. *African Affairs*, 2011. No. 110. P. 367–386.

3. Large D. China and the Comprehensive Peace Agreement: Developing Peace in Sudan? Making and Breaking Peace in Sudan and South Sudan. Oxford: Oxford University Press, 2020.

4. Sorensen C. That Is Not Intervention; That Is Interference with Chinese Characteristics: New Concepts, Distinctions and Approaches Developing in the Chinese Debate and Foreign and Security Policy Practice. *The China Quarterly*. 2019. No. 239. P. 594–613.

5. Wong. Constructive engagement. Conflict resolution with Chinese characteristics. *Handbook of Regional Conflict Resolution Initiatives in the Global South*. Routledge: Routledge, 2022.

Коротков Д. С.

ORCID: 0000-0003-2732-0824

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин, політичних наук

і практичної філософії

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

КИТАЙ У СУЧАСНОМУ АЗИАТСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Ключові слова: Китай, геоекономіка, країни Центральної Азії, геополітика.

Російське вторгнення в Україну поступово змінює правила гри в Центрально-Азіатському регіоні. Цей регіон став значущим в останні десятиліття через появу цих держав у пострадянську еру, які отримали незалежність лише недавно – на початку 1990-х років. До здобуття незалежності від СРСР ці держави (Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан, Казахстан і Туркменістан) не мали політичного впливу в регіональній політиці та були примусово керовані радянським правлінням. З початку XXI століття в Центральній Азії відбувається новий етап геополітичної трансформації. У своїй роботі «Велика світова шахівниця: Панування США та його геостратегічні імперативи» З. Бжезінський назвав цей регіон «великою євразійською чорною дірою [1, с. 111]. Але ця «чорна діра» є джерелом великого геополітичного протистояння між США, Росією та Китаєм.

Країни Центральної Азії визначили свої зовнішньополітичні пріоритети в контексті складних геополітичних і геостратегічних реалій. Вони неодноразово висловлювали зацікавленість у розвитку відносин із Росією, Китаєм, США, Німеччиною, Францією, Японією та Індією. Вони створили більш-менш ефективну систему стримувань і противаг, у якій жоден із зовнішніх акторів не займає домінуючого становища, що дало б йому змогу визначати долі країн. Але, на думку автора, Китай має декілька переваг над геополітичними конкурентами.

Війна в Україні вплинула на взаємовідносини країн ЦА з РФ. Жодна з країн Центральної Азії не підтримала вторгнення Росії в Україну, і всі дотримуються санкцій Заходу проти Росії. Наприклад, банки регіону не приймають російські платіжні картки МІР, і тільки Казахстан дозволяє

використовувати їх приватним особам – і лише після отримання дозволу США. Жодна з країн Центральної Азії не визнала самопроголошені Донецьку та Луганську народні республіки або інші українські території, які Росія нібито анексувала, частиною Росії. Президент Казахстану Касим-Жомарт Токаєв віч-на-віч із російським президентом заявив, що не буде визнавати «квазідержавні утворення» на Донбасі [2]. Сучасні взаємовідносини з Росією небезпечні для країн Центральної Азії з причини загроз потрапити під вторинні санкції, що вплинуть на розвиток економіки.

Китай виступає в цьому регіоні як важлива економічна сила й інвестор у розвиток інфраструктури. Паралельно із занепадом Росії Китай проводить активну дипломатію, щоб посилити свій вплив у Центральній Азії.

Для Китаю Центральна Азія є стратегічно важливою через енергетику, транспорт і боротьбу з тим, що Пекін називає «трьома злами» – тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом. Уже в 2010 році Китай випередив Європу і став найбільшим торговим партнером Центральної Азії. Наступного року в Казахстані президент Китаю Сі Цзіньпін оголосив багатомільярдну ініціативу щодо інфраструктури та зв'язку – «Один пояс, один шлях», – за якою послідувала багатогранна співпраця в інфраструктурі, традиційній і новій енергетиці, цифровізації, торгівлі та питаннях безпеки, як-от боротьба з торгівлею наркотиками та тероризмом.

Фінансування та технології Китаю важливі для Центральної Азії, а принцип невтручання Пекіну (тобто Китай не втручається у внутрішні справи інших країн) влаштовує національні уряди, деякі з яких за останні роки пережили місцеві заворушення. Зважаючи на поточну невизначеність, Китай посилив свою взаємодію зі своїми центрально-азіатськими сусідами, особливо в питаннях енергетичної та регіональної безпеки.

Геоелектроніка перемагає геополітику. Попередні ініціативи Пекіну проклали шлях до його відносної переваги над іншими гравцями в цьому регіоні. Два існуючі трубопроводи забезпечують стабільне постачання нафти та газу з Центральної Азії до Китаю, і вони розширюються. Казахстансько-китайський нафтопровід протяжністю 2798 км транспортує сиру нафту з родовищ на березі Каспійського моря в західному Казахстані до Алашанькоу в китайській провінції Сіньцзян. У силу географічного фактора Китай є для Казахстану природним і основним партнером. Президент Нарсултан Назарбаєв у посланні народу 1 березня 2006 року заявив: «Казахстан виходить із того, що альтернативи взаємовигідним зв'язкам із Китаєм, який динамічно розвивається, не існує» [3].

З 2022 р. Китай нарощує економічну експансію у країнах Центральної Азії: у першій половині 2022 року його торгівля з Казахстаном була втричі вищою, ніж у першій половині 2016 року, тоді як його торгівля з Узбекистаном у січні – липні 2022 року становила 32,5 % вище порівняно з тим самим періодом 2021 року. Тим часом угода Китаю з Узбекистаном на 15 мільярдів доларів і підтвердження будівництва залізниці Китай – Киргизстан – Узбекистан (СКУ) є двома віхами, які демонструють зростання економічного впливу Китаю в Центральній Азії. Головний інструментарій для альтернативи Росії є і залізниця СКУ [5].

Пекінська ініціатива «Один пояс, один шлях», яка має на меті зв'язати Китай зі світом через сухопутні та морські шляхи, інфраструктуру та технології, загострила стурбованість США щодо економічної залежності та нежиттєздатних інфраструктурних проєктів у всьому світі, зокрема в таких країнах, як Узбекистан і Казахстан. «Китай має відносно легке завдання в регіоні через його географію, привабливість своїх ринків, статус торгового партнера номер один у регіоні та його пропозицію підключення», – сказав аналітик Wilson Center Роберт Дейл [4].

Створення м'якої сили Китаєм у Центральній Азії схоже на зусилля Пекіна в інших регіонах світу. Пекін створив численні інститути Конфуція, організовуючи мовні курси та культурні заходи; китайські університети відкрили ворота для студентів із Центральної Азії, пропонуючи численні стипендії; представників уряду, бізнесу та служби безпеки часто запрошують відвідати семінари та навчальні програми в Китаї.

Наразі Киргизстан є піонером у своїх відносинах із Китаєм, враховуючи сукупний рівень проникнення ЗМІ, політичні зв'язки на найвищому рівні та фізичну присутність китайських приватних охоронних компаній і підприємств. Деякі оглядачі описують країну як полігон для випробування китайських методів впливу для подальшого використання в регіоні. Однак внутрішні розбіжності між п'ятьма країнами є надто значними, щоб припустити, що інші могли б і швидко наслідували б киргизьку модель. Дійсно, незважаючи на активний пошук економічної та політичної співпраці, обидві сторони борються з упередженнями одна щодо одної. Синофобія, особливо в Казахстані та Киргизстані, корениться в страху перед гігантським сусідом, який може заволодіти рідною землею або життєво важливими частинами економіки. Подальші проблеми виникають у повсякденній взаємодії, що обертається навколо іншого менеджменту роботи та культури в поєднанні з мовним бар'єром.

Але, прогрес є. 18 квітня 2023 р. відбулася перша китайсько-центральноазійська зустріч міністрів економіки та торгівлі. Міністр торгівлі Ван Вентао головував і виступав на зустрічі, а міністри економіки та торгівлі п'яти країн Центральної Азії також виступили на зустрічі відповідно. На зустрічі були присутні віце-міністр і заступник представника Китаю з міжнародної торгівлі Лінг Джі, послы Китаю в п'яти країнах, керівники економічних і торгових відділів посольств Китаю в п'яти країнах і дипломатичні представники п'яти країн. У 2022 році президент Сі Цзіньпін і глави держав Центральної Азії досягли важливого консенсусу щодо створення механізму «Китай – Центральна Азія». Під стратегічним керівництвом глави дипломатії держави практична співпраця Китаю з п'ятьма країнами Центральної Азії досягла плідних результатів.

Китай – це єдина країна, яка може мобілізувати величезні інвестиції в регіон, набагато більші, ніж можуть запропонувати США і Росія. Зростаюча участь Китаю в Центральній Азії є довгостроковим явищем і поворотним моментом у пострадянській історії та економічному розвитку Центральної Азії.

Література:

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З англ. перекл. Олена Фешовець. Київ: Фабула, 2019. 288 с.

2. Карловський Д. Токаєв у вічі Путіну заявив, що не визнає так звані республіки в ОРДЛО. Українська правда. 17.06.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/17/7353154/>.

3. Під декораціями імперії Тан: Китай і Центральна Азія взяли курс на зближення. Укрінформ. 14.07.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3712547-pid-dekoraciami-imperii-tan-kitaj-i-centralna-azia-vzali-kurs-na-zblizenna.html>.

4. Imamova N. China's Influence in Central Asia Spreads as US Lags. URL: <https://www.voanews.com/a/china-s-influence-in-central-asia-spreads-as-us-lags/7061325.html>.

5. Jiang Y. China leading the race for influence in Central Asia. URL: <https://www.diis.dk/en/research/china-leading-the-race-influence-in-central-asia>.

Кошовий С. А.

ORCID: 0000-0002-1079-1040

кандидат історичних наук, головний консультант

Апарат Верховної Ради України

м. Київ, Україна

ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КИТАЮ

Ключові слова: Китай, Центральна Азія, Центральньо-Азіатський регіон, міжнародні актори, зовнішня політика, міжнародні відносини.

Центральньо-Азіатський регіон займає поєднувальне становище між західними і східними частинами Євразії. Географічне розташування Центральної Азії, до якої відносять Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизія і Таджикистан, визначає її геополітичні вектори, а саме: на сході – Китай і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, на півдні – Афганістан і країни Близького та Середнього Сходу, на заході та півночі – Кавказ, Туреччина, Європа, РФ.

Держави Центральної Азії (далі – ЦА) приваблюють міжнародних гравців не лише вигідним географічним розташуванням, а й наявним значним власним енергетичним і сировинним потенціалом, включно з такими важливими ресурсами, як уран і рідкоземельні метали.

Китай розглядає співробітництво із ЦА через низку призм. По-перше, крізь призму геополітичної конкуренції з метою не допустити варіанта розвитку подій, коли регіон буде підконтрольний іншій державі або налаштований агресивно стосовно Китаю. По-друге, через призму розвитку Сінцзяну, який значною мірою розвивається завдяки торгівлі з Центрально-Азіатським регіоном, близько 75 % його товарообігу припадає на держави ЦА, реалізуючи таким чином сценарій КНР власної розбудови Євразійського простору.

Китай нині є країною, політична, економічна присутність та реалізація концепту «м'якої сили» якої у Центральній Азії є значною [1, с. 128] і надалі тільки зростатиме як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Решта міжнародних гравців, включно із США, Японією, Туреччиною, Євросоюзом, Німеччиною, Індією, Республікою Корея, впливають на ситуацію в ЦА значно менше.

При цьому варто пам'ятати, що контакти Центральної Азії з Китаєм мають глибокі історичні коріння. Китай протягом тисячоліть підтри-

мував розгалужені політико-дипломатичні зносини, економічні, гуманітарні й історичні зв'язки з ЦА, завдяки яким Китай досягав істотних успіхів у цьому регіоні.

З початком 2000-х рр. держави ЦА рішуче відгукнулися щодо участі у різноманітних програмах економічного співробітництва й інвестиційних пропозиціях (насамперед в енергетиці) Китаю, який перетворився на ключового зовнішньоекономічного партнера, чому передувало успішне вирішення питань про демаркацію кордонів держав регіону. Економічна привабливість Китаю стала ще більш очевидною у червні 2001 р., коли «Шанхайську п'ятірку» було переформатовано у багатосторонню організацію міждержавного співробітництва, відому як «Шанхайська організація співробітництва» (ШОС). Крім торгово-економічної співпраці, проглядається безпекова взаємодія у рамках ШОС – перемогти «три сили зла» (тероризм, сепаратизм, екстремізм). Держави ЦА надають посилену підтримку китайській стороні в боротьбі проти ідеї відновлення «Східного Туркестану» та інших терористичних угруповань.

Для подальшого розвитку своєї економіки Китай потребує надійного, гарантованого та безпечного шляху постачання сировини, включно з енергоресурсами. З іншого боку, керівництво КНР стимулює експорт вироблених власних товарів, здійснюючи масштабну експансію на ринки Центральної Азії.

Наразі китайські економічні проекти доповнюються інфраструктурними та логістичними, які за своїм характером і масштабом є інтеграційними: створення єдиної транспортно-логістичної інфраструктури, формування в регіонах ЦА, що є прикордонними з КНР, зон вільної торгівлі, кредитування економік держав ЦА, поглиблення торгівельних зв'язків, збільшення валютних потоків, ширшої практики застосування розрахунків у національних валютах, людських контактів, сприяння створенню нового алгоритму співробітництва в регіоні. Підтверджено готовність до лібералізації візового режиму, фінансово-інвестиційної діяльності, обміну технологіями, розширення можливостей для експорту широкої номенклатури продовольчих товарів з держав ЦА до Китаю.

КНР є потужним інвестором у держави регіону. Так, наприкінці 2020 р. загальний обсяг інвестицій Китаю в державах ЦА становив близько 40 млрд дол. США, половина з яких надійшла на ринок Казахстану, а кількість китайських фірм, що працюють у регіоні, на кінець 2021 р. становила 7700 підприємств та організацій [2]. Китайське керівництво, підтримуване в цих амбітних бажаннях лідерами держав ЦА, поставило за мету збільшити двосторонню торгівлю з регіоном до 100 млрд дол. США до 2030 року та зазначає, що за останні

20 років цей показник суттєво зріс – з 1,5 млрд дол. США до 70 млрд дол. США у 2020 році [3].

За останнє десятиліття Китаю фактично вдалося позбутися вуглеводневої російської монополії, реалізувавши систему стратегічних нафтопроводів (Казахстан) і газопроводів (Туркменістан – Узбекистан – Казахстан), що є альтернативними російським маршрутам постачання. Держави ЦА є основними постачальниками трубопровідного природного газу для Китаю (обсяг поставок протягом січня – грудня 2022 р. близько 41 млрд м³).

Крім цього поживалась співпраця в несировинному секторі. Вона охоплює зв'язок, інформаційні технології, виробництво текстилю, будівельних матеріалів, транспорт, хімічне виробництво, нафтогазову переробку, металургію, туризм, фінанси. Віднедавна розпочалась співпраця у сфері металургії та активне проникнення Китаю на ринки центральноазійських держав, особливо у сферу кольорової металургії. Це пов'язано з масштабною програмою авіа– та космічного будівництва у КНР.

На регулярній основі з 2020 р. започатковано механізм зустрічей керівників зовнішньополітичних відомств Китаю та країн ЦА у форматі «Китай + ЦА». У травні 2023 р. рівень існуючого формату взаємодії було розширено і проведено перший саміт «Китай – Центральна Азія» на рівні глав держав [4] за вже існуючою аналогією діалогових майданчиків «Республіка Корея – Центральна Азія», «країни ЦА + США», «Центральна Азія плюс Японія», саміт лідерів «ЄС – Центральна Азія», саміт «Центральна Азія – Німеччина», саміт «Центральна Азія – РФ».

Важливою складовою зовнішньополітичної стратегії КНР впродовж останніх десяти років є реалізація міжнародного проєкту «Один пояс, один шлях» [5]. Цей інтеграційно-інституціональний міжнародний проєкт фактично має стати частиною чинних стратегій економічного розвитку держав ЦА, що відповідно посилить і поєднає китайську ініціативу з ініціативами та національними стратегіями розвитку держав ЦА, зокрема новою економічною політикою Казахстану «Нурли Жол» («Шлях у майбутнє»), Національною програмою розвитку Киргизстану до 2026 р., Національною стратегією розвитку Республіки Таджикистан на період до 2030 р., стратегією «Відродження Великого шовкового шляху» Туркменістану та Стратегією розвитку Нового Узбекистану на 2022–2026 роки.

Значну увагу сторони приділяють транспортній складовій співробітництва. Країни реалізують проєкти з будівництва та модернізації автомобільних і залізничних шляхів сполучення, орієнтованих на забезпечення транзиту товарів між Азією та Європою. Річний

обсяг зовнішньої торгівлі між КНР та ЄС уже зараз перевищує 600 млрд дол. США за середньорічного зростання у 8 %.

У 2015 р. в Пекіні було створено Азіатський банк інфраструктурних інвестицій. Його учасниками також є держави ЦА, за винятком Туркменістану, зокрема Казахстан (квітень 2016 р.), Киргизстан (квітень 2016 р.), Таджикистан (січень 2016 р.), Узбекистан (листопад 2016 р.).

Також розвиваються відносини на двосторонньому та багатосторонньому рівні в культурно-освітній сфері. Держави ЦА долучилися до низки освітніх програм, а саме: Стратегічний союз вищих учбових закладів «Одного поясу і одного шляху», Туристичний союз міст «Одного поясу і одного шляху» тощо.

Отже, найбільшу економічну вагу і вплив на Центрально-Азіатський регіон в останні десятиріччя має Китай, збільшуючи рік у рік свій вплив і присутність у Центральній Азії. Цей регіон має важливе стратегічне географічне положення, і тому є важливою ланкою у зовнішній політиці Китаю щодо суміжних країн і реалізації власної стратегії руху на захід. Крім зазначеного, Центральна Азія є одним із найважливіших регіонів Китаю з точки зору політики та безпеки. Лідери держав ЦА також вбачають важливість Китаю для регіону та його роль у досягненні їхніх цілей економічного та соціального розвитку.

Література:

1. Дорошко М. С., Чекаленко Л. Д. Геополітичні впливи на трансформацію країн Центральної Азії. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за ред. А. Г. Бульвінського. Київ : Фенікс, 2017. С. 121–136.

2. Khitakhunov A. Economic Cooperation between Central Asia and China. Eurasian Research Institute. URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/economic-cooperation-between-central-asia-and-china/> (дата звернення: 15.11.2023).

3. Assel Satubaldina. Kazakhstan Should Make Use of Cooperation with China, Say Experts // The Astana Times, 25 May 2023. URL: <https://astanatimes.com/2023/05/kazakhstan-should-make-use-of-cooperation-with-china-say-experts/> (дата звернення: 16.11.2023).

4. 中国-中亚峰会、中华人民共和国外交部、2023年5月18-19日. URL: https://www.mfa.gov.cn/web/ziliao_674904/zt_674979/dnzt_674981/zgzyfh/ (дата звернення: 25.10.2023).

5. 中国一带一路网、国家发展和改革委员会、新华通讯社. URL: <https://www.yidaiyilu.gov.cn/> (дата звернення: 05.11.2023).

Мателешко Ю. П.

ORCID: 0000-0001-5327-8354

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОЇ «М'ЯКОЇ СИЛИ» В УКРАЇНІ

Ключові слова: «м'яка сила», Китай, Україна, зовнішня політика, міждержавні відносини.

Зі зростанням своєї ролі у світовій економіці та політиці Китайська Народна Республіка почала формувати власну теоретико-практичну модель «м'якої сили», що базується на поєднанні конфуціанських і марксистських ідей. Китайські цінності стали розглядатися як такі, що можуть конкурувати із західними ідеалами прав людини, свободи слова та демократії, що поширюються у світовому масштабі через інструменти soft power.

Останні десятиліття КНР активно просуває свою культурну «м'яку силу». Її успішному розвитку сприяє розгалужена мережа інститутів, шкіл та класів Конфуція, що сприяють поширенню китайської мови та культури у світі. В Україні при вищих та середніх навчальних закладах діють 7 інститутів і 5 класів та шкіл Конфуція, а також Музичний центр Конфуція [5, с. 93–94; 11]. Підтримку їхньої діяльності здійснює китайський уряд, зокрема через Посольство КНР в Україні. Інституції Конфуція займаються організацією курсів із вивчення китайської мови, проводять тестування на знання цієї мови, здійснюють підготовку й атестацію викладачів і вчителів китайської мови, беруть участь в організації різних конкурсів і просвітницьких заходів, організовують для українців короткострокові та довгострокові стажування в Китаї [5, с. 94]. Варто зазначити, що в них працюють носії китайської мови, педагоги з КНР, яка, як правило, і здійснює оплату їхньої праці.

«М'яка сила» Китаю зсередини підсилюється українськими навчальними закладами. Крім 16 університетів, де викладають (або викладали) китайську мову як професійний напрям, її також вивчають у 19 закладах середньої освіти України (2019/2020 навчальний рік). Загальна кількість загальноосвітніх установ з вивченням китайської

мови протягом другої половини 2010-х рр. збільшилася майже у 2,5 рази, а чисельність учнів – на 60 % [4, с. 51].

Культурній складовій «м'якої сили» КНР також сприяє діяльність громадських товариств та організацій, таких як Українсько-китайський центр розвитку культури і освіти та Центр культури та мистецтва Китаю.

Одним з ефективних напрямів «м'якої сили» Китаю в Україні є вища освіта. Дипломи китайських вишів відповідають міжнародним стандартам і визнаються в більшості країн світу. Привабливість китайської вищої освіти також зумовлюється високою якістю навчання, наявністю державних стипендій, помірною ціною навчання та проживання, а також можливістю вчитися англійською мовою [10].

Сприяє розвитку програм академічного та культурного обміну студентами створена 2011 р. Підкомісія з питань співробітництва в галузі освіти між Україною та Китаєм. У 2021 р. під час її засідання відбулася церемонія заснування Альянсу українських і китайських університетів, що об'єднав 49 українських та 92 китайських вишів. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Альянсу визначено розвиток академічної мобільності студентів і викладачів [9].

Участі українських студентів у грантових програмах КНР сприяє недержавна компанія Українсько-Китайський центр Шовкового Шляху, яка включена до китайських реєстрів іноземних компаній, з якими рекомендовано співпрацю в освітній та наукових сферах. Спільно з китайською стороною було запущено грантову аплікаційну систему ChinaStudy: Online для участі українських студентів у стипендіальних програмах. Згаданий центр має розгалужену мережу партнерських університетів Китаю, з якими укладені контракти на набір студентів з України [10].

У 2017 р. в Китайській Народній Республіці навчалося 2 600 українських студентів, а в 2019 р. їх кількість перевищила 3 000 осіб [4, с. 44]. Під час пандемії коронавірусу рівень академічних обмінів між Україною та Китаєм суттєво знизився: якщо у 2018/2019 навчальному році в КНР навчалися 3 090 українських громадян, то у 2019/2020 – 2 290, а у 2020/2021 – 1 830. У 2022 р. в Китайській Народній Республіці здобували освіту 1505 громадян України [9]. У 2018/2019 навчальному році урядом країни було профінансовано 76 стипендій для українських студентів, у 2021 р. – 54 стипендії.

Інструментами «м'якої сили» КНР в Україні є засоби масової інформації. Опитані радіо «Свобода» експерти визнали зростання інформаційного впливу КНР в Україні. Однак, на їхню думку, Китай не має щодо неї окремої інформаційної стратегії, оскільки ставиться до України як до частини єдиного російськомовного пострадянського

простору [7]. Єдиним державним китайським ЗМІ, який адаптував свій контент для України, є Міжнародне радіо Китаю (CRI), що працює тут з 2008 р. та має українське мовлення. У 2017 р. українська редакція CRI відкрила свою сторінку в мережі Facebook, яка нараховує понад 300 тис. підписників. За цим показником вона є найбільш популярною україномовною сторінкою про Китай у Facebook [2].

Поширенням сучасних знань про Китай, сприянням розвитку україно-китайських відносин і зміцненням позитивного іміджу КНР в Україні займається редакція створеного в 1999 р. профільного журналу «Україна – Китай». Типовий номер видання містить такі розділи, як економічна та політична аналітика, інтерв'ю з відомими людьми, хроніка українсько-китайських відносин, культура та освіта, промодублікації [1].

«М'якому» впливу китайської діаспори в Україні, яка здебільшого зосереджена в декількох великих містах, насамперед перешкоджає її нечисельність. У 2001 р., згідно з останнім переписом населення, українських громадян китайського походження було близько 2,3 тис. осіб. Якщо врахувати чисельність китайських громадських об'єднань, то це число може бути в декілька разів більшим. В Україні більшість китайської спільноти складається з мігрантів, які прибули після розпаду Радянського Союзу та зберігають міцні ділові та сімейні зв'язки з материнською країною [8]. У 2016 р. відбувається інституційне оформлення китайської діаспори через створення в Києві громадської організації «Китайська діаспора в Україні». Серед головних напрямів її діяльності є сприяння залученню інвестицій із КНР, викладанню китайської мови, поширенню інформації про історію та культуру КНР, а також організація благодійної діяльності, просування освітнього та культурного обмінів між Китаєм та Україною [3].

Сприятливі умови для розвитку китайської економічної «м'якої сили» в Україні створює високий рівень торговельно-економічного співробітництва між країнами (до 2022 р. КНР була одним із головних торговельних партнерів України). Важливим елементом китайської економічної soft power є китайські бренди, частина з яких (ICBC, China Construction Bank, Huawei, WeChat, TikTok/Douyin) входять до топ-40 найдорожчих світових брендів. Зростає значення Китаю як країни-бренду. У цьому контексті показовими є дані статистичного дослідження споживацьких настроїв, проведеного компанією Gradus Research у лютому 2023 р. в Україні. Завдяки привабливій ціні брендів / продуктів КНР (32 %) зайняла третє місце (після України – 54 % та Польщі – 35 %). Таку ж позицію (39 %) Китай займає за критерієм привабливості брендів / продуктів завдяки широкій доступності (випереджаючи Німеччину – 13 % і США – 9 %) [12]. Загалом

популярність китайських продуктів в Україні є досить значною, а такі бренди, як Lenovo, Huawei та TikTok, міцно ввійшли в повсякденне життя українців.

Істотно перешкоджає «м'якій силі» Китаю позиція його керівництва щодо російсько-української війни, яку воно називає «українською кризою» [6]. Влада КНР не тільки не засудила збройний напад Росії, але й продовжує політику дружби та співробітництва з нею. Не сприяє також китайській soft power, зокрема політичній її складовій, реалізація українським керівництвом прийнятого у 2015 р. закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Отже, можна виділити такі особливості «м'якої сили» Китаю в Україні: 1) soft power КНР спирається на досить розгалужену інституційну основу у вигляді інститутів та класів (шкіл) Конфуція, приватних компаній і громадських організацій, а також медіа; 2) китайська держава здійснює вплив (політичний, фінансовий) на діяльність цих інституцій, зокрема через своє Посольство в Україні; 3) головними напрямками китайської soft power в Україні є мовно-культурний, освітній та економічний; 4) реалізація економічної «м'якої сили» Китаю здійснюється здебільшого інерційно, шляхом розвитку жвавих торговельно-економічних відносин між Україною та КНР; 5) поширення китайської «м'якої сили», особливо політичної її складової, гальмується прозахідним курсом України, антикомуністичною політикою її керівництва, а також дружніми відносинами КНР із РФ під час російсько-української війни.

Література:

1. Журнал «Україна – Китай». URL: <https://sinologist.com.ua/category/publication/journal/> (дата звернення: 21.11.2023).
2. Знайомство з українською редакцією при Центрі мовлення на країні Європи та Латинської Америки Медіакорпорації Китаю (CRI). URL: <https://ukrainian.cri.cn/brief/index.shtml> (дата звернення: 14.11.2023).
3. Китайська діаспора в Україні. URL: <http://dcui.org.ua/> (дата звернення: 16.11.2023).
4. Кіктенко В., Дроботюк О. Науково-освітнє співробітництво між Україною та КНР у період 2016–2020 рр. Східний світ. 2021. № 4 (113). С. 33–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.04.033>.
5. Мателешко Ю. Напрями та інституції «м'якого» впливу Китаю в Україні. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 72. С. 93–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v72.2023.13>.

6. Си Цзиньпин. Упорно двигатися вперед, к новым перспективам дружбы, сотрудничества и совместного развития Китая и России. URL: <https://tg.ru/2023/03/20/uporno-dvigatsia-vpered-k-novym-perspektivam-druzhby-sotrudnichestva-i-sovmestnogo-razvitiia-kitaia-i-rossii.html> (дата звернення: 28.11.2023).
7. Солонина Є. «Китайська кухня»: інформаційний вплив КНР в Україні. Радіо Свобода. 2021. 30 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/information-influence-media-prc-china-ukraine/31073783.html> (дата звернення: 11.11.2023).
8. Солонина Є. Український «чайна-таун»: що варто знати про китайську діаспору в Україні. Радіо Свобода. 2021. 15 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajinsjkyj-chajna-taun-shho-varto-znatypro-kytajsjku-diasporu-v-ukrajini/31151239.html> (дата звернення: 16.11.2023).
9. Співпраця у сфері освіти. URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4965-spivprasya-v-galuzi-osviti> (дата звернення: 11.11.2023).
10. ChinaStudy – грантова стипендіальна програма вищої освіти. URL: <https://chinastudy.com.ua/> (дата звернення: 29.11.2023).
11. Confucius Institute. URL: <https://www.cief.org.cn/kzxy/> (дата звернення: 17.11.2023).
12. Made in Ukraine: перевага чи білий шум для європейського споживача (результати статистичного дослідження Gradus Research). URL: https://gradus.app/documents/343/Gradus_Report_-_Consumption_in_Europe_UA_0oKif6k.pdf (дата звернення: 25.11.2023).

UDC 327

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-47>

Naumov S. V.

ORCID: 0009-0000-0126-5543

*Postgraduate Student at the Faculty of History, Politology
and Foreign Affairs*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

CHINA'S DIPLOMATIC MANEUVERING ON UKRAINIAN- RUSSIAN WAR: FEBRUARY 2022 – FEBRUARY 2023

Key words: geopolitical position, war in Ukraine, neutrality, international relation, Chinese diplomacy.

China's geopolitical position about the war in Ukraine is one of the most discussed topics in international circles and media. It has many components that are interrelated with political, economic and geopolitical factors.

China maintains diplomatic peaceful approaches to the resolution of arms conflicts and takes, in particular, very cautious position about Russian invasion in Ukraine. The diplomatic rhetoric of China does not use the word "war", operating instead the notion of the "Ukrainian crisis". Officially the Chinese government did not express itself clearly about the confrontation between Ukraine and Russia, although some Chinese officials commented on the Russian-Ukrainian military conflict. However, the overall position of China is that it wants to maintain visible neutrality and not interfere with the conflict between Ukraine and Russia.

One of the main factors determining China's position on the war in Ukraine is China's geopolitical position. China has no close historical or cultural ties with Ukraine, and Russia's factors, which are not as important as other countries. At the same time, China has complex historical relations with Russia, but today they have a mutual economic interest in cooperation. In fact, it's an active economic cooperation. In the light of diplomatic debates China has taken a waiting position as their actions can trigger negative reactions in Western or Russian countries. Therefore, China will continue to maintain neutrality.

Russia is an important partner of China in the field of energy and infrastructure. However, China seeks to diversify its energy sources and reduce its dependence on Russia, so this factor may lose its value over time. China is also a large investor in Ukraine and has a significant economic interest in gas transit through Ukraine. Therefore, China's relations with Ukraine can be influenced by economic factors.

It is important to note that China has its own problems with regions seeking to secede, such as Taiwan and Xinjiang. So, China may fear that active support for Ukraine may push these regions to independence. In general, China's position on the war in Ukraine is complex and multifaceted.

Some official steps have been taken to illustrate China's relationship to Ukraine's war with Russia. Official statement of the Chinese Ministry of Foreign Affairs of 24 February 2022: "China expresses serious concern about the escalation of the situation in Ukraine calls on all parties to retreat from the use of force and to resolve the conflict through dialogue and negotiation." [1]

China's refrain from voting at the U.N. Security Council meeting on the situation in Ukraine in February 2022: China did not vote on the UN Security Council resolution on the situation in Ukraine, which demanded a cessation of violence and Russian withdrawal from Ukraine. If Beijing voted against the resolution at that time, the West would see it as a frank support

for Russia's position. But also China did not vote "pro", after tried to assess and weigh all the risks and opportunities. Maintaining such strategic ambiguity helps China better assess which approach it benefits at one point or another [2].

On the one hand, Beijing has openly called Washington responsible for this war – as if it were related to the expansion of NATO in Europe. On the other hand, it's in no hurry to provide assistance to Russia [3].

According to the U.S. Washington Post, Russia repeatedly asked China for both financial and technological support. Xi Jinping wouldn't mind finding ways of mutually beneficial cooperation with Moscow, but all the negotiations were "strengthened." It's said that China "understands Russia's precarious situation, but can't ignore its own situation." [4]

It's also interesting to analyze this problem in Chinese media. The South China Morning Post article says, that China seeks to remain neutral and not to interfere in the conflict, as it is not a direct interest in it [5]. An article in the CNBC newspaper – BBC states that China can maintain a neutrality in relations with Russia because they are afraid that conflict could adversely affect their economic relations [6].

The Nikkei Asia article states that China may fear that Ukraine's active support may push local regions that wish to separate for independence [7].

The position of Chinese social network users is the same. According to a study conducted by Chinese social platform WeChat in February 2022, 80% of Chinese support their country's neutrality in the conflict between Ukraine and Russia. Most of them think China should stay outside and not get involved in the conflict, but at the same time they pay attention to the importance of maintaining international stability and peace [8].

In February 2023, the Chinese Ministry of Foreign Affairs made an official statement regarding the settlement of the situation in Ukraine by publishing 12 points to help avoid the further crisis [9]. They contain calls for: respect for the sovereignty of all countries, abandoning the Cold War mentality, ending fighting, restoring peace negotiations, resolving the humanitarian crisis, protecting civilians and prisoners of war, nuclear power plant security, reducing strategic risks, facilitating grain exports, ending unilateral sanctions, maintaining the stability of industrial production and supply chains, facilitating post-conflict reconstruction.

In the official opinion of the PRC, support for Ukraine and Russia should come from all sides to restore the dialogue as quickly as possible and, as a result, de-escalate the conflict.

Chinese side believes that the sanctions that the West and Europe impose on Russia cannot solve the issues, but only create new problems: "The relevant countries must stop abuse of unilateral sanctions and "long-hand jurisdiction" against other countries, to contribute to the de-escalation of the

crisis in Ukraine and create conditions for other countries to develop their economy and improve the lives of their people"— Chinese Ministry of Health said [10].

Ukraine's Western partners are mixed reaction to this peace plan. At the same time, some of them supported China, which took the first step towards recognizing war and the importance of resolving the situation by the entire international community, not just as an exceptionally European problem.

So, on the basis of an analysis of available sources, China seeks to maintain neutrality and not interfere in conflict because it is not directly interested in it. At the same time, China is committed to maintain international stability and resolve conflicts through diplomatic efforts. In its official statements, China calls on all parties to show attention, restraint and focus efforts on a peaceful settlement of the conflict and the protection of the international stability.

Bibliography:

1. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China on the Situation in Ukraine. URL: https://www.mfa.gov.cn/web/wjbxhd/202205/t20220519_10689592.shtml.

2. Xinhua News Portal. URL: http://www.news.cn/2022-12/22/c_1129226904.htm.

3. Ukrainska Pravda Newspaper Online Portal. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/11/7362758/>.

4. The Washington Post Newspaper. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/20/china-russia-no-limits/>.

5. South China Morning Post Newspaper. URL: <https://www.scmp.com/comment/letters/article/3171357/how-chinas-neutrality-ukraine-war-creates-chance-peace>.

6. CNBC News Channel. URL: <https://www.cnbc.com/2022/03/09/china-watches-as-ukraine-war-makes-us-eu-and-japan-show-unity.html>.

7. Nikkei Asia Journal News. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/China-warns-against-fueling-fire-in-Ukraine-war>.

8. Xinhua News Portal. URL: http://www.news.cn/world/2023-02/22/c_1129387074.htm.

9. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. URL: https://www.mfa.gov.cn/web/zyxw/202302/t20230224_11030707.shtml.

10. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China on the Situation in Ukraine. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw_665399/s2510_665401/2511_665403/202305/t20230518_11079616.html.

Олійник О. М.

ORCID: 0000-0002-0083-9960

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки

Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КИТАЄМ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Ключові слова: Китай, Україна, ООН, ЄС, США, співробітництво.

В умовах затяжної війни важливим фактором перемоги над ворогом є посилення дипломатичної складової боротьби проти супротивника. У цьому контексті надзвичайно відповідальним напрямом роботи дипломатичного корпусу України є зміцнення відносин із стратегічними партнерами. До цієї групи партнерів також належить і КНР, з якою Україна також має відносини стратегічного партнерства. Китай є одним із найбільших торговельних партнерів України. За даними Держстату України за 2021 р., Китай посідав перше місце серед зовнішніх торговельних партнерів України. Обсяг двосторонньої торгівлі між країнами за відповідний період становив 18,9 млрд дол. США, при цьому 36,7 % припадало на продукцію залізорудної промисловості, а 31,9 % – на сільськогосподарську продукцію. Упродовж років Китай був найбільшим покупцем української кукурудзи, пшениці та сонячної олії. Однак через російську війну проти України обсяг двосторонньої торгівлі між країнами значно скоротився. За 8 місяців 2022 р. обсяг українського експорту до Піднебесної скоротився на 71 % з 5,7 млрд дол. США до 1,7 млрд дол. США. Через блокаду російським ВМФ українських портів експорт зернових до КНР майже повністю припинився. Відповідно ділові відносини між країнами фактично були заморожені [1].

Однак Китай не залишився байдужим до подій в Україні. Пекін чітко окреслив базові зовнішньополітичні концепти щодо цієї війни. Керівництво Піднебесної заявило, що воно виступає за дотримання принципів мирного співіснування без винятків для будь-якої сторони, основоположними серед яких є повага до територіальної цілісності та державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи іншої сторони та незастосування сили у вирішенні спірних питань. Хоча

китайське керівництво відкрито не засудило агресію РФ проти України, проте своїми наступними діями воно довело, що прислуховується до позиції ООН та міжнародного співтовариства щодо засудження агресії Росії. Так, китайські банки відмовилися здійснювати операції з російськими банками, щодо яких було запроваджено санкції про заборону співпраці. Китай, що є надзвичайно важливим для України, відмовився надавати широкомасштабну технічну та військову допомогу РФ [2]. Росії було відмовлено в ремонті військової техніки та постачанні продукції подвійного призначення [3].

З метою продемонструвати відповідальну позицію Пекіну щодо врегулювання військового протистояння між Москвою та Києвом зовнішньополітичне відомство КНР оприлюднило ініціативу Сі Цзіньпіна з 12 пунктів щодо врегулювання російсько-українського конфлікту. Уже в першому пункті ініціативи повідомляється, що загальновизнане міжнародне право, включно із цілями та принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй, має суворо дотримуватися. Далі в документі зазначається, що потрібно ефективно підтримувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність усіх країн. Усі країни, великі чи малі, сильні чи слабкі, багаті чи бідні, є рівноправними членами міжнародного співтовариства. Усі сторони повинні спільно підтримувати основні норми, що регулюють міжнародні відносини, і захищати міжнародну чесність і справедливість. Автори документа також підкреслюють, що слід заохочувати рівне й однакове застосування міжнародного права, а подвійні стандарти слід відкидати [4].

Після оприлюднення ініціативи китайський лідер відвідав РФ із метою отримання підтримки з боку злочинного очільника Кремля, однак його очікування не виправдалися. Російський президент не поспішив підтримати свого візаві, повідомивши, що запропонований документ можна буде використати в майбутньому. Сі Цзіньпін повернувся до Пекіну дещо дезорієнтованим і відклав свій дзвінок Президенту України Володимирі Зеленському до кращих часів [5].

У цьому контексті важливими видався візит президентів Франції Еммануеля Макрона та Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн до Пекіну у квітні 2023 р. Європейські лідери прибули до Китаю з метою наочного переконання в позиції невтручання Пекіну в російсько-українську війну та ненадання РФ будь-якої матеріальної та військової допомоги з боку Китаю. Лідери ЄС офіційно попередили Сі Цзіньпіна, що у випадку надання Китаєм широкомасштабної військової допомоги Росії Китай очікують тяжкі часи. Зі свого боку голова КНР запевнив європейських гостей у відданості принципам верховенства міжнародного права та дотримання положень статуту ООН. Він ще раз оголосив позицію Китаю щодо російсько-українського конфлікту, яка полягає в

тому, що Китай поважає суверенітет, незалежність і територіальну цілісність усіх країн, у тому числі України, а воюючі сторони повинні припинити військові дії та розпочати перемовини для врегулювання конфлікту. Зі свого боку європейські гості пообіцяли Пекіну посилювати економічну співпрацю. Уже під час візиту Франція та Китай підписали рамкову угоду із запуску другої лінії кінцевої збірки літаків Airbus на суму 30 млрд дол. США. А Урсула фон дер Ляєн пообіцяла Сі Цзіньпіну сприяти в ратифікації Всебічної інвестиційної угоди між ЄС і Китаєм [6].

Окрилений успіхом від перемовин з європейськими партнерами китайський керманіч не примусив себе довго очікувати, і невдовзі китайська сторона повідомила про бажання лідера КНР провести телефонну розмову з Президентом України Володимиром Зеленським. Годинна телефонна розмова між лідерами двох країн відбулася 26 квітня. Президент України оцінив переговори як «тривалі та змістовні». Він також подякував китайському партнеру за гуманітарну допомогу, яку надає Китай. Під час розмови Сі Цзіньпін підтвердив готовність Китаю виступити посередником у врегулюванні російсько-українського конфлікту, сприяти припиненню військових дій і початку переговорів з реалізації плану щодо встановлення миру в Україні. Він також повідомив, що готовий направити спеціального представника з євразійських питань до України з метою початку запропонованої ініціативи. Як кандидатуру на посаду спецпредставника було запропоновано Лі Хуї. Відомо, що Лі Хуї є кадровим дипломатом і впродовж десяти років працював послом КНР у РФ [7].

На думку колишнього міністра закордонних справ Китаю Цін Гана, телефонна розмова між лідерами України та Китаю є важливим кроком з боку Китаю для просування політичного врегулювання кризи в Україні [8]. Директор Інституту досліджень Росії, Східної Європи та Центральної Азії Академії суспільних наук Китаю Сунь Чжуанчжі висловив застереження, що існує безпосередня небезпека та ризики того, що криза стане постійною та довгостроковою проблемою, а її побічні ефекти накопичуватимуться та загострюватимуться. На думку наукового співробітника Інституту міжнародних досліджень Су Сяохуей, телефонна розмова президента Сі Цзіньпіна допоможе більшій кількості країн, особливо європейських, краще зрозуміти наміри Пекіну та те, яку роль відіграє Китай [9].

Речник Білого дому з питань національної безпеки Джон Кірбі під час бесіди з журналістам позитивно оцінив результати телефонної розмови Сі Цзіньпіна із Зеленським. Він також зауважив, що «мир не буде стійким або надійним, якщо українці та президент Зеленський

особисто не будуть приймати участь у його встановленні та підтримувати цей процес» [10].

Жозеп Боррель, верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки, заявив журналістам під час перебування в столиці Колумбії Боготі, що «дуже важливо, щоб Китай вів переговори з Україною». Він також нагадав, що «ми всі хочемо миру» [10].

Оцінюючи результати телефонної розмови лідерів України та Китаю, а також реакцію світової спільноти, можна зробити висновок, що ця розмова відкриває нову сторінку у відносинах між Китаєм та Україною, а також створює можливості для припинення російсько-української війни та відновлення територіальної цілісності України. Враховуючи зобов'язання голови КНР, які він фактично підтвердив під час візиту європейських лідерів до Пекіну, а також вплив Китаю на РФ, Україна може розраховувати на конструктивний внесок китайських партнерів у справу перемоги над Москвою. У цьому контексті важливим є рішення Президента України про призначення послом України до КНР Павла Рябікіна.

Розмова президентів України та Китаю, призначення спеціального представника Китаю в Україні, а також призначення нового посла України в Китаї є проявом бажання керівництва двох країн активізувати двосторонні відносини і вийти на новий рівень співробітництва. Історія відносин між двома країнами свідчить про успішний досвід співпраці між Києвом і Пекіном, а сторони мають значний потенціал співпраці в різних сферах.

Оскільки як Україна, так і Китай уже мають низку укладених перспективних угод, які були підписані раніше, це дає змогу вже розпочати співпрацю, зокрема, у сферах сільського господарства, енергетики, житлового будівництва, промислової кооперації, науці та інших. Для виведення відносин на більш продуктивний рівень перспективними також є такі напрями співпраці:

- на регулярній основі (принаймні раз на рік) проводити засідання Комісії зі співробітництва між Урядом України та КНР. Під час проведення засідань потрібно провести аналіз стану торгово-економічного співробітництва, оцінити стан співпраці сторін в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях», виявити слабкі місця у відносинах сторін і вживати ефективні заходи щодо їх виправлення, а також визначати перспективні напрями співробітництва та спільні проекти;

- опрацювати пропозиції щодо активного залучення китайської сторони до післявоєнного відновлення України та ролі нашої держави у поглибленні масштабного економічного співробітництва у форматі Китай – Європа;

– активізувати інформаційну співпрацю між Україною та Китаєм для забезпечення громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій публічно оголошеною інформацією про зовнішнь-ополітичну діяльність обох країн, про події та явища в обох країнах, а також у цілеспрямованому поширенні за межами країн державними органами й об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та громадянами всебічної інформації про Україну та Китай;

– разом із китайською стороною розробити та прийняти спільну декларацію України і Китайської Народної Республіки про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства в нових історичних умовах з урахуванням глобальних змін у світі, а також ситуації в Україні та Китаї.

Література:

1. Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. China State Banks Restrict Financing for Russian Commodities. Bloomberg. February 25, 2022. Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-25/chinese-state-banks-restrict-financing-for-russian-commodities>.

3. China Won't Supply Russia With Military Equipment After U.S. Warnings. Newsweek. March 21, 2022. Режим доступу: <https://www.newsweek.com/china-russia-military-equipment-ukraine-invasion-america-biden-warnings-xi-jinping-1689938>.

4. China releases 12-point peace plan for Russia-Ukraine war / Timothy H.J. Nerozzi // Fox news. February 24, 2023. Режим доступу: <https://www.foxnews.com/world/china-releases-12-point-peace-plan-russia-ukraine-war>.

5. The leaders of China and Russia have finished talks. Here are some takeaways / Emily Feng Charles Maynes // npr. March 22, 2023. Режим доступу: <https://www.npr.org/2023/03/22/1165066688/xi-jinping-putin-talks-china-russia-ukraine>.

6. Xi holds trilateral meeting with Macron, von der Leyen. Xinhua. April 7, 2023. Режим доступу: http://www.china.org.cn/world/2023-04/07/content_85216501.htm.

7. Відбулася телефонна розмова Президента України з Головою КНР. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 26 квітня 2023 року. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/vidbulasya-telefonna-rozmova-prezidenta-ukrayini-z-golovoyu-82489>.

8. China's Xi speaks with Zelensky for first time since Russia's invasion of Ukraine / Steven Jiang, Nectar Gan, Simone McCarthy and Radina Gigova // CNN. April 26, 2023. Режим доступу:

<https://edition.cnn.com/2023/04/26/europe/xi-jinping-zelensky-phone-call-intl/index.html>.

9. Beijing's role as peacemaker gains stature / ZHANG YUNBI // China Daily. April 28, 2023. Режим доступу: <https://global.chinadaily.com.cn/a/202304/28/WS644aa2cfa310b6054fad03c5.html>.

10. The U.S. and France welcome the Xi-Zelensky call, but Washington underlines its skepticism. Agence France-Presse. April 26, 2023. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/live/2023/04/26/world/russia-ukraine-news>.

УДК 327.82+327.36 (510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-49>

Рябець Н. М.

ORCID: 0000-0003-2974-2975

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного менеджменту

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ: ГЕОЕКОНОМІЧНІ І ГЕОПОЛІТИЧНІ АМБІЦІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: Китай, гегемон, «м'яка сила», «Пекінський консенсус».

Формування конкурентоспроможної економіки є одним із домінуючих пріоритетів соціально-економічної політики національної держави в сучасних умовах глобалізації та посилення турбулентності конкурентного середовища. За останні десятиліття збалансована політика уряду Китаю сприяла тому, щоб країна стала другою у світі за величиною економікою, найбільшим експортером товарів і водночас другим за обсягом імпортером товарів, другим за величиною реципієнтом іноземних інвестицій, найбільшим власником валютних резервів тощо. Китай набуває лідируючих позицій за обсягами фінансування науки та досліджень, високотехнологічного експорту, банку патентів, чисельністю науково-дослідницького персоналу, постійно зростаючою продуктивністю праці завдяки створенню потужної інноваційної компоненти.

Глобальні політичні й економічні процеси 2022–2023 рр. зазнали значної інтенсифікації, а ступень конфронтації в розрізі окремих напрямів досяг максимальних значень із початку III тисячоліття. Нарощування геоекономічної і геополітичної могутності Китаю практично на всіх континентах світу, яке ми можемо спостерігати протягом двох останніх десятиліть, викликає дискурси та спонукає до прогнозування розвитку глобальної економіки та сучасних міжнародних відносин як серед політиків, так і в академічному середовищі. КНР є однією із числа найсильніших держав сучасного глобального світу, яка підтримала формування багатопольярного світопорядку, у контексті якого вона має чіткий намір набути статус одного з полюсів. Для досягнення цієї амбітної мети офіційний Пекін насамперед докладає зусиль для підтримки належного зовнішнього середовища, ключовими компонентами цього процесу є: відкриття ринків; впровадження інституційних інновацій; розвиток системи взаємовигідних відносин з іншими державами світу; активна участь у світових процесах з метою забезпечення стратегічного балансу та інтересів саме в межах тих регіонів, де Китай має власні життєво важливі інтереси.

Посилення ролі КНР у сучасній міжнародній політиці розглядається китайськими дослідниками в контексті двох аспектів: концепції розвитку і відносин з іншим світом. Основну мету зовнішньої політики можна визначити як забезпечення захисту незалежності, територіальної цілісності та суверенітету Китаю, створення сприятливого міжнародного середовища, потрібного для відкритості та модернізаційних реформ, захист світу та сприяння спільному розвитку. Як три пріоритетні зовнішньополітичні цілі шведські вчені Б. Джерден і Л. Хагстром виокремлюють: збереження єдності Китаю за монополії Комуністичної партії Китаю на владу; економічний розвиток шляхом інтеграції в світову економіку; мирне посилення Китаю як регіональної держави [1, с. 223]. Отже, зіставлення принципів зовнішньої політики та практичних кроків дало дослідникам підстави окреслити поведінку Китаю як на глобальному, так і на регіональному рівнях, застосовуючи категорію «м'яка сила» (soft power). Варто зазначити, що вперше концепція «м'якої сили» була запропонована у 1990 році Дж. Най у роботі *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* [2], що дещо пізніше отримала розвиток в його книзі, яка вийшла друком у 2004 році, *Soft Power: The Means to Success in World Politics* [2]. Як наголошує, Лю Цзайци, «специфіка «м'якої сили» Китаю полягає в тому, що вона спирається на принцип гармонії, який передбачає гармонію у всіх сферах життя – гармонію між людиною і природою загалом і між людьми та державами зокрема. Гармонія розглядається як базовий принцип сталого й ефективного розвитку для досягнення

моральної висоти в міжнародних відносинах. На цьому принципі вибудовується єдність «м'якої сили» і «жорсткої сили» з китайською специфікою як усередині країни, так і за її межами» [3, с. 149]. Проте «м'яка сила» КНР має свої особливості. Як стверджують автори дослідження *Soft power and cultural relations institutions in a time of crisis*, вона базується на концепті New NGO, тобто поширенні та просуванні китайської мови, мультикультуралізму та гармонії як сучасної місії Піднебесної. Власне китайська варіація концепту soft power, виходячи із заявлених цілей, засвідчує геоекономічні й геополітичні амбіції КНР як світового гегемона в найближчі роки. Потрібно наголосити на тому, що реалізація концепції soft power Китаєм носить багатоцільовий характер, водночас не варто забувати і про те, що концепт «м'якої сили» – один із небагатьох західних концептів, який Пекін запозичив, якісно адаптував і доволі успішно практично реалізує. Отже, одне з пріоритетних завдань «м'якої сили» Китаю полягає у формуванні офіційним Пекіном привабливого на зовнішньополітичній арені іміджу країни, яка має виключно «мирні наміри» та спрямована на «мирний розвиток». Вітчизняні дослідники, аналізуючи такий варіант «м'якої сили», зауважують, що Китай як континентальний гігант проводить гнучку політику, успішно поєднуючи «жорстку» та «м'яку» сили, та інвестує в реалізацію останньої щорічно близько 10 млрд дол. США [3]. На посилення геоекономічних і геополітичних амбіцій Пекіну, крім іншого, чинить сприятливий вплив також політична система країни, яку можна окреслити як інституціоналізовану авторитарну систему. Як наголошують американські дослідники А. Кендалл-Тейлор та Е. Франц за результатами проведеного ними аналізу 79 авторитарних диктатур за період 1946–2012 рр., «22 % високоперсоніфікованих диктатур (тих режимів, у яких не було сильних партій чи збройних сил) зазнали краху зі смертю лідера порівняно з 6 % інституціоналізованих диктатур» [4]. Високий рівень інституціоналізації політичної системи КНР може розглядатися як додатковий важіль soft power офіційного Пекіну та гарантія сталості стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного й зовнішньополітичного курсу цієї держави.

Також варто зазначити, що сьогодні концепти щодо характеру зовнішньої політики у XXI ст. доповнилися ще однією теорією, так званим Пекінським консенсусом. Поняття «Пекінський консенсус» використав у науковому обігу Джошуа Купер Рамо, відомий американський політолог і економіст. За своєю суттю це теоретична концепція-зведення комплексної моделі розвитку КНР. Мета «Пекінського консенсусу» полягає в забезпеченні зростання економіки з паралельним збереженням незалежності. Аналітики визнають той факт, що «Пекінський консенсус» орієнтований, по-перше, на інновації, по-друге, на

досягнення сталого, збалансованого та якісного розвитку, а також соціальної рівності, по-третє, на національне самовизначення. За своєю практичною суттю Пекінський консенсус» є своєрідним інструментом модернізації країни, що на практиці втілюється у створену на базі китайського бекграунду модель економічного розвитку, яка має такі характеристики: провідна роль держави у формуванні та регламентації ринкових відносин; захист і забезпечення розвитку національного виробництва КНР через практичне впровадження технологічних інновацій; опора на вітчизняні науку та соціокультурні ресурси; стрімкий економічний, технологічний і соціальний розвиток у контексті цілеспрямованої та збалансованої державної політики є важливим фактором посилення суспільного організму КНР [5, с. 92]. Отже, «Пекінський консенсус» стає інструментом модернізації Китаю, провідну роль у якій відіграє потужна держава, яка забезпечує вдосконалення процесу залучення потрібних для забезпечення розвитку країни в умовах глобалізації, внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Завдяки виваженій практичній реалізації стратегії «Пекінського консенсусу» Китай наразі з ізольованої держави перетворюється на впливового гравця міжнародних відносин, позиції якого практично щороку посилюються, що вже зараз дає змогу Китаю називатися «регіональною державою» у Східній Азії. Показовим є той факт, що очільник КНР у своїх публічних промовах акцентує увагу на трьох компонентах світової гегемонії: гео економічному, геополітичному та культурно-цивілізаційному. При цьому пріоритетне значення надається саме гео економічному складнику, тоді як, припустимо, культурно-цивілізаційний елемент як самостійна компонента та як складова стратегії «м'якої сили» обумовлює амбіції Пекіну з огляду на китайську історію, що налічує не одне тисячоліття.

Варто зазначити, що в бачення Китаю як другої економіки світу слід внести певні деякі зауваження. Відповідно до прогнозів Британського консультативного центру з питань економіки та бізнесу (CEBR), щорічне зростання ВВП Китаю на період до 2025 року становитиме 5,7 та 4,7 % у наступні п'ять років [5]. Це, безсумнівно, дає підстави стверджувати, що КНР набуде статусу першої економіки світу впродовж поточного десятиліття. Диференціюються лише конкретні дати: одні аналітики (наприклад, Bloomberg) називають 2028 р. [6], інші (як от CEBR) – 2030 р. [8]. Сучасне бачення Китаю як майбутньої наддержави у глобальному світі нині не викликає сумнівів. Натомість дискусії тривають щодо прогнозів про найбільш успішні союзи офіційного Пекіну з іншими національними державами, регіональними, субрегіональними та міжрегіональними акторами.

Отже, вагоме зростання геополітичного та гео економічного потенціалу Китаю за останні десять років є dokonаним фактом, який не залишить без впливу перебіг світових політичних процесів і розстановку сил на світовій політичній та економічній арені. Не можна не погодитись із висловом: «Характерною ознакою міжнародних відносин на початку XXI століття є глобальна економічна та політична експансія Китаю» [8]. КНР наразі є не лише другою економікою світу та країною з найбільшим за обсягом демографічним ресурсом, але й одним із ключових геополітичних акторів у глобальному світі.

Література:

1. Jerden B., Hangstrom L. Rethinking Japan's China Policy: Japan as an Accommodator in the Rise of China, 1978–2011. *Journal of East Asian Studies*, 2012. No. 12. P. 223.
2. Nye J. S. *Soft Power The Means to Success in World Politics*. New York, Oxford. URL: https://www.academia.edu/28699788/Soft_Power_the_Means_to_Success_in_World_Politics_Joseph_S_Nye_Jr.
3. Дорош Л., Яблонська М. «М'яка» сила Китаю: оцінка ефективності та реакція на сучасні виклики. *Гуманітарні візії*, 2021. Т. 7. № 2. С. 22–27.
4. Kendall-Taylor A., Frantz E. When Dictators Die. *Journal of Democracy*, 2016. Vol. 27. Iss. 4. P. 159–171. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/when-dictators-die/>.
5. Скворець В. О. Моделі трансформації суспільства: вашингтонський і пекінський консенсус. *Культурологічний вісник*, 2016. Вип. 35 (1). С. 92–102.
6. Голос Америки. 2022. 4 січня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/kytai-ekonomika/6382485.html>.
7. Укрінформ. 2022. 3 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3161892-kitaj-moze-viperediti-ssa-i-stati-persou-ekonomikou-svitu-vze-do-2028-roku-bloomberg.html>.
8. Кулицький С. Глобальна експансія Китаю та проблеми розвитку української економіки. *Україна: події, факти, коментарі*, 2021. С. 37–50.

UDC 143

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-50>

Stetsiuk K. S.

ORCID: 0009-0009-6390-4799

Ph.D.

School of Political Science and Public Administration

Shandong University, Qingdao, China

CHINA'S SPACE ACTIVITIES IN 2023: A BRIEF OVERVIEW BASED ON "CHINA DAILY" MEDIA COVERAGE

Key words: China's space activities, outer space exploration, space technology.

China's space program celebrates its 30th anniversary in 2023, since the China National Space Administration (CNSA) was founded 30 years ago [1]. At the beginning of the year, China intended to launch over 200 spacecraft on more than 60 space missions [2]. China launched 64 rockets in 2022, a national record [3]. As of November 23, 54 rocket launches have taken place, suggesting that the goal will probably be accomplished [4].

Manned Spaceflight

The most noteworthy is that China can currently launch crewed missions twice a year due to its near-Earth manned space station, manned shuttle transportation system, and comprehensive framework for selecting, training, and supporting taikonauts. The Shenzhou XV mission crew returned to Earth in June after completing the Tiangong space station during their six-month mission. The Shenzhou XV team became the most experienced Chinese crew in extravehicular activity after four spacewalks and equipment installation outside the Tiangong [5, 6]. Shenzhou XVI's five-month mission, which included China's first civilian astronaut, ended in November [7]. The Shenzhou XVII crew joined their predecessors at the Tiangong in late October. The two teams' first space-based encounter of China's first, second, and third-generation astronauts is significant. [8] The Shenzhou XVII crew will stay at Tiangong for six months and return to Earth in April 2024. Crew members will work on experimental repairs during spacewalks in addition to their routine duties [9]. According to the China Manned Space Agency, China's human space program has been peaceful and has never sought "space hegemony" since its inception [10]. Moreover, China is ready to welcome international astronauts to its space station missions [11].

Deep Space Exploration

China has outlined a consistent strategy to explore the moon, asteroids, comets, and other planets [12]. A manned lunar landing before 2030 requires

scientists and engineers to build a crew commuting and short-term stay system, human-robot integrated testing, and other key technologies [13, 14]. The International Lunar Research Station (ILRS) will be built in three stages, with a basic model finished by 2030. [15] China aims to create a special international organization to construct and operate the ILRS and share scientific discoveries among its member states [16, 17].

The Chang'e 6, 7, and 8 missions will help build the research station's fundamental model in the first phase. In 2024, China's Chang'e 6 mission will land on the moon to collect samples from the far side and carry payloads from France, Italy, Pakistan, and the European Space Agency [18, 19]. International collaboration on Chang'e-8 payloads for the 2028 lunar exploration mission is being offered by the CNSA [20].

A robotic spacecraft mission has been authorized to gather asteroid samples. Tianwen 2 will send a probe to collect samples from the 2016 HO3, the smallest and closest asteroid to Earth, and return them [21]. After Chang'e 5's moon samples, Chinese space planners are targeting Mars. A sample of Martian soil is going to be sent to Earth in 2030. As Tianwen 3, it will be China's third interplanetary exploration mission [22].

Space Transportation System

It is important that Chinese rocket scientists have finalized the Long March 9's structural design. Once operational, Long March 9 will carry five times more than China's most powerful rocket, Long March 5 [23].

Space Pioneer's TL 2 carrier rocket was China's first privately produced liquid-fuel rocket to reach orbit. No commercial liquid-propellant rocket, including SpaceX, Virgin Orbit, and China's LandSpace, succeeded on the first try before the TL 2 [24]. The company hopes to launch its TL 3 carrier rocket in 2024 and give another impetus to China's commercial space launch sector [25].

China launched the first methane-fueled carrier rocket as well. The Beijing-based private company LandSpace developed and manufactured the rocket ZQ 2, which sent an experimental payload into Earth's orbit. This can be regarded as a global space industry breakthrough [26]. Galactic Energy is the first Chinese private entity to carry out a sea-based launch mission. CERES 1 carrier rocket was launched from a mobile platform in the Yellow Sea and sent four satellites 800 km above Earth [27].

China has publicly operated its reusable experimental spacecraft twice. China's reusable experimental spacecraft returned to Earth in May after 276 days' orbit. The test's success advances China's reusable spacecraft technology, making space travel more convenient and affordable in the future [28].

Hainan's Wenchang is becoming China's first commercial space launch site. Its launch capability is under crucial development, and the nation's first such site aims to begin commercial operations by 2024 [29].

Space Infrastructure

In February, China was using several satellites to survey the quake-stricken regions in Turkiye to better assess the disaster and allocate relief resources. Researchers utilized photos to properly depict the devastation and boost Turkiye's post-earthquake rescue operations [30].

BeiDou Navigation Satellite System (BDS) is one of four global navigation systems, along with GPS, GLONASS, and Galileo. It has 46 operational satellites [31]. In May, China launched a carrier rocket to transport a satellite for BDS, the first in three years [32]. China wants to upgrade BDS by 2035 – the new version will be “omnipresent, smarter, and more integrated” [33].

Shanghai strives to create a commercial rocket manufacturing chain that can produce 50 rockets and 600 satellites per year by 2025. The city will develop new-generation medium and large carrier rockets, low-cost and highly integrated satellites, and intelligent application terminals [34]. GalaxySpace, a Beijing-based private satellite maker, is creating a plate-shaped satellite that will enable operators to directly connect their mobile phones to the spacecraft for faster internet access [35].

Space Science

China plans to enhance space scientific development on five major issues, including habitable planet research and biological and physical space sciences [36]. Tiangong has 110 research and technological projects, some of which have advanced. These research programs span life science, microgravity physics, and material science [37, 38]. China unveiled the first panoramic photographs of Mars from its Tianwen 1 mission with 76 m resolution [39]. The Xuntian Space Telescope is being projected to advance cosmology, dark matter, galaxies, star formation, and exoplanets [40]. One of the world's most advanced observatories, China's Large High-Altitude Air Shower Observatory, will help scientists discover high-energy cosmic ray sources [41]. In November, Beijing hosted the 2023 International Symposium on the Peaceful Use of Space Technology–Health, which focused on space industry sustainability, next-generation spacecraft technology, Mars exploration, and space medicine [42].

Space in Popular Culture

Modern Chinese cinema, astrophotography, music, literature, conceptual art, and popular science lectures, among other things, feature space-related themes.

The Chinese sci-fi blockbuster *The Wandering Earth II* earned a huge box office (2.16 billion yuan) during the Spring Festival, ranking second among six domestic titles [43]. CCTV-9 premiered the Sino-French docu-

mentary *Beyond the Far Side, the Dawn of the Space Revolution*, which examined China's lunar exploration's global relevance and impact [44]. Paramount hosted the first Star Trek Day in China, which brought together Star Trek fans, researchers, sci-fi writers, and filmmakers [45]. London's Royal Observatory Greenwich's 15th Astronomy Photographer of the Year competition had almost 4,000 entries from 64 nations. An Jiu's *Grand Cosmic Fireworks* won the Skyscapes category [46]. The CNSA has held China's first spaceflight-themed pop music event. The two-day Beijing Cosmic Echo musical event was intended to promote China's "spaceflight culture" and attract more attention to the country's space programs. At least 40,000 music fans joined the event [47]. Chinese sci-fi authors and artists shined in this year's Hugo Awards. Zhao Enzhe won Best Professional Artist, and Hai Ya won Best Novelette for *The Space-Time Painter*. China hosted this world's biggest sci-fi event for the first time [48]. Shenzhou XVI crew members gave a lecture from the orbiting Tiangong space station. The activity marked the fourth lecture of the Tiangong class series, China's first extraterrestrial lecture series that aims to popularize space science [49].

Conclusion

Notwithstanding external challenges and circumstances, the Chinese space industry maintains a steady and well-planned progression [50]. Based on the outcomes of 2023, China has succeeded in all fields of space technology. Desire for autonomy, self-sufficiency, and innovation, as well as an emphasis on the civilian aspects of space activities, their benign and cooperative nature, are the primary trends. [51] Throughout the year, Chinese space agencies have repeatedly stressed that the country does not seek space hegemony and opposes the space race [52], considering such rhetorical techniques to be an outdated Cold War narrative [53].

Space exploration is closely intertwined with the political agenda in terms of choosing allies [54, 55]. China's achievements are documented in a white paper dedicated to the tenth anniversary of the Belt and Road Initiative [56].

In addition to actual space launches, scientific discoveries, and interstate agreements, China has made several high-profile declarative statements, the main of which is the landing of Chinese taikonauts on the moon and the construction of the ILRS by 2030. This statement represents a China-led viable alternative to the USA-led Artemis Accords. Overall, the year 2030 is regarded as an important milestone and turning point in Chinese space policy. The feasibility and outlook for the continued advancement of China's space policy can be assessed in light of the level of accomplishments as of 2030.

Bibliography:

1. “Space program celebrates 30 years” (24 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/24/WS6445e6d7a310b6054facf61c.html> (accessed 23.11.2023).
2. “China to launch 200-plus spacecraft in 2023” (19 January 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/19/WS63c8b2f4a31057c47ebaa990.html> (accessed 23.11.2023).
3. “First carrier rockets of the year blast off” (10 January 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/10/WS63bcbd47a31057c47eba8a21.html> (accessed 23.11.2023).
4. “China launches experimental satellite into space” (23 November 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202311/23/WS655f5e09a31090682a5efc68.html> (accessed 23.11.2023).
5. “Shenzhou XV crew lands in Inner Mongolia” (4 June 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202306/04/WS647bb948a31033ad3f7ba436.html> (accessed 23.11.2023).
6. “Crew of Shenzhou XV mission honored for six-month space odyssey” (7 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/07/WS64f9ba28a310d2dce4bb4883.html> (accessed 23.11.2023).
7. “Chinese astronauts return to Earth with fruitful experimental results” (31 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/31/WS654067e0a31090682a5eba1b.html> (accessed 23.11.2023).
8. “Shenzhou XVII astronauts join peers in Tiangong” (27 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/27/WS653a8ec6a31090682a5eaf6b.html> (accessed 23.11.2023).
9. “12th crewed mission to focus on space debris” (26 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/26/WS65393f37a31090682a5eab99.html> (accessed 23.11.2023).
10. “China’s manned space program of ‘peaceful nature’, says program leader” (25 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/25/WS65389d19a31090682a5eaa1c.html> (accessed 23.11.2023).
11. “China able, ready to invite foreign astronauts to its space station” (25 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/25/WS653887dba31090682a5ea9f1.html> (accessed 23.11.2023).
12. “China unveils blueprint for deep-space exploration development” (26 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/26/WS6448830ea310b6054facfd48.html> (accessed 23.11.2023).
13. “China aims to make manned moon landing before 2030” (30 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/30/WS6474e1a7a310b6054fad5a8c.html> (accessed 23.11.2023).
14. “Nation unveils plan on crewed moon mission” (13 July 2023). URL:

<https://www.chinadaily.com.cn/a/202307/13/WS64aedfec31035260b8160a0.html> (accessed 23.11.2023).

15. “Construction plan unveiled for int’l lunar research station” (25 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/25/WS644798dba310b6054facfb5a.html> (accessed 23.11.2023).

16. “China proposes building lunar research station with partners” (26 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/26/WS64487bd9a310b6054facfd0.html> (accessed 23.11.2023).

17. “China’s space station looking forward to participation of foreign astronauts” (29 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/29/WS64741dc1a310b6054fad598e.html> (accessed 23.11.2023).

18. “Chang’e 6 scheduled for lunar landing next year” (30 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/30/WS65175ec1a310d2dce4bb887f.html> (accessed 23.11.2023).

19. “China’s space station to carry out international payload experiments” (18 August 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202308/18/WS64df5640a31035260b81cfc0.html> (accessed 23.11.2023).

20. “China invites Chang’e-8 lunar probe mission global collaboration” (3 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/03/WS651b8919a310d2dce4bb8de5.html> (accessed 23.11.2023).

21. “China plans robotic spacecraft to collect samples from asteroid” (3 March 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202303/03/WS6401cab9a31057c47ebb209e.html> (accessed 23.11.2023).

22. “China sets 2030 as date for Martian sample mission” (25 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/25/WS64479914a310b6054facfb5e.html> (accessed 23.11.2023).

23. “Structural details of Long March 9 revealed” (19 January 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/19/WS63c87c6aa31057c47ebaa74c.html> (accessed 23.11.2023).

24. “Privately built, liquid-fuel rocket first in world to reach orbit in debut flight” (3 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/03/WS642a234ca31057c47ebb7f58.html> (accessed 23.11.2023).

25. “Private space company to launch latest rocket in 2024” (4 July 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202307/04/WS64a367d2a310bf8a75d6d08c.html> (accessed 23.11.2023).

26. “China launches first globally successful orbital mission for methane-fueled rocket” (13 July 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202307/13/WS64aef7b7a31035260b8160a8.html> (accessed 23.11.2023).

27. “Sea launch 1st by Chinese private entity” (6 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/06/WS64f7bb27a310d2dce4bb41a6.html> (accessed 23.11.2023).

28. “China’s reusable experimental spacecraft returns to Earth” (8 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/08/WS64584a2ca310b6054fad18ea.html> (accessed 23.11.2023).
29. “Wenchang emerging as nation’s first commercial space launch hub” (28 November 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202311/28/WS6564c3b0a31090682a5f0497.html> (accessed 28.11.2023).
30. “Chinese satellites deployed for Turkish earthquake relief” (17 February 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202302/17/WS63ef48d9a31057c47ebaf739.html> (accessed 23.11.2023).
31. The State Council Information Office of the People’s Republic of China (2022), “China’s BeiDou Navigation Satellite System in the New Era (2022, November 4)”. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202211/04/content_WS63647de9c6d0a757729e249d.html (accessed 23.11.2023).
32. “New Beidou satellite launches into orbit” (17 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/17/WS64644899a310b6054fad3788.html> (accessed 23.11.2023).
33. “Value of Chinese satellite navigation system increases as service expands” (19 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/19/WS6466f1e1a310b6054fad3f3a.html> (accessed 23.11.2023).
34. “Shanghai to expand space industry chain” (22 November 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202311/22/WS655d5e0aa31090682a5ef6e0.html> (accessed 28.11.2023).
35. “GalaxySpace developing orbiting internet service” (24 November 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202311/24/WS65600ed7a31090682a5efe71.html> (accessed 28.11.2023).
36. “China to promote space science progress on five themes” (26 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/26/WS6448c551a310b6054facfe72.html> (accessed 23.11.2023).
37. “Tiangong space station hosts over 100 science, technology projects” (18 August 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202308/18/WS64df45dca31035260b81cf94.html> (accessed 23.11.2023).
38. “China’s space station experiments pave way for new space technology” (15 February 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202302/15/WS63ec9bb7a31057c47ebaef93.html> (accessed 23.11.2023).
39. “First panoramic images of Mars released” (24 April 2024). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/24/WS6446993ca310b6054facf7fc.html> (accessed 23.11.2023).
40. “Flagship Chinese space telescope to orbit with space station” (18 August 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202308/18/WS64df6ea0a31035260b81cfe1.html> (accessed 23.11.2023).

41. "Plateau observatory ready to advance knowledge of universe" (11 May 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/11/WS645c43afa310b6054fad24e2.html> (accessed 23.11.2023).
42. "International space technology symposium to be held in Beijing" (17 November 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202311/17/WS6556dbd7a31090682a5eebc7.html> (accessed 23.11.2023).
43. "The Wandering Earth II kindles sci-fi enthusiasm among audiences" (31 January 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/31/WS63d8b5eda31057c47ebac161.html> (accessed 23.11.2023).
44. "Sino-French co-produced documentaries debut on CCTV-9" (6 April 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/06/WS642e2acaa31057c47ebb8983.html> (accessed 23.11.2023).
45. "First Star Trek Day Fans Convention host in China" (9 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/09/WS64fc688fa310d2dce4bb4df8.html> (accessed 23.11.2023).
46. "Chinese photographers reach for the stars" (24 October 2023). URL: https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/24/WS6536a2daa31090682a5ea3af_1.html (accessed 23.11.2023).
47. "China's Cosmic Echo: first spaceflight-themed music festival soars with 40,000 fans" (2 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/02/WS651ab9fca310d2dce4bb8c68.html> (accessed 23.11.2023).
48. "Chinese writers shine at world's prestigious sci-fi awards" (22 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/22/WS6534327fa31090682a5e9f4f.html> (accessed 23.11.2023).
49. "Shenzhou XVI astronauts give lecture to millions of students" (22 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/22/WS650c6a49a310d2dce4bb715e.html> (accessed 23.11.2023).
50. "Technology blockades 'strip right of development'" (22 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/22/WS650ced26a310d2dce4bb7284.html> (accessed 23.11.2023).
51. "Xi Jinping calls for strengthening basic research to solidify self-reliance in science and technology" (23 February 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202302/23/WS63f6ddd31057c47ebb0746.html> (accessed 23.11.2023).
52. "China not in 'space race', industry insiders say" (4 January 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/04/WS63b4b61ea31057c47eba7825.html> (accessed 23.11.2023).
53. "'Space race' shows some still cling to Cold War script" (31 July 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202307/31/WS64c6ef7da31035260b81954e.html> (accessed 23.11.2023).

54. “China, S. Africa space ties promise wide scope” (19 September 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/19/WS6508f307a310d2dce4bb66e5.html> (accessed 23.11.2023).

55. “Joint Press Statement between the People’s Republic of China and the Islamic Republic of Pakistan” (23 October 2023). URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/23/WS6535d4a2a31090682a5ea18d.html> (accessed 23.11.2023).

56. The State Council Information Office of the People’s Republic of China (2023), “The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future”. URL: https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202310/10/content_WS6524b55fc6d0868f4e8e014c.html (accessed 23.11.2023).

УДК 142

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-51>

Стрихоцький Т. Л.

ORCID: 0000-0001-6978-8076

аспірант кафедри міжнародних відносин

Національний університет «Острозька академія»

м. Острог, Рівненська область, Україна

«М’ЯКА СИЛА» КНР У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКА АРАВІЯ

Ключові слова: Китай, Перська затока, Саудівська Аравія, «м’яка сила».

Починаючи з винайдення терміна «м’яка сила» у 80-х рр. минулого століття американським науковцем Джозефом Наєм, цей концепт міцно закріпився в науці про міжнародні відносини. Позитивна думка населення однієї держави про іншу державу та її діяльність може сприяти двосторонньому зближенню та поглибленню міжнародних зв’язків. Для КНР, як другої економіки світу, вкрай важливо підтримувати дружні відносини з одним із найбільших світових експортерів нафти та великою державою-інвестором – КСА. Серед інструментів підтримки дружніх відносин, безумовно, є інструменти «м’якої сили».

У статті під назвою «Ставка Китаю на м’яку силу» аналітики Ради з міжнародних відносин аналізують стан і перспективи м’якої сили КНР. Автори стверджують, що концепт «м’якої сили» привернув увагу лідерів Китаю на межі першого і другого десятиліть 21-го століття, коли про нього почали згадували Ху Цзіньтао та Сі Цзіньпін. Науковці

також визначають основні інструменти китайської «м'якої сили»: інститути Конфуція, наукові обміни та медіа. Визначаються і додаткові інструменти, такі як організація спортивних подій, кіноіндустрія, дипломатія панд і візити відомих культурних діячів. Дослідники відзначають змішаний результат такої діяльності: позитивне або нейтральне сприйняття КНР у державах, що розвиваються, і більш негативне сприйняття у країнах з розвинутою економікою. Насамкінець автори визначають основні проблеми «м'якої сили» КНР, а саме забруднення довкілля, надлишок потужностей державних підприємств та антикорупційну кампанію Сі Цзінпіна. Крім цього, привабливості КНР не додають цензура, політичні репресії та територіальні суперечки [1].

У контексті Саудівської Аравії можна виділити такі інструменти «м'якої сили», які застосовує КНР: культура та візити її діячів, освітні обміни та вивчення китайської мови. Варто також відзначити появу нового інструмента «м'якої сили» – Інституту Конфуція при Університеті Принца Султана в Ер-Ріяді.

КНР поступово збільшує культурну присутність у Саудівській Аравії. У 2018 році 13 китайських музеїв та Музей Ер-Ріяду організували одну з найбільших музейних виставок у КСА. Експозиція складалася з п'яти розділів: «Початки цивілізації», «Об'єднання, консолідація та розвиток», «Процвітання та диверсифікована комунікація», «Початки бізнесу та морської торгівлі» та «Палацове мистецтво». Важливістю виставці додавало й те, що половина експонатів вперше виставлялася поза межами Китаю [3]. Також протягом зими 2022–2023 рр. було проведено два культурні фестивалі в Ер-Ріяді, які мали на меті познайомити місцевих жителів із китайською культурою [4; 5]. Серед культурних діячів КНР Саудівську Аравію відвідували актор і продюсер Джекі Чан, який у 2019 р. заявляв, що розглядає КСА як майданчик для зйомки фільмів у майбутньому [6]. Крім цього, відомий китайський піаніст Лан Лан виступив на культурному фестивалі Аль-Ула у 2019 [7].

Іншим аспектом «м'якої сили» КНР є освітній вплив. За даними видання *Saudi Gazette*, сьогодні цей вплив є доволі обмеженим: станом на грудень 2022 року в КНР навчалось 174 студенти із Саудівської Аравії. Крім цього, понад 850 студентів було зараховано на програми з вивчення китайської мови у 2022 навчальному році [8]. Однак варто відзначити, що діяльність у цій сфері може стати найбільш перспективною для КНР.

У червні 2023 р. КНР відкрила перший Інститут Конфуція в Королівстві. В інституті відбуватиметься викладання китайської мови, що сприятиме міжнародному обміну студентами та китайсько-арабському

культурному обміну [9]. За даними Центру передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО (NATO Strategic Communications Centre of Excellence), крім викладання мови та культурного обміну, інститути Конфуція виконують декілька важливих функцій. По-перше, виділяють дипломатичну функцію. Інститути Конфуція виконують чимало завдань відділів культури при посольствах: проведення фестивалів, концертів і конкурсів на знання китайської мови. Крім цього, часто події, організовані інститутами Конфуція, відвідують китайські дипломатичні та консульські працівники. По-друге, інститути виконують інформаційну функцію. Події, організовані інститутами Конфуція, дають змогу учасникам дізнатися про події в КНР, китайську культуру й обмінні програми. Водночас на подібних подіях активно оминають чутливі для китайської влади внутрішньо- та зовнішньополітичні аспекти. По-третє, завдяки відкриттю інститутів Конфуція китайські інвестори отримують сигнал про сприятливий для них інвестиційний клімат [10].

Зі свого боку, КСА також стимулює культурну двосторонню культурну й освітню співпрацю. Так, у 2019 р. міністр культури Саудівської Аравії Бадр бін Абдулла бін Фархан оголосив про започаткування «Премії принца Мохаммеда бін Салмана за культурне співробітництво між Королівством Саудівська Аравія та Китайською Народною Республікою» для заохочення співпраці між китайськими і саудівськими науковцями і культурними діячами [10]. Крім того, уряд КСА створив стипендіальну програму для саудівських студентів, які мають бажання навчатися у КНР [11].

В опитуванні, проведеному Gallup на замовлення Європейської ради з міжнародних відносин (хоча воно стосувалося ЄС, його політики та місця у світі), науковці також досліджували ставлення до інших великих держав, як-от Китай, Росія та США. На запитання про те, у якій країні поза КСА її громадяни хотіли б проживати, лише 7 % жителів Королівства обрали КНР. Для порівняння: 32 % обрали США як державу проживання, і 31 % обрали державу – члена ЄС. 38 % жителів Королівства віддають перевагу контролю за мережею Інтернет, як у КНР, тоді як 43 % жителів підтримують вільний доступ до все-світньої мережі. Водночас 60 % жителів КСА віддають перевагу тіснішій торгівлі із Китаєм, і лише 29 % хотіли б нарощувати торгівлю із США. Також 33 % жителів КСА віддають перевагу тіснішій безпечній співпраці із Китаєм, тоді як 48 % підтримують тісні безпекові зв'язки із США. Проте, коли жителів КСА запитали, який військово-політичний блок вони б хотіли обрати – китайський чи американський, 38 % жителів КСА обрали б КНР, тоді як 50 % – США [12]. Як бачимо, Китай сприймають як економічного партнера, однак умови життя в

КНР не є привабливими для жителів Королівства. Також можемо константувати, що чимало жителів КСА приваблює у КНР обмеження доступу до Інтернету. Водночас чимала кількість жителів Саудівської Аравії бачить у КНР безпекового партнера та партнера з військово-політичного блоку.

Отже, можна дійти висновку, що традиційні інструменти «м'якої сили», як-от культура й освіта, вкрай обмежено застосовуються керівництвом КНР щодо Саудівської Аравії. Культурне представництво Китаю зводиться до невеликої кількості фестивалів та виставок, які уряд КНР проводить у Королівстві. Освітня співпраця на цьому етапі саудівсько-китайських відносин дуже обмежена, однак обидві сторони роблять кроки, щоб її активізувати, зокрема КНР відкрила Інститут Конфуція у КСА, а Саудівська Аравія заохочує студентів навчатися в Китаї. Опитування громадянської думки в Саудівській Аравії показують, що попри низький рівень культурного й освітнього представництва, економічні зв'язки КСА та КНР є тим, що складає позитивну думку жителів Королівства про Китай у більшості населення.

Література:

1. China's Big Bet on Soft Power. Council on Foreign Relations. 2018. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power>.
2. China's cultural relic exhibition kicks off in Saudi Arabia. Xinhua. 2018. URL: http://www.xinhuanet.com/english/2018-09/13/c_137463952.htm.
3. Mideast in Pictures: Experiencing Chinese culture in Riyadh China Town. Xinhua. 2022. URL: <https://english.news.cn/20221209/b005a55deb7a4e898a706bc5b45f2c8c/c.html>.
4. Mideast in Pictures: Chinatown in Saudi Arabia holds event to welcome year of the Rabbit. Xinhua. 2023. URL: <https://english.news.cn/20230115/158b23fd7d9a4a3985535fcac9cc65b4/c.html>.
5. Jackie Chan says he wants to make films in Saudi Arabia after being honoured with award in Riyadh. South China Morning Post. 2019. URL: <https://www.scmp.com/sport/martial-arts/kung-fu/article/3033223/jackie-chan-says-he-wants-make-films-saudi-arabia-after>.
6. Chinese pianist Lang Lang set to regale music lovers at Tantora. Arab News. 2019. URL: <https://www.arabnews.com/node/1437406/saudi-arabia>.
7. 174 Saudis study in Chinese universities. Saudi Gazette. 2022. URL: <https://saudigazette.com.sa/article/627850>.

8. Saudi Arabia opens first Confucius Institute. Xinhua. 2023. URL: <https://english.news.cn/20230606/abb9fac1ea384ebca68aade5f1eef118/c.html>.

9. Saudi Arabia announces cultural cooperation award with China. Al-Arabiya. 2019. URL: <https://english.alarabiya.net/amp/life-style/art-and-culture/2019/02/21/Saudi-Arabia-announces-a-cultural-cooperation-award-with-China>.

10. Hybrid Threats: Confucius Institutes. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. 2019. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/hybrid-threats-confucius-institutes/88>.

11. Saudi Arabia scholarship program in China ‘strengthens’ ties. Arab News. 2023. URL: <https://www.arabnews.com/node/2376536/saudi-arabia>.

12. Garton Ash T., Krastev I., Leonard M. Living in an à la carte world: What European policymakers should learn from global public opinion. European Council on Foreign Relations. 2023. URL: <https://ecfr.eu/publication/living-in-an-a-la-carte-world-what-european-policymakers-should-learn-from-global-public-opinion/>.

УДК 339

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-52>

Сутула О. А.

ORCID: 0000-0003-3788-464X

*старша викладачка кафедри соціології і публічного управління
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ КИТАЮ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: транснаціональні корпорації (ТНК), Китай, економічна влада, політична влада, ресурси, іноземні інвестиції.

Сучасний досвід Китаю щодо діяльності транснаціональних компаній (ТНК) базується на проведенні чітких і конкретних реформ, реалізації раціональної політики, а також вправному регулюванні з боку держави. Ці, а також інші фактори призвели до залучення в

економіку Китаю великих фінансових, інформаційних, соціальних, технологічних ресурсів.

Під поняттям «транснаціональна корпорація» слід розуміти інкорпоровані або некорпоративні підприємства, що володіють зарубіжними активами, які отримані на основі прямих іноземних інвестицій, мають іноземні філії, здійснюють спільну політику контролю іноземних комплексів виробництва та розподілу продукції з єдиного центру материнської компанії з країни базування. ТНК – це кластер господарюючих суб'єктів, що діють у більш ніж одній країні [1].

Більшість науковців вказують на такі характерні ознаки, які притаманні ТНК: річний оборот, який становить понад \$1 млрд.; наявність філії або дочірньої компанії, які мають представництво не менш як у двох країнах світу; частка закордонних активів, що становить 25–30 % у загальній їхній вартості; число працівників, зайнятих за кордоном; відсоток прибутку, який компанія отримує з інших країн; загальний рівень продажу за кордоном тощо [1].

Сьогодні вплив ТНК на національні економіки має рейдерський характер, а тому чинити опір практично не має можливості. За даними Конференції ООН із торгівлі та розвитку (UNCTAD), у світі налічується понад 82 тис. ТНК і більше 810 тис. філій [2].

У сучасній світовій геоekonomіці, геополітиці, за рейтингом Global 500 у 2022 р., головну роль відіграють 500 потужних ТНК. На їх долю припадає виробництво і реалізація фармацевтичної продукції (95 %), електроніки, хімікатів (80 %), машинобудування (76 %). Близько 60 % міжнародних компаній зайняті у сфері виробництва, 37 % – у сфері послуг, 3 % – у гірничо-видобувній і сільськогосподарській сферах [3].

Зазначимо, що 85 корпорацій контролюють 70 % усіх іноземних інвестицій. ТНК володіють третьою частиною всіх виробництв, а тому мають монополію на виробництво майже половини всесвітньої продукції. Такі фактори, як прийняття рішення, визначення місця розміщення ТНК, відіграють значну роль у розподілі світового виробничого потенціалу.

За даними Fortune Global 500, до 2020 р. на США, Японію, Францію, Німеччину та Великобританію припадало 73 % загальної кількості учасників. Але починаючи з 2021 р. концентрація економічної влади становила вже 56 %. Такі втрати позицій з боку країн-п'ятірки були пов'язані з покращенням економічних, політичних, міжнародних показників Китаю [4].

З історичної ретроспективи відзначимо, що понад 400 ТНК зі списку Fortune 500 розпочали свій бізнес саме в Китаї, а майже 40 із цих компаній мають тут свої регіональні штаб-квартири. Треба зазначити,

що Китай мав довгу історію набуття привабливості для відомих світових ТНК.

Наприкінці ХХ ст. середньомісячна заробітна плата в Китаї становила \$37, а в 2023 р. – \$756. Щорічно цей показник зростає приблизно на \$50–70. Завдяки великим обсягам виробництва відбулося зростання рівня ВВП та заробітної плати найманих працівників [5]. Про зростання рівня життя в Китаї свідчить показник ВВП на душу населення, який у 1990 році становив \$990, а у 2022 р. – \$12,6 тис. Середній річний дохід на душу населення у 2023 р. становить \$4049, а темпи інфляції – 0,4 % [6]. Такі високі показники розвитку за невеликий час надали поштовх світовим ТНК розглядати нові можливості для інвестицій.

Також потрібно відзначити, що зростанню чисельності китайських ТНК на світовій арені сприяли кілька факторів. По-перше, це сприятлива політика уряду Китаю через надання соціальних, економічних преференцій (пільги, кредитні канікули, мінімальні кредитні ставки тощо). По-друге, створення позитивного іміджу у світі щодо китайських ТНК.

Отже, проведення реформ урядом Китаю призвело до зростання соціальних, економічних показників, покращення інвестиційного клімату, відкриття національних галузей для іноземного інвестування. Китай залишається надзвичайно привабливим для іноземних інвесторів. Структури з іноземним капіталом виступають одними з головних джерел надходження до Китаю сучасної техніки і технології. На сьогодні вони забезпечують понад 60 % від загальної кількості контрактів у сфері технологій. Сучасна позиція китайської влади стосовно підвищення якості економічного зростання пов'язана з перенесення до Китаю всіх стадій виробничого циклу, наукової, дослідно-конструкторської діяльності.

Така чітка й послідовна політика уряду призвела до успіху в системі ТНК. Більше половини провідних корпорацій Китаю зосереджені в таких найпотужніших секторах:

1) фінанси – 21,8 %. Представлені такими ТНК, як Industrial and Commercial Bank of China, China Construction Bank, Китайський будівельний банк, Сільськогосподарський банк, страхова компанія Ping An, OneConnect (пропонує різні технологічні рішення від штучного інтелекту та блокчейну до біометрії) тощо;

2) енергетика – 18,6 %. Представлена State Grid Corporation of China, China Southern Power Grid, Three Gorges, China National Petroleum Corporation, China National Offshore Oil Corporation тощо;

3) матеріали – 12,1 %. Представлена Amer International Group, China Minmetals і China Baowu Steel Group, Gan feng Lithium тощо.

4) автомобільна промисловість на початку 2023 р. зайняла перше місце в світі з експорту автомобілів. Представлена компаніями, які виробляють електромобілі Contemporary Ampere Technology, Geely Automobile, Li Auto, та найбільшим у світі постачальником акумуляторів для електромобілів компанією BYD тощо;

5) сфера сонячної промисловості представлена LONGi, Tongwei, Higon Information Technology, TCL Zhonghuan Renewable Energy Technology та ін.;

6) сфера інформаційно-телекомунікаційних технологій представлена компаніями-гігантами Tencent, Alibaba, JD.com, PDD Holdings (керує сайтом електронної комерції Pinduoduo) тощо [7].

Такі потужні корпоративні масштаби Китаю зумовлені як новими економічними можливостями, так і стратегічними імперативами. Перспективи стабільного розвитку держави пов'язані з процесом придбання світових ресурсних активів, адже це один із засобів забезпечення процвітання китайської економіки.

Література:

1. Мізюк С. Г. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30306/1/ВПЛИВ%20ДІЯЛЬНОСТІ%20ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ%20КОРПОРАЦІЙ%20НА%20ЕКОНОМІЧНИЙ.pdf> (дата звернення: 30.11.23).

2. Транснаціоналізація та глобалізація українського бізнесу. URL: http://lib-net.com/content/9791_Transnacionalizaciya_ta_globalizaciya_ukrainskogo_biznesy.html (дата звернення: 29.11.23).

3. Global 500 2022. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cy/Documents/about-deloitte/CY_brand-finance-global-500-2022-preview_NoExp.pdf (дата звернення: 29.11.23).

4. The evolution of digital MNEs: an empirical note. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2022d2a6_en.pdf (дата звернення: 30.11.23).

5. Середні зарплати у Китаю. URL: <https://ukrainsatoday.com.ua/seredni-zarplaty-u-kytai/> (дата звернення: 30.11.23).

6. Економіка та бізнес-клімат КНР. URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/186-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem/ekonomika-ta-biznes-klimat-knr> (дата звернення: 29.11.23).

7. Forbes Global 2000. URL: <https://www.forbes.com/sites/russellflannery/2023/06/08/forbes-global-2000-chinas-ranks-thin-as-real-estate-woes-persist/?sh=7cda9e306127> (дата звернення: 30.11.23).

Толстов С. В.

ORCID: 0000-0001-9031-1600

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень
ДУ «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

ПОЗИЦІЯ КНР ЩОДО ПОЛІТИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: Китай, Україна, зовнішня політика, позиція КНР, російсько-українська війна.

На формування зовнішньополітичного курсу КНР впливає низка факторів, серед яких провідну роль відіграють забезпечення внутрішньої стабільності та значні темпи економічного розвитку, умови технологічної конкуренції, розбудова транспортних і торговельних шляхів, які мають убезпечити імпорт енергоносіїв і сировини та експорт китайської промислової продукції.

На позицію КНР щодо російсько-української війни впливає зацікавленість китайського керівництва в розвитку зовнішніх економічних зв'язків з основними партнерами, включно з ЄС, США, РФ, країнами АСЕАН, Японією та Південною Кореєю, збереження стабільності в довколишньому географічному просторі й контролю міжнародних сухопутних і морських комунікацій. Основна частка зовнішньої торгівлі КНР, обсяг якої у 2022 р. становив 42 трлн юанів (бл. \$6 трлн), припадала на об'єднання АСЕАН (\$913 млрд), країни ЄС (\$847 млрд) і США (\$760 млрд). Натомість обсяг торгівлі між КНР та Росією, у якій переважав імпорт до Китаю енергоносіїв та сировинних товарів (\$114,1 млрд), становив лише \$190 млрд [1].

Китайсько-російські відносини відіграють принципове значення у міжнародній політичній конкуренції між КНР і США, у якій керівництво КНР використовує російський експансіонізм як чинник непрямого тиску на США і НАТО, що має сприяти ослабленню глобальних позицій колективного Заходу. При цьому скорочення обсягів торгівлі КНР зі США та ЄС протягом 2023 р. змушувало Пекін шукати точки порозуміння та враховувати застереження не надавати Росії пряму військову допомогу, здатну порушити розстановку сил у війні проти України.

Росія і КНР уникають визначення двосторонніх відносин як союзницьких, однак виявляють обопільну зацікавленість у розвитку діалогу, асиметричної співпраці та координації підходів до вирішення глобальних проблем. Незадовго до повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, під час візиту В. Путіна до Пекіна 4 лютого 2022 р., РФ і КНР ухвалили спільну заяву програмного характеру, у якій були висловлені застереження проти розширення НАТО та використання ідеологізованих підходів часів «холодної війни». Москва підтвердила визнання Тайваню як невід'ємної частини КНР й зобов'язалася підтримувати інтереси Китаю в басейні Індійського і Тихого океанів, а Пекін підтримав російські претензії, які стосувалися перегляду системи безпеки в Європі. До НАТО були адресовані вимоги поважати суверенітет, безпеку й інтереси інших (незахідних) країн, багатоманітність їх цивілізаційних і культурно-історичних укладів, а також об'єктивно ставитися до їх мирного розвитку.

Війна РФ проти України не належить до кола питань, на які поширюється політична координація між РФ і КНР. Проте зв'язки з Москвою вочевидь впливають на позицію КНР щодо війни та перспектив мирного врегулювання.

На 58-й Мюнхенській конференції з безпеки (18–20 лютого 2022 р.) міністр закордонних справ КНР Ван Ї підтримав територіальну цілісність України й водночас зауважив необхідність враховувати занепокоєння з боку Росії та повернутися до початкового варіанта Мінських домовленостей, адже всі сторони висловлюють готовність працювати саме в цьому форматі. За його словами, «Україна має бути мостом, який пов'язує Схід і Захід, а не лінією фронту в протистоянні провідних держав... Ми сподіваємося, що рішення буде знайдено шляхом діалогу та консультацій, і воно справді стане гарантією безпеки та стабільності в Європі» [2].

Керівництво КНР не засудило й не підтримало визнання Москвою самопроголошених ДНР і ЛНР. 22 лютого 2022 р. офіційний представник МЗС КНР обмежився застереженням, що визнання Росією ДНР і ЛНР не має призвести до ескалації конфлікту. МЗС КНР закликала всі зацікавлені сторони виявляти стриманість, узгоджувати розбіжності шляхом переговорів та уникати подальшої ескалації конфлікту. При цьому наголошувалося, що принципова позиція КНР з українського питання полягає в необхідності розв'язання протиріч «мирним шляхом відповідно до Статуту ООН».

Чутливість позиції КНР до прецедентів порушення суверенітету й територіальної цілісності пов'язана з проблемою Тайваню, завдяки чому керівництво КНР ніколи не визнавало легітимність відокремлення сепаратистських утворень чи територіальних захоплень, включно з проголошенням незалежності Косова, Абхазії, Південної Осетії та російською анексією Криму і чотирьох областей України.

Реагуючи на початок повномасштабної війни РФ проти України 24 лютого 2022 р., керівництво КНР зайняло позицію нейтралітету. Міністр закордонних справ Ван Ї провів телефонні розмови з міністром закордонних справ Великої Британії Е. Трасс, високим представником ЄС у закордонних справах Ж. Боррелем і дипломатичним радником президента Франції Е. Бонне. МЗС КНР підтвердило загальні принципи поваги суверенітету й територіальної цілісності усіх країн і закликала поновити дипломатичні зусилля, спрямовані на «мирне врегулювання кризи в Україні». Утримавшись від засудження російської агресії, МЗС КНР підтвердило російський офіційний наратив, згідно з яким війна в Україні була спричинена невдалою архітектурою безпеки в Європі. Водночас, за свідченням китайських високопосадовців, В. Путін не інформував Китай про свої плани повномасштабного вторгнення в Україну. Натомість він лише натякнув на можливість «вжиття певних заходів, якщо відбудеться напад на російську територію» [3]. Приміром, на думку тодішнього посла КНР у США Цинь Гана, якби в Пекіні знали про підготовку вторгнення, Китай, імовірно, зміг би «докласти зусиль, аби упередити напад Росії на Україну», адже ця війна не несе користі КНР [4].

Суперечлива позиція КНР щодо російської агресії проти України простежується в заявах вищих посадових осіб і регулярних коментарях офіційних представників МЗС КНР з поточних питань міжнародних відносин. За оцінками голови КНР Сі Цзіньпіна, «вирішення української кризи політичними засобами відповідає інтересам Європи та спільним інтересам усіх країн Євразії». І на шляху до цього «необхідно уникати ескалації, розширення кризи» та сприяти мирним переговорам [5].

Висловлені керівництвом КНР політичні акценти передбачають:

- необхідність дескалації російсько-українського конфлікту, припинення вогню та повернення до переговорів;

- чітке заперечення проти застосування ядерної зброї, що можна тлумачити як відповідь на непоодинокі ядерні погрози з боку російських посадовців;

- збереження каналів діалогу з усіма зацікавленими сторонами, зокрема Москвою та Києвом (формально Пекін не хоче «обирати між друзями»);

- готовність шукати способи дипломатичного розв'язання російсько-української війни з партнерами КНР на Заході – з керівництвом ЄС, провідних європейських країн (Франції, ФРН та Італії), а також з МЗС РФ;

- знеособлене засудження «актів ескалації» під час російсько-української війни, під чим мається на увазі насамперед бомбардування об'єктів цивільної інфраструктури – будь то з боку Росії чи України, та постачання Україні західних далекобійних озброєнь.

Переважно негативне ставлення до самого факту російсько-української війни виражено у сприйнятті «української кризи як

трагедії, якої можна було уникнути». Водночас «українська криза» подається як «виплеск проблем, що накопичилися в системі управління безпекою Європи». Виходячи із цього, Китай висловлює готовність «працювати з міжнародною спільнотою, аби продовжувати відігравати конструктивну роль у пошуках політичного врегулювання...» [6]. У документі МЗС КНР «Позиція Китаю щодо політичного врегулювання української кризи» від 24 лютого 2024 р. було викладено 12 загальних принципів, які пропонувалося покласти в основу переговорів з політичного врегулювання. Серед іншого вони стосувалися таких питань:

– повага суверенітету «всіх держав», загальноновизнаного міжнародного права, незалежності та територіальної цілісності будь-якої держави;

– заперечення мислення у дусі «холодної війни» і блокової політики, сприяння формуванню збалансованої, ефективної, стійкої архітектури європейської безпеки;

– припинення воєнних конфліктів, включно із заохоченням «зустрічних кроків» Москви та Києва на користь відновлення прямого діалогу, поступовим зниженням напруженості ситуації та повним припиненням воєнних дій;

– започаткування мирних переговорів. Китайська сторона готова відігравати для цього конструктивну роль [7].

Модальність підходу КНР полягає в демонстративному уникненні ідеологічних оцінок та акцентує увагу на припиненні воєнних дій і досягненні згоди сторін на проведення мирних переговорів. Водночас позиція КНР не вписується у схему рівновіддаленості від ворогуючих сторін і покладає головну відповідальність за «українську кризу» на США та НАТО.

Керівництво КНР свідомо уникає визначення деталей мирного плану, обмежуючись пропозицією загальної платформи, покликаної мобілізувати підтримку держав Глобального Півдня. Проте слід враховувати, що й позиція західних партнерів України здебільшого не визначає чітких критеріїв завершення російсько-української війни. Офіційний підхід КНР не передбачає надання Україні зовнішньої матеріальної допомоги. Утім позиція КНР уважно враховується українським керівництвом, оскільки вона фіксує розбіжності між КНР і РФ та потенційно може сприяти стримуванню російських експансіоністських планів.

Література:

1. Объем торговли Китая с Западом оказался в восемь раз больше, чем с Россией. RTVI. 23.01.2023. URL: <https://rtvi.com/news/obem-torgovli-kitaya-s-zapadom-okazalsya-v-vosem-raz-bolshe-chem-s-rossiej/>.

2. Китай висловив підтримку Україні. Gazeta.ua. 19 лютого 2022 р. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_kitaj-visloviv-pidtrimku-ukrayini/1071614.

3. Kyng J., Sun Yu, Xinning Liu. Xi Jinping's plan to reset China's economy and win back. Financial Times. 2023. January 10.

4. Qin Gang. Chinese ambassador: Where we stand on Ukraine (Opinion). The Washington Post. 2022. March 15.

5. Xi Urges Calming Crisis in Ukraine During Talks With Michel. Bloomberg News. 2022. December 1. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-01/xi-urges-calming-ukraine-crisis-in-talks-with-europe-s-michel>.

6. Очередная пресс-конференция 6 апреля 2023 г. официального представителя МИД КНР Мао Нин. МИД КНР. 2023-04-06. URL: https://www.mfa.gov.cn/rus/mfw/ce_cegw_chn/lxjzhzhdh/202304/t20230408_11056401.html.

7. Позиция Китая по политическому урегулированию украинского кризиса. МИД КНР. 2023-02-24. URL: https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/202302/t20230224_11030756.html.

УДК 341.1; 130.12

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-54>

Фальковський А. О.

ORCID: 0000-0002-2762-1021

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державознавства, права та європейської інтеграції

Інститут публічної служби та управління

Національного університету «Одеська політехніка», адвокат

м. Одеса, Україна

Чернявський К. В.

ORCID: 0009-0009-5633-6703

магістрант II курсу

Інститут публічної служби та управління

Національного університету «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИТАЮ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: Китай, нематеріальна та матеріальна, культурна спадщина, правовий захист, ЮНЕСКО, Конвенція про захист світової культурної та природної спадщини.

В історії сучасного Китаю був період, коли культурній і соціальній сфері було завдано нищівного удару. Культурну та наукову діяльність в межах усієї країни було практично паралізовано й зупинено. Були закриті всі книжкові магазини із заборonoю на продаж будь-яких книг, крім праць Мао.

Сьогодні Китай має доволі розгалужену систему правових механізмів для захисту своєї культурної спадщини. Розглянемо низку заходів захисту, як були впроваджені й існують дотепер. Одним із найважливіших документів є Закон Китайської Народної Республіки про культурну спадщину, який був прийнятий у 1982 році та згодом зазнав ряду поправок. Цей закон є основним правовим документом, що регулює захист і управління культурною спадщиною в Китаї [1].

Зосередимось на основних положеннях Закону про культурну спадщину, а саме:

1. Закон визначає культурну спадщину як об'єкти і явища, що мають історичне, мистецьке, наукове, етнічне й інше культурне значення для суспільства.

2. Закон встановлює механізми захисту, дослідження, реставрації та управління культурною спадщиною. Він визначає відповідальність різних рівнів влади та організацій у цій сфері.

3. Закон визначає різні категорії об'єктів культурної спадщини, такі як національні та регіональні пам'ятки, археологічні об'єкти, традиційні народні звичаї та ремесла.

4. Закон також передбачає можливість співпраці з іншими країнами й міжнародними організаціями для захисту та збереження світової культурної спадщини.

5. Законом встановлено відповідальність та покарання для тих, хто порушує законодавство про культурну спадщину, включно з незаконною торгівлею артефактами та іншими діями, що можуть завдати шкоди спадщині.

Китай є учасником ряду міжнародних конвенцій та угод, спрямованих на захист культурної спадщини, таких як Конвенція про захист світової культурної та природної спадщини, що прийнята ЮНЕСКО.

Сьогодні державні установи Китаю провадять активну діяльність зі збереження культурної спадщини. Головним завданням є підготовка нормативно-правової бази національного законодавства у сфері збереження культурної спадщини з дотриманням основних принципів Міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, прийнятої ЮНЕСКО 2003 р. і ратифікованої в КНР у серпні 2004 року [2].

Крім того, Китай бере участь в активному формуванні окремого регіонального простору з охорони нематеріальної культурної спадщи-

ни. КНР є активним учасником розробки та впровадження проекту World Heritage and Sustainable Programme (WH+ST) [3]. Цей проект передбачає розвиток культурного туризму у Азійсько - Тихоокеанічному регіоні.

У Конвенції «нематеріальна культурна спадщина» визначається як звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти та культурні простори, визнані спільнотами, групами і в деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини [2].

У Конвенції зазначено конкретні прояви нематеріальної культурної спадщини: 1) усні традиції і форми вираження, у тому числі мова як носій нематеріальної культурної спадщини; 2) виконавські мистецтва, у тому числі акторська гра, музикування, спів, танці та інше; 3) звичаї, обряди, свята; 4) знання і звичаї, що стосуються природи та всесвіту; 5) знання і навички, пов'язані з традиційними ремеслами.

З 1983 р., з дня заснування державної системи суспільно-наукових фондів, були активізовані наукові дослідження в галузі мистецтвознавства. Завдяки підтримці цих фондів було видано «Історію китайського мистецтва» (中国艺术史) (2006 р.), «Дослідження в галузі зображального мистецтва в Китаї в ХХ ст.» (20世纪中国美术研究) (1999 р.), «Історію розвитку китайського кінематографу» (中国电影艺术发展历史) (2005 р.) тощо. Саме посилена увага до сфери культури з боку держави впродовж 40 років реформ і відкритості сприяла формуванню нового мислення у носіїв і споживачів китайської культури.

КНР веде активну національну правову роботу з охорони нематеріальної культурної спадщини. Так, у країні діє закон «Про нематеріальну культурну спадщину» 2011 року [4].

Незважаючи на деякі тенденції, Китай є активним учасником міжнародного співробітництва. Наразі налічується близько 50 об'єктів, що перебувають під захистом ЮНЕСКО. Списки нематеріальної культурної спадщини налічують мистецтво Тай-цзи (кит. 太极拳), традиційні методи заварювання чаю (чайна церемонія), китайська каліграфія, фестивалі тощо.

У Китаї також існують національні проекти й ініціативи щодо охорони об'єктів нематеріальної культурної спадщини, що також фінансуються ЮНЕСКО. Правове поле Китаю охороняє не лише самі об'єкти нематеріальної культурної спадщини, а й суб'єктів, які здійснюють їхню охорону, «носіїв ремесла та інших форм нематеріальної культурної спадщини». Так, для таких суб'єктів китайським законодавством, згідно з повідомленням про рекомендацію представницьких спадкоєм-

ців національної нематеріальної культурної спадщини (Рекомендації про порядок висування наступників представників різних напрямів національної нематеріальної культурної спадщини) 2007 року, передбачено премію для «спеціальних охоронців або представницьких спадкоємців. На наш погляд, завдяки такій системі спадкоємці отримують матеріальну підтримку від держави, що сприяє популяризації об'єктів нематеріальної культурної спадщини. Проте правова охорона об'єктів нематеріальної культурної спадщини в Китаї не позбавлена прогалин.

Підбиваючи підсумок, можна зазначити, що Китай дійсно має дуже розгалужену та багату культурну спадщину, яка охоплює архітектурні пам'ятки, археологічні розкопки, традиції, мистецтво й інше. Це упродовж віків і до нині створює та становить унікальну і різноманітну спадщину для збереження. Серед ключових позитивних аспектів у міжнародній політиці Китаю – його відносна відкритість і глобальна культурна інтеграція. Країна активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, у справах збереження та захисту світової культурної спадщини. Це, зі свого боку, сприяє обміну досвідом та ресурсами, адже Китай активно використовує сучасні технології для реставрації та збереження культурних пам'яток. Використання розумних технологій та інновацій може поліпшити ефективність заходів збереження унікальних пам'яток.

Література:

1. 保护世界文化和自然遗产公约. URL: http://www.gov.cn/test/2006-05/23/content_288352.htm (дата звернення: 30.11.2023).
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Прийнята 17.10.2003 Генеральною конференцією ЮНЕСКО. [Convention Concerning the Protection of the World Cultural And Natural Heritage]. URL: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (дата звернення: 30.11.2023).
3. Проект ЮНЕСКО “World Heritage and Sustainable Programme”. URL: <https://whc.unesco.org/en/tourism/> (дата звернення: 30.11.2023).
4. Закон Китаю про нематеріальну культурну спадщину (2011). URL: https://www.gov.cn/flfg/2011-02/25/content_1857449.htm (дата звернення: 30.11.2023).

Ціватий В. Г.

ORCID: 0000-0003-1505-7483,

кандидат історичних наук, доцент,

заслужений працівник освіти України,

доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

член правління Наукового товариства історії дипломатії

та міжнародних відносин

м. Київ, Україна

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ, ЦЕРЕМОНІАЛ І ЕТИКЕТ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

Ключові слова: дипломатичний протокол, етикет міжнародної ввічливості, церемоніал, міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, переговори, інституціоналізація, Китай.

Проблематика та наукове обґрунтування інструментів дипломатичного протоколу, церемоніалу й етикету міжнародної ввічливості в мондіалізованому світоустрої XXI століття все більш стає предметною сферою досліджень науковців і дипломатів-практиків. Цей інструментарій є регулятором міждержавних відносин і позиціонування держав, є мовою символічного спілкування міжнародних інституцій і фактором, що впливає на інституціональний розвиток мультилатеральної, білатеральної та плюрилатеральної дипломатії сьогодення [1, с. 43–47].

Наукове обґрунтування й концептуалізація таких соціальних та інституціональних регуляторів сучасного світоустрою, як етикет міжнародної ввічливості, церемоніал і дипломатичний протокол в історичній ретроспективі, сучасності та перспективі – це новий перспективний напрям досліджень у сфері інституціональної історії та сучасних моделей дипломатії та міжнародних відносин, комунікативних практик і міжкультурної комунікації в умовах постбіполярного світоустрою XXI століття [2].

Мета наукової розвідки – проаналізувати особливості етикетно-протокольних і церемоніальних практик Китайської Народної Респуб-

ліки (КНР) у контексті реалізації концепту «м'яка сила» в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття.

Культурний шок, соціокультурні відмінності та комунікативні непорозуміння можуть стати реальністю міждержавних відносин лише за однієї обставини – незнання національних особливостей дипломатичної системи, моделі дипломатії та дипломатичних практик у сфері дипломатичного протоколу, церемоніалу та етикету міжнародної ввічливості [3, с. 21–27]. Тому ця сфера політико-дипломатичної діяльності держав набуває особливої актуальності в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття. Спількування та ділова комунікація з дипломатами і діловими партнерами зі всього світу можливі лише за умови бездоганного знання кодексів ввічливості й етикету кожної конкретної держави [4].

Національні етикетно-протокольні традиції визначають на сьогодні і національні особливості дипломатії, моделі дипломатії та етикетно-церемоніальних практик КНР, в основу яких закладено – концепт «гармонія»: гармонію людських і ділових відносин, репутаційні ризики, принципи доброзичливості, шанобливості, чесності, вірності, взаємоповаги, ввічливості, мудрості, толерантності (морально-етична концепція гармонії) [3, с. 21–27].

Національна особливість китайських етикетно-протокольних норм – це колективістська культура, а також міжособистісні та професійні відносини довіри. У китайських етикетно-протокольних практиках і діловій культурі надто важливими є міжкультурні відносини й довіра: «Guānxi» (关系) (комунікативність; стосунки; міжкультурні відносини) [5; 6, с. 48–53].

Китайське суспільство належить за типологією до закритих (непрямих) комунікативних культур (світосприйняття внутрішнє і прояви символічні). Для прикладу: можуть припинити переговорний процес і проінформувати про це опосередковано... Китайці дуже терпеливі й пунктуальні. Китайське сприйняття часу також відрізняється від сприйняття часу в європейських країнах, оскільки воно вважається неперервним і сприймається як цикл. Китайська ділова культура й етикетно-протокольні норми орієнтовані на потреби в міжособистісній гармонії, міжнародної ввічливості та пріоритетності соціальних відносин. Китайські звичаї ввічливості в політико-дипломатичному і діловому контексті іноді буває важко зрозуміти людям з європейською ментальністю. Китай залишається традиційно інституціонально-ієрархічним суспільством. Тому в цій державі шанобливо ставляться до людей старшого віку і КНР є суспільством керівної ієрархії та субординаційності у виробничих стосунках, у т. ч. і в діловій сфері та дипломатичному середовищі [7].

Хороші манери та прояви етикетної толерантності також є частиною міжнародної ввічливості в Китаї. Обмін подарунками – частина ритуалу розвитку ділових і дипломатичних відносин (пандова дипломатія та ін.). Дарувати подарунки або виявляти гостинність – це поширений китайський звичай та усталена етикетно-протокольна норма, які можуть використовуватись як засіб зміцнення ділових відносин. Їжа та алкоголь є частиною ділових і дипломатичних відносин (гастрономічна дипломатія та кулінарна дипломатія; китайська церемонія чаювання тощо).

Характеризуючи та впроваджуючи на практиці в міждержавних та особистісних відносинах із представниками КНР, особливо важливо пам'ятати, що основні цінності конфуціанства – етикет, етика та ввічливість – є важливим ключем до ведення ділових переговорів і комунікації в Китаї. Вони суттєво впливають на китайську ділову культуру та державний протокол, церемоніал та етикет: сильна повага до ієрархії та довіра до членів сім'ї.

Діловий етикет та коди ввічливості в КНР чітко мають свої інституціональні особливості (вітання, пунктуальність, поєднання особистого й професійного життя, обмін подарунками тощо). На сьогодні політики й експерти в КНР розглядають традиційні механізми прояву «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію, включно з діаспорою, як важливий засіб завоювання провідних позицій у світовій політиці, дипломатії, економіці, культурі, освіті, науці та спорті [8].

Дипломатичні практики та протоколино-етикетні норми в КНР також історично традиційно базуються на страгатагемах. Страгатагеми можна порівняти зі зброєю, якою китайці уміло користуються вже кілька тисячоліть [6].

Китай має потребу здійснити ще величезну роботу з розробки стратегії зовнішньої політики держави, яка враховувала б її певні недоліки або контраверсійні підходи і яка б у підсумку дала змогу досягти однієї з пріоритетних зовнішньополітичних цілей КНР – створити образ Китаю як відповідального члена світової спільноти, надійного партнера з багатою культурою, здатного внести важливий вклад у формування гармонійного світу (іміджева дипломатія) [9].

КНР працює також і на випередження: китайська держава прагне змоделювати розвиток міжнародно-політичних подій і знизити ризики від нових викликів і загроз глобалізації своїм національним інтересам. Для реалізації головних пріоритетів моделі китайської дипломатії КНР активно використовує інструментарій публічної дипломатії (soft power). Ключовим моментом цієї моделі є саме політико-дипломатичний, церемоніальний та етикетно-протокольний інструментарій у міждержавних відносинах [10, с. 215–220; 11].

Отже, в умовах сучасного поліцентричного світоустрою XXI століття КНР створює свою особливу модель дипломатії та визначає головні завдання зовнішньої політики в контексті національних безпекових та економічних пріоритетів.

Питання дипломатичного протоколу, церемоніалу й етикету міжнародної ввічливості в дипломатичних практиках КНР набувають особливої ваги і значущості, оскільки історично зарекомендували себе як важелі китайського впливу на міжнародно-політичне середовище та слугують політико-дипломатичним інструментом міжкультурної комунікації. Дипломатичний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості Китаю є прикладом м'якої сили у зовнішній політиці та публічній дипломатії цієї держави. КНР завжди враховує в питаннях багатосторонньої дипломатії як власні, так і національні особливості держав-партнерів.

«М'яка сила» Китаю на сьогодні характеризується стратегічним плануванням та регіонально-національною специфікою, що і є особливостями цієї концепції. КНР володіє та використовує в дипломатичній практиці один із найбільш повних і привабливих наборів інструментів «м'якої сили» серед інших держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР).

Китай в умовах сучасного світоустрою не тільки зазнає фундаментальних змін, але й створює абсолютно нову соціальну, економічну і політико-дипломатичну моделі, що інституціонально впливають на міждержавні відносини у сфері дипломатичного протоколу, церемоніалу й етикету міжнародної ввічливості (пандова дипломатія / *animal diplomacy*). Загалом китайська дипломатія своєчасно відгукується на нові загрози й виклики в умовах глобалізованого світу XXI століття.

Література:

1. Ціватий В. Г. Дипломатичний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості: модель, інструментарій і національні особливості сучасної дипломатії (теоретико-методологічний аспект). Гуманітарний корпус. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Вінниця–Київ : «ТВОРИ», 2022. С. 43–47.

2. Кіктенко В. О. Розвиток українського китаєзнавства: до питання необхідності створення мозкового центру з досліджень сучасного Китаю / Українська асоціація китаєзнавців. Україна – Китай. 2017. № 3 (9). URL: <https://sinologist.com.ua/kiktenko-v-o-rozvytok-ukrayinskogo-kytayeznavstva-pytannya-neobhidnosti-stvorennya-mozkovogo-tsentru-z-doslidzhen-suchasnogo-kytayu/> (дата звернення: 29.11.2023).

3. Ціватий В. Г. Концепт «Дипломатична гурманістика» як новий напрям інституціональних досліджень історії та сучасної моделі гастрономіки (історії їжі): міжнародно-політичний і теоретико-методологічний дискурс. Гуманітарний корпус. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. За ред. С. С. Русакова. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2023. Випуск 49. С. 21–27.

4. Naisbitt J. and Naisbitt D. *China's Megatrends: the 8 Pillars of a New Society*. NY: HarperCollins Publishers, 2010. 272 p.

5. Вишневецька-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту. Монографія. Київ : Дипломатична академія України при МЗС України, 2016. 328 с.

6. Ціватий В. Г. Дипломатія та дипломатична служба Китайської Народної Республіки в умовах глобалізаційного простору: інституційний аспект. *Зовнішні справи*. 2012. № 09. С. 48–53.

7. 黄日涵 丛培影“一带一路”开拓中国外交新思路 [Хуан Жіхань, Цун Пейін. «Один пояс, Один шлях» відкриває дорогу до нового мислення китайської дипломатії]. *Шіші баогао*. 2014. № 11.

8. *Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics*. Second Edition Corneliu Bjola and Markus Kornprobst. First edition published by Routledge 2013. Second edition published 2018. 305 p.

9. *Modern Diplomacy in Practice*. Written and Edited by Robert Hutchings, Jeremi Suri. Springer Nature Switzerland AG, 2020. 260 p.

10. Ціватий В.Г. Діаспоральна політика і діаспоральна дипломатія КНР в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ століття (освітньо-інтелектуальний потенціал та інституціональні особливості китайської діаспори в Японії). *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник наукових статей*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 15. С. 215–220.

11. *Китай очима Азії: колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китайознавців*. Київ, 2017. 316 с.

Шевченко П. В.

ORCID: 0000-0003-0739-616X

аналітик, член ГО «Українська асоціація китаєзнавців»

м. Київ, Україна

ЕКСПЛІКАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПЕКИНУ В РАМКАХ СТРАТЕГІЧНОГО ТРИКУТНИКУ АМЕРИКА – КИТАЙ – РФ ЗА ДОПОМОГОЮ ВЧЕННЯ ШКОЛИ ДИПЛОМАТИЧНОГО МИСТЕЦТВА ВЕРТИКАЛЬНИХ І ГОРИЗОНТАЛЬНИХ АЛЬЯНСІВ (纵横家)

Ключові слова: зовнішня політика Китаю, американо-китайські відносини, китайсько-російські відносини.

Цілісна історична пам'ять Середньої Держави довжиною в п'ять тисяч років генерує зовнішньополітичний феномен: китайські лідери бачать глобальну шахівницю кризь призму сингулярності, усвідомлюючи міжнародні події сьогодення континууму ідентично до тих, які траплялися в Стародавній Китаї. Позичування Great Powers і конкуренція у планетарній системі координат 21-го сторіччя корелює з історичними реаліями китайської політики тисячолітньої давності, коли стародавні царства боролися за лідерство, створювали ситуативні альянси, використовували складні прорахунки-плани послідовності дій (战略计谋). Класичні стратегічні принципи актуальні сьогодні.

Звісно, це не означає, що в сучасному світі Чжуннаньхай сприймає відносини із США виключно лінійно, як взаємодію, наприклад, стародавніх царств Цінь (秦) та Чу (楚) періоду Воюючих держав (战国时代). Найімовірніше, фокус Пекину на подібному анархічному ландшафті великодержавної боротьби, де заради виживання та процвітання акторам потрібно боротися різноманітними засобами за власні національні інтереси. Тому аргумент такий: розуміння сучасної геополітики Пекину має починатися з: а) китайських традиційних класичних стратегічних концептів; в) примату ідеї політичної суб'єктності Пекину – власного суверенітету; с) конкурентного сприйняття Китаєм країн Євразійського континенту та США (competitive coexistence) [1, с. 97–107].

З точки зору теорії міжнародних відносин роль культурного й історичного спадку пояснюється конструктивізмом і вирішальною роллю лідерів. Перший актуалізує мислячий (ideational) фактор, за допомогою якого країна усвідомлює процеси, приймаючи зовнішньополітичні рішення під унікальним впливом власної ідентичності, ідеологічної парадигми, соціальної структури [2, с. 94–109]. Роль політичного лідерства означає такі елементи в прийнятті міжнародних рішень: персональні характеристики, раціональність-мудрість, політичне мистецтво, усвідомлення держави всередині та у зовнішньому світі. Реаліст Моргентгау постулює, що «від політичного лідерства залежить міжнародне лідерство (позиція) країни» [3, 512–530].

Якщо казати про Китай, то яскравим прикладом підтвердження конструктивізму та ролі лідера виступає Мао Цзедун, який ретельно вивчав китайську класичну стратегію. По-перше, він як мінімум тричі публічно казав про те, що читав «Мистецтво війни» Сунь Цзи після «конференції в Цзуньї» (遵义会议), коли став де-факто лідером КПК, очоливши її військове крило [4]. По-друге, він наглядно використав дві стратегієми з трактату в своїй політичній практиці:

1) «підіймати шум на сході, але нанести удар на заході» (声东击西). Чан Кайши (蒋介石) в 1935 році готувався знову оточити армію КПК, коли вона під час Великого походу (长征) переправлялася через річку Чишуй (赤水). Мао розумів план Гоміньдану й демонстрував, що рухатиметься в Гуйчжоу, направивши туди декілька піхотних полків. Чан Кайши повірив у це та сконцентрував сили на цьому напрямку; але Мао тим часом повів армію в Юньнань, уникнувши оточення;

2) «об'єднатися з далекою країною проти близької» (远交近攻). Після радянсько-китайського розриву Мао визначив пріоритетним вектором співпрацю з США, адже вона могла принести можливості для розвитку Китаю. Він розумів серйозність протиріч між США та СРСР – Холодну війну. Спершу почавши разом із Вашингтоном геополітично балансувати СРСР, Пекін згодом розгорнув велике торговельно-економічне співробітництво з Америкою.

Один із найбільших практиків Realpolitik Бісмарк казав, що «заради стабільності світовий порядок з п'яти великих країн є гарною ідеєю, але з трьох він буде кращим».

Оформлення «стратегічного трикутника Кіссінджера» почалося під час біполярності Холодної війни, коли Пекін підвищив свою суб'єктність після Корейської війни, двох криз у Тайваньській протоці, отримання ядерної зброї, зниження рівня впливу з боку СРСР. Спільне китайсько-американське балансування призвело до поразки радянської

держави та до появи економічного дива у вигляді Chimerica, однак 30 років потому США визначає Китай як конкурента, намагаючись стримати його технологічний і геополітичний розвиток, незважаючи на нереалістичність повного розриву економічних зв'язків.

Ще більшої метаморфози трикутник пережив після російського вторгнення в Україну 2022 року, коли російсько-китайські відносини стали інструментарієм геополітичного балансування глобального лідерства США, економічна співпраця з Китаєм не дозволила російській економіці провалитися в тартарари після введення західних санкцій.

Наразі Москва є найслабшою ланкою трикутника США – Китай – РФ, але китайсько-російське співробітництво резонує з глобальним лідерством Америки, в подальшому гіпотетично загрожуючи Вашингтону (а) втратою планетарної пальми першості (гегемонії), (б) статусом регіональної держави, лідером Західної півкулі. У «Холодній війні 2.0» США ризикують повторити долю СРСР, не витримавши напруги протистояння на два фронти – азійський і європейський [5].

У провадженні дипломатичної політики всередині конгломерату відносин Америка – Китай – РФ Пекін керується не тільки економічними мотиваціями, але й стратегічними, джерело яких можна знайти в китайській класичній думці. Крім популярного «Мистецтва війни», певні інсайди надає вчення школи Горизонтальних і Вертикальних Альянсів, яке брали на озброєння (створюючи вигідні альянси та розриваючи не вигідні союзи 纵横捭阖) лідери семи Воюючих царств – Ці (齊), Чу (楚), Янь (燕), Хань (韓), Чжао (趙), Вей (魏), Цінь (秦). Держави створювали угруповання по осям північ – південь, схід – захід, себто по вертикалі (合纵) та по горизонталі (连横). Найбільш визначними були вертикальний альянс шести держав проти гегемонії Цінь, а також горизонтальний союз проти Ці, який у подальшому критично посилив Цінь.

Проводячи паралелі із сьогоdnішнім геополітичним ландшафтом, можна припустити, що Китай разом з іншими євразійськими країнами намагається створити глобальне вертикальне геополітичне угруповання (SCO, BRICS+) проти горизонтального союзу США (NATO, G7). Фокусом сучасного ситуативного вертикального об'єднання є зменшення лідерської позиції США, схожих з історичним Цінь часів «другого вертикального альянсу».

Рис. 1. «Вертикальне» об'єднання BRICS+ і «горизонтальне» G7

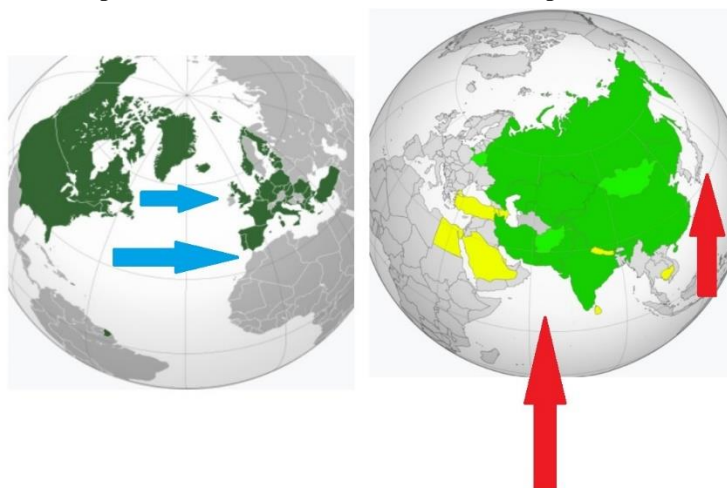

Рис. 2. «Вертикальна» безпекова група SCO та «горизонтальне» NATO

Література:

1. H. Kissinger. On China, Penguin Press, 2011. P. 97–107.
2. A. Wendt. Social Theory of International Politics. Cambridge University Press, 1999. P. 94–109.
3. B. Zhang. Hans Morgenthau, Realist Theory of International Leadership, and the Future of Global Order. Chinese Political Science Review, 2017. No 2, pp. 512–530.

4. 熊华源 (2013), 毛泽东究竟何时读的《孙子兵法》, 《党的文献》 2006年第3期. URL: <https://www.dswxyjy.org.cn/n1/2019/0228/c423964-30915260.html>.

5. N. Ferguson. In Cold War II, the US Risks Playing the Soviet Role. Bloomberg, 2023. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2023-11-20/xi-biden-summit-in-cold-war-2-against-china-us-may-play-soviet-role>.

УДК 94(510.2)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-57>

Ямпольська Л. М.

ORCID: 0000-0001-7884-8050

кандидат історичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

«ТАЙВАНСЬКЕ ПИТАННЯ» В КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН США – КНР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: «тайванське питання», Східна Азія, Азійсько-Тихоокеанський регіон, міжнародні відносини, США, КНР, Китайська Республіка.

«Тайванське питання» («проблема двох Китаїв») є дестабілізуючим фактором у розвитку державності КНР і Китайської Республіки (Тайваню). Від його вирішення залежать геополітична ситуація та стабільність макроекономічних процесів у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Завдання нашої доповіді – проаналізувати еволюцію «тайванського питання» через призму відносин США – КНР на сучасному етапі.

США займають ключові позиції у вирішенні проблеми «двох Китаїв», починаючи від її виникнення у 1949 р. Аналіз дипломатичної лінії США щодо «тайванського питання» становить значний інтерес у сучасному науковому дискурсі, оскільки політичні, економічні, військові інтереси Сполучених Штатів завжди були й залишаються практичним керівництвом у вирішенні проблем Азійсько-Тихоокеанського регіону. У перші роки після проголошення КНР адміністрація президента Г. Трумена вважала, що заради збереження

своїх інтересів на континентальному Китаї їй слід хоча б тимчасово не акцентувати на своїх зв'язках з Чан Кайші і піти на зближення з Пекіном. Однак незабаром стало зрозумілим, що керівництво КНР має намір здійснювати зовнішню політику, узгоджену з СРСР та іншими країнами соціалістичного табору в інтересах міжнародного комуністичного та антиколоніального руху. У відповідь на це дипломатією США була висунута версія «невизначеного статусу» Тайваню, що мала на меті домогтися ізоляції і стримування КНР [1, с. 103].

Наступний етап визначався загрозою відставання США від СРСР у гонитві озброєнь періоду «холодної війни» і встановленням дипломатичних відносин із КНР як противаги впливу СРСР у світі (27 лютого 1972 р. за підсумками зустрічі Р. Ніксона і керівництва КНР у Шанхаї було підписано «Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між КНР і США»). Одним із життєво важливих інтересів США стало встановлення партнерських відносин із КНР – потенційним стратегічним суперником США в Східній Азії. Збереження миру в зоні Тайванської протоки та на Корейському півострові стало виключно важливим питанням. Політика США щодо Тайваню визначалася рівнем взаєморозуміння між Вашингтоном і Пекіном [1, с. 105].

Такий прагматизм породжує суперечливість американської позиції. З одного боку, США активно розвивають контакти з континентальним Китаєм, намагаючись дотримуватися політики «одного Китаю». З іншого – вони продовжують продавати зброю Китайській Республіці і намагаються покращити рівень своїх відносин із Тайванем. Реальні інтереси США змушують їх шукати шляхи співпраці з КНР навіть незважаючи на те, що вони вбачають у континентальному Китаї потенційного суперника як для безпеки США, так і американського лідерства у світі. Тайвань у цих умовах – ідеальний засіб стримування й інструмент тиску на КНР [1, с. 106].

Відносини між США і КНР у 90-х рр. XX – на початку XXI ст. можна охарактеризувати таким чином:

1) взаєморозуміння зі збереженням «настороженості». Після закінчення «холодної війни» відносини США – КНР пройшли через низку випробувань на міцність: з деяких питань їхні позиції були близькі до співпраці, з інших – на межі конфронтації. Поряд із цим чітко окреслилася тенденція посилення протиріч між двома державами з питань міжнародного політичного порядку. Досить чітко виявилися національні стратегічні цілі, визначилися істотні перешкоди для розвитку відносин;

2) посилений вплив внутрішніх чинників на відносини між двома державами. У США під час вироблення політичної лінії щодо якоїсь країни регіону значну роль, крім палат Конгресу, що безпосередньо

визначають рішення президента і його адміністрації, відіграють зацікавлені державні відомства, приватні і громадські інститути. Іноді їхній вплив на процес прийняття конкретних рішень виявляється сильнішим, ніж офіційних владних структур. Коли йдеться про кардинальні для країни інтереси, їх оцінки, аналіз становища, висновки й рекомендації здебільшого збігаються. В іншому випадку вузькокорпоративні інтереси можуть домінувати над загальним розумінням ситуації, що згубно впливає на динаміку американсько-китайських відносин [2, с. 204];

3) загострення протиріч в ідеологічних і політичних питаннях. Серйозною перешкодою розвитку двосторонніх відносин США – КНР є розбіжності в оцінці політичними режимами один одного, ідеології та розуміння ціннісних національних орієнтирів. США прагнуть змусити керівництво КНР здійснити політичну еволюцію, демократизувати та вестернізувати національний, традиційний розвиток [3];

4) нерівномірність у розвитку економічних і торговельних відносин у порівнянні з політичними контактами. З часу, коли були встановлені дипломатичні відносини між США і КНР, співпраця в торговельно-економічній сфері між двома країнами піднялася на достатньо високий рівень. На сьогодні США є не лише країною, що здійснює найбільші інвестиції в економіку континентального Китаю, вони стали його найбільшим торговельним партнером. Динамічно розвивається співробітництво в галузі науки, освіти, культури. Проте політичні відносини двох держав у XXI ст. не є стабільними: усе ще зберігається взаємна недовіра, яку не рятує навіть розвиток зовнішньоекономічних відносин;

5) винайдено механізми для вирішення кризових ситуацій і запобігання конфліктів у двосторонніх відносинах. США є країною, яка має найбільші можливості і практичні інтереси для розвитку зв'язків із КНР. Це створює певні механізми стримування, запобігає переростанню суперечностей і зіткнень інтересів двох країн у конфліктні ситуації [4, с. 192].

На нашу думку, особливості, характерні для сучасних американсько-китайських відносин, визначають перспективу політичного курсу Вашингтона щодо Пекіну. По-перше, американсько-тайванські зв'язки не повинні негативно впливати на відносини з КНР; по-друге, уникаючи гострих конфліктів між берегами Тайванської протоки, не допустити об'єднання Китаю, стримувати розвиток комплексної могутності й розширення його впливу; по-третє, вживати зусиль для сприяння політичній еволюції континентального Китаю, використовуючи як приклад досвід демократичних перетворень на Тайвані.

Отже, США виступають вирішальним міжнародним актором у вирішенні «тайванського питання», намагаючись слідувати концепції

захисту національних інтересів і претендуючи на провідне місце у світі [5]. У цьому контексті зовнішня політика КНР на початку ХХІ ст., її принципова позиція щодо Тайваню, посилення національної могутності не відповідає інтересам США в Східній Азії та АТР, створює додаткові труднощі сьогодні та формує реальні виклики й загрози на майбутнє [6, с. 152]. Тому головний напрям американської політики в «тайванському питанні» – це використання особливих відносин із владою Китайської Республіки (Тайваню) для здійснення тиску на КНР, стримування континентального Китаю в його економічному і політичному розвитку [7, с. 162].

Політичному тиску США материковий Китай має протиставити такі аргументи, які б послабили їхню можливість впливати на відносини між сторонами Тайванської протоки. Такими переконливими діями з боку Пекіну стали кроки з активізації економічної інтеграції двох сторін протоки, розширення та поглиблення культурних зв'язків, заснованих на етнічній спільності жителів материка й острова. Не випадково і влада Тайваню поступово рухається від політики «вичікування» в бік «інтеграції». Кожна із сторін, виходячи з концепції політичного реалізму, прагне втілити в життя свої ідеї щодо вирішення «тайванського питання». Разом із тим розвивається тенденція пом'якшення протиріч заради позитивних комерційних результатів, що сприяє відходу від суворой конфронтації до мирного досягнення своїх цілей.

Література:

1. Таран М. А. Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємотяжіння та політико-ідеологічні суперечності (аналіз ситуації, що склалася на початку ХХІ ст.). Східний світ. 2003. № 2. С. 103–113.
2. Границы Китая: история формирования: [Монография] / [Мясников В. С., Степанов Е. Д., Бокшанин А. А. и др.]; Рос. акад. наук. Ин-т Дал. Востока; [Под общ. ред. В. С. Мясникова, Е. Д. Степанова]. Москва: Памятники исторической мысли, 2001. 469 с.
3. Blanchard Jean-Marc F., Hickey Dennis V. New Thinking about the Taiwan Issue: Theoretical Insights into Its Origins, Dynamics and Prospects. URL: <https://www.routledge.com/New-Thinking-about-the-Taiwan-Issue-Theoretical-insights-into-its-origins/Blanchard-Hickey/p/book/9780415684538>.
4. Шевчук О. В. «Тайванська проблема» в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі політичного розвитку. Наукові дослідження в контексті історичних проблем. Т. 1. Серія «Історія та українознавство». Миколаїв : ТОВ Від, 2003. С. 190–200.

5. Lasater Martin L. The Taiwan Issue in Sino-American Relations. URL: <https://www.heritage.org/asia/report/the-taiwan-issue-sino-american-relations>.

6. Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-ті рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 210 с.

7. Ямпольська Л. М. «Тайванське питання» в контексті формування іміджу унітарності КНР у сучасному світі. Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Матеріали XVI Міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-284-8-39>.

СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ

UDC 75.03(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-58>

Velychko V. V.

ORCID: 0000-0002-8335-9128

PhD, Associate Professor

National Academy of Fine Arts and Architecture

Kyiv, Ukraine

CHINESE STUDIES ON MODERNIZATION THEORY: FROM CLASSICS TO POSTMODERN

Key words: developed, developing countries, modernization history, modernization theory, first, second modernization.

In course of modernization theory research, Western academics earlier than their Chinese counterparts have designed the ongoing progress of industrial nations since 1950th and have developed theories and concepts on modernization. The post-capitalist society concept was proposed by Ralph Dalendorf while Steven Best and Douglas Kellner laid basics of the post-modern theory in 1990th. Their followers in China made substantial contribution to modernization theory and put light on the transformation from the classic to the postmodern period.

Further insights on modernization were closely related to classic modernization theory and then – to the post-modernization theory. Postmodernism originated in Western developed countries. According to the Webster's Dictionary, postmodern refers to the trend of thought that emerged in the mid-20th century. From the perspective of modernization theories, post-modernization studies is also an area of modernization research, which is about social development in developed countries.

The time of the “postmodern” concept was not self-sufficient, and it inevitably affected the spread and application of post-modernization theory. In this sense, the post-modernization theory was based on the classic modernization theory. It does not completely transcend the constraints of the classic modernization theory [1, p. 78].

Chinese academics discuss modern societies from different angles, which are often referred to as “post-industrial societies. In this regard Zhao Ruyu argues,

that from the perspective of industrial structure, in the past, present and in the future, except the manufacturing, there will only be two kinds of human economic society, namely, agricultural one and service (the third industry) one. So, the increase in the proportion of the service industry occurred in a certain historical period. The reason is that compared with the industrial sector, for the service sector it is difficult to form a monopoly [2, p. 98].

Chen Ying stipulated, that since 1970s, the proportion of industries in the national economy of developed countries has dropped to about 1/3, but the service sector has grown faster. Thus, the “post-industrial economy” has taken shape. The changes in the industrial structure of developed countries since the 1970s have indeed show off the economic characteristics of a post-industrial society.

Ji Minghui noted, that service sector in the country significantly decreased. However, proportion of the added value of the service sector in the whole country varies. Taking as a case the service sector in Northeast China, she argued that the added value of the overall service sector in the three northeastern provinces (Liaoning, Jilin, Heilongjiang) in 2009–2013 increased slightly from 7.77% to 7.87%. From year 2013, the industry showed a downward trend. By 2018, the service sector of the three provinces accounted for only 6.41% of the country’s tertiary industry, down about 1.4 percentage points compared with 2013 [3, p. 50].

Yang Chengzhang disclosed the most surprising change is the growth of professional staff in service industries: the growth rate of this part of staff is much higher than the growth rate of the total number of employees in industry and they constitute a key group in the post-industrial society. In this regard, has found out that the flow of labor in China had shown a basic trend from manufacturing to service industries and from legal person institutions to self-employed [4, p. 4].

Different scholars have different understandings of classic modernization and their policy implications are different.

He Chuanqi argued that the civilization development can be divided into four eras: the tool era, the agricultural era, the industrial era, and the knowledge era. Each era includes a start period, a development period, and a mature period. And the transition period, the process of human civilization includes 16 periods in 4 eras; the transition process from the agricultural era to the industrial era, the agricultural economy to the industrial economy , the agricultural society to the industrial society. Being the transition from the agricultural civilization to the industrial civilization (the so called “first” modernization).

Sharing much of the Western knowledge regarding post-modernization and taking into consideration Western scholars debates on it, He Chuanqi offered the “second modernization“ theory and inspired domestic research

community to widen modernization research when published his paper on knowledge economy and second modernization. He comprehensively proposed and laid the theoretical cornerstone of the “second modernization” theory. The second modernization theory spans from the early 1970th till 2100 and marks human civilization transition to knowledge era [5].

The second modernization has just gone through half a century and is still in the development stage. Its characteristics and laws are in the process of formation and development. Perhaps, knowledge of it is very limited. In developed countries, the first modernization has become history, and the second modernization is in full swing. In the developing countries, both the first modernization and the second modernization are inevitable challenges, and therefore face double pressure.

In its context of further diversification of such categories like modernization theory concepts of post-industrial economy, knowledge economy, service economy, mass society, etc. were disclosed, fixed and developed.

Actively pondering issues were the interaction of government and society and the prospects for government evolution Zhang Kanzhi studied the significant transformation of government functions in the direction of quality management services, achieving the “primacy of a human” in the administration system, the transition from “center-periphery” local governance model to decentralized regional government system have been heavily supported by people and individuals [6, p. 28].

The highest type of modernization is emerged along with the scientific revolution. Human development was chosen as the main substance for this modernization. The difference between new view of modernization and the previous view is that it does not focus on the purely economic attributes of industrialization, but on the dynamic relationship between social systems and structures, economic and social development.

In general, as Western and Chinese academics think, that in 1950s and 1960s, scholars in developed industrial countries realized that social development is not linear, and modern industrial society is not the end point of the development of human civilization, so they put forward views such as post-industrial society and post-modern society, post-modernization theory start to form. Since the 1970s, there was a major turning point in the economic and social development of developed industrial countries. The proportion of industrial output value in the national economy continued to decline, the proportion of industrial labor force in the national labor force continued to decline, urban residents moved to suburban rural areas, and the rise of ecological and environmental awareness. These changes and classical modernization runs counter to each other, and post-modernization ideas and the second modernization theory emerged.

Bibliography:

1. Postmodern. 2020. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/postmodern>. Retrieved by November 21, 2023.
2. Zhao Ruyu. Post-industrial Economic Repression (in Chinese). Jilin People's Publishing House, 1999.
3. Ji Minghui. New momentum key for northeastern provinces (in Chinese). Chinese Social Sciences Today, 2020, June, 28.
4. Yang Chengzhang. Looking for new growth points for China's economy from the "four general data" (in Chinese). Sina Finance, 2020, June 10.
5. He Chuanqi. Second Modernization: Inspiration From Human Civilization Process (In Chinese). Beijing: High Education Press, 1999. 256 p.
6. Zhang Kanzhi. Society and "decentralization" of the structure of society (in Chinese). Jianghai Xuekan. 2008. No. 1.

УДК 338.24:004(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-59>

Воронкова В. Г.

ORCID: 0000-0002-0719-1546

*доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потєбні
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Нікітенко В. О.

ORCID: 0000-0001-9588-7836

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потєбні
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦИФРОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КИТАЇ

Ключові слова: цифрове економічне управління, цифрова економіка, Китай.

Формування системи управління, яка адаптується до особливостей цифрової економіки, має велике значення для досягнення високоякісного цифрового розвитку Китаю. Метою системи управління цифровою економікою є створення оптимального політичного середовища та формування стабільних політичних очікувань, щоб «стати сильнішими, більшими, успішнішими, кращими». Цифрова економіка Китаю перебуває на передньому краї світового розвитку, хоча є деякі проблеми, що потребують невідкладного вирішення. Найбільш ефективним способом регулювання поведінки є встановлення та впровадження чітких правил управління, метою яких є розвиток. У Китаї вдосконалено правову систему цифрової економіки, сформульовано «Закон про цифрову економіку», який визначає політику управління цифровою економікою, підвищує роль регулюючих органів, таких як Державна адміністрація з регулювання ринку, Адміністрація кіберпростору Китаю. Більшість підприємств цифрової економіки є технологічно просунутими та мають високорозвинений бізнес. Розробка політики економічного управління передбачає зв'язок із Всекитайськими зборами народних представників; координує реалізацію політики управління, особливо для усунення прогалин у регулюванні та запобіганні дублюванню політики. Реалізуються Закон про захист прав споживачів, Закон про електронну комерцію, Закон про боротьбу з недобросовісною конкуренцією, Антимонопольний закон, Закон про кібербезпеку, Закон про захист даних, Закон про безпеку, Закон про захист особистої інформації. Рекомендується, щоб Всекитайські збори народних представників якнайшвидше сприяли розробці «Закону про цифрову економіку», який має охоплювати всі галузі цифрової економіки та визначати практику управління в Китаї. Створено трирівневу структуру управління цифровою економікою: перший рівень – забезпечення дотримання антимонопольного законодавства, що виправляє збої ринку та відновлює ефективність ринку; другий рівень – економічний нагляд, який підтримує ефективне функціонування ринку; третій рівень – корпоративне управління дотриманням вимог, що потребує відповідності ділової діяльності законам, правилам і керівним принципам. Ці трирівневі структури керуються тим самим набором правил управління, що переслідують загальні цілі управління дотриманням вимог, хоча функції цих трьох рівнів повинні бути відповідним чином розділені. Метою застосування антимонопольного законодавства є якнайшвидше відновлення ринкового порядку, підвищення «конкурентоспроможності» галузі. На цей час ця відповідальність лежить переважно на Державному антимонопольному бюро й Антимонопольній комісії Держради, рекомендується зосередитися за умови «конкурентності», оскільки частка ринку може неточно відбивати монополістичну поведінку.

В «Антимонопольних керівних принципах платформенної економіки» зазначено, що для таких дій потрібно ретельно проаналізувати економічну раціональність. Проте загалом жорсткі заходи, такі як антимонопольне правозастосування, слід використовувати з обережністю. Основним обов'язком економічного нагляду є підтримання ефективної роботи ринку, зокрема забезпечення сумлінної конкуренції та захист інтересів споживачів. Регулюючі функції підприємств цифрової економіки повинні бути належним чином централізовані. Порівняно із застосуванням антимонопольного законодавства економічний нагляд є більш гнучким і нормованим. Також може бути прийнята практика «регулятивної пісочниці», поширена у сфері цифрових фінансів. Комплаєнс-менеджмент є важливою частиною сучасних корпоративних систем, його метою є забезпечення відповідності діловій діяльності вимогам законів, правил та інструкцій. Комплаєнс-менеджмент особливо важливий у сфері цифрової економіки, оскільки бізнес більшості компаній пов'язаний із величезними обсягами даних, багатими сценаріями та складними алгоритмами, проте складно реалізувати нагляд, повністю покладаючись на зовнішні ресурси [1]. За допомогою управління дотриманням вимог компанії активно співпрацюють із регулюючими органами для подолання технічних перешкод і реалізації політики корпоративного управління. Підприємства можуть взяти на себе ініціативу щодо реєстрації алгоритмів у регулюючих органах і надати технічні умови регулюючим органам або стороннім незалежним установам для проведення аудиту алгоритмів. Підприємствам слід сформулювати керівні принципи наукової та технологічної етики, щоб встановити більш високі стандарти «технологій на благо» цифрової економіки. Рекомендується вдосконалювати бюджетну та податкову політику з урахуванням особливостей цифрової економіки, включно з повним використанням цифрових технологій, удосконаленням правил розподілу доходів цифрової економіки між різними елементами, стандартизацією порядку розподілу доходів і багатства. Потрібно брати активну участь у розробці міжнародної цифрової економіки та правил цифрової торгівлі, просувати цифрову економіку Китаю для досягнення високого рівня інституційної відкритості, енергійно сприяти розвитку цифрової торгівлі, створювати умови для підприємств цифрової економіки, щоб показати свої успіхи на міжнародному ринку. Незалежно від того, чи виходять компанії на глобальний рівень, чи беруть участь у цифровій торгівлі, вони повинні ґрунтуватися на зв'язку між внутрішніми та міжнародними правилами. Наразі Сполучені Штати та Європейський Союз запропонували вимоги щодо правил цифрової торгівлі. Як велика країна в цифровій економіці, Китай якнайшвидше висунув пропозиції щодо транскордонних потоків

даних, прав інтелектуальної власності, конфіденційності споживачів, територіальних обмежень, монополій і цифрових податків, а також планує приєднатися до Угоди про партнерство в галузі цифрової економіки (DEPA). Угоди Китаю є максимально сумісними з європейськими й американськими країнами, з більш розвиненими цифровими технологіями, щоб їх не виключили з нового процесу нормотворення. Енергійно просуваються цифрові інвестиції та цифрову торгівлю з країнами й покращуються правила на практиці для сприяння ефективному розвитку цифрової економіки Китаю. Формування концепції цифрового економічного управління в Китаї відбувається в контексті стрімкого розвитку інформаційних технологій і високих темпів економічного зростання країни. Китай активно впроваджує цифрові технології для оптимізації господарських процесів, підвищення продуктивності та створення нових можливостей для розвитку бізнесу. Основні напрями формування концепції цифрового економічного управління в Китаї такі: 1) розвиток цифрової інфраструктури, оскільки Китай активно інвестує у розвиток цифрової інфраструктури, як-от швидкі мережі зв'язку, обчислювальні центри, хмарні технології, що створює базу для ефективного впровадження цифрових технологій у всі сфери економіки; 2) Китай вкладає значні зусилля в розвиток штучного інтелекту (ШІ) і аналітики даних для автоматизації прийняття рішень, підвищення точності прогнозів та оптимізації бізнес-процесів; 3) для підвищення ефективності державного управління Китай активно впроваджує електронні технології в адміністративні процеси, що сприяє зменшенню бюрократії і покращенню якості послуг для громадян і бізнесу; 4) Китай лідирує у впровадженні цифрових фінансових технологій, таких як мобільні платежі, електронні гроші та блокчейн, що сприяє розвитку безготівкового суспільства й полегшує фінансові операції; 5) велика увага приділяється розвитку інтернету речей, який дає змогу збирати й обробляти великі обсяги даних із різних джерел, що важливо для оптимізації виробничих процесів, транспортної логістики; 6) з огляду на зростаючу кількість цифрових загроз Китай активно працює над підвищенням рівня кібербезпеки та захисту даних, впроваджуючи відповідні нормативні та технічні заходи. Для стимулювання інновацій у цифровому просторі Китай активно розвиває інноваційні екосистеми та підтримує стартапи, що передбачає створення інкубаторів, акселераторів та фінансової підтримки для молодих компаній, які розвивають цифрові технології. Китай активно співпрацює на міжнародному рівні в галузі цифрової економіки. Участь у міжнародних проєктах, стандартизація та обмін досвідом допомагають створити глобальні стандарти та сприяють взаємодії у цифровому просторі. Цифрове економічне управління в Китаї є

ключовим фактором для досягнення стратегічних цілей у вирішенні економічних, соціальних і технологічних викликів. Сполучення цифрових ініціатив, розвиток технологічної інфраструктури та підготовка кадрів створюють фундамент для успішного переходу до цифрового економічного управління. Ці напрями сприяють створенню цифрового економічного середовища в Китаї, що, зі свого боку, допомагає ефективному управлінню ресурсами, розвитку інновацій, нових можливостей для підприємств. Китай приділяє увагу впровадженню блокчейн-технологій у різні галузі, зокрема фінансову, логістичну, охорону здоров'я та інші. Блокчейн сприяє створенню децентралізованих і надійних систем, що полегшує ведення документації, підтвердження транзакцій і забезпечує безпеку даних. У контексті цифрової економіки Китай зосереджує увагу на підготовці висококваліфікованих кадрів для успішного впровадження та розвитку цифрових ініціатив [2].

Література:

1. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.
2. Metelenko, Natalya, Vasyl'chuk, Gennadiy, Kaganov, Yuriy, Nikitenko, Vitalina, Voronkova, Valentyna. Digital cultural development under new threats and challenges. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house "Helvetica", 2023. 15 (92). P. 33–43.

UDC 339.9(510)+338.2 (510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-60>

Golod V. Yu.

ORCID: 0000-0002-2853-0359

Ph.D. in Economics, Junior Fellow

*A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

XUAR DEVELOPMENT LANDSCAPE IN THE CONTEMPORARY CHINA

Key words: XUAR, Free Trade Zones, contemporary China.

The Xinjiang Uygur Autonomous Region (XUAR) has been playing an important role in the national and foreign economic policies of the China State since the collapse of the Soviet Union in 1991. The creation of the Central Asian states began the start of trade relations between XUAR and the newly independent neighbors, while at the same time the region continued to be a major supplier of raw material to areas of China that had a higher industrial level, the co-called formula of the “double openness.” In the eighth five-year plan (1991–1995) Xinjiang received a special status – the Chinese section of “The Great Islamic Ring,” which connects China with Central Asia and the Middle East [3]¹.

Vast natural resources have become the basis for the economic development of Xinjiang, which attracted capital investment in associated infrastructure in the 1990s and caused in-migration of labor force. That, combined with the State’s development programs², produced a highly visible transformation in the region. Besides oil, gas and other mineral resources, agriculture, trade, and tourism industries in the context of the Western Development policy have brought Xinjiang to a higher level of development, helped to decrease poverty, and improved the infrastructure and well-being of the people.³ Primarily, oil and gas production in Xinjiang attracted local and foreign investments. The 4,200-kilometer natural gas pipeline operating by PetroChina⁴ had become the premier project under “Develop the West” initiative; and cooperation with Royal Dutch Shell in Xinjiang⁵ considered as the largest foreign-investment projects were in oil and gas industry.

Xinjiang’s GDP demonstrates a positive tendency that had lasted almost four decades. During the early period of development⁶, GDP rose at around 10.3 percent per year. Since Xi Jinping announced the initiative “One belt,

¹ K. Warikoo also proposed the terms “Great Northeast Asian Ring,” representing the connection of China with the Russian Far East, Japan, Korea; “South China Economic Ring” connecting Fujiang, Guangdong Provinces, Hong Kong, Taiwan; and “Great International Ring” – integration of Chinese coastal provinces with the Asia-Pacific region.

² The most ambitious central government project is “Develop the West” (西部大开发), launched in 2001.

³ However, the greater economic development in the region affected the ethnic minorities’ identity and region’s landscape. The observers stressed out that the Han ethnicity and foreign businesses benefit the most from this progress.

⁴ This pipeline is also well-known under the brand name “West–East Gas Pipeline”, which runs from Lunnan in Xinjiang to Shanghai.

⁵ The history of Shell operations in China, access: https://www.shell.com.cn/en_cn/about-us/who-we-are/shell-history-in-china/_jcr_content/par/textimage.stream/1468531404098/71ba96f4fb7485cc77b7c388e7b015b5f330c699a976f6a99b5e57fac91cb601/shell-story2004.pdf

⁶ The mentioned period is 1978-2000, since Deng’s policy reform and opening, according to the Xinjiang statistical yearbook, 2001 (Beijing: China Statistics Press, 2001. p. 38).

one road” (BRI) in 2013, Xinjiang has played a geostrategic role as four of the six major BRI land routes run through Xinjiang, and it’s a big traffic hub for China-Europe freight trains (China-Europe China Railway Express (CR Express) [1, p. 99]. The regional GDP has continued to demonstrate progress, even during the Covid-19 years, reaching 1.77 trillion yuan in 2022, compared to about 1.6 trillion yuan in the previous year⁷.

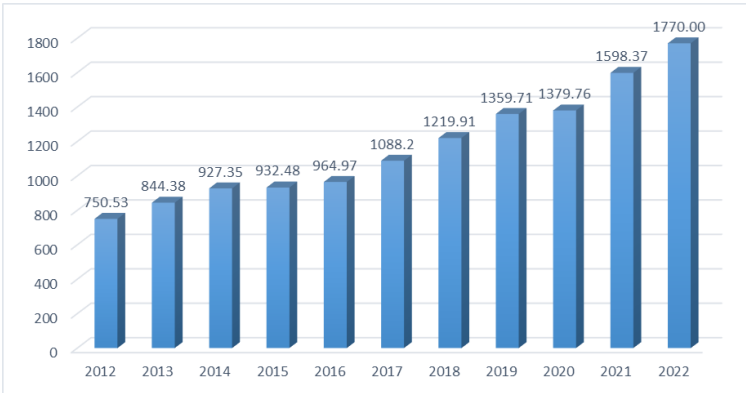

Figure 1. GDP of XUAR (in billion yuan)

Source: The National Bureau of Statistics of China⁸

According to Millward, the China state uses the “Silk Road” (丝绸之路) term to promote Xinjiang marketing potential as a “cross-continental linkage,” showing the openness of China and its leading position to the world [2]. However, cultural or religious exchanges or any other interactions other than tourism or trade are strictly prevented.

The XUAR has benefitted from Sino-Central Asian relations, especially after the establishing the multilateral “Shanghai Five”⁹ organization in 1996, which was transformed into the Shanghai Cooperation Organization (SCO) in 2001. During Xi Jinping’s era, the SCO has become a powerful tool of influence in the region, and Kazakhstan has become the main trade partner of Xinjiang and a reliable security counterpart of Beijing. Since the November 2023, the

⁷ More economic development statistics can be found in my another article “China’s Northwest economic importance for stability in Central Asia” Access: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/220/206>.

⁸ The National Bureau of Statistics of China. Access: <https://www.stats.gov.cn/sj/ndsj/2022/indexeh.htm>.

⁹ The “Shanghai Five” format included China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Russia.

Kazakhstan-China Mutual Visa Exemption Agreement has come into force, facilitating the business and private people-to-people relations¹⁰.

Three development zones were created in Urumqi (乌鲁木齐), the XUAR capital, at different time to attract businesses and innovations, promote trade, and boost production: the Urumqi Economic and Technological Development Zone; the Urumqi High-tech Industrial Development Zone; and the Ganquanbao Economic and Technological Development Zone (甘泉堡经济技术开发区). The last one acts like national industrial cluster for new energy development projects.

Among other development zones of the regions, there are Shihezi (石河子), Ili (伊犁) with the Yining High-tech Industrial Development Zone (益阳高新技术产业开发区), and Kashgar. Each of them has its own specifics and purpose.

Shihezi is a textile hub of China, a large producing area of cotton and other agricultural products. Ili serves as a commercial hub due to its location bordering Mongolia, Russia, and Kazakhstan. The Yining High-tech Industrial Development Zone provides benefit for the following industries: biotechnology, information technology, processing of agricultural products, building materials, coal, electricity, and others. Kashgar became a special economic zone in 2010, designated as the “New Eurasian Land Bridge” connecting with Central and South Asian countries.

In October, 2023, Beijing inaugurated the XUAR as a Pilot Free Trade Zone (PFTZ). As announced, “the zone will serve the construction of core areas of the Belt and Road Initiative, support the golden channel between Asia and Europe, and lead the opening-up of the western regions, and contribute to the China-Central Asia shared community”¹¹. The PFTZ includes Urumqi, Kashgar, and Khorgos and will focus on “emerging industries, labor-intensive industries, and modern service industry”. It’s too early to analyze the effectiveness of this new project, but it’s obvious that the China State is aiming to find a new strategy to boost the economy in the less industrialized region, while at the same time, securitizing the western border by creating a beneficial business climate of cooperation in the region.

Bibliography:

1. Golod V. China’s Northwest economic importance for stability in Central Asia // Китаєзнавчі дослідження. 2022. № 3. P. 96–104.

¹⁰ The Astana Time. Access: <https://astanatimes.com/2023/10/kazakhstan-china-mutual-visa-exemption-agreement-to-come-into-forth-next-month/>.

¹¹ The State Council of the PRC. Access: http://english.www.gov.cn/policies/latestreleases/202310/31/content_WS6540c489c6d0868f4e8e0d2b.html

2. Millward J. Positioning Xinjiang in Eurasian and Chinese History: Differing vision of the “Silk Road” // China, Xinjiang and Central Asia. History, Transition and Crossborder Interaction into the 21st Century / Edited by Colin Mackerras, Michael E. Clarke. London; New York: Routledge, 2009. P. 55–74.

3. Warikoo K. Xinjiang-China’s Northwest Frontier. New York: Routledge. 2016. 211 p.

УДК 519.7

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-61>

Гришова І. Ю.

ORCID: 0000-0001-6276-7619

доктор економічних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії аграрних наук України,

помічник директора з міжнародного співробітництва

Інститут кліматично орієнтованого сільського господарства

Національної академії аграрних наук України

м. Одеса, Україна

Баян І. В.

ORCID: 0000-0002-6361-3782

заступник директора

з науково-організаційних та господарських питань

Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція

Національної академії аграрних наук України

с. Велика Бакта, Закарпатська область, Україна

ПРОВАЙДИНГ ВИБУХОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ КИТАЮ

Ключові слова: штучний інтелект, аграрна сфера, трансфер технологій, безпілотні летальні апарати, сільськогосподарські роботи.

Останнім часом використання дронів в аграрній сфері вже не є чимось новим і стало найпопулярнішим сучасним напрямом, оскільки має як економічні переваги, так і переваги в часі. У період 2021–2022 років, що характеризується підвищенням рівня диджиталізації у світі, у нашій країні спостерігався розквіт використання дронів в аграрній сфері, що було

трагічно перервано війною. Але в післявоєнний час, коли наші земельні, водні, екологічні ресурси потребуватимуть реновації, детоксикації та відновлення, штучний інтелект, його інструменти та механізми, можуть пришвидшити ці процеси й відіграти в цьому вирішальну роль. Вітчизняні вчені активно дискутують на тему штучного інтелекту [9]. Тому сьогодні вкрай актуальним є дослідження, трансфер технологій та їх активне використання в аграрній сфері з метою відродження аграрного сектора на понівечених війною територіях України.

Як демонструє Китай, розвиток штучного інтелекту та його вибухових інновацій дає змогу досягти неймовірних результатів та вийти у світові лідери за умов підтримки стартапів і допомоги розкриття потенціалу людського капіталу в агросекторі.

Світовий агросектор вирішує сьогодні безліч проблем, від зміни клімату до зростання населення, а також зростання попиту на продукти харчування. Це активізувало попит на сільськогосподарських роботів, продажі яких досягли, за прогнозами компанії з обробки даних та аналітики GlobalData, \$1,1 млрд у 2020 р. і досягнуть \$11 млрд до 2030 р. [1]. Китай залишається найбільшим у світі ринком промислових роботів, обсяг виробництва яких у 2021 році досяг 366 тис. одиниць, що на 68 % більше за показник 2020 року [3] і в 10 разів перевищує аналогічний показник 2015 року [2].

Останній звіт GlobalData «Робототехніка в сільському господарстві» показує, як робототехніка допомагає досягти точного землеробства та зробити технологічну революцію в цьому секторі. Як зазначають аналітики компанії, сьогодні роботи можуть збирати врожай, фрукти, бур'яни, доїти худобу, вносити добрива та контролювати роботу ферми. Отже, робототехніка відіграватиме ключову роль у зменшенні нестачі робочої сили, зниженні навантаження на природні ресурси й задоволенні глобального попиту на сільськогосподарську продукцію, а також допоможе галузі адаптуватися до викликів зміни клімату.

GlobalData прогнозує, що світовий ринок робототехніки у 2020 р. оцінювався в \$45,8 млрд і зростатиме із середньорічним темпом зростання (CAGR) на 29 % у період з 2020 по 2030 рік, досягнувши \$568 млрд до 2030 року.

У звіті також показано, що ринок комерційних дронів обжене військові безпілотники і стане найбільшим сегментом ринку дронів за доходами протягом найближчих кількох років, а сільськогосподарські дрони будуть тут ключовим фактором.

Китайська індустрія дронів є найбільшою у світі. Країна лідирує в інноваціях у галузі сільськогосподарських дронів, а китайські компанії DJI та XAG прокладають шлях. Ці безпілотники виконують завдання щодо візуалізації та зйомки, а обприскування сільськогосподарських

культур і моніторинг місцевості стануть ключовими сферами зростання. Обидві компанії були найактивнішими з погляду патентних заявок у секторі агродронів. У період з 2018 по 2021 рік вони опублікували 421 патент, зміцнивши домінуючий стан Китаю у світовій індустрії дронів [3, 5].

Продаж сільськогосподарських безпілотних літаючих апаратів до 2033 року зросте до 14 237,6 млн доларів з 3807 млн доларів у 2023 році. Про це повідомляється на порталі futurefarming.com. За даними Fact.MR, у 2023 році у світі буде продано близько 7,6 млн безпілотників. Темпи зростання ринку очікуються на рівні 15,3 %. Наприкінці 2022 року на сільське господарство припадало майже 11 % ринку дронів. За оцінкою Fact.MR, безпілотники з нерухомим крилом покращать свої позиції та домінуватимуть на ринку. У 2023 році таких дронів продано на 795,7 млн доларів (основні покупці розташовані в Північній Америці та Європі з ринковими частками 32,1 та 36,1 % відповідно) [4, 6].

Головною перешкодою розширенню використання дронів у сільському господарстві є час зарядки акумулятора. БПЛА, що перебуває в повітрі до півгодини, вимагає зарядки від 60 до 90 хвилин [7, 9]. Тому було розроблено технології над швидкої зарядки. Наприклад, у 2020 році компанія StoreDot продемонструвала повну зарядку акумулятора середнього БПЛА приблизно за 5 хвилин, що у 18 разів швидше, ніж зазвичай.

Використання БПЛА в сільському господарстві активно зростає як в Україні, так і в Китаї, особливо в галузі захисту рослин. За даними Fact.MR, у 2016 році в країні працювало близько 4000 дронів-обприскувачів, а також до 2021 року вже 120 000 безпілотників обробляли 71,3 млн га земель. Китайські виробники дронів XAG та DJI займають близько 80 % ринку в Китаї. Ринок сільськогосподарських дронів у Китаї зараз оцінюється в 470,4 млн доларів Середньорічний темп зростання до 2033 року становитиме 13,7 % [4, 8].

До 2025 року вартісний обсяг ринку безпілотних літальних апаратів досягне 75 млрд юанів, це близько 11,54 млрд дол. США [5]. До кінця 2025 року дрони знайдуть широке застосування в аерофотозйомці, розпиленні сільськогосподарських хімікатів, захисті лісів і забезпеченні безпеки, йдеться в доповіді. Ринок цивільних дронів у Китаї останнім часом зріс більш ніж на 50 %, при цьому значно збільшився асортимент продукції, що випускається.

Майже 70 % загальносвітового ринку безпілотних літальних апаратів припадають на компанію DJI, що базується в місті Шеньчжень провінції Гуандун (Південний Китай). Вона є провідним виробником комерційних і розважальних безпілотників для відео– та аерофотозйом-

мки. Її головними ринками збуту є Європа та Північна Америка. Розвиток ринку агродронів має деякі проблеми галузі, зокрема, це недосконала законодавча база, що регламентує польоти на низькій висоті в Китаї, і не досить широке застосування дронів [9].

Отже, використання дронів в агросфері є досить перспективним і надійним помічником у провадженні вирощування, догляду та збирання агрокультур, веденні сільськогосподарської діяльності та розвитку інших галузей економіки. Можна спостерігати досить активні наукові дослідження цього напрямку, що вказує на актуальність і потребу у вдосконаленні визначених раніше питань.

Література:

1. WIPO Technology Trends 2019 Artificial Intelligence. URL: [goo.gl/ QsGeu4](https://www.wipo.int/ipkb/en/ai/ai_trends_2019/).
2. Agriculture Drones Market with COVID-19 Impact Analysis, by Application (Precision Farming, Livestock Monitoring), Offering, Farming Environment, Farm Produce, Component, and Geography – Global Forecast to 2025. Markets and Markets Research. 2020. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/MarketReports/agriculture-drones-market-23709764.html>.
3. Agriculture drones market – growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2022–2027). Mordor Intelligence. 2021. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/agriculture-drones-market-futurefarming.com>.
4. Дослідження штучного інтелекту в Україні: здобутки та перспективи. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/artificial_intelligence_Shevchenko_TV_interview.pdf.
5. Nesterova K., Yakovenko A. O., Koroshenko M. Public policy of the state support for the development of bioeconomics and biotechnologies in Ukraine. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2021. № 6, С. 112–121. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.06.12>.
6. Балян А. В. Гришова І. Ю. Пріоритети екологічної безпеки в аграрній політиці в контексті співробітництва України та Китаю. Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii (30.06.2020). Warszawa, 2020. P. 33–37.
7. Хоу Тецзянь, Гришова І. Конкурентні війни бізнесу в умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та фінансового інжинірингу. Цифрова економіка: тренди та перспективи : матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.).
Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 120–122.

8. Ma X., Gryshova I., Khaustova V., Reshetnyak O., Shcherbata M., Bobrovnyk D., Khaustov M. Assessment of the Impact of Scientific and Technical Activities on the Economic Growth of World Countries. Sustainability. 2022; 14(21): 14350. URL: <https://doi.org/10.3390/su142114350>.

УДК 908:61:614.78(477)(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-62>

Демочко Г. Л.

ORCID: 0000-0001-5744-5893

кандидат історичних наук, доцент,

директорка Центру медичного краєзнавства

імені професора В. Д. Отамановського

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

КОНЦЕПЦІЯ URBAN HEALTH ДЛЯ УКРАЇНИ: КИТАЙСЬКИЙ ДОСВІД ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ЗДОРОВОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Ключові слова: здорове міське середовище, Китай, медичне краєзнавство, Україна, urban health.

Медичне краєзнавство – молода галузь національного краєзнавства, яка завдяки своєму міждисциплінарному потенціалу відкриває науковцям широке коло для досліджень. Зокрема, важливим для України є кросовер медичного краєзнавства з концепцією urban health для отримання принципово нових результатів досліджень, які можна буде використовувати з метою повоєнного відновлення міст нашої країни.

Концепція urban health, запропонована Девідом Влаховим [1], передбачає розвиток здорового міського середовища для покращення якості життя людей. За даними ВООЗ, 55 % населення світу проживає саме в містах різного типу, але до 2050 року ця цифра, як прогнозується, збільшиться до 68 %. Отже, це свідчить про стрімку урбанізацію в усьому світі. Досвід Китаю в цьому план дуже цікавий і доволі показовий як для України, адже ця цифра для китайців становить 70 % вже у 2030 році. В Україні відсоток урбанізованості становить 69,7, за

даними на 1 січня 2022 року [3, с. 12]. Уже зараз такі прогнози висувують перед обома країнами спільну мету – побудувати міське середовище таким чином, щоб спрямувати урбанізацію на захист і зміцнення здоров'я населення. Китай, для прикладу, вже створив план побудови пілотних здорових міст, які мають з'явитися до 2030 року. Для України ж це питання лежить насамперед у площині відбудови зруйнованих війною міст і побудови нових урбаністичних одиниць для життя, адже не всі міста підлягають відновленню.

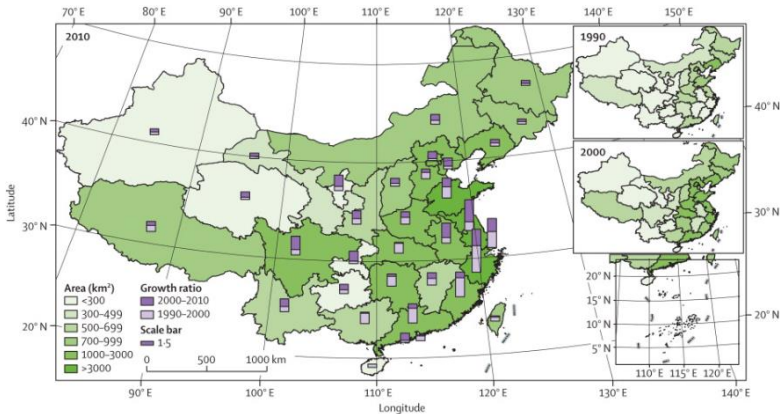

Рис. 1. Розширення міської території Китаю з 1990 по 2010 рік [4]

Фактори, які впливають на здоров'я в містах, найрізноманітніші. Серед них міське управління, характеристики популяції, природне й антропогенне середовище, соціально-економічний розвиток, служби й управління надзвичайними ситуаціями у сфері охорони здоров'я, продовольча безпека тощо. І якщо багато в чому між Китаєм та Україною є певні розбіжності, то в площині міського управління нам є чого повчитись у цієї країни. Цікаво обмінятися досвідом і звернути увагу на те, як проводиться профілактика та контроль за неінфекційними захворюваннями, як використовують закони для зміцнення здоров'я населення, яким чином зменшується тягар забрудненого повітря та які заклади охорони здоров'я створюються.

Уже сьогодні китайські дослідники вказують, що урбанізація стане серйозним випробуванням для громадської охорони здоров'я [там само]. Для вирішення проблем охорони здоров'я та максимізації переваг, які супроводжують швидку урбанізацію, відповідні інноваційні політики охорони здоров'я, зосереджені на потребах переселенців, і дослідження, які могли б усунути фактори ризику для погіршення здоров'я міського

населення. А отже – спільна робота не тільки сектору охорони здоров'я, а й адміністративного, управлінського секторів. Як зазначають представники Johns Hopkins Medicine, вплив міського охороноздоровчого середовища є одним із найвизначніших у наданні первинної медичної допомоги населенню, що яскраво показано на схемі:

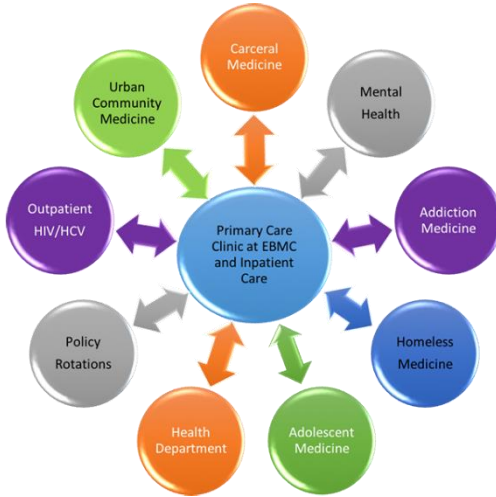

Рис. 2. Чинники, які безпосередньо чи опосередковано впливають на первинну медичну допомогу

Спільна робота має взяти до уваги такі виклики: саме міське середовище, яке містить хімічну, біологічну та фізичну небезпеку, зміни в професійній діяльності, які сприяють різним розладам, зокрема нервово-психічним, і система медичної допомоги, яка має надавати послуги високомобільному населенню країни. Для цього в Шанхаї створено Shanghai Municipal Bureau, яке здійснює контроль і профілактику у сфері охорони здоров'я та одночасно бере участь у координації та плануванні програм із благоустрою міста. Так, наприклад, активно включилося бюро в подолання «хвороби великого міста» – забруднення повітря, збільшення транспорту та брак якісної медичної допомоги [5, с. 35]. Цікавими рішеннями проблеми забруднення повітря, наприклад, є ініціативи щодо пересування по місту авто з парними чи непарними номерами в окремі дні тижня, надання субсидії населенню на придбання електромобілів, обмеження щодо паливної ефективності двигунів. Сільське населення влада переводить на високоякісне вугілля, заохочує опалення електрикою, а в містах працює програма озеленення, містом ширяться зручні велопарку-

вання [6]. Ключові аспекти розвитку здорового середовища перебувають під державним контролем.

Цікаво те, що високий економічний розвиток країни потребує підкріплення з боку самосвідомості громадянина. Незважаючи на потужні показники у сфері охорони здоров'я, новітні винаходи, інноваційні методики лікування та прориви в медицині, ставлення населення до справи охорони здоров'я може звести нанівець усі намагання влади покращити міське середовище та наблизити медичну допомогу для пересічного громадянина. Паралелі очевидні, у Шеньчжені значна кількість тих, хто вдався до трудової еміграції, не є застрахованим (55 %), а ще 62 % відсотки, повідомивши про свою хворобу на роботі, так і не звернулися до лікаря. За статистикою, в Україні цей показник ще вище – 69 % [7]. Цілком зрозуміло, що причини цього різні, але наслідки обох країн однакові – погіршення здоров'я населення. Викоріняти це треба різними кроками, передусім – підвищенням довіри до вітчизняної медицини і рівня самоосвіти населення, але й здорове міське середовище не слід скидати з терезів як той фактор, що зможе вплинути на якісні показники та зрушити їх у позитивному напрямі.

Користь обміну досвідом у питанні створення здорового міського середовища для розвитку українських міст важко переоцінити. Саме тому сьогодні вся наукова спільнота, яка займається цими питаннями, намагається згуртуватися й виробити колективні вектори співпраці. Анна-Марія Фолькман, керівник дослідження UCL, Cities Changing Diabetes в Шанхаї та Мехіко, зазначає: «Ми не всі знаємо все, але ми колективно розвинули ідеї, які ніхто з нас не зміг би зробити без інших. Знати, що ви розмовляєте однією мовою і рухаєтеся в тому самому напрямку, іноді, на мою думку, важливіше, ніж мати жорсткі ролі» [5, с. 63]. Отже, співпраця представників України та Китаю – науковців, громадських організацій, адміністраторів на місцях та урядовців на чолі певних відомств – має всі перспективи для отримання значущих результатів у сфері формування здорового міського середовища та практичного впровадження концепції urban health в практику містобудування.

Література:

1. Vlahov D., Galea S. Urbanization, urbanicity, and health. *Journal of Urban Health*, 2002. No. 79. P. 1–12; Vlahov D., Galea S. Urban health: evidence, challenges, and directions. *Annu. Rev. Public Health*, 2005. No. 26. P. 341–365; Vlahov D. Urban as a determinant of health. *Journal of Urban Health*, 2007. No. 84. P. 16–26.

2. Urban health (healthy cities) in China. URL: <https://www.who.int/china/health-topics/urban-health>.

3. Чисельність наявного населення України на 1 січня. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2022. 84 с.

4. Gong P, Liang S, Carlton EJ, Jiang Q, Wu J, Wang L, Remais JV. Urbanisation and health in China. Lancet. 2012 Mar 3. No. 379(9818). P. 843–852.

5. Global perspectives on urban health. URL: <https://urbanhealth.org.uk/wp-content/uploads/2021/04/Global-perspectives-on-urban-health.pdf>.

6. Градоблянська Т. Пекін: з екологічної прірви – на велосипеді. Голос України. 11 вересня 2013 р.

7. 69 % хворих займаються самолікуванням, не звертаючись до лікаря. – Українська правда. 30 березня 2017 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/03/30/223458/>.

УДК 330.8+338.2 (510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-63>

Дроботюк О. В.

ORCID: 0000-0003-2409-5131

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник

відділу Азіатсько-Тихоокеанського регіону

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України,

докторант кафедри міжнародної економіки

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ Й. ШУМПЕТЕРА В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КИТАЙСЬКИХ ЕКОНОМІСТІВ

Ключові слова: інновації, Китай, підприємництво, творче руйнування, теорія економічного розвитку, Шумпетер.

Китайська економіка за останні 45 років зазнала суттєвих економічних трансформацій і модернізацій, які забезпечили формування та підвищення глобальної конкурентоспроможності. Досліджуючи особливості економічного розвитку та вплив інновацій і підприємництва, китайські економісти звертаються до ідей Йозефа Шумпетера,

теорія економічного зростання якого відіграла значну роль у формуванні світової економічної думки, для аналізу факторів економічного розвитку Китаю. Ключовими роботами Й. Шумпетера, які сприяли розгортанню наукових досліджень і дискусій про підприємництво, інновації, економічний прогрес, є «Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу» (1934); «Економічні цикли: теоретичний, історичний і статистичний аналіз капіталістичного процесу» (1939); «Капіталізм, соціалізм та демократія» (1942); «Історія економічного аналізу» (1954).

Дослідження китайських учених-економістів ґрунтуються на таких елементах теорії економічного розвитку Й. Шумпетера: підприємництво та інновації, творче руйнування та еволюція індустрії, фінансування інновацій, інституційні фактори підприємницької діяльності, роль держави. Китайські вчені у своїх роботах порушують питання ролі підприємництва та інновацій у стимулюванні економічного розвитку як рушіїв творчого руйнування; аналізують державну політику Китаю щодо сприяння інноваціям і технологічному прогресу, особливо в контексті переходу країни від економіки, орієнтованої на виробництво, до інноваційної економіки; оцінюють роль фінансових установ у забезпеченні фінансування інноваційних проєктів і стартапів; вивчають вплив глобалізації на інноваційну активність суб'єктів національної інноваційної системи.

Залежність майбутнього зростання економіки Китаю від інноваційного підприємництва та потреба в поглибленні реформи економічної, політичної, правової систем для створення сприятливої екосистеми інновацій доведено роботі Чжан В. [8]. Суттєвий внесок у дослідження економічної трансформації Китаю на мікрорівні зробив професор Фен Кайдун, а саме йдеться про розвиток інноваційних підприємств у промисловості, зокрема автомобільної та телекомунікаційної [1].

Позитивний вплив підприємництва на економічне зростання в контексті трансформації Китаю від централізовано планованої до ринково-орієнтованої економіки демонструють результати емпіричних досліджень Цзянь Ц., Фань Ц., Чжао Ш., Чжоу Д., які базуються на вибірці даних 31 провінції Китаю за період 1978–2017 [2]. Під час емпіричного аналізу впливу інновацій на зміну економічної структури Китаю Чжан Х., Сюй Ш. встановили, що інновації сприяють розширенню третинного сектору економіки завдяки скороченню частки первинних і вторинних галузей [7].

У роботі Юй Юнда досліджується еволюція державної політики у сфері інновацій і розвитку інноваційної економіки [6]. Роль державної інноваційної політики у сприянні ефективній діяльності соціального підприємництва та посиленні економічного зростання в сільських

секторах досліджується в статті У Цзе, Чжо Шуайхе, У Цзефу. Результати підтверджують позитивний вплив національної інноваційної системи на економічне зростання сільської місцевості [5].

Дослідження Пань Ю, Чжан С., Чжан М. підкреслює важливість глибокої інтеграції інновацій і підприємництва фермерських господарств і емпірично доводить потребу у вжитті диференційованих і спеціалізованих заходів стимулювання сільського підприємництва в контексті нової економічної норми [4].

Причинно-наслідкові зв'язки між впливом лібералізації торгівлі й інноваційною активністю підприємств досліджуються в статті Лю Ц., Лу Ж., Лу Ю. Науковцями встановлено, що лібералізація торгівлі негативно впливає на внутрішньофірмові інновації. Такий висновок відповідає ефекту Шумпетера, за яким «імпортна конкуренція зменшує постінноваційну граничну віддачу і пригнічує стимули для інновацій» [3].

Отже, узагальнення окремих досліджень китайських учених-економістів висвітлює ключові теми, зокрема роль підприємництва, вплив творчого руйнування на промисловість, взаємодію фінансових систем та інституційного середовища, можливості, які відкриває глобалізація, і значення державної політики у сприянні інноваційному розвитку.

Література:

1. Feng K. Innovation and Industrial Development in China: A Schumpeterian Perspective on China's Economic Transformation. Routledge, 2019. DOI: 10.4324/9780429024948.
2. Jian J, Fan X., Zhao S., Zhou D. Business creation, innovation, and economic growth: Evidence from China's economic transition, 1978–2017. *Economic Modelling*. 2021. Vol. 96(C), pp. 371–378. DOI: 10.1016/j.econmod.2020.03.019.
3. Liu Q., Lu R., Lu Y., Luong T. A. Import competition and firm innovation: Evidence from China. *Journal of Development Economics*. 2021. Vol. 151. DOI: 10.1016/j.jdeveco.2021.10265.
4. Pan Y., Zhang S., Zhang M. The impact of entrepreneurship of farmers on agriculture and rural economic growth: Innovation-driven perspective. *Innovation and Green Development*. 2024. Vol 3. № 1. DOI: 10.1016/j.igd.2023.100093.
5. Wu J., Zhuo S., Wu Z. National innovation system, social entrepreneurship, and rural economic growth in China. *Technological Forecasting and Social Change*. 2017. Vol. 121, pp. 238–250. DOI: 10.1016/j.techfore.2016.10.01.

6. Yu Y., Yu J., Pan X., Stough R.R. Governance and the China innovation economy *Asia-Pacific Journal of Regional Science*. 2017. Vol. 1. DOI: 10.1007/s41685-017-0013-9.

7. Zhang H., Xu S. The Innovation-Driven Impact on Economic Structure Transition. The Case of China. *International Journal of Management and Economics*. 2017. Vol. 53. № 4, pp. 9–26. DOI: 10.1515/ijme-2017-0023.

8. Zhang W. China's future growth depends on innovation entrepreneurs. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*. 2017. Vol. 15(1), pp. 19–40. DOI: 10.1080/14765284.2017.1287540.

УДК 339.137.2

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-64>

Жданова Л. Л.

ORCID: 0000-0003-0007-7529

доктор економічних наук, доцент,

*професор кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики*

*Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО СЕКТОРУ: ПРИКЛАД КИТАЮ

Ключові слова: Китай, високотехнологічний сектор, інтелектуальна власність, інноваційний розвиток.

Бурхливий розвиток науково-технологічного прогресу актуалізує дослідження специфіки функціонування та розвитку високотехнологічного сектору сучасної економіки. Цей сектор будь-якої національної економіки є іманентною частиною світової економіки. Як наслідок, конкуренція в цьому секторі має міжнародний характер. Розуміння її напрямів і вдалих національних стратегій розвитку високотехнологічного сектору безпосередньо зв'язане з розумінням структури цього сектору економіки.

У структурі високотехнологічного сектору за критерієм об'єкта продажу досить чітко виділяються дві іманентні частини – підрозділ, зайнятий розробкою науково-технічної та культурно-розважальної інформації і втіленням її в юридичні документи (патенти), що закріп-

люють право інтелектуальної власності фізичної чи юридичної особи на цю інформацію. Цю частину можна назвати підрозділом А. Інша частина зайнята організацією виробництва товарів, що матеріалізують інтелектуальні досягнення НТР, мистецтва та культури на основі куплених патентів, ліцензій. Цю частину високотехнологічного сектору назвемо підрозділом Б [1, с. 9].

Склад підрозділу А визначає Всесвітня організація інтелектуальної власності [2], виокремлюючи об'єкти інтелектуальної власності. До них належать патенти, корисні моделі, товарні знаки (торговельні марки), промислові зразки, географічні назви, авторські права, комерційна тайна. Усі ці об'єкти є специфічним товаром, продуктом інтелектуальної інноваційної творчої діяльності.

З погляду на проблему доповіді інтерес викликають об'єкти інтелектуальної власності, пов'язані з розумінням сенсу підрозділу А, тобто розроблена науково-технічна й культурно-розважальна інформація, яку можливо використовувати для створення та розвитку виробництва. Цю інформацію закріплюють як інтелектуальну власність патенти та корисні моделі. Патент являє собою комплекс прав на винахід, що є новим, неочевидним і промислово застосовним. Він діє протягом обмеженого терміну (зазвичай 20 років). Корисна модель є особливим видом патентних прав: передбачає менш жорсткі вимоги, ніж патент, і короткий термін охорони. Не усі країни надають охорону корисних моделей.

Таблиця 1

**Зарєстровані заявки на об'єкти інтелектуальної власності
(патенти та корисні моделі), одиниць***

	Патенти						Корисні моделі			
	Усього у світі	У тому числі КНР		У тому числі США		Усього у світі	У тому числі КНР		У тому числі США	
		кількість	%	кількість	%		кількість	%	кількість	%
2015	2 888 800	1 101 864	18,7	589 410	20,4	1 205 400	1 127 577	93,5	н. д.	н. д.
2016	3 127 900	1 338 503	42,8	605 571	19,4	1 553 300	1 475 977	95,0	н. д.	н. д.
2017	3 162 300	1 380 000	43,6	606 956	19,2	1 761 400	1 690 000	95,8	н. д.	н. д.
2018	3 325,400	1 500 000	46,4	597 141	18,0	2 146 600	2 100 000	96,6	н. д.	н. д.
2019	3 224 200	1 400 000	43,4	621 453	19,3	2 341 100	2 300 000	96,9	н. д.	н. д.
2020	3 276 700	1 497 159	45,7	597 172	18,2	3 000 100	2 926 633	97,6	н. д.	н. д.
2021	3 400 500	1 585 663	46,6	591 473	17,4	2 924 420	2 852 219	97,5	н. д.	н. д.
2022	3 457 400	1 619 268	46,8	594 340	17,2	3 010 510	2 950 653	98,0	н. д.	н. д.

*Дані Всесвітньої організації інтелектуальної власності за відповідні роки [2].

Як видно з даних табл. 1, складеної з даних звітів Всесвітньої організації інтелектуальної власності, за період 2015–2022 років творчі робітники Китаю значно наростили свою активність у захисті власних винаходів патентами. Число патентів Китаю зросло з 1,1 млн до 1,6 млн, тобто майже в півтори рази, а частка у світі зросла з 18,7 до

46,8 %, тобто у 2,5 рази. Аналогічні показники США показують іншу картину. Кількість патентів зросла з 589 тис. до 594 тис., тобто лише на 1 %, а частка у світі навіть знизилася з 20,4 до 17,2 %.

На жаль, неможливо зіставити дані щодо корисних моделей КНР і США, оскільки національне агентство США не підтримує цей вид патентного захисту інновацій. Проте наявні дані свідчать, що протягом 2015–2020 років до 98 % корисних моделей, зареєстрованих у світі, належать КНР.

Отже, аналіз сфери вироблення науково-технічної та культурно-розважальної інформації, яка може використовуватися у виробництві, дає змогу зробити висновок про значне екстенсивне зростання КНР. Як відзначалося на XX з'їзді КПК, Китай став першою країною у світі за чисельністю наукових кадрів [3].

Підрозділ А високотехнологічного сектору охоплює також інформацію, потрібну для продажу товарів, яку закріплюють як інтелектуальну власність торговельні марки (товарні знаки) та промислові зразки. Торговельна марка (товарний знак) складається зі слів, логотипів, фігур, літер і т. ін., що дає змогу проводити різницю між товарами чи послугами різних виробників. Промислові зразки належать до декоративних або естетичних аспектів продукту, які надають йому характерний зовнішній вигляд.

Як видно з даних табл. 2, КНР нарощує свою участь у виробництві інновацій, пов'язаних із продажем товарів. З 2015 по 2020 рік частка КНР у загальному обсязі зареєстрованих торговельних марок збільшилася з 33,5 до 54,3 %. Економічний спад, викликаний пандемією, знизив чисельність зареєстрованих торговельних марок як у світі загалом, так і в Китаї. У 2022 р. частка КНР становила 48,3 % світового обсягу, але це майже в 10 разів більше, ніж у США.

КНР у 2022 році зареєстрував 53,2 % світового обсягу промислових зразків. Щодо економіки США дані за останні два роки не публікуються, але їх частка на рівні 3,6–3,7 % упродовж чотирьох попередніх років дає змогу припустити її збереження або невелике коливання. Отже, і за цим показником КНР перевищує США не менше ніж у 10 разів. Тобто і стосовно інновацій у сфері продажу товарів економіка КНР характеризується значним екстенсивним зростанням.

Таблиця 2

**Зареєстровані заявки на об'єкти інтелектуальної власності
(торговельні марки та промислові зразки), одиниць***

	Торговельні марки (Товарні знаки)					Промислові зразки				
	Усього у світі	у тому числі КНР		у тому числі США		Усього у світі	у тому числі КНР		у тому числі США	
		всього	%	всього	%		всього	%	всього	%
2015	8 445 300	2 828 287	33,5	517 297	6,1	1 144 800	569 059	49,7	н. д.	н. д.
2016	9 768 200	3 697 916	37,9	545 587	5,6	1 240 600	650 344	52,4	н. д.	н. д.
2017	12 395 700	5 740 000	46,3	613 921	5,0	1 242 100	628 658	50,6	45 881	3,7
2018	14 314 000	7 400 000	51,4	640 181	4,5	1 343 800	708 799	54,0	47 137	3,6
2019	15 153 700	7 800 000	51,7	672 681	4,4	1 360 900	711 617	52,3	49 848	3,7
2020	17 198 300	9 345 757	54,3	870 306	5,1	1 387 800	770 362	55,5	50 743	3,7
2021	18 182 300	9 454 735	52,1	899 499	5,0	1 513 800	805 710	53,2	н. д.	н. д.
2022	15 543 300	7 513 504	48,3	767 375	4,9	1 482 600	798 112	53,2	н. д.	н. д.

* Дані Всесвітньої організації інтелектуальної власності за відповідні роки [2].

Об'єкти інтелектуальної власності є одночасно об'єктами купівлі-продажу. у 2022 році США отримали платежів за використання інтелектуальної власності на суму 127,4 млрд дол., а КНР – 13,3 млрд дол. [4]. Такий стан може бути пов'язаний із галузями спеціалізації наукових досліджень. Звіти Всесвітньої організації інтелектуальної власності виокремлюють для кожної країни три провідні галузі техніки, у яких сконцентровано найбільше інновацій. Інновації КНР у розглянуті роки концентруються у сфері комп'ютерної техніки, вимірювального обладнання, електрообладнання, приладів, енергетичного обладнання [2]. У США дослідження концентруються у сфері комп'ютерної техніки, медичної техніки, цифрового зв'язку [2]. Отже, найбільша концентрація технічних інновацій відбувається в галузях, де розгорнуте відповідне промислове виробництво в кожній країні.

Підрозділ Б високотехнологічного сектору. На цей час існують різні підходи до визначення високотехнологічного сектору економіки та галузей у його складі. Найбільш авторитетними визнано класифікації високотехнологічних галузей, розроблені Національним науковим фондом США, ООН, ОЕСР. Галузь вважається наукомісткою, якщо показник наукомісткості (питома вага витрат на НДДКР у річній доданій вартості) перевищує середній або деякий спеціально вибраний для промисловості загалом або лише для обробної промисловості рівень. Сьогодні галузь вважається високотехнологічною, якщо цей показник перевищує 8 %.

Як свідчать статистичні дані, у 2021 році (останні дані Всесвітнього банку) КНР продав високотехнологічних товарів на 942,3 млрд дол., а США – на 169,2 млрд дол. Зіставлення прибутків від продажу об'єктів інтелектуальної власності та товарів, вироблених на основі досягнень НТП, для США становить 127,4 млрд дол. і 169,2 млрд дол. відповідно, а для КНР – 13,3 млрд дол. і 942,3 млрд дол. відповідно.

Висновок. Стратегія розвитку високотехнологічного сектору КНР націлена на підвищення інноваційності вже розгорнутого промисловим капіталом виробництва.

Література:

1. Жданова Л. Л. Високотехнологічний сектор світової економіки у глобальній конкуренції. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. № 11–12 (300–301). С. 7–13.
2. Сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності: World Intellectual Property Organization (WIPO): website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2021.pdf (access date: 30.11.2023).
3. Сі Цзіньпін. Доповідь на XX Всекитайському з'їзді КПК 16 жовтня 2022 р. URL: https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/202210/t20221026_10792071.html.
4. Дані із сайту Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BM.GSR.ROYL.CD?view=chart> (access date: 30.11.2023).

УДК 004.738.5(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-65>

Метеленко Н. Г.

ORCID: 0000-0002-6757-3124

*доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України, директорка
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Сіліна І. В.

ORCID: 0000-0002-1205-0019

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОМИСЛОВІЙ ЛОГІСТИЦІ КИТАЮ

Ключові слова: цифрові технології, промислова логістика, Китай.

Китай – одна з країн, яка активно впроваджує цифрові технології в промислову логістику, технологічний прогрес може відбуватися дуже швидко. Основні напрями використання цифрових технологій у промисловій логістиці Китаю такі:

1) сенсори та пристрої інтернету речей, які використовуються для відстеження та моніторингу руху товарів та стану транспортних засобів, що може підвищити ефективність управління запасами, дозволяє вчасно виявляти та усувати проблеми;

2) алгоритми штучного інтелекту, які використовуються для прогнозування попиту, оптимізації маршрутів та управління запасами, машинне навчання може допомогти в удосконаленні процесів прийняття рішень;

3) використання технології блокчейн для підвищення довіри та безпеки в логістичних ланцюгах, забезпечення точності інформації щодо походження товарів і відстеження їх руху;

4) використання роботів та автоматизованих систем для виконання рутинних завдань, таких як упакування, сортування й переміщення товарів, що може підвищити ефективність та знизити витрати;

5) великі електронні ринки й цифрові платформи, що виробляють нові моделі бізнесу та способи взаємодії між учасниками логістичного ланцюга;

6) розвиток систем, які забезпечують інтеграцію різноманітних джерел інформації та платформ для зручного та швидкого обміну даними між учасниками логістичного процесу;

7) впровадження мереж 5G, що може значно поліпшити зв'язок між різними пристроями та системами в логістичному ланцюзі;

8) 5G-підхід, що сприяє високошвидкісному обміну даними, що дає змогу в режимі реального часу відстежувати й управляти рухом товарів, координувати дії різних елементів логістичної інфраструктури;

9) заміна паперової документації електронними формами, що спрощує обмін інформацією між різними сторонами в логістичному процесі; це може поліпшити час обробки документів і знизити ймовірність помилок;

10) енергоефективність і «зелена» логістика – може допомогти в оптимізації маршрутів, використанні палива й енергії, що зумовлює зменшення викидів і покращення екологічної стійкості логістичних операцій;

11) обробка великих обсягів даних, що дає змогу отримувати цінні інсайти щодо ефективності та виявлення можливостей для оптимізації логістичних процесів;

12) розвиток цифрових ринків, де компанії можуть шукати постачальників, перевізників та інші логістичні послуги, що сприяє створенню більш конкурентоспроможного середовища;

13) використання блокчейн-технологій, що може полегшити процес митного оформлення та зробити його більш прозорим і ефективним.

Ці технології в сукупності сприяють створенню більш інтегрованої, ефективною та стійкої системи промислової логістики в Китаї, яка відображає широкий і стрімкий технологічний прогрес у цьому секторі, що є особливо важливим у контексті зростання масштабів торгівлі та глобалізації економіки.

Промислова логістика – це складний інтегрований підхід до управління рухом і зберіганням матеріальних ресурсів у рамках промислового підприємства чи ланцюга постачання. Ця сфера охоплює велику кількість процесів, від закупівлі сировини до виробництва, складування та доставки готової продукції. Ключові концепції промислової логістики дають змогу компаніям оптимізувати свою логістичну діяльність, зменшувати витрати, підвищувати якість обслуговування клієнтів і швидкість доставки, що стає важливими конкурентними перевагами в сучасному бізнес-середовищі, а саме йдеться про такі концепції:

1) управління ланцюгом постачання (Supply Chain Management – SCM) – це ключова концепція, зорієнтована на ефективне планування, використання ресурсів і координацію всіх етапів виробничого циклу та постачальницького ланцюга, що передбачає оптимізацію інвентарю, управління замовленнями, логістику та інші аспекти;

2) використання інформаційних технологій для автоматизації та інтеграції всіх логістичних процесів – ця концепція стосується використання систем Enterprise Resource Planning (ERP), Warehouse Management Systems (WMS), та інших програмних рішень;

3) концепція інвентарного управління як оптимізація рівня запасів, мінімізація затрат на утримання запасів та забезпечення належної наявності товарів для виробництва або продажу;

4) концепція використання технологій Radio-Frequency Identification (RFID) та Internet of Things (IoT) для відстеження та моніторингу руху товарів у реальному часі;

5) концепція врахування різних методів транспорту, оптимізація маршрутів, управління транспортними витратами та підвищення ефективності доставки;

6) концепція ефективного використання простору складу, оптимізація процесів вивантаження та завантаження, а також використання автоматизованих систем управління складом;

7) концепція визначення стратегій і тактик управління логістичними процесами з урахуванням потреб ринку, конкурентних переваг та ефективності витрат.

Ці концепції допомагають підприємствам підтримувати ефективність і конкурентоспроможність в умовах постійних змін у світі бізнесу та технологій. У Китаї концепції промислової логістики реалізуються з високим рівнем інновацій і використанням передових технологій. До ключових аспектів, які відзначають логістичні практики в Китаї, належать такі:

1. Електронна комерція (E-commerce): Китай є лідером у галузі електронної комерції і це суттєво впливає на логістику. Компанії, такі як Alibaba та JD.com, використовують великі цифрові платформи для управління замовленнями, відстеження вантажів та ефективного розподілу товарів.

2. Доставка наступного дня та експрес-доставка: Китай відомий своєю швидкою та ефективною системою доставки. Багато логістичних компаній пропонують послуги доставки наступного дня та експрес-доставки, що робить логістичні послуги більш доступними та зручними для споживачів.

3. Великі китайські компанії використовують технології штучного інтелекту (ШІ), аналізу даних і великих даних для оптимізації процесів логістики. Це передбачає прогнозування попиту, управління запасами й автоматизацію деяких логістичних операцій.

4. Китай вивчає можливості використання транспортних інновацій, таких як безпілотні автомобілі та роботизовані системи доставки. Деякі міста вже випробовують і впроваджують електричні транспортні засоби й інші екологічно чисті варіанти.

5. Китай активно розвиває свої міжнародні логістичні зв'язки через такі програми, як «Один пояс, один шлях». Це спрямовано на поліпшення трансконтинентальних логістичних потоків і забезпечення швидкої та ефективної міжнародної торгівлі.

6. Використання різних видів транспорту (морські, повітряні та залізничні перевезення) для оптимізації логістичних маршрутів і скорочення часу доставки.

Ці ініціативи спрямовані на підтримку економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та поліпшення задоволеності споживачів за допомогою вдосконалення системи промислової логістики в Китаї.

У Китаї діє концепція трьохетапної автоматизації «розумного виробництва» в контексті оцифрування: розумні підприємства закупили різне обладнання для автоматизації, що значно скоротило робочу силу та робочий час, а також передало деякі небезпечні або трудомісткі повторювані дії автоматизованим машинам. У 2011 році «теорія великих даних» офіційно запропонувала концепцію великих даних, пов'язаних з онлайн-замовленнями, які мають оброблятися новою галуззю роздрібною торгівлі. Це було рівнозначно тому, щоб дати крила великим даним у режимі реального часу. Цифрова трансформація у

Китаї, відома як цифрова модернізація, – це процес, у якому дані, що генеруються механічним обладнанням, спочатку збираються, а потім аналізуються, очищаються й характеризуються з метою отримання ефективних даних для оптимізації виробничих ліній, збільшення виробничих потужностей та управління великим підприємством. Цифрові технології мають значний вплив на промислову логістику, допомагаючи оптимізувати процеси, підвищувати ефективність і забезпечувати більш точний контроль над постачанням і рухом товарів. Датчики та з'єднані пристрої забезпечують збирання реальних даних з об'єктів у логістичному ланцюзі, що дає змогу підприємствам відстежувати місцезнаходження та стан товарів, виявляти проблеми й реагувати на них в режимі реального часу. Аналітичні інструменти й алгоритми машинного навчання дають змогу оптимізувати маршрутизацію, прогнозувати попит, визначати оптимальні рішення й автоматизувати багато процесів управління логістикою. Використання хмарних платформ для зберігання й обробки даних спрощує доступ до інформації, сприяє спільному використанню даних між учасниками ланцюга постачання та зменшенню витрат на ІТ-інфраструктуру. Електронні ринки та цифрові платформи дають змогу прискорити та спростити процеси закупівель, зменшуючи час на обробку замовлень і спілкування з постачальниками. Використання роботів, автоматичних систем сортування й інших автоматизованих технологій у складських приміщеннях підвищує швидкість і точність виконання завдань. Технологія блокчейн може забезпечити безпеку та прозорість у ланцюгу постачання, враховуючи важливість відстеження походження товарів і логістичних операцій. Додатки для мобільних пристроїв дають змогу учасникам ланцюга постачання отримувати інформацію та керувати процесами з будь-якого місця, що сприяє збільшенню мобільності та гнучкості. Усе це створює ефективну концепцію промислової логістики в Китаї, яка є однією з високоефективних і відомих у всьому світі [1].

Література:

1. Metelenko Natalya Heorhiyivna, Voronkova Valentyna Hryhorivna, Silina Iryna Vadymivna, Ohloblina Viktoriya Oleksandrivna. Volution from traditional to intelligent logistics models in digitalization conditions (using international experience). Socio-humanitarian and technical technological explorations of modern science : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. P. 79–94.

УДК [94 : 327.8 : 5] (73+510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-66>

Михайлов В. С.

ORCID: 0000-0002-3916-9722

*доктор економічних наук, професор, кандидат філософських наук,
завідувач кафедри теоретичних дисциплін
Коледж хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»
м. Київ, Україна*

Неділько В. В.

ORCID: 0009-0009-3674-8129

*старший викладач кафедри теоретичних дисциплін
Коледж хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»
м. Київ, Україна*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКОГО МОРЯ

Ключові слова: геополітика, Південно-Китайське море, КНР, США.

За останні роки у світі відбувається, хоча і в дещо прихованій формі, збільшення інтересу до геополітики та різних геополітичних конструктів. Поважні інституції та відомі світові лідери у своїх меседжах оперують такими поняттями, як «сфера національних інтересів», «зони безпеки», «стратегічний простір», «історичні кордони» тощо. Це не класична геополітика, що була започаткована в працях Фр. Ратцеля, Р. Челлена, К. Гаусхофера, Дж. Маккіндера й інших. У сучасних умовах кризи міжнародного права, проявів вектору розвитку, який спрямований на побудову багатополярного світу, поступово формується «американоцентричне», «китаєцентричне» й інші аналогічні бачення «траєкторії» світової системи. За деякими оцінками (наприклад, дослідження SIPRI), на Земній кулі зараз існує понад 50 активних військових конфліктів, а також значна кількість «заморожених» протистоянь між окремими країнами, їх групами, «визвольними» та терористичними рухами тощо. У цьому контексті широкомасштабна збройна агресія РФ проти України, війна Ізраїлю проти терористів ХАМАС – лише значні ланки в небезпечних ситуаціях у різних регіонах світу в умовах настання мультикризи та перманентної кризи, що поступово охоплює планету. Ця ситуація активно формує конфлікт-

ні зони й території, на які розповсюджується чи потенційно може розповсюдитися новий військовий, політичний чи інший конфлікт. До таких потенційно конфліктних сфер можна віднести й міжнародні протистояння на теренах Південно-Китайського моря.

Зазначимо, що глобальне суперництво між найбільшими економічними потугами світу – США та КНР – найгостріше проявляється на двох основних аренах. Одна з них безпосередньо пов'язана з географічними картами – це Південно-Китайське море. Друга – геополітична концепція Китаю «Один пояс, один шлях», яка стосується намірів перекроїти карту глобальної економіки.

Український фахівець Дм. Ісаєв зазначає, що специфічною галуззю застосування історичних карт є геополітичні дослідження. Як наука геополітика перебуває на стадії становлення й вивчає комплекс географічних, історичних, політичних та інших факторів, що взаємодіють між собою та впливають на стратегічний потенціал і розподіл сфер впливу провідних держав. Картографія – зручний інструмент, вона надає засоби необхідного спрощення, даючи змогу описувати геополітичний ландшафт у загальнозрозумілих символах і готувати ґрунт для складних стратегій та важливих рішень. Очевидні розбіжності старих і нових кордонів змушують окинути оком втрачені території та спонукають амбітних політиків продумувати варіанти «повернення історичної спадщини». Дослідник, зокрема, звертає увагу на той факт, що геополітичні моделі, побудовані на основі історичних карт, забезпечують хоча й не точний, але об'єктивний, імовірний прогноз із багатоваріантним розвитком подій [1, с. 197, 206, 215].

Південно-Китайське море, яке називають найважливішим водним шляхом у світі, простягається від Індійського океану до Азії і Тихого океану. Воно межує з Індонезією, Малайзією, Брунеєм, Філіппінами, В'єтнамом, Китаєм і Тайванем. На його березі розташований Сінгапур. Цими водами проходять товари на 3,5 трильйона доларів – це дві третини китайської морської торгівлі, понад 40 % японської та 30 % загальносвітової. Морем проходять 15 мільйонів барелів нафти на день, трохи менше, ніж через Ормузьку протоку, а також третина світового ЗПГ. Також «цінність і важливість запасів риби Південно-Китайського моря робить рибу стратегічним товаром і рушійною силою морських конфліктів в Азії» [2, с. 163–164].

Між 1933 і 1935 роками були поширені різні карти, які декларували китайський суверенітет над Південно-Китайським морем, що простягалося на понад півтори тисячі кілометрів від китайських материкових територій, і містили «перевірені і схвалені» урядом китайські назви для різних островів. Очоловав цей «картографічний наступ» Бай Мейчу, один із найвпливовіших і найшанованіших географів тогочасного

Китаю. Його роботу надихали не лише довгота і широта, але й націоналістичний запал. «Любов до нації – це ключовий пріоритет для вивчення географії, – казав він, – а вивчення географії потрібне для розбудови нації». У 1936 році Бай Мейчу намалював карту для свого «Атласу побудови нового Китаю». Вона зображала пунктирну лінію у вигляді літери U – хтось назвав її «коров'ячим язиком», що огинала узбережжя Південно-Китайського моря майже до Нідерландської Ост-Індії, сучасної Індонезії. Усе, що розташовується в межах цієї лінії, стверджував географ, належить Китаю, зазначив відомий американський дослідник Д. Єрґін [2, с. 166]. Створена майже дев'ять десятиліть по тому карта Бай Мейчу і досі відіграє визначальну роль у боротьбі за Південно-Китайське море. У 1947 і 1948 роках, уже після Другої світової війни, націоналістичний уряд Чан Кайші, спираючись безпосередньо на карту Бай Мейчу 1936 року, опублікував нову карту, яка засвідчувала контроль Китаю над Спартлі, а також Парасельськими островами і далі вниз аж до мілини Джеймса, неподалік від узбережжя сучасної Малайзії. Після перемоги в 1949 році на материку Мао Цзедун і проголошення створення КНР новий комуністичний уряд затвердив карту Бай Мейчу, окресливши свої претензії на Південно-Китайське море. Сьогодні ця китайська карта (та її погляд на історію) відома як «Карта дев'яти пунктирів» (рис. 1). У 2013 році було оголошено, що карта Бай Мейчу «глибоко закарбована в серцях і головах китайського народу», – пише Д. Єрґін [2, с. 167].

Протистояння на Південно-Китайському морі точаться передусім навколо островів і пов'язане з визначенням поняття «територіальні води». Його можна зрозуміти у світлі трьох основних конфліктів. Передусім кому належать дрібні клаптики суходолу, які випинаються з-під води в Південно-Китайському морі. Важливість цього питання в тому, що з володіння клаптиками суходолу впливає юрисдикція і над водами навколо. Це питання виникає насамперед між Китаєм і країнами Південно-Східної Азії. Китайці стверджують, що їхня претензія на суверенітет над островами в Південно-Китайському морі глибоко вкорінена в історії. Друге питання полягає в тому, чи Південно-Китайське море, тобто його води, це міжнародні води, відкрите море чи частина національної території Китаю. Воно викликає занепокоєння в країнах регіону, тих державах, чії торгові шляхи пролягають цими водами, а також у комерційних перевізних компаній та флотів світу. Третє питання пов'язане з ВЕЗ – Виключною економічною зоною. Концепцію ВЕЗ запровадила Конвенція ООН з морського права 1982 року. ВЕЗ відрізняється від територіальних вод, які звичай сягають 12 морських миль (або 22 кілометрів) від берега. ВЕЗ простягається на 320 кілометрів від берега. Більшості країн ВЕЗ надає лише

економічні права – на вилов риби у водах, нафту й газ та корисні копалини під морським дном. Китайці ж стверджують, що ВЕЗ дає їм право також контролювати рух суден цими водами. Це веде до потенційного зіткнення між двома найбільшими війсьними державами у світі, Сполученими Штатами і Китаєм [2, с. 168–173]. КНР була визнана у США «стратегічним конкурентом».

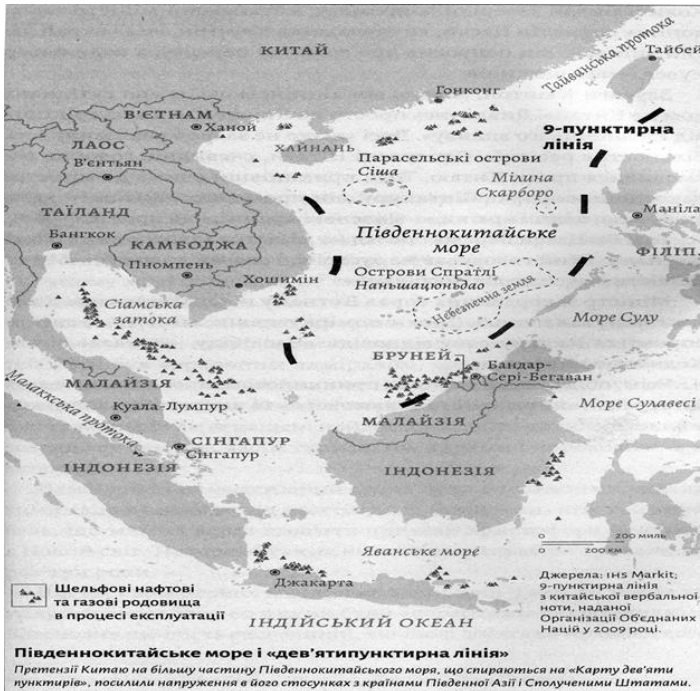

Рис. 1. Південно-Китайське море і «дев'ятипунктирна лінія» [1, с. 177]

Як відмітив український синолог і філософ В. Кіктенко, оцінка гео-економічних можливостей тієї чи іншої країни, так само, як і її геополітичних можливостей, визначається скоріше не як аналіз витрат і вигод, а як пошук кращих альтернатив. На його думку, Пекін стверджує, що проєкт «Нового Шовкового шляху» (або «Один пояс, один шлях») створить додатковий обсяг торгівлі на суму \$2,5 трлн для 65 країн світу, а бюджет Азіатського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ) порівнюється до плану Маршалла для Європи після закінчення Другої світової війни. Слід зазначити, що Китай не пропонує щось принципове

нове, а діє згідно з відомими гео економічними та геополітичними практиками, які використовували США та Велика Британія в період, коли вони домінували в глобальній економіці [3, с. 42–43].

Але такі підходи іноді дають «збій». Наприклад, Філіппіни нещодавно вийшли з китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» через відсутність реакції з боку Китаю на запити щодо фінансування залізничних проєктів. Цей крок відбувається на тлі тривалої напруженості між двома країнами через територіальні суперечки в Південно-Китайському морі. Нещодавній інцидент, коли китайський корабель берегової охорони протаранив філіппінське рибальське судно біля мілини Аюнгін, посилив цю напруженість, хоча він і не був названий причиною виходу з проєкту [4].

Насамкінець зазначимо, що, як стверджує В. Юрчишин (Центр Разумкова) [5], сьогодні у лідерів світової спільноти на порядку денному стоїть формування і зміцнення альянсів «дружніх країн». Звичайно, утворення таких альянсів та блоків суттєво прискорює фрагментацію єдиного світового, регіонального й економічних середовищ. Такі епізоди фрагментації наразі спостерігаються в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, висхідні країни якого, з одного боку, демонструють високу економічну динаміку, з іншого – ще не остаточно визначилися у власних стратегічних партнерах і союзниках, чим привертають увагу країн-лідерів уже сформованих угруповань. Це стосується, зокрема, і країн, що мають національні інтереси щодо Південно-Китайського моря. Також із метою розширення і прискорення своєї впливовості в Азійсько-Тихоокеанському регіоні Китай активізував вироблення низки лідерських ініціатив як гуманітарної чи цивілізаційної спрямованості, так і безпекового характеру. Так, з одного боку, створюються платформи під назвами «Зелений шовковий шлях», «Шовковий шлях охорони здоров'я», «Полярний шовковий шлях» тощо. З іншого – Китай сформував низку геополітичних ініціатив, які спрямовані на посилення власної світової архітектури безпеки, хоча й утворюють альтернативний світовий і регіональний економічні порядки.

Принагідно також вкажемо, що у своїй роботі «Кілька штрихів до геополітичної стратегії Китаю» український дослідник геополітики Т. Возняк розглядає стратегію, яку використовує Китай у своїй геополітичній стратегії, у різних її аспектах і складових [6]. Проте це важливе питання ще потребує окремого поглибленого вивчення.

Література:

1. Ісаєв Дм. Історичні карти в геополітичному моделюванні. Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. 2015. № 13. С. 197–216.

2. Єрґн Д. Нова карта світу. Енергетика, клімат, конфлікти / пер. з англ. Остап Гладкий. Київ : Лабораторія, 2022. 488 с.

3. Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року. Вісн. НАН України, 2017, № 4. С. 42–53.

4. Українська асоціація китаєзнавців. URL: [t/me/UkrainianSinologists/6839](https://me/UkrainianSinologists/6839).

5. В. Юрчишин. Прискорення фрагментації під впливом «шовкових шляхів». URL: <https://razumkov.org.ua/statti/pryskorennia-fragmentatsii-pid-vplyvom-shovkovykh-shliakhiv> (дата звернення: 07.10.2023).

6. Возняк Т. Кілька штрихів до геополітичної стратегії Китаю. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/voznyak/61f552eb01ed0/> (дата звернення: 25.10.2023).

УДК 331.108.2:004(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-67>

Череп А. В.

ORCID: 0000-0001-5253-7481

доктор економічних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України,

Академік академії наук вищої освіти України,

завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Череп О. Г.

ODCID: 0000-0002-3098-0105

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри управління персоналом і маркетингу

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ЯК НОВА РУШІЙНА СИЛА ЯКІСНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КИТАЮ

Ключові слова: цифрове управління людськими ресурсами, електронне управління, трансформація концепції УЛР.

В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки нове покоління інформаційних технологій, таких як Інтернет, великі дані, хмарні обчислення та штучний інтелект стали новою рушійною силою якісного розвитку економіки Китаю. Нове покоління інформаційних технологій змінило ринкові тенденції, конкурентні переваги, організаційну структуру та межі, з якими стикаються організації, особливо змінило те, як співробітники працюють і як вони керують співробітниками, що призвело до управління людськими ресурсами (управління людськими ресурсами, HRM). Відбулися фундаментальні зміни, такі як порушення організаційного кордону людських ресурсів та зайнятості, інтелектуальні роботи та алгоритми, що підвищують цінність відновлення традиційної праці в організації. На цей час УЛР як важлива частина управління підприємством у Китаї зазнає змін, спричинених цифровою трансформацією, а поява цифрового управління людськими ресурсами (digital-HRM) поставила перед практикою управління людськими ресурсами безпрецедентні проблеми. Цифрове управління людськими ресурсами (ЦУЛР) в Китаї відіграє ключову роль у забезпеченні якісного розвитку економіки. Це передбачає використання інформаційних технологій для оптимізації процесів управління персоналом, підвищення ефективності робочої сили і стимулювання інновацій. Основні аспекти, які варто розглядати, такі:

1) використання цифрових технологій для автоматизації рутинних завдань, як-от облік робочого часу, ведення персональних досвідів та інші аспекти управління персоналом, що може значно полегшити роботу відділу кадрів і звільнити ресурси для стратегічного планування;

2) аналіз великих обсягів даних за допомогою інструментів аналітики дає змогу здійснювати більш точне прогнозування потреб у персоналі, ефективніше взаємодіяти з працівниками і оптимізувати стратегії найму;

3) розвиток цифрових платформ для навчання дає змогу компаніям швидко адаптуватися до змін у вимогах до навичок працівників. Це може бути особливо важливим у змінних економічних умовах;

4) використання цифрових інструментів для оцінки ефективності працівників і стимулювання їхньої продуктивності. Це може передбачати системи нагород і визнання, які побудовані на основі об'єктивних даних;

5) блокчейн може забезпечити безпеку та прозорість у веденні кадрових документів, полегшити процеси перевірки кваліфікацій і досвіду;

6) цифрове управління може допомогти створити більш гнучкі форми зайнятості, що важливо в умовах швидкої зміни технологічного ландшафту;

7) успішне впровадження цифрового управління людськими ресурсами вимагає не тільки технологічних змін, але й культурних та організаційних змін. Крім того, потрібно враховувати питання конфі-

денційності даних та інші етичні аспекти, пов'язані з використанням технологій у сфері управління персоналом;

8) цифрове управління може сприяти створенню інноваційного середовища для обміну ідеями та співпраці між працівниками. Використання цифрових платформ для збору ідей та реалізації проєктів може полегшити процес інновацій;

9) застосування технологій штучного інтелекту для аналізу кандидатів може значно полегшити відбір і найм нового персоналу. Також цифрове управління може допомогти в ідентифікації ключових професіоналів і розробці стратегій для їх утримання;

10) завдяки швидкому доступу до даних і аналітиці компанії можуть швидше реагувати на зміни в економічному середовищі. Це дає змогу бізнесу адаптуватися до нових викликів і збільшувати конкурентоспроможність;

11) запровадження цифрового управління вимагає активної підтримки та прийняття нових технологій з боку персоналу. Компанії повинні вкладати у навчання та розвиток співробітників, щоб вони були здатні ефективно працювати з новими інструментами;

12) оскільки важлива інформація про персонал і процеси управління зберігається в електронній формі, велика увага повинна бути приділена кібербезпеці. Заходи безпеки допоможуть уникнути неправомірного доступу та втрати конфіденційної інформації;

13) цифрове управління може допомагати підприємствам вдосконалювати свою соціальну відповідальність, сприяти сталому розвитку, зменшуючи екологічний вплив та підтримуючи рівні можливості.

Отже, впровадження цифрового управління людськими ресурсами в Китаї значно покращує конкурентоспроможність компаній і сприяє сталому розвитку економіки. Однак успішне впровадження потребує комплексного підходу, врахування культурних особливостей та ефективного управління змінами у Китаї. З постійним покращенням функціонального стану управління людськими ресурсами в організації та розвитком науки і техніки у 1990-ті роки почало з'являтися електронне управління людськими ресурсами (Electronic Human Resource Management, e-HRM). Впровадження та застосування – це також трансформація управління людськими ресурсами та стратегічних моделей, які адаптуються до цифрового розвитку. У процесі УЛР інформаційні технології впроваджуються у планування УЛР, підбір і навчання співробітників, управління продуктивністю, управління заробітною платою та інші ланки для підвищення прозорості, рівня якості й ефективності роботи УЛР. Завдяки застосуванню інформаційних технологій для інтеграції внутрішніх і зовнішніх ресурсів організації, просування управління всіма співробітниками та розширення участі співробітників електронне управління персоналом приділяє більше уваги стратегії управління персоналом організації та скорочує адмініс-

тративне навантаження відділу кадрів. Цінність e-HRM полягає не лише в розширенні стратегічної участі відділу управління персоналом, а й у впливі на поведінку всіх співробітників організації. На початку XXI століття, щоб адаптуватися до складного конкурентного середовища, організації встановили партнерські відносини з іншими організаціями за допомогою мережових технологій, щоб розширити свої стратегічні можливості, підвищити адаптивність і сформувати віртуальні організації. З'являється віртуальне управління людськими ресурсами (Virtual Human Resource, v-HRM). v-HRM як нова мережева структура людських ресурсів у Китаї, заснована на партнерстві, що використовує інформаційні технології як носій для допомоги організаціям у придбанні, розвитку та використанні інтелектуального капіталу.

Управління людськими ресурсами стало важливою сферою економічного та соціального розвитку Китаю. Створення власної системи управління людськими ресурсами за умов цифрового розвитку має велике значення для працівників управління людськими ресурсами. Модель управління людськими ресурсами переходить від «стратегічної орієнтації» до «культурно-стратегічної орієнтації». Починаючи з нового тисячоліття, дослідники виявили, що організаційна культура, як і стратегія, є фактором, пов'язаним з успіхом або невдачею управління людськими ресурсами. До того ж через особливе культурне середовище Китаю нові елементи національної культури та організаційної культури інтегровані в управління людськими ресурсами разом з організаційними стратегіями для створення моделі управління людськими ресурсами з китайською специфікою. Інтеграція управління людськими ресурсами разом з організаційною культурою та стратегією дає змогу уникнути поділу людських ресурсів, як у минулому. Акцент на цілісності, зв'язку та динаміці є основною особливістю цього періоду. Варто зазначити, що швидкий розвиток інформаційних технологій призвів до того, що сфера управління людськими ресурсами, особливо розвиток електронного управління персоналом, починається з одnofункціонального управління людськими ресурсами і створює широку платформу. Деякі пасивні та реактивні елементи минулого можуть бути інтегровані. Інформаційна система управління людськими ресурсами поступово перетворюється на систему підтримки прийняття рішень. Спільне використання ресурсів може бути реалізовано в підборі, навчанні, працевлаштуванні й утриманні персоналу. Консалтингові компанії та портали при цьому відіграють величезну роль, аутсорсинг управління людськими ресурсами стає вибором багатьох підприємств. Однак у міру того, як організації стикаються з тенденціями цифровізації, швидкі зміни у технологіях та глобальна конкуренція, посадові обов'язки та реалістичні кваліфікації поступаються місцем розширенню робочих місць, ротації робочих місць, збагаченню робочих місць, функції в організаціях стають усе більш і складнішими. Виникає ситуація de-

jobbing, тобто розширення посадових обов'язків компанії та заохочення співробітників до виконання роботи, що виходить за рамки змісту посадової інструкції, що і є майбутньою тенденцією. У найближчі десять років буде запущено повною мірою концепцію управління ефективністю, що має більш широке й ефективне значення, ніж атестація. Інакше кажучи, управління ефективністю більше враховує відповідність між людиною та організацією, а не просто відповідність між людиною та посадою, «м'які» аспекти, такі як індивідуальні здібності та відносини. Поведінкові індикатори, фокус не тільки на оцінці, але й на плануванні та зворотному зв'язку. Трансформація китайської моделі управління людськими ресурсами завершила перехід від транзакційного до стратегічного управління людськими ресурсами, перетворилася на виконання окремої функції кожного модуля, зосередження уваги на загальній функції та інтеграції її в організаційну стратегію організації.

Література:

1. Череп О. Г., Воронкова В. Г., Беспалова С. С. Мотивація персоналу: від теорії до практики стимулювання працівників до здійснення ефективної діяльності. Prospective directions of scientific and practical activity : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. С. 57–64.

UDC 339.9

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-68>

Chukhnii O. Yu.

ORCID: 0000-0002-4512-8388

*Postgraduate Student at the Department of International Economic Relations
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine*

AI'S ROLE IN CHINESE CITIES' CLUSTERIZATION IN THE GLOBAL GEOECONOMIC SPACE

Key words: AI, a city cluster, urban processes, economic development.

There have recently appeared a number of indices that aim to estimate the importance of Artificial Intelligence (AI) in cities as the latter is becoming increasingly important for them due to many different reasons.

One of them, is the Intelligent Cities Index China, which provides a ranking of Chinese cities according to their activity in the emerging field of Artificial Intelligence [6]. It is becoming a useful tool for decision-makers and stakeholders who want to utilize AI's advantages in their activities in the economic, social, environmental, and educational sectors of the national economy [1].

AI can automate and optimize various urban processes, from traffic management to waste collection, leading to more efficient use of resources and reducing operational costs.

AI can analyze data, that cities generate from sensors, cameras, and other IoT devices, in real-time to inform decision-making, helping city administrators to respond quickly to issues and plan for the future more effectively. AI can enhance public services like transportation (through smart traffic control, predictive maintenance of infrastructure), healthcare (predictive analytics for public health, personalized medicine), and public safety (crime prediction and prevention), monitor and reduce air pollution, optimize energy use, and manage water resources more effectively [2]. Utilizing different applications, AI can lead to a better quality of life for residents by reducing traffic congestion, improving air quality, ensuring faster and more efficient public services, and enhancing safety and security [5, 7].

The Index is based on 10 indicators and presents the sum of four individual rankings, comprising:

- enterprise activity,
- research proficiency,
- infrastructure readiness,
- government engagement

The Intelligent Cities Index China divides cities into six clusters. These clusters have distinct profiles and correspond to the major economic regions of China and reflect the historical development of the country [4].

The Intelligent Capital comprises Beijing as the capital of the People's Republic of China and the world's third most populous city. The city has a rich cultural heritage and has seven UNESCO World Heritage Sites including the Forbidden City, the Temple of Heaven and parts of the Great Wall.

Beijing's Zhongguancun area (also known as China's Silicon Valley) is close to two of China's most prestigious Universities, Peking and Tsinghua, as well as the Chinese Academy of Sciences. The city has 91 Universities in total and is expanding opportunities in cooperation with international universities and high-tech firms.

Major industries in the city are services, high-tech, manufacturing, construction, agriculture, mining. Such companies as Baidu; ByteDance which operates TikTok being one of the world's most valuable unicorns with

over 800 million daily active users; Cambricon (builds processor computer chips for cloud servers); Didi (provides app-based transportation services) and others.

The East Coast Challengers: The three coastal cities of Shanghai, Nanjing and Hangzhou build a strong intelligent cities cluster with strengths in all aspects of the Index. Shanghai and Hangzhou feature in the Top 6 of all four individual rankings. While Nanjing has particular strengths in the research sector, Shanghai is strong in the AI enterprise space with a growing AI start-up sector.

The Giants of the South Coast: The two Guangdong province cities, Shenzhen, Guangzhou, are located in the ‘Greater Bay Area’ of the Chinese South-East. They are known as hotbeds of innovation and growth. Not surprisingly they have strong AI enterprise sectors, as well as government engagement and enabling infrastructure. They are lacking significant research capacity however.

As a high-tech centre Shenzhen is home to some of the most influential tech companies, most notably the online conglomerate Tencent, as well as globally renown drone manufacturer DJI, both of which are leaders in the AI space. For many years the region was associated with imitation – shanzhai – products but is referred to increasingly as China’s Silicon Valley. Major industries of the city are hi-tech, finance, logistics and cultural industry [6]. Thus, such famous startups and tech firms originated in Shenzhen:

- Huawei, the world’s largest telecom equipment maker, is headquartered in Shenzhen. The company launched a powerful AI processor in 2019 and invests heavily in AI research.

- Tencent Holdings Limited is a Chinese multinational investment holding conglomerate. The company’s dedication has as one of its slogans, “Make AI everywhere,” and focuses on research and applications of AI, particularly in cloud services.

- DJI is the world’s leader in commercial and civilian drone industry, accounting for over 70 percent of the drone market. DJI has partnered with Microsoft to increase the AI capabilities of its drones.

- Ping An Insurance is the world’s largest and most valuable insurer, worth AU\$320 billion. Ping An claims its A.I. can read 54 distinct “micro-expressions” to determine whether loan applicants are lying.

The Rising Centre: Wuhan, a city in China’s central regions, stands out as a symbol of the area’s ambitions. It ranks in the top six in three out of four categories, showing particular prowess in AI research and infrastructure. Wuhan is actively drawing in AI startups and has already persuaded top AI companies to establish their secondary headquarters there.

The Industrial Northeast: Harbin and Shenyang, two cities in Northeastern China, are recognized for their long-standing industrial

heritage. Both have developed significant capabilities in AI research. Harbin boasts a premier university-level AI research department, while Shenyang has made substantial investments in its innovation ecosystem.

The Developing West: In the Western regions of China, Xi'An and Chengdu have emerged in the top ten of the Intelligent Cities Index. Both cities excel in AI research, with Xi'An hosting three distinguished universities engaged in AI research. These cities have fostered an environment conducive to AI research, enhancing industry activities. They have also eased residency restrictions to attract and retain AI talent. In summary, China is treating AI development with the same level of importance as a lunar mission. Since 2015, AI has been a top priority for the nation, and its current involvement in this field extends from earlier science and technology strategies. Additionally, the division of cities into clusters helps both distinguish challenges that the areas face and support them in their development.

Bibliography:

1. Чухній О. Ю., Зрибнева І. П., Оленюк Д. О. Глобалізація економіки країни в умовах розвитку штучного інтелекту: роль інноваційних продуктів. Академічні візії. Випуск 22. С. 1–9.

2. Lutsiv R., Chukhnii O. Smart Technologies in the Transport Section. Forming of the Marketing Mechanism of Sustainable Urban Transport Development on the Principles of Ecological Logistics: Monograph / T. M. Borisova, G. L. Monastyrskyi; lit.ed. Lutsiv R.S.: Ternopil: Osadtsa, 2018. P. 15–32.

3. Lutsiv R. Smart cities: Economic dimensions of their evolution. Herald of Ternopil National Economic University. Vol. 2. № 96. 2020. P. 50–61. URL: https://www.researchgate.net/publication/347664028_Smart_cities_Economic_dimensions_of_their_evolution. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.050>.

4. Lutsiv R., Chukhnii O. Peculiarities of Smart Cities in the People's Republic of China. World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2020. P. 104–112. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-23-25-dekabrya-2020-goda-toronto-kanada-arhiv/>.

5. McKinsey (2018). The promise and challenge of the age of artificial intelligence. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/artificial-intelligence/the-promise-and-challenge-of-the-age-of-artificial-intelligence>.

6. Riemer K., Peter S., Curtis H., Pan K. Intelligent Cities Index: China 2020 – Sydney Business Insights (SBI). P. 43.

7. Sokhatska O., Lutsiv R. Role of Digital Technologies in Urban Development. The World of Science and Innovation. Abstracts of the 10th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, Great Britain. 2021. P. 182–189. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-the-world-of-science-and-innovation-5-7-maya-2021-goda-london-velikobritaniya-arhiv/>.

УДК 378.013

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-69>

Яковенко А. О.

ORCID: 0000-0002-7158-8310

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Одеський державний аграрний університет

м. Одеса, Україна

Нижниченко Я. Є.

ORCID: 0000-0002-0087-6745

кандидат економічних наук, доцент

Одеський державний аграрний університет

м. Одеса, Україна

ДРАЙВЕРИ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОВАЙДИНГУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КИТАЇ ТА СВІТІ

Ключові слова: штучний інтелект, інноваційні технології, драйвери, провайдинг.

На думку вітчизняних науковців, саме штучний інтелект сьогодні є каталізатором багатьох економічних і технологічних процесів в Україні та світі, тож від забезпеченості інноваційними розробками, зокрема на основі штучного інтелекту, багато чого залежить в післявоєнному відновленні економіки нашої країни. Саме тому на фундаментальне місце у відновленні економічних процесів виходить вивчення досвіду країн – світових лідерів щодо інноваційних технологій та штучного інтелекту та визначення драйверів їх впливу та впровадження в пріоритетних областях національної економіки. У цьому контексті ми проаналізували сучасні можливості Китаю та інших країн.

Азіатський ринок залишається найбільшим у світі щодо трансферу інновацій та розвитку технологій: 73 % усіх придбаних технологічних роботів у 2021 році було встановлено в Азії. Наприклад, у 2021 році було поставлено 354 500 одиниць такої техніки, що на 33 % більше, ніж у 2020 році. Найбільше роботів було поставлено в електронну промисловість (123 800 установок, +22 %), за нею слідує автомобільна промисловість (72 600 установок, +57 %) і металургія та машинобудування (36 400 установок, +29 %) [1].

Зростанню обсягів виробництва та кількості закупівель нових промислових технологій сприяли пандемія коронавірусу COVID-19, відновлювальне зростання світової економіки після її наслідків і плани ЄС та США розгорнути власне виробництво електронних комплектуючих на тлі проблем у відносинах із Китаєм. Процес рещорінгу поступово відновлює виробничі потужності провідних країн, на що також вплинули процеси диджиталізації та інноваційні відкриття. Це дає змогу повернути перенесені раніше потужності виробництва в країну заснування, відновити робочі місця та покращити показники валового внутрішнього продукту. Крім того, ринок наддешевої робочої сили в КНР зокрема і Східної та Південно-Східної Азії загалом іде в минуле, промислові роботи стають усе досконалішими й доступнішими для підприємств. Якщо наприкінці ХХ століття корпораціям було вкрай вигідно переносити виробничі процеси в Азію та закривати заводи у США та Європі, зважаючи на їх високі заробітні плати та податки, то з 2021 року вигідним стає розгортання роботизованих виробництв у найбільш розвинених і багатих країнах, ближче до споживачів і ринків збуту [2]. Водночас розробники програмного забезпечення активно працюють в галузі роботизації промислового виробництва. До списку країн із найбільшою щільністю роботів на 10 тис. працівників у сфері промислового виробництва входить Китай, який випередив США за рівнем впровадження промислових роботів, на що вказують дані, оприлюднені на початку грудня 2022 року Міжнародною федерацією робототехніки (IFR). Визначено, що у 2021 році в Китаї на кожні 10 000 співробітників припадало в середньому 322 промислові роботи. Для порівняння: у США цей показник становив 274 роботи на ту саму кількість працівників. За підрахунками IFR, 2021 року на китайському ринку промислової робототехніки було змонтовано близько 243 300 нових установок, що на 44 % більше, ніж роком раніше [3, 4].

Проаналізувавши історію зростання роботизованих процесів у Китаї, можемо визнати, що в 2020 році Китай перебував на дев'ятій позиції в рейтингу найбільш автоматизованих країн: щільність роботів становила 246 установок на 10 000 співробітників. Уже 2021 року країна перемістилася на п'яте місце, продемонструвавши значний

стрибок у кількості встановлених роботів. Причому зростання спостерігається у всіх галузях промисловості КНР. Електротехніка й електроніка є домінуючими секторами: зафіксовано збільшення впровадження роботів на 30 % – до 81 600. Автомобільна промисловість також продемонструвала значне зростання, що пов'язано, зокрема, з виробництвом електромобілів у Китаї. У 2021 році цей сегмент показав збільшення на рівні 89 % – до 50 700 установок промислових роботів.

Тоді як Китай швидко збільшує кількість роботів у країні, багато з них, як і раніше, надходять від іноземних виробників – насамперед з Японії, Південної Кореї та Європи. За даними IFR, 2020 року сукупна частка закордонних постачальників на китайському ринку робототехніки становила 73 % [5].

Найвищою автоматизованою країною, згідно зі статистикою IFR, є Південна Корея: тут щільність промислових роботів у 2021 році досягла рекордного рівня в 1000 установок на 10 000 співробітників. Електронна промисловість і автомобільний сектор країни роблять великий внесок у загальну щільність роботів. На другому місці в рейтингу перебуває Сінгапур із 670 роботами на 10 000 працівників, крім того, з 2016 року щільність роботів у середньому збільшувалася на 24 % щорічно. Японія посідає третє місце у списку із 399 роботами на кожні 10 000 працівників станом на 2021 рік. Водночас саме Японія є провідним виробником промислових роботів: у країні виготовляється 45 % загального світового обсягу таких установок. Німеччина є четвертою найбільш автоматизованою країною у світі із 397 роботами на кожні 10 000 співробітників і найбільш автоматизованою європейською країною [6].

Китай залишається найбільшим у світі ринком промислових роботів, обсяг виробництва яких у 2021 році досяг 366 тис. одиниць, що на 68 % більше за показник 2020 року [2,7] і в 10 разів перевищує аналогічний показник 2015 року. Державне управління в Китаї має намір удосконалювати системи стандартів, тестування та сертифікації, активізувати зусилля щодо зміцнення слабких місць у галузі спеціальних матеріалів, ключових компонентів і технологій обробки, сприятиме розвитку високоякісних підприємств і створюватиме сприятливі умови для робототехнічної промисловості в країні.

Узагальнюючи дані, визначимо, що у 2021–2022 рр. Китай встановив на своїх заводах майже стільки ж роботів, скільки решта світу, прискорюючи темпи автоматизації та зміцнення свого виробничого домінування навіть на тлі скорочення працездатного населення. Постачання промислових роботів до Китаю в 2021 році зросло на 45 % порівняно з попереднім роком і становило понад 243 000 одиниць. Отже, у Китаї було встановлено майже вдвічі більше нових роботів, ніж

на заводах в Америці та Європі. Число продажів роботів по всьому світу значно зросло, і 2021-й став найуспішнішим роком для робототехнічної галузі. Завдяки тенденції до автоматизації та постійних технологічних інновацій, що продовжується, попит досяг високого рівня у всіх галузях промисловості.

Література:

1. Баян А. В., Гришова І. Ю. Пріоритети екологічної безпеки в аграрній політиці в контексті співробітництва України та Китаю. Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii (30.06.2020). Warszawa, 2020. P. 33–37.
2. Хоу Тецзянь, Гришова І. Конкурентні війни бізнесу в умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та фінансового інжинірингу. Цифрова економіка: тренди та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 120–122.
3. Agriculture Drones Market with COVID-19 Impact Analysis, by Application (Precision Farming, Livestock Monitoring), Offering, Farming Environment, Farm Produce, Component, and Geography – Global Forecast to 2025. Markets and Markets Research. 2020. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/MarketReports/agriculture-drones-market-23709764.html>.
4. Agriculture drones market – growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2022–2027). Mordor Intelligence. 2021. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/agriculture-drones-market>.
5. Дослідження штучного інтелекту в Україні: здобутки та перспективи. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/artificial_intelligence_Shevchenko_TV_interview.pdf.
6. Nesterova K., Yakovenko A. O., Koroshenko M. (2021). Public policy of the state support for the development of bioeconomics and biotechnologies in Ukraine. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (6), 112–121. <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.06.12>.
7. Ma X, Gryshova I, Khaustova V, Reshetnyak O, Shcherbata M, Bobrovnyk D, Khaustov M. Assessment of the Impact of Scientific and Technical Activities on the Economic Growth of World Countries. Sustainability. 2022; 14(21): 14350. <https://doi.org/10.3390/su142114350>.

**СЕКЦІЯ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ
КИТАЙСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**

УДК 81.26

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-70>

Li Haiying

ORCID: 0000-0002-4553-3391

Postgraduate Student

*Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

中国的文化实在词研究及理论选择

**THE STUDY OF REALIA AND IT'S THEORETICAL TRENDS
IN CHINA**

关键词：文化实在词·空缺·理论选择

Key words: realia, lacune, theoretical trends.

“文化实在词”中含有一个民族深厚的文化底蕴，是民族和历史色彩的载体（carriers of national and historical overtones）。目前在中国，有关“文化实在词”的研究阵地主要集中在语言学、翻译学、语言文化学、跨文化交际学、词典学等领域，不同学科间理论相对自成体系。由于研究的范围和视角不同，“文化实在词”的术语表达有很多种，在英文文献中有“culture-specific words”，“culture-bound words”、“culturally loaded words”、“culture word”等 [22, c. 53–56]。在苏联学界普遍使用的术语有：“лакуна”，“Безеквівалентна лексика”，“безеквівалентні слова”等。在中国提及较多的有：“文化负载词”、“文化词语”、“文化特色词”、“文化局限词”、“文化承载词”、“文化空缺词”、“国俗词语”、“文化空白词”、“文化词”等。其中“文化负载词”和“文化空缺词”的表述使用最多。这些概念有很多相似之处，都反映了一个民族的独特文化，而不同之

处在于这些概念所指的内容以及所涵盖的范围。下面我们分析一下中国学者对上述概念的定义和概念之间的异同。

在中国学界，对带有民族历史文化色彩的词汇的命名和研究主要受到欧美学界和苏联学界的影响，且受到十年文革的影响，成体系的研究出现较晚。通过查询中国知网收录的论文资料，发现许国璋先生是最先从理论层面对不同语言间词语文化差异进行学术研究的学者，其在1980年发表的文章“Culturally loaded words and English language teaching”中首次使用“Culturally loaded word”这一术语 [20, c. 19-25]。该英文术语为许国璋原创，目前普遍被翻译成“文化负载词”或“文化承载词”。“文化负载词”这一术语被之后的许多学者所采用，胡文仲认为，许国璋几乎是“与改革开放（1978年）同步，掀起了中国外语界词语文化差异比较研究的序幕”，是“中国外语界文化负载词比较研究的凿冰之作，跨文化研究的开山之斧” [12, c. 795]。胡文仲从跨文化交际学角度出发，将“文化负载词”定义为：“特定文化范围内的词，是民族文化在语言词汇中直接和间接的反映。” [9, c. 64]。

胡文仲的定义显然不够全面且界限模糊，进入20世纪，随着研究的增多，中国学术界对“文化负载词”的认识和定义都越来越全面。廖七一将文化负载词(culture-loaded terms) 定义为“标志着某种文化中特有事物的词、词组和习语，反应了特定民族在历史进程中逐渐积累的、有别于其他民族的、独特的活动方式” [11, c. 232]。而包慧南则从翻译理论的视角出发，认为“‘文化负载词’是词汇空缺。指源语词汇所承载的文化信息在译语中没有对应语。” [2, c. 10]。在《文化语境与语言翻译》（2001）一书中，包慧南对词汇空缺现象产生的原因进行了解释：“每一种语言都是一个国家、民族文化发展的产物，都有着其悠久的历史背景和丰富的文化内涵。每个国家、每个民族都有其独特的发展历史、社会制度、生态环境、宗教信仰、民族风情等，因此每一种语言都有其特定的词汇、成语、典故等，‘文化负载词’反映这些观念和事物。” [1, c. 341]。郭静则从语义学角度定义“文化负载词”，认为“文化负载词

”是指“在原始意义或概念意义之上，蕴含丰富的社会文化意义的词、词组和习语。” [6, c. 2]. 显然，廖七一与包惠南的定义都略显宽泛，廖一将词汇（词组）之外的习语包含在研究范围内，而包惠南则直接将范围扩展到译语无法与源语言对应的部分，这不仅加大了研究难度，还使得研究边界被无限拓展了。

词典学领域的中国学者显然也受到了西方相关理论的影响。学者王还在编写《汉英双解词典》期间发表的《由编汉语汉英双解词典看到的词典释义问题》（1987）一文中首次提出了“文化局限词”的表述：“和说那种语言的人的文化背景有关的，代表那种独特文化产生出来的东西的概念。另一种文化没有这些东西，于是也就没有对应词。” [19, c. 8]. 但王还并未说明该术语的由来，且如何分类并翻译这类词汇，亦未做过多阐释。此后，潘国民在《大型俄汉词典中对不同类型词的处理》（1987）一文中指出“文化局限词”的概念来自拉迪斯拉夫·兹古斯塔的《词典学概论》，并介绍了拉迪斯拉夫·兹古斯塔在编纂双语词典时遇到文化局限词的处理方式。他明确指出，“文化局限词属于语言国情词。” [15, c. 46-49+54]. 在此之后“文化局限词”多数情况下出现在与双语词典研究相关的文章中，由此推测，王还最初亦是受到西方词典学影响才提出了“文化局限词”这一术语。随着词典学研究的深入，从词典学视角对文化局限词的研究变得普遍。胡开宝指出，“文化限定词，又称文化局限词，是指受制于特定国家或民族的文化，如风俗习惯、生活方式、文化传统、历史和政治事件等的词汇。”并强调了翻译汉语文化局限词时应大力采用异化策略，以达到向世界介绍传播中国特有的文化。 [8, c. 55].

以上学者都是受到欧美学界的影响，所参考的相关资料也多数来自英文。还有一部分中国学者深受苏联学界的理论影响，使用最多的术语有“空缺”（лакуна）和“不等值词”（безеквівалентна лексика）。“空缺”（лакуна）现象的研究已有较长历史，它始于20世纪50年代美国语言学家霍启特（C. F. Hockett），普遍认为“空缺”（лакуна）源于法语词

“lacune”，但该理论在苏联语言学界受到了高度关注，并在此后的发展中形成了一支重要的学术流派。由于苏联与中国早在建国初期就存在非常密切的学术文化交流史，因此在改革开放之后，伴随着中外文化交流的日益增多，很多学者沿袭“苏联热”的惯性，从苏联学术界引进了大量学术理论。

最早使用“空缺”概念的中国学者是谭载喜，其于1982年发表的一篇文章中首次出现了“词汇空缺”一词，并将语言之间的词汇空缺现象概括为三大类：“一、由于生活经验的差异而引起的词汇空缺；二、由于人们世界观的不同而引起的词汇空缺；三、由于语言、文化本身的原因而引起的词汇空缺。”[16 c. 7]之后，北京外国语大学的李向东于1993年将索罗金（Ю.А. Сорокин）和马尔科维娜（Л.Ю. Марковина）的空缺法（метод лакун）介绍到中国，并对“空缺”做了详细的解释说明：“在阅读外语篇章时会遇到不理解、感到生疏的地方，这说明篇章中存在反应民族文化的特别成分，即‘空缺’，这是在一种文化中存在，而在另一种文化中不有的事物、现象、特征等。”此外，他还在文章中介绍了索、马二人将“空缺”划分为“语言空缺”和“文化空缺”两大类，并在此基础上提出了“认知卡”（когнітивна карта）的概念，以用于克服对语义理解的局限性，作为消除空缺的手段。[10 c. 3-7]2015年，由李向东、杨秀杰、陈戈主编的《当代俄罗斯语言与文化研究》对空缺的概念、理论发展沿革、国内外研究状况进行了详细的论述，并将索罗金（Ю.А. Сорокин）、马尔科维娜（Л.Ю. Марковина）的空缺理论体系与贝科娃（Г.В. Бикова）进行了较全面的对比。

以李向东为代表的“空缺”派着重于对“空缺”这一客观存在的语言文化现象进行研究，采用的是语言文化学视角，不足之处是缺乏结合翻译学进行研究。上世纪九十年代末期，随着全球化加深，各国之间的文化交流活动日益增多，一个国家的特有事物进入另一个国家变得频繁，表示这些特有事物的词汇如何翻译并融入另一个国家的语言和文化之中，对于译者来说是一个巨大的挑战，从翻译学的角度重新审视

空缺词汇的翻译也更加迫切。中国的学者也关注到了该问题，因此从翻译理论和跨文化交际的角度进行的研究日益增多。在《论空缺与翻译理论》（1997）一文中，何秋和总结了语言空缺的三种类型：“**全空缺，半空缺、冲突空缺**”和**空缺的不同表现形式**，认为在翻译时应当重视文化差异，“**空缺是在翻译过程中产生的，也必须在翻译过程中消除。**”[7 c. 50-53]郭爱先在分析词汇空缺现象及其可译性时对“**词汇空缺**”做了如下定义：“**词汇空缺指由于各民族之间文化的差异，一种语言中表示特有事物或概念的词语或语义在另一种语言中找不到对等成分，从而形成异族文化的空缺**” [5 c. 43-45+67]。尽管何秋和强调应消除空缺，然而在实践中完全消除空缺是无法达到的。

除了从**空缺角度**进行相关研究，冯玉律在《语言的文化内涵与翻译（上、下）》中探讨了民族间文化的差异在词语层面的4个体现，包括：词语的不等值现象；词语概念的**分类范畴**；词语的文化背景知识；词语的联想-**派生意义**。[4 c. 69-76+37]刘宏则从跨文化交际的角度，探讨了空缺现象与文化观念、文化观念圈之间的关系，提出“**空缺现象与无等值语言单位（безеквівалентна одиниця）是成对出现的，一种语言中存在无等值单位证明了另一背景语言中空缺现象的存在。**”她强调，“**学会用外语解释本民族文化的特有现象是在实践中理解空缺现象与文化观念复杂关系的最佳途径。填空法和补偿法是学生应该掌握的最基本方法。**” [13, c. 37-41].

除了**直接翻译**外国学界的术语和引进外国相关理论，王德春立足于汉语国俗语义的研究，从本民族文化的角度出发，提出了“**国俗词语**”的表述，同时他还主编出版了《汉语国俗词典》（1991），他认为“**国俗词语**”是“**与我国的政治、经济、文化、历史和民情风俗有关的，具有民族文化特色的词语。**” [18, c. 13].梅立崇则认为，“**所谓‘国俗词语’，就是别的语言中无法对应的词语，或者说是在别的语言中很难找到与之完全对应的‘非等值词语’**”，他**重点从对外汉语教学的需要出发**，探讨了汉语国俗词语的构成和特点，强调汉语国俗词语应成为对外汉语教学

的重要内容。[14, c. 33–38]. 王秉钦则提出了“文化词语”的表述, 认为其等同于“文化空白词” [17, c. 87]. 常敬宇则将词汇分为一般词汇及文化词汇, 他认为, “文化词汇是指特定文化范畴的词汇, 它是民族文化在语言词汇中的直接或间接反映” [3, c. 2].

综上所述, 在中国, 虽然不同学科间对具有民族历史文化色彩词汇的术语命名和概念定义有差异, 但其基本理念和性质特点是大体一致的, 理论依据也较为充足, 不足之处在于理论以引进借鉴为主, 缺乏有世界影响力的原创理论体系, 且整体研究较为松散, 亟需从中国社会历史变迁的角度对该问题进行梳理的系统性研究。此外, 空缺理论在中国得到了多数学者的青睐, 这主要是由于汉语属于汉藏语系, 与印欧语系之间属于跨语系, 语言之间的语言结构差异巨大, 且文化差异比语系内部亲属语言之间的差异要大得多。从中国学者的角度来观察, 汉语词汇系统中具有的区别于世界上其他西方主体民族和历史阶段的文化特色词汇总量巨大, 区别别明显, 因此“空缺”理论在中国显得比较受欢迎。然而, 随着全球化的加深, 得益于大众媒体的活跃, 普通人对其他国家的了解程度不再取决于距离, 而日益密切的交流使得更加精确的了解某一国家或民族的独特文化属性变得越来越迫切, 因此, 强调自身语言中的具有民族历史色彩的文化实在词区别于他者的理论变得更加符合人们的需要。

Bibliography:

1. 包慧南. 《文化语境与语言翻译》. 中国标准出版社. 2001. C. 341.
2. 包慧南. 《中国文化与汉英翻译》. 外文出版社. 2004. C. 10.
3. 常敬宇. 汉语词汇与文化. 北京大学出版社. 1995. C. 2.
4. 冯玉律. 词语的文化内涵与翻译 (上、下). 外国语. 1993. № 1. C. 69–76+37.
5. 郭爱先. 词汇空缺及其可译性. 解放军外国语学院学报. 1998. № 5. C. 43–45+67.

6. 郭静. 基于功能对等理论分析《洗澡》英、法译本中文化负载词的翻译策略. 2014. C. 2.
7. 何秋和. 论空缺与翻译理论. 中国俄语教学. 1997. № 2. C. 50-53.
8. 胡开宝. 论异化与《新世纪汉英大词典》中文化限定词的翻译. 外语教学. 2006 № 1. C. 55.
9. 胡文仲. 跨文化交际学概论. 外语教学与研究出版社. 1990. C. 64.
10. 李向东. 俄语篇章理解中的空缺及解决方法. 中国俄语教学. 1993. № 3. C. 3-7.
11. 廖七一. 当代西方翻译理论探索. 译林出版社. 2000. C. 232.
12. 林大津. 许国璋先生英汉词语文化比较研究的历史意义. 外语教学与研究. 2015. № 5. C. 795.
13. 刘宏. 跨文化交际中的空缺现象与文化观念研究. 外语与外语教学. 2005. № 7. C. 37-41.
14. 梅立崇. 汉语国俗词语刍议. 世界汉语教学. 1993. № 1. C. 33-38.
15. 潘国民. 大型俄汉词典中对不同类型词的处理. 现代外语. 1987. № 4. C. 46-49+54.
16. 谭载喜. 翻译中的语义对比试析. 中国翻译. 1982. № 1. C. 7.
17. 王秉钦. 文化翻译学-文化翻译理论与实践. 南开大学出版社. 1993. C. 87.
18. 王德春. 国俗语义学和《汉语国俗词典》. 辞书研究. 1991. № 6. C. 13.
19. 王还. 由编汉语汉英双解词典看到的词典释义问题. 世界汉语教学. 1987. № 1. C. 8.
20. 许国璋. Culturally loaded words and English language teaching. 文化负载词与英语教学. 现代外国语. 1980. № 4. C. 19-25.
21. 姚喜明. 汉英词典编纂中文化特色词的处理. 上海翻译. 2010. № 4. C. 53-56.

Вечоринська Т. В.

ORCID: 0000-0002-6942-4237

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії*

Навчально-науковий інститут філології

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СТАНОВЛЕННЯ І СЬОГОДЕННЯ КИТАЙСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КАНАДІ

Ключові слова: *всесвітня китайськомовна література, китайськомовна література Канади, канадська література, китайська література, китайська мова.*

Згідно з історичними даними перші китайські іммігранти прибули до Західної Канади в 1788 році для робіт на суднобудуванні. Утім, широкомасштабна імміграція почалася в 1858 році, коли велика кількість китайських робітників приїздили до Канади з Каліфорнії та Китаю для робіт з видобутку золота, а згодом, у 1870–1880-х роках, – для розбудови Канадської тихоокеанської залізниці [3]. Китайські іммігранти робили важливий внесок у розвиток рибальства, торгівлі та лісозаготівлі Канади, створювали китайські квартали та поселення для китайські громади.

Китайськомовній літературі в Канаді раннього періоду бракувало репрезентативних постатей чи видатних творів, вона була представлена здебільшого народною творчістю у жанрі парних написів дуйлянь, віршами і пісенними мотивами. Враховуючи, що більшість робітників прибували до Канади з провінції Гуандун, мова ранніх китайськомовних творів вирізнялася лінгвокультурними особливостями цієї місцевості. Подеколи автори публікували свої твори у китайськомовних друкованих виданнях, але здебільшого вони розповсюджувалися серед китайської діаспори в усній формі [1, с. 8]. Серед ранніх китайськомовних газет у Канаді, що містили літературні додатки, можна виділити: «Дахань гунбао» (《大汉公报》, рік заснування 1907) та «Сіньбао» (《新报》, рік заснування 1908).

Протягом ХХ століття китайська спільнота у Канаді неодноразово стикалася із утисканнями і дискримінацією. У 1885 та 1903 роках уряд Канади двічі збільшував податки для нових іммігрантів, а після

введення в дію Акту про виключення китайців (排华法案) в 1923 році кількість хуацяо у Канаді поступово зменшувалась. Канадські китайці протягом тривалого часу страждали від дискримінації та ізоляції, безумовний вплив на їхнє моральне становище мала й війна опору Японії на батьківщині. Відповідно, канадська китайськомовна література цього періоду вирізнялася болючим мовчанням. Цікавою особливістю існування китайської спільноти в Канаді 1920-х років були так звані читацькі клуби (阅书报社), або «духовні кав'ярні» (精神咖啡馆), де читання книг і газет, обговорення творів китайської літератури було приводом зібратися та поділитися новинами життя в Канаді та на батьківщині. Окрім об'єднання громади, популяризації китайських газет і періодичних видань, такі гуртки сприяли духовному і культурному збагаченню спільноти, а також надавали підґрунтя для плекання майбутніх літературних талантів [1, с. 10].

У 1947 році, після багатьох років боротьби, Акт про виключення китайців було скасовано, і канадські китайці отримали право голосу. Після закінчення Другої світової війни китайсько-американська літературна творчість у Канаді почала поступовий розвиток.

1950–1960-ті роки можна вважати періодом, коли твори китайськомовної діаспори в Канаді досягли професійного рівня. Платформами для культивування письменства були літературні спілки, що створювалися канадськими китайцями другого та третього покоління: товариство «Хайфен» (海峰会), створене у Ванкувері в 1957 р., що об'єднувало літературу, спорт і мистецтво; літературно-мистецька спілка «Сінчао» (新潮文艺社), створена у 1958 р. в Калгарі, якою було започатковане «Літературно-мистецьке двомісячне видання Сінчао» (《新潮文艺双月刊》), де публікувалися романи, вірші, есеї та інші твори.

Література китайської діаспори у Канаді здебільшого представлена канадською китайськомовною літературою та канадською англомовною літературою, створеною вихідцями з Китаю, адже нащадки іммігрантів у другому та третьому поколіннях прагнули інтегруватися в основну течію англомовного суспільства. Піднесення саме китайськомовної літератури відбулося наприкінці 1980-х років: у 1987 році відомі письменники Лу Їнь (卢因) і Лян Ліфень (梁丽芬) ініціювали створення «Асоціації канадських письменників китайського походження» (加拿大华裔作家协会) у Ванкувері. Створення цієї асоціації знаменувало початок свідомої інтеграції та розвитку канадської китайськомовної літератури. Незабаром, із широкомасштабною імміграцією до Канади із Гонконгу та материкового Китаю в 1990-х роках, канадська китайськомовна література сформувала два великі творчі осередки у Ванкувері та

Торонто. Асоціація канадсько-китайських письменників (加华作协) у Ванкувері стала головним китайським літературним центром на заході Канаді, регулярно видавала китайсько-англійський двомовний шоквартальник «Канадсько-китайські письменники» (《加华作家》), співпрацювала з газетами «Сіндао жибао» (《星岛日报》), «Хуаньцзо хуабao» (《环球华报》), «Мін бао» (《明报》) та ін. з метою публікації окремих рубрик, присвячених канадсько-китайській літературі, й заохочення письменників створювати літературні твори китайською мовою. Спільною канадсько-китайських письменників (加拿大中国笔会) в Торонто у 2004 році було видано дві антології китайськомовної літератури: «Місяць на Заході – збірка вибраних оповідань китайсько-канадських письменників» (《西方月亮—加拿大华人作家短篇小说精选集》) і «Бунтівна троянда – збірка вибраних новел китайсько-канадських письменників» (《叛逆玫瑰—加拿大华人作家中篇小说精选集》). Це переважно були оригінальні китайськомовні твори, а також переклади китайською канадсько-китайської англомовної літератури. Незважаючи на те, що читацька аудиторія канадсько-китайської літератури – це здебільшого китайська спільнота, із запровадженням канадської мультикультурної політики та збільшенням кількості китайських іммігрантів ця особлива етнічна література почала демонструвати величезний вплив і сприяла посиленню позицій китайської мови у Канаді [3].

Починаючи з 1990-х років у літературному світі Канади з'явилася велика кількість видатних китайськомовних письменників: Лі Цюньїн (李群英), Чжен Айлін (郑露龄), Цуй Вейсінь (崔维新), Юй Чжаочан (余兆昌), Чень Цзехуань (陈泽桓), Чжао Лянь (赵廉) та ін. Тематика й проблематика, форми їхніх творів стали більш різноманітними, а творчі досягнення неодноразово удостоювалися нагородами у галузі літератури.

Цікавими вбачаються дослідження канадської китайськомовної літератури (加拿大华文文学) в контексті всесвітньої китайськомовної літератури (世界华文文学) з точки зору її унікальної поетики й особливостей.

Відомий канадський письменник сучасності Чжен Наньчуань (郑南川) закликає уникати у канадській китайськомовній літературі ознак іммігрантської літератури, певної відокремленості від мейнстріму, і тому пропонує концепцію «літератури нових канадців» (新加拿大人文学), що реалізується у декількох постулатах. Насамперед, Чжен

пропонує вирішити проблему культурної ідентичності канадського китайськомовного письменника, яка полягає у трансформації власної культурної ідентичності і локалізації, що вимагає від письменників набуття духу «нового канадця» [2], позбавлення «чужості» іншої культури, і натомість письма з позиції канадця. Така локалізація неодмінно передбачає певного досвіду і розуміння нового життя у Канаді, тому важливим кроком є неупереджене сприйняття канадської культури, а не заміна сприйняття реальності, виходячи із традиційних поглядів власної культури. І, наостанок, китайськомовна література Канади і власне китайська література нерозривно пов'язані, але відмінність полягає в тому, що перша описує життя китайських іммігрантів у Канаді з її унікальною специфікою мультикультуралізму, є частиною культури Канади і одночасно поєднана із канадською літературою.

На думку Чжао Ляня, вагоме значення і важливість китайськомовної літератури у Канаді важко переоцінити, адже наразі китайська мова є третьою за поширеністю у Канаді і має всі шанси випередити французьку [2]. Канадська китайськомовна література перебуває в періоді процвітання та стрімкого розвитку, і у багатьох відношеннях сформувала сталу традицію. Вона не тільки займає визначне місце в історії канадської літератури, але й є динамічним й потужним локусом китайськомовної літератури в Північній Америці та світі. Важливою задачею всесвітньої літератури є поєднання та інтеграція різноманітних літератур із унікальними культурними особливостями, відтак потужний розвиток китайськомовної літератури в Канаді і її академічних досліджень є природним результатом поширення китайської культури на Заході як важливої складової частини мультикультурної Канади.

Література:

1. 丁果, 贾葆蘅. 加华文学起源刍见. 世界华文文学论坛. 南京, 2022年第2期. 5–23页.
2. 加拿大华文文学的发展历程与现状—加拿大华裔作家郑南川访谈. 文艺报. 2022-09-16. URL: <http://www.chinawriter.com.cn/n1/2022/0916/c405057-32527344.html>. (дата звернення: 15.11.2023).
3. 严志军, 严又萍. 加拿大华裔文学. 中国大百科全书. 2022-01-20. URL: <https://www.zgbk.com/ecph/words?SiteID=1&ID=24282&Type=bkzyb&SubID=49955> (дата звернення: 15.11.2023).

Дащенко Г. В.

ORCID: 0000-0003-3432-3679

кандидат філологічних наук, доцент

Visiting Associate Research Fellow

Institute of Chinese Literature and Philosophy, Academia Sinica

м. Тайбей, Тайвань

Русакова К. О.

ORCID: 0000-0002-9881-9035

аспірантка кафедри порівняльної філології східних

та англомовних країн

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

ЗОБРАЖЕННЯ ОСІННЬОГО ПЕЙЗАЖУ В ШИ ЧЖУ ШУЧЖЕНЬ

Ключові слова: Чжу Шучжень, середньовічна поезія, осінь, жанр ши.

Світову поезію різних часів неможливо уявити без тісного зв'язку із зображенням природи. Китайська середньовічна поезія династії Сун (宋, 960–1279) не була винятком, оскільки митці приділяли багато уваги висвітленню пейзажів. Природа надавала поетам сили в часи життєвих негараздів і самотності, допомагала долати випробування, була невичерпним джерелом енергії та наснаги. У поетичних творах спочатку зображувався навколишній світ, а потім на його тлі – настрої, почуття, переживання, радощі, сум чи кохання [5]. Поетична спадщина сунської поетеси Чжу Шучжень (朱淑真, 1135?–1180?) сповнена витончених замальовок пейзажів у різні пори року. Життя дівчини, яку видали заміж без кохання, ймовірно, проходило у маєтку чоловіка, у його жіночій половині, тож природа була чи не єдиною втіхою для неї. У поетичних творах жанру ши Чжу Шучжень найчастіше зображує весняні й осінні пейзажі. Ці пори року є більш мінливими, динамічними, ніж відносно статичні зима і літо, тому вони і сприяють творчості, спонукають сильніші переживання та бажання закарбувати їх на папері.

Поетеса надає перевагу зображенню осені під час настання вечора, коли на землю опускаються сутінки, та ночі. Такий вибір часу доби зрозумілий, оскільки осінні дні часто бувають похмурими, мало чим відрізняються від вечорів. Крім того, вночі та пізно ввечері завмирає рух навколо, думки людини, яка займається творчістю, більш зосере-

джені, а почуття більш сильні, що й викликає написання поезії. Поетеса неймовірно майстерно зображує настання вечора у ши під назвою «Восени у сутінках» («秋日晚望»)¹. Читач одразу уявляє, як заходить сонце, залишаючи на небосхилі відображення променів і покриваючи його яскраво-червоним кольором, ніби шматком китайського шовку. У наступному рядку зображення неба змінюється². Уявляється, як яскрава вечірня зоря зникає, небо стає більш темним, на ньому видніється неповний місяць. Ось так філігранно поетеса змальовує доволі типову картину настання вечора восени.

Осінні ши Чжу Шучжень, у яких зображується ніч, є чи не найбільш емоційними серед усіх вибраних для аналізу поетичних творів. Образи, за допомогою яких створюється картина, охоплюють шербатий і яскравий місяць (月缺處明), застелене ліжко, наповнене холодом (鋪床涼滿), нагар на свічці, який зрізає лірична героїня (燭花頻剪), загасаючий ліхтарик (殘燈), дрібний дощ (細雨), а також дерево утун (梧桐). У китайській ліриці утун позначає прихід осені, а також символізує печаль, розлуку, самотність, нещасливу долю ліричного героя [3]. Наприклад, танську поетесу Сюе Тао (薛濤, 768 – 832), яка за життя не мала можливості реалізувати свій літературний талант і була змушена бути повією, коментатори її творчості ототожнювали з утуном, оскільки в дитинстві вона написала «пророче» ши, використавши образ цього дерева [1]. Тож у ши Чжу Шучжень під назвами «Ранньою осінню експромтом пишу» («早秋偶筆»)³ та «Осінньою ніччю [пишу] два вірші» («秋夜二首»)⁴ зображення утуну не є випадковим. Відображення гілок дерева на ліжку при світлі місяця змальовує не просто сумну чи самотню картину, а навіть моторошну. І тут уже не просто туга, яка охоплює поетесу, а скоріше страх, розпач, відсутність надії. Схожі почуття авторка висловлює у ши «Осінньої ночі маю почуття» («秋夜有感»)⁵. Хоча в ньому немає згадки про утун, але виникає враження, що воно є логічним продовженням попереднього ши «Осінньою ніччю [пишу] два вірші» («秋夜二首»), у якому цей образ вжито два рази. Тож можна зробити висновок, що для Чжу Шучжень

¹ «На верхівці гори Лун зоря розстеляється шовком» («隴頭霞散綺»).

² «На небосхилі місяць висить серпом» («天際月懸鉤»).

³ «На утуні листок коливається» («梧桐一葉驚»).

⁴ «Застелене ліжко холодом наповнюється, [на ньому відображення] гілок утуну [у сьайві] місяця, місяць [крізь гілки] утуну шербатий та яскравий» («鋪床涼滿梧桐月，月在梧桐缺處明»).

⁵ «Плач різче очі, розриває усі нутроші, боюся, що за сутінками [знов] прийдуть сутінки» («哭損雙眸斷盡腸，怕黃昏後到昏黃»).

утун позначає більше ніж сум, для неї це більш гіркі, навіть трагічні почуття.

Не тільки образ утуну використовує поетеса для створення осіннього пейзажу. Картина ранньої осені майстерно змальовується за допомогою зображення фужуну (芙蓉) та османтусу (岩桂) у ши під назвою «Восени випадково пишу» («秋日偶題»). Поетеса у перших двох рядках⁶ не просто зображує квітку як рослину, а одухотворяє її і змальовує немов дівчину, у якої рум'яне личко, чим натякає на колір квітки. Зазвичай фужун (лотос) не є традиційною складовою осіннього пейзажу, бо це літня квітка, але інколи лотоси можуть квітнути і ранньою осінню. Одна квітка може бути розпушена всього кілька днів, тому застати її красу восени важко [4]. Можливо, побачивши лотос, поетесі згадалося тепло, сонячна літня погода й виникло передчуття осінньої похмурості, що й спонукало її так філігранно зобразити цю квітку.

Османтус є осінньою рослиною, бо починає квітнути на початку вересня. Його образ пов'язують із місяцем та Святом середини осені (中秋節), що нав'язано легендою про богиню Чан Е, якій було дозволено раз на рік зустрічатися із чоловіком Хоу Ї під час повного місяця біля османтусу, тому ця рослина стала символом кохання та вірності [3]. Натомість у ши «Восени випадково пишу» («秋日偶題») поетеса навряд чи вкладає конотацію любовних почуттів, найімовірніше, для неї «золоті зерна квітів османтусу» просто позначають прихід осені. Незважаючи на такий витончений опис лотосу та османтусу в ши «Восени випадково пишу» («秋日偶題»), почуття суму не полишає поетесу. Останні два рядки твору⁷ показують, що її сум буде таким же довгим, як і сама осінь, а може, й довшим, до самого кінця неба.

Щодо образів птахів, то в осінніх пейзажах Чжу Шучжень їх не так багато. Це не дивно, оскільки більшість птахів, як-от вивільги, ластівки, зозулі, на цей час відлітають у теплі краї. Тож традиційним для осені є образ диких гусей, який і використала поетеса у ши «Восени у сугінках» («秋日晚望»)⁸. У китайській поезії ці птахи символізують тугу за рідними краями, це значення бере свій початок від «Шицзіну» [2]. Нетиповою в наведеному рядку є форма гусячої зграї: гуси летять лінією або у формі ієрогліфа «один» (一字). Зазвичай ці птахи летять клином, бо так їм летіти легше, якщо вони летять лінією, то приклада-

⁶ «Фужун нахилив обличчя у рум'янах, османтус гойдає золоті зерна квітів» (芙蓉斜倚胭脂臉, 岩桂輕搖金粟花).

⁷ «[У] сумних думках не знаю осінь [на скільки] безмежна, один батіг осінніх почуттів огинає край світу» («愁思不知秋浩蕩, 一鞭秋興繞天涯»).

⁸ «Лінією знов гуси пролітають» («一字新鴻度»).

ють набагато більше зусиль. Отже, цілком можливо, що через цей образ поетеса хоче передати власні зусилля до продовження життя, попри самотність та відсутність можливості реалізувати поетичний талант.

Осінні ши Чжу Шучжень хоч і не містять співів птахів, але все ж не позбавлені звуків. Ця пора року для поетеси шурхотить-шумить прохолодним вітром (肅肅涼風), десятками тисяч звуків початку осені (萬籟起秋聲), дощем і вітром, що накрапає-налітає (瀟瀟風雨), тисячею звуків листя, що опадає (千聲落葉), яшмовою ді з рибальського човнику (玉笛在漁舟), дрібним дощем (細雨). Ці звуки здебільшого монотонні, але вони найбільше пасують до осіннього пейзажу, «оживляють» його, надають справжності, відчутності.

Отже, осінні пейзажі Чжу Шучжень, створені в поетичних творах жанру ши, відрізняються філігранністю образів дерев і квітів (утун, фужун, османтус). Осінь квітне османтусом та пізнім лотосом на початку сезону, рясніє хризантемами в кінці, вночі тривожно шурхотить листям утуну, світить шербатим місяцем, тьмяним ліхтарем і свічкою.

Література:

1. Дашенко Г. В. Проблема традиції та новацій жіночої поезії середньовічного Китаю: на прикладі поетичного циклу «Ши про десять розлучень» (十離詩) Сюе Тао (薛濤, 768–832). Східний світ. 2022. № 3. С. 47–58.
2. Липина В. И., Дашенко А. В. Лингвоэстетические параметры образа дикого гуся в классической китайской поэзии. Проблемы заального і слов'янського мовознавства. 2018. № 1. С. 59–65.
3. 邓乔彬。词学甘论。上海·2005。339页。
4. 胡云翼。宋词研究。北京·2017。229页。
5. 刘畅。春秋意识与传统诗词。天津师范大学学报会科学版。2002。第1期。第44-50页。

Дащенко Г. В.

ORCID: 0000-0003-3432-3679

кандидат філологічних наук, доцент

Visiting Associate Research Fellow

Institute of Chinese Literature and Philosophy, Academia Sinica

м. Тайбей, Тайвань

ПОЕЗІЯ БАО ЧЖАО (鮑照, 407?–466) В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Ключові слова: Бао Чжао, період Південних династій, поезія, переклад.

Метою цієї розвідки є зібрати й упорядкувати інформацію щодо англійських та українських перекладів поезії відомого китайського поета династії Сун періоду Південних династій Бао Чжао (鮑照, 407?–466).

Поетичний талант Бао Чжао високо поцінювали його сучасники, представники тогочасної аристократії (імператори Вень-ді та Сяо У-ді, принци Лю Ї-цін та Лю Цзюнь) та літературної еліти (Ван Сенда, Се Чжуан, Сюнь Ваньцю). Однак деякі провідні літературні критики того часу (Янь Яньчжи, Чжун Хун) вважали його поезію поверхневою та не вартою уваги, оскільки вона не лише не вчила молоде покоління традиційним цінностям, а ще й приваблювала їх порушенням певних норм через використання простої мови та грубих поетичних форм. Це призвело до протиріччя між надзвичайно високою оцінкою його поетичних творів з боку тогочасної еліти та невизнанням його як видатного поета династії Сун серед літературних критиків. Протягом багатьох століть потому його поезією або відкрито нехтували, зазначаючи, що вона є вульгарною та невишуканою, або, навпаки, високо оцінювали його твори як приклад майстерних алегоричних віршів, написаних на певні історичні події. З кінця ХХ століття твори Бао Чжао розглядаються сучасними дослідниками як поетичні шедеври про соціальну несправедливість і класові протиріччя [2, с. 92].

Наразі немає свідчень щодо включення поетичних творів Бао Чжао до антологій за його життя. Більшість його поезій було втрачено після його смерті, проте за сприянням спадкового принца Сяо Чжанмао (蕭長懋, 458–493) і завдяки зусиллям чиновника та поета Юя Яня (虞炎, ?–?) наприкінці V століття було зібрано близько половини творів, написа-

них митцем, і вміщено в окрему збірку¹ [2, с. 94]. Відомо, що за часів династії Південна Лян (南梁, 502–557) існувало дві версії цього зібрання поетичних творів Бао Чжао обсягом у десять та шість цзюанів [1, с. 27]. На сьогодні відомо про 202 вірші його авторства² (164 гуфен, 3 чотирислівні ши, 34 юефу та 1 цінцао) [7], а також два фу – зразки ритмічної прози або «поеми в прозі».

Творчість Бао Чжао доволі добре представлена в англійських перекладах. Першим віршем митця для англомовного читача став третій вірш із циклу «Імітую юефу “Важко йти дорогою”» («擬行路難»), який було опубліковано в 1898 році в перекладі британського дипломата та видатного синолога Герберта Джайлза [3, с. 36–37]. Вірш вийшов під назвою «Alone», але не містив жодних коментарів. У 1918 році в антології «A Hundred and Seventy Chinese Poems» з’явилися переклади ще двох поезій Бао Чжао в перекладі відомого англійського синолога та перекладача Артура Вейлі. У цьому виданні останні шість рядків другого вірша із циклу «Імітую давні вірші» («擬古詩») було подано як окремі вірші під назвою «The Scholar Recruit» [4, с. 87], а вірш Бао Чжао «На тему “Страждаю від спеки”» («代苦熱行») отримав англійську назву «The Red Hills» [4, с. 88]. Після обох перекладів було наведено невеликі примітки, які пояснювали для англійського читача деякі імена й окремі слова у віршах.

Найбільша кількість перекладів творів Бао Чжао англійською мовою припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ століття. Аналіз 14 різноманітних антологій китайської поезії, що виходили у видавництвах США та Великобританії протягом 1965–2023 років, показав, що за цей час в англійських перекладах було представлено близько третини творів Бао Чжао (59 творів). Хоча в більшості випадків вірші мають лише один варіант перекладу, є невелика кількість поезій, які мають декілька перекладів, здійснених різними перекладачами. Так, можна побачити від 5 до 7 перекладів того самого вірша, які були зроблені різними перекладачами в різні часи. Наприклад, існує 7 перекладів шостого вірша з циклу «Імітую юефу “Важко йти дорогою”» («擬行路難»), зроблені провідними синологами: Джоном Фродшемом, Стівеном Оуеном, Тоні Барнстоуном, Чоу Пін, Майклом Фулером, Полом Розером і Чжаном Лунсі.

Слід також зазначити, що англійські переклади присутні не лише в антологіях поезії, а й в дисертаціях, присвячених дослідженню творчості Бао Чжао. Так, у 1989 році Роберт Чень захистив дисертацію «A study of

¹ Назва та обсяг цієї збірки невідомий.

² Інколи вказується 204 поезії, які за жанрами розподілені на 115 ши, 86 юефу та 3 поетичні цикли [2, с. 100].

Bao Zhao and his poetry: with a complete English translation of his poems», у якій на сьогодні представлено найбільшу кількість перекладених творів поета англійською мовою – 132 поезії [2, с. 292–389].

Що стосується українських перекладів поезії Бао Чжао, то вперше вони з'явилися більш ніж за століття після англійських. У 2006 році в збірці Романа Качурівського «Мандаринове сузір'я» було опубліковано чотири поезії Бао Чжао: 16-й та 17-й вірші з циклу «Імітую юефу “Важко йти дорогою”» («擬行路難»), четвертий вірш із циклу «Навчаюся поетичного стилю пана Лю Гунгяня» («學劉公幹體詩») і «Вірш про затяжні дощі» («苦雨詩») [5, с. 7–10]. У передмові автор зазначив, що наведені твори є переспівами (а не перекладами – Г.Д), які зроблені з єдиною метою – «будь-якою ціною заповнити <...> явну прогалину» в українських перекладах китайської класичної поезії [5, с. 6]. Вірші в антології не мають назв і не супроводжуються жодними коментарями. Можна припустити, що основою для цих переспівів Романа Качурівського стали російські переклади віршів митця, які були зроблені Леонідом Бежиним.

Професійний український переклад поезії Бао Чжао вперше був представлений у 2010 році в «Хрестоматії китайської літератури (III–VI ст.)» авторства Ярослави Шекери. Дослідниця переклала чотири поезії митця: «Імітую юефу “Гуляємо весняного дня”» («代春日行三言»), «Імітую юефу “Співаю пісню”» («代放歌行»), третій вірш із циклу «Імітую давні вірші» («擬古詩») та шостий вірш циклу «Імітую юефу “Важко йти дорогою”» («擬行路難») [6, с. 62–65]. В хрестоматії також представлено біографічні дані про Бао Чжао та невеличкі коментарі до окремих рядків з його віршів.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що англomовна синологія має довгу традицію перекладів китайської класичної поезії (зокрема, поезії Бао Чжао), яка бере початок у XIX столітті. Сучасні дослідники не лише здійснюють переклади окремих творів середньовічних поетів, а й займаються глибоким, всебічним вивченням їхньої творчості та популяризацією стародавньої китайської поезії серед англomовних читачів. Проте нестача професійних синологів в Україні безпосередньо впливає на кількість та якість українських перекладів китайської класичної поезії та обмежує знайомство україномовних читачів і представників наукової спільноти з творчістю видатних митців минулого лише окремими зразками їхньої поезії. Це безпосередньо впливає на комплексне розуміння особливостей розвитку китайської літератури, а також діахронічних і синхронічних аспектів розвитку поетичних жанрів.

Література:

1. Ancient and early medieval Chinese literature: a reference guide / edited by David R. Knechtges and Taiping Chang. Vol. I. Leiden & Boston: Brill, 2010.

2. Chen R. S. A study of Bao Zhao and his poetry: with a complete English translation of his poems (Ph.D. diss., University of British Columbia, 1989).
3. Giles H. Chinese Poetry in English Verse. Shanghai: Kelly & Walsh, Ltd., 1898.
4. Waley A. A Hundred and Seventy Chinese Poems. London: Constable and Company Ltd., 1918.
5. Мандаринове сузір'я. Антологія стародавньої поезії Китаю в переспівах Романа Качурівського. Львів: Тріада плюс, 2006.
6. Хрестоматія китайської літератури (III–VI ст.) / упор. Я.В. Шекера. Київ: Київський університет, 2010.
7. 鮑照. Available at: <https://sou-yun.cn/PoemIndex.aspx?dynasty=NanBei&author=11572> (дата звернення: 24.11.2023).

УДК 821.581:305-055.2

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-74>

Ісаєва Н. С.

ORCID: 0000-0002-8458-4650

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії*

*Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

«ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ» ВІЙНИ В КИТАЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: сучасна література Китаю, війна, гендерний досвід.

Відображення війни у дзеркалі художньої літератури здавна передбачало жорсткий розподіл гендерних ролей. Це пояснюється системою цінностей і пріоритетів патріархального суспільства. Китайська література не стала винятком. У класичній романістиці війна представлена як реалізація мілітарних стратегій, описаних у трактаті Суньцзи «Мистецтво війни» («孙子兵法»). Так само, як і в західних концепціях, у давньому Китаї природа війни трактувалась як суто чоловіча, а жінки залишалися «невидимими для воєнних стратегій» [5, р. 3]. Однак китайці апелювали не стільки до воєнної звияги (тобто майстерності

воїнів на полі бою), скільки до мудрості воєначальників, які мали перемагати ворога, реалізуючи хитромудрі плани, адже, за Суньцзи, «війна – це шлях обману» [8]. Така концепція знеосіблювала військо і героїзувала фактично лише полководців, наділяючи їх такими чеснотами, як відданість імператорові, мудрість, хоробрість тощо. Військо, таким чином, представлялося колективним тілом, яке, однак, було одним із «найдавніших символів гегемонної маскулінності та плацдармів чоловічої ідентичності й влади» [3, с. 16].

Разом із тим у давній китайській культурі був створений образ жінки-воїна, котрий часто використовувався в літературі різних часів. Це образ Хуа Мулань, котра вперше з'явилася в поемі «Слово про Мулань» (VI ст.) як юнка, котра переодягнувшись чоловіком, пішла у військо замість старого батька. Важливо, що легендарний образ Мулань не лише мав свій прототип у давній історії Китаю, але й багаторазово «оживав» в особах різних жінок, котрі брали участь у військових конфліктах. Проте феміністки застерігають від ідеалізації образу жінки-воїна як втілення емансипованої жіночої ідентичності, оскільки насправді він «пропагує мілітаристські та маскуліністські цінності. <...> Щоб стати вояком, жінка має уподібнитися до чоловіка, котрий є еталоном бійця» [3, с. 17]. Власне, переодягання чоловіком є свідченням відмови жінок від власної ідентичності та прийняття чоловічої системи цінностей і моделей поведінки.

У ХХ ст. гендерний ракурс зображення війни в китайській літературі починає поступово змінюватися, насамперед у зв'язку зі стрімким розвитком жіночої літератури, яка живилась ідеями західного фемінізму. Очевидно, що й поняття «війна» починає обростати новими значеннями на кшталт «структура досвіду», «форма конфлікту», «повсюдна присутність» тощо [4, р. x]. Як наслідок, ускладнюються художні рефлексії, з'являються нові аспекти зображення воєнного досвіду. Гендерний погляд на війну породжує в жіночій літературі дві тенденції – традиційну і феміністичну. Перша з них є продовженням ідеї маскулінізації жінки-воїна з додатковим відображенням настанов «державного фемінізму». Інша розглядає жіночу емансипацію як частину соціальної революції, відстоюючи ідею «однаковості статей» [докладніше див.: 2, с. 179]. Найяскравіше ця тенденція проявилась у зображенні служби жінок у війську.

Наприкінці 1920-х рр. з'являються твори Се Бін'їн (谢冰莹), у яких авторка описує власний досвід служби у лавах Народно-визвольної армії та участі у воєнних операціях під час Великого походу. Концепцію маскулінізації жінки вона висловлює у своєму «Армійському щоденнику»: «За цієї величної доби я забула, що я – жінка, тому ніколи не переймаюся приватними справами, лише бажаю присвятити своє

життя революції...» [10, с. 47]. Прикметно, що китайські дослідники відзначили у стилі письменниці відверту прямолінійність вояка і брак жіночої делікатності.

Наприкінці ХХ ст. мотив жінки-воїна дещо трансформується у фемінному руслі. Так, у повісті Бі Шумін «Камінь для лагодження неба» [7] авторка описує власний досвід перебування у війську під час «культурної революції». З одного боку, Бі Шумін відтворює комуністичний дискурс маскулінізації жінки: «У військових-жінок <...> є лише один вибір: через сувору дисципліну загартовувати і обмежувати себе, допоки не перетворяться на таких самих сміливих і відважних воїнів, як чоловіки» [7, с. 95]. Але, з іншого боку, чоловічий нарратив є імітативним для авторки, адже далі вона вдається до відверто чуттєвої розповіді, створюючи стійкі асоціації з образом богині-захисниці Нюйви (на міф про Нюйву, котра латає небо, вказує і назва твору). Крім того, дівчина переймається тим, що військовий однострій стирає ознаки статі. Тому авторка фокусує увагу на описі волосся – єдиного в цьому контексті яскравого атрибута жіночності. Отже, Бі Шумін намагається виокремити «іншість» жіночого сприйняття справи захисту батьківщини і військової служби загалом. Про цю «іншість» дуже влучно зауважила лауреатка Нобелівської премії С. Алексієвич: «У «жіночої» війни свої барви, свої запахи, своє світло і свій простір почуттів. Свої слова. Там немає героїв і неймовірних подвигів, там просто є люди, які виконують нелюдську людську роботу» [1, с. 10].

«Іншість» жіночого досвіду переживання війни глибше відобразилась у межах феміністичної тенденції в китайській літературі. До неї, зокрема, можна віднести збірку есеїв Бін Сін «Про жінок» (1943) [6], де авторка описує життя в тилкових районах у період Японсько-китайської війни 1937–1945 рр., тобто розкриває варіативність самореалізації жінок у воєнний час за межами поля бою. Прикметно, що на світогляд Бін Сін вплинули постулати «державного фемінізму», тому вона розглядає жіночу емансипацію в контексті реалізації національного спротиву. Вона вбачає прямий зв'язок між національним звільненням китайців і підняттям статусу жінок, які в період війни «потерпають від болю і страждань» [6, с. 4]. Особливістю нарації есеїв є те, що оповідь ведеться від імені героїв-чоловіків. Отже, письменниця вдається до емітативних практик письма, щоб об'єктивізувати жіночий досвід крізь призму умовного чоловічого сприйняття. Бін Сін зображує у своїх есеях представниць різних прошарків китайського суспільства – від селянок до творчої інтелігенції. Усі вони займаються різними справами: селянка Чжан важко працює, не нарікаючи на долю і не втрачаючи оптимізму; неписьменна жінка-годувальниця долає труднощі окупації, намагаючись виховувати свого молочного сина відданим

патріотом Китаю; зманіжена інтелігентка міс S самовіддано допомагає людям, стаючи зразком самопожертви й альтруїзму; випускниця медичного університету міс L залишає столицю, щоб працювати акушеркою у важких умовах півдня країни, де люди особливо потребують її допомоги тощо. Кожна з них долає свої слабкості і загартовує характер, щоб бути корисною в тилу. Письменниця концентрує увагу своїх оповідачів на важких негероїчних буднях китайських жінок, змушуючи захоплюватись ними. Тому незрідка звучать досить пафосні оцінки на кшталт: «Це і є дух великих доньок Китаю, перед якими я знімаю капелюха!» [6, с. 30]. У такий спосіб авторка підкреслює важливість тих непомітних ролей, які виконують жінки під час війни.

Китайські письменниці не оминули увагою і найбільш травматичний жіночий досвід під час війни – це сексуальне насильство, здійснюване окупантами. Сучасні дослідники звернули увагу на гендерний символізм акту гвалтування: «Сексуальне підкорення жінок ворожого табору споконвіку було однією з форм підпорядкування іншої нації» [3, с. 31]. Подібну думку провадить сучасна письменниця Те Нін у повісті «Квіти бавовни» (1988) [9]. Вона описує життя мешканців селища Сто Хиж під час японської окупації. Солдати захопили в полон активістку антияпонського руху Цяо. Неминучій старі дівчини передувало цинічне згвалтування. Авторка концентрує увагу на зображенні розшматованого мертвого жіночого тіла, передаючи тяжке переживання «тіньового» гендерного досвіду військових змагань як «знешкодження» жінки-бранки. Розгортання мотиву гвалтування-вбивства перетворює жіночу тілесність на фактор дегероїзації чоловіка-воїна в історичному дискурсі.

Отже, художня концепція «жіночих облич» війни в китайській літературі ХХ ст. засвідчує переосмислення самого поняття «війна», а отже, і розширення переліку жіночих ролей у період тяжких випробувань. Розмаїття «іншого», жіночого, досвіду ускладнило традиційну редуковану концепцію війни як сукупності стратегій перемоги і триумфу патріархатної маскулінності.

Література:

1. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя : пер. з рос. Харків : Віват, 2016.
2. Исаева Н. С. Китайська жіноча проза : ревізія канону. Київ : Логос, 2018.
3. Кісь О. Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні : зб. наук. праць. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2015. С. 15–39.

4. Elshtain J.B. Women and War. Chicago : University of Chicago Press ed., 1995.
5. Tulpin J. Many Faces: Women Confronting War. The Women and War Reader / ed. by L. A. Lorentzen and J. Tulpin. New York University Press, 1998. P. 3–18.
6. 冰心. 关于女人. 北京: 开明出版社, 1992.
7. 毕淑敏. 补天石 // 毕淑敏. 藏红花. 长沙: 湖南文艺出版社, 2013, 第84–157页.
8. 孙子兵法 // 5000言: 网站. URL: <https://sunzi.5000yan.com/>.
9. 铁凝. 棉花垛 // 努努书坊站. URL: <http://www.kanunu8.com/book3/7355/index.html>.
10. 谢冰莹. 从军日记. 江苏文艺出版社, 2010.

УДК 811.581

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-75>

Калько Р. М.

ORCID: 0000-0002-7895-7078

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

СТРАТЕГЕМІКА ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ

Ключові слова: стратагема, культурний код, військове мистецтво.

Першою широковідомою згадкою про «Цзи» «Стратагема» є трактат Сунь-цзи, у якому військове мистецтво визначається як мистецтво введення в оману. У третьому розділі Attack by Stratagem («Напад за допомогою стратагеми») проголошено: «Найкраще перемогти вороже військо, не застосовуючи зброї». Для Сунь-цзи перемогу в битві варто ставити лише на третій шабель військового мистецтва. Друге місце він віддає перемозі за допомогою дипломатії, а перше – перемозі за допомогою стратагеми. Трактат Сунь-цзи ввійшов до числа головних 20 книг, що представляють китайську культуру. Отже, у Китаї стратагеми мають важливе значення, що тісно пов'язано з ідіоматичними

виразами, художніми образами, метафоричними мовними зворотами етнічної мовної свідомості. Збірка стратагем, з лінгвістичного погляду, становить список мовних зворотів. Повний список 36 стратагем складається із 138 китайських ієрогліфів, де чотири ієрогліфи припадають на кожен стратагему, тобто мовний матеріал вельми обмежений. Однак ця лінгвістична лапідарність лишає широке поле для різноманітних тлумачень, які потрібні, бо пряме значення стратагеми, без роз'яснення й прикладу, залишилося б малозрозумілим.

До другої половини ХХ ст. 36 стратагем залишалися в Китаї прикладом езотеричного знання, незважаючи на те, що більшість китайців були знайомі з окремими стратагемами з творів китайської народної літератури, наприклад історичного роману «Історія трьох династій»: «Хто прочитав повість про Три царства, той уміє застосовувати стратагеми» (китайське прислів'я). Далі відбувається процес популяризації стратагем як специфічного національного надбання, яке треба вивчати та переосмислювати, починаючи з раннього шкільного віку. Такій меті слугують навіть комікси. Найбільш відомими були видання 6-томного коміксу «36 стратагем» у Цзілїнь (1981) і 12-томного коміксу «Збори 36 стратагем про військово мистецтво» в Гуансі (1982). На державному рівні КНР у «Чжунсюешен байке Чжишена жи ду» (Щоденне енциклопедичне читання для учнів середньої школи. Пекін, 1983) на 24 січня вказано список 36 стратагем як загальнонаціональний стандарт шкільної освіти.

Слово «стратагема» як хитрість в англійській мові є найбільш поширеним серед європейських мов, йому даються такі тлумачення:

1.a. An operation or act of generalship; usually, an artifice or trick designed to outwit or surprise the enemy (Військова операція або прийом, зазвичай хитрість або виверт, призначена, щоб увести в оману або застати зненацька ворога).

1.b. In generalized sence: Military artifice (В узагальненому сенсі: військова хитрість).

2.a. Any artifice or trick; a device or scheme for obtaining an advantage. (Будь-яка хитрість або виверт; прийом або інтрига з метою досягти переваги).

2.b. In generalized sence: Skill in devising expedients; artifice, cunning (В узагальненому сенсі: винахідливість у пошуках виходу; хитрість, спритність) [1].

Це слово в межах англосаксонського світу трапляється не тільки в книгах з військової справи, але, скажімо, у книгах психологічної проблематики, як у роботі А. Чепмена і драматургії The Beauch' Stratagem Ж. Фаркуара (1678 – 1707) «Військова хитрість чепуруна (щигля)».

Офіційно вважається, що процес вивчення стратагемного аналізу в новітній історії Китаю розпочинається 1962 року, коли Архів політичного інституту Китайської народно-визвольної армії перевидав трактат невідомого автора про 36 стратагем. Цей трактат був випадково знайдений Шу Хе в роки II Світової війни під час наступу японської армії та евакуації цивільного населення в місті Ченду (провінція Сичуань) у 1941 р., тобто в тих самих місцевостях, де відбувалися драматичні події доби Трьох династій, пов'язаних із діяльністю найвідомішого стратагемщика Чжуге Ляна. Трактат про 36 стратагем має традиційну структуру: вступ, головну частину із 36 розділів та висновок. Назви розділів: «Ді-і цзи» («Перша стратагема»); «Ді-ер цзи» («Друга стратагема») і т. д., до тридцять шостої. Кожен розділ складається з короткого гасла-позначення стратагеми (три-чотири ієрогліфи); коментар досить часто з покликаннями на «Книгу змін»; роз'яснення стратагеми з прецедентами практичного застосування.

Автори Цзілінського видання в передмові висловлюють деякі припущення про походження трактату. Змістоутворювальний концепт «Книги змін» для стратагемного аналізу вказує, що укладач трактату перебував під впливом школи Чжао Беньсюе (1465–1557), який систематизував положення військової справи на основі «Книги змін», провівши основну ідею про постійну взаємодію Інь і Ян (陰陽) у діалектику мілітарних дій і виявивши протилежності типу: бути і здаватися; більшість і меншість; сила і слабкість; фронтальна атака і засідка; незвичайне і загальноприйняте; просування вперед і відхід. Отже, гексаграми І-Цзину підносили військові дії від морального злочину до практичного виконання вищої волі Неба. У римській історії можна згадати аналогічну практику застосування бойової тесери (аналог античних гральних кісток кубічної форми), коли отриманий у містичному контакті результат пов'язувався з певним олімпійським богом і відповідним тактичним прийомом від розвідки до негайного наступу [2]. Китайський аналог тесери (64 гексаграми) проти римських шести варіантів, звичайно, має перевагу в деталізації ситуації та застосуванні «генератора дійсно випадкових значень» типу листа папороті або більш архаїчного черепахового панцира (龜甲文).

У міжнародному праві статус військових хитрощів легітимізований у Гаазькій угоді про наземну війну 1907 року в статті 24. У заключному протоколі Женевської угоди 1949 року «Про захист жертв міжнаціонального збройного конфлікту» (Протокол I), з одного боку, знаходимо заборону на підступництво (ст. 37, пункт 1), з іншого – перелік допустимих військових хитрощів, наприклад камуфляж, помилкові позиції, відволікальні операції та помилкова інформація (ст. 37, пункт 2). Американський мілітарний довідник також містить список «допусти-

мих військових хитрощів» (Stratagems permissible). Отже, не дивно, що китайці черпають демонстраційний матеріал із застосування 36 стратагем не тільки з китайської історії, але й з автентичної літератури. У китайській літературі, у якій присутні стратагеми, наводяться приклади з життя європейських країн від Стародавнього Риму, через наполеонівську Францію до воюючих країн Першої та Другої світових воєн. Як стверджує Цяо Чжан, у китайській культурі стратагеми становлять ретельно розроблену, поширену й довговічну традицію.

Стратагеміка для тривалого використання етносом може бути заснована виключно на моральних чеснотах, а не моральних вадах. Тому навіть легендарний герой роману «Історія Трьох династій» даос Чжуге Лян насамперед уславився високоетичною поведінкою до супротивників – стратагеми «Умиротворення серця» та «Порожня фортеця». У першому випадку, здійснюючи бойові дії на території сучасного Таїланду, стратагемщик сім разів поспіль розбиває ворожу армію та бере в полон їх ватажка, кожен раз відпускаючи бранця. Етична поведінка позитивного провідника пов'язана з намаганням нанести супротивнику стратегічну поразку, яку не можна пояснити застосуванням ним хитрощів.

Тільки подібна перемога, здобута згідно з насамперед визначеними правилами, підносить випадковість на війні до аналогу Божого Суду європейської традиції, коли Абсолют дарує перемогу найбільш досконалій особистості. Тільки така перемога буде справжньою, її визнає й переможена сторона. Саме тому невгасаючий інтерес східної традиції до постаті Наполеона (Бонапарта), який намагався здобути перемогу в одній генеральній битві, та до вітчизняної історії Княжої доби, оскільки образ Святослава та його «Іду на Ви» фактично не мають аналогів у світі: «Тисячі років тому, коли воїни на своїх бенкетах черпали вино черепами своїх противників, навіть тоді перед нападом попереджали ворога чесно й відкрито: іду на ви! А тепер, в двадцятому сторіччі, вчиняють напад вночі, по-розбійницькому, бомбами з неба засипають ще сонних дітей, матерів» [3].

Література:

1. The Oxford English Dictionary. Vol. X, Oxford, 1933.
2. Калько Р. М. Універсалії мовної свідомості (у світлі концепції вродженої здібності Н. Хомського). Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. 348 с.
3. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=547>.

Лебедєва З. Д.

ORCID: 0009-0003-9667-3946

викладач кафедри концертмейстерського класу

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ КИТАЮ З УКРАЇНСЬКИМИ ВИКЛАДАЧАМИ МУЗИКИ

Ключові слова: музична академія, мистецтво, Китай, Україна, іноземна мова, професійне спрямування.

Вузькоспеціалізована англійська мова має особливе значення в умовах міжкультурної комунікації: вона може виступати засобом спілкування між українськими викладачами музичної академії та китайськими студентами, які вивчають музичне мистецтво, оскільки це іноземна мова, яку вивчають як в Україні, так і в Китаї. Навчання китайських студентів у нашій країні присвячено науковій праці Ж. Ху [1], Н. Цзінь [2], В. Чжао [3], Я. Ямін [4].

Тема поставленої проблеми є особливо актуальною в контексті постковідної реальності, коли багато китайських студентів продовжують отримувати освіту в українських музичних вищих навчальних закладах онлайн, не перебуваючи в мовному середовищі України, що тягне за собою певні труднощі навчання. Вирішенню такого завдання, на думку авторки цих тез, стає письмо як комунікативний засіб навчання, що також є важливим методом культурно-педагогічного спілкування.

За допомогою спеціалізованого письма англійською мовою спілкуються український викладач і китайський студент.

Метою цієї доповіді є описати практичний досвід комунікації через письмо між українськими викладачами музики та студентами з Китаю, використовуючи англійську мову за професійним спрямуванням.

Під час дослідження було поставлено такі завдання:

1) вивчити літературу з іноземної мови за професійним спілкуванням для музикантів;

2) провести опитування студентів з Китаю за допомогою анкети для визначення найбільш зручної та зрозумілої форми спілкування;

3) проаналізувати отримані дані та порекомендувати використання письма іноземної мови за професійним спрямуванням українським викладачам музики та китайським студентам-музикантам.

Під час дослідження важливо було врахувати соціокультурні особливості китайських студентів, які впливають на їхню успішність у навчанні у

вищих музичних закладах України, виявити особливості використання академічного письма у процесі спілкування з викладачами.

Авторка дослідження проводить заняття з вокалу на основі творчої спадщини відомих українських композиторів. Нею було опитано студентів, з якими робота тривала впродовж 2023 року. Опитування містило питання, пов'язані з навчальним репертуаром (засобами спілкування в програмі WeChat), – старовинні арії XVII ст., італійські пісні, оперні арії доби класицизму, романси доби романтизму (Брамс, Штраус, Шуберт, Шуман), народна творчість, романси на музику українських композиторів: Н. Лисенко, Ф. Надененко, М. Вериківського та ін.

Використовувати письмове спілкування англійською мовою було прийнято одногосним рішенням. Згаданий процес відбувався завдяки інноваційному засобу WeChat [5, с. 200].

Підсумовуючи знання, отримані за результатами аналізу наукової літератури щодо особливостей української, китайської та англійської мов, було зроблено висновок, що чим простіше написані рекомендації у спілкуванні з китайськими студентами, тим продуктивнішим буде звучання музичних творів. Студенти пишуть подібні повідомлення, уточнюючи певні завдання, які ставить перед ними вчитель або концертмейстер. Нижче наведено кілька повідомлень із чату WeChat авторки цих тез:

Dear students! This schedule is stable. It is advisable to follow it and be at your lesson on your own time! Enter it into your main study schedule so that there are no overlaps (trains, buses, meetings with friends and other misunderstandings). Please inform me about your absence from the lesson! If you can't be at the lesson, you can change the time with someone from the class, but ALWAYS tell me about this in advance. You see the entire timetable (whose lesson and when). We have a common group and you can independently agree with your colleagues about the changes. There must be discipline and stability in the class. Then we will have a good result in our work! Please note that the first column is your time in your time zone! Do not look at the second column! Good luck to everyone and see you in our classes!

- 1) Start this song.
- 2) You need to sing with your voice the sound that I press! Higher/lower!
) Repeat again (this place/this work)
- 4) Start it over again.
- 5) Sing on / sing to the end.

6) You need to build a musical phrase with your voice. It's like telling a poem or an interesting story with an expression. It should be interesting to listen to you. This is the first part, the following... Tact is the second part. Both of these parts finish one big sentence in the first section.

7) The middle should be more mobile from the extreme parts / more calm and restrained from the extreme parts.

- 8) You sing with a flat sound, but you need to be more rounded.
- 9) Turn on my recording and sing this piece to it from the beginning to the end.
- 10) These commas mean that you need to take a breath in the diaphragm / in the stomach.
- 11) Put your breath in this place.
- 12) You can't take a breath in the middle of a word.
- 13) You need to sing these two tacts in one breath.
- 14) Don't exhale all the air at once. Take a breath, hold it and then start singing gradually blowing it out. Save your air [5, с. 200–201].

Студент університету Hengshui [5, с. 201], який має досвід роботи з українськими вчителями, під час цього дослідження висловив думку, що мовний бар'єр – це болюча річ, адже електронний перекладач надає лише частину сенсу, а іноді речення, яке він перекладає, зовсім неправильне. Тому важливо, щоб учень володів власними навичками письма, висловлював свої думки.

Отже, незважаючи на труднощі, які виникають у навчальному процесі завдяки неоднозначному тлумаченню інтернет-перекладів, авторка тез робить висновок, що саме письмова англійська є ефективною для спілкування студентів із Китаю, які опановують музичне мистецтво, та українських викладачів музичних дисциплін.

За результатами дослідження виявилось, що співпраця у сфері музичної освіти між Китаєм та Україною останнім часом є досить високою, незважаючи на суспільно-політичні й економічні потрясіння. Китайські студенти повинні мати вищу освіту. Міжкультурна комунікація українських викладачів і китайських студентів консерваторії здійснюється за допомогою англійської мови, зокрема письмової. Проблему реалізації спільних програм китайських та українських вишів вдалося вирішити завдяки розробкам, які були створені під час пандемії COVID-19. Знання англійської мови професійного музичного спрямування є необхідним для українських викладачів музики і забезпечується під час навчання в консерваторії, магістратурі й аспірантурі.

Для китайських студентів англійська мова здається престижною сферою гуманітарних знань, яка визначає успіх у майбутній кар'єрі. Існує велика різниця у фонетичному аспекті, яку відзначають багато лінгвістів, тому володіння письмом є достатньо ефективним методом у процесі навчання музичному мистецтву іноземних студентів онлайн.

Література:

1. Ху Ж. Соціокультурні особливості адаптації китайських студентів до навчання в університетах України. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 2013. № 1. С. 36–41.
2. Цзінь Н. Методичні засади вокального навчання студентів з КНР у системі музично-педагогічної освіти України : автореф. дис. ...

канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009. 23 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/114/Jin_Nan.pdf?sequence=3.

3. Чжао В. Методика вокально-хорового навчання студентів Китаю з використанням українських співацьких традицій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2014. 23 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6945>.

4. Ямін Я. Вокально-педагогічна освіта Китаю та її значення для самоорганізації навчального простору китайських студентів. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2017. № 1 (87). С. 173–177.

5. Lebedieva Z. ESP Writing as a Practical Mean of Cultural Communication Between Ukrainian Music Teachers and Chinese Students. Cases on Error Analysis in Foreign Language Technical Writing. 2023. Pp. 187–206. IGI Global. USA. URL: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6222-5.ch008>.

УДК 811.581.11, 811.16, 75.03

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-77>

Логвин М. Ю.

ORCID: 0009-0002-3497-7007

аспірантка

Науково-навчальний інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

провідна наукова співробітниця відділу мистецтва країн Сходу

Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ, ТЛУМАЧЕННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ КИТАЙСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Ключові слова: образотворче мистецтво Китаю, китайська мова, українська мова, запозичення, комунікація, понятійно-термінологічний апарат, лексикографія, метафора, афоризм, література Давнього Китаю.

Українське суспільство стабільно демонструє цікавість до образотворчого мистецтва Китаю як джерела натхнення чи об'єкта колекціонування й дослідження. Як результат, в українському інформаційному

просторі постійно присутні висловлювання щодо традиційного й новаторського мистецтва Китаю та застосування китайських традиційних художніх технік і візуальних мотивів носіями інших культур. Комунікативні ситуації, у яких лунають висловлювання про зазначений вище предмет, досить різноманітні. Як приклади можна навести виступи і дискусії на наукових конференціях; музейний дискурс; статті в інтернет-ЗМІ; друковану продукцію. Зокрема, Сходознавчі читання імені Агатангела Кримського або Міжнародна наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» зрідка не мають у програмі доповідей на тему китайського образотворчого мистецтва. Українські ВНЗ заохочують студентів і аспірантів з КНР звертатися до тем китайського образотворчого мистецтва у кваліфікаційних роботах. Колективи наукових співробітників музеїв мистецтв створюють пояснювальні тексти до тимчасових і постійних експозицій; читають лекції та проводять екскурсії; виконують мистецтвознавчу експертизу на запит юридичних і приватних осіб. Матеріали незалежних дослідників та аматорів мистецтва розміщуються на інтернет-платформах. Видавництва випускають переклади іноземної літератури з мистецтва Китаю. В окремих випадках застосування мистецьких термінів виходить поза мистецьку сферу і може з'явитися в суспільно-політичному дискурсі в досить несподіваному контексті.

Ці різноманітні висловлювання варто проаналізувати на предмет наскрізного понятійно-термінологічного апарату і його відповідності комунікативній меті та визначити напрями, у яких праця дослідників китайської культури допомогла б комунікації у сфері культури в майбутньому.

Наведемо декілька прикладів термінологічної різноманітності стосовно одного явища китайського образотворчого мистецтва. Порівняємо різні терміни на позначення жанру пейзажу – 山水 – у науковій і популярній статтях. У вступній частині наукової статті про сучасний олійний живопис Китаю, у поясненні щодо китайської традиції знаходимо такі слова: «Термін «пейзаж» складається із двох символів, що означають «гори і води» [1, с. 69]. У популярній статті на інтернет-ресурсі на самому початку зустрічаємо таке речення: «До найменших дрібниць він (художник Ян Юнлянь – прим. М. Логвин) дотримується правил композиції, непорушних для класичного китайського живопису в жанрі шань-шуй (山水; гори і води)...» [2]. При цьому автор статті не розтлумачує, що жанр із екзотичною назвою є насправді жанром пейзажу. Якщо автори статті у фаховому виданні, знайомлячи українську аудиторію з явищем китайської культури, прагнуть застосувати метод доместикації (можливо, і непотрібний у спілкуванні з обізнаним читачем), то автор популярної статті обирає шлях екзотиза-

ції і не надто дбає про пошук точок дотику між культурами, щоб через відомий українським читачам термін «пейзаж» пояснити 山水. Можна підсумувати, що в обох випадках терміни правильна по суті, проте застосовуються не надто ефективно.

Попри різний успіх комунікації, вищенаведені висловлювання свідчать про значне заглиблення їхніх авторів у тему китайського образотворчого мистецтва. Наступна цитата не відповідає визначенню «висловлювань про мистецтво», оскільки її автор не розуміє, що йдеться про тему, дотичну до мистецтва. Проте хотілося б навести її як приклад аномального дискурсу та для застереження проти безпідставної довіри посередництву російських – навіть опозиційних – ЗМІ в питаннях матеріальної культури Китаю. 23 березня 2023 року на інтернет-платформі dsnews.ua було подано матеріал про цитати Сі Цзіньпіна, які трансливалися на російському телебаченні. Український автор наслідує сардонічний стиль російського журналіста Іллю Шепеліна, на сторінці якого в соцмережі X дізнався про трансляцію цитат: «Крім того, китайський керівник звернув увагу на сутність каменю: "Можна скільки завгодно розбивати камінь – усе одно він залишиться твердим. Можна скільки завгодно шліфувати кіновар (найпоширеніший мінерал ртуті – "ДС") – від (помилка друку, слід читати «він» – М. Логвин) усе одно залишиться червоним» [3]. В українському перекладі цитати з російської мови збережено помилку перекладу з китайської на російську. Вона демонструє незнання російським перекладачем як загалом джерела цитати, яку Президент КНР наводив у промові, так і нюансів властивостей, застосування та підготовки пігменту цинобри (кіноварі) в китайському мистецтві. Примітка редакції українського видання, що містить відомості з хімії та мінералогії, не проливає світло ні на джерело цитати, ні на те, які виробничі процеси лягли в основу стародавньої метафори. Звичайно ж, оригінальний вислів – це «Скільки не розбивай камінь – він не втратить твердості. Скільки не розтирай цинобру – вона не втратить багрянити [колір]». 石可破也, 而不可夺坚; 丹可磨也, 而不可夺赤 (4) з «Анналів пана Люя» III ст. до н. е. Що ж стосується самої метафори, то з усієї полісемії слова 磨 для перекладу слід вибрати «розтирати, розмішувати», адже саме такими діями кіновар (цинобру) готують, щоб отримати пігмент для фарбування, малювання та/або нанесення печаток. У поточному перекладі, без адекватної примітки, афоризм здається безглуздим і смішним. Така упереджена й некомпетентна позиція цього ЗМІ грає не на користь інформаційній політиці України. Цей приклад є свідченням про потребу українського суспільства в довідковій літературі, яка б не лише пропонувала якомога точніші переклади окремих термінів китайського мистецтва, але й описувала різні нюанси вироб-

ничих і творчих процесів: від зв'язку творчого задуму з його реалізацією до техніко-технологічних особливостей.

Вихід українською мовою чотирьох електронних книг «Живопис і каліграфія» під редакцією Цзен Цзижун дав привід для оптимізму, що в українському інформаційному просторі з'явилося видання, яке могло би слугувати довідковим. Проте ближчий розгляд виявив, що переклад книг здійснювався з англійської та російської мов. Деякі вживані у ній терміни викликають здивування. Зокрема, в анотації до книги «Як роздивлятися і розуміти китайські картини» [5, с. 2] зустрічаємо калькування з англійського *hand scrolls* «ручні сувої» на позначення формату сувоїв, які в традиції українських істориків мистецтва прийнято називати «горизонтальними». Нам здається, що поточний український термін, хоч і запозичений багато десятиліть тому з російської мови та не надто відомий поза колом фахівців, все ж є більш інформативним і краще допомагає досягти комунікативної мети.

Повернімося до питання, як фахівці з культури Китаю могли б допомогти в комунікації та яким міг би бути довідник з образотворчого мистецтва Китаю, які методи лягли б в основу його укладання? На нашу думку, це насамперед аналіз сучасного усвідомленого, конструктивного вживання понятійно-термінологічного апарату образотворчого мистецтва Китаю. Найчастіше він демонструє проникнення оригінальної китайської термінології у вигляді транскрипцій або калькувань до звичної термінології європейських істориків мистецтва. Поточна неоднорідність понятійно-термінологічного апарату і, відповідно, «гібридна» методика аналізу творів китайського мистецтва – результат зближення і взаємопроникнення далекосхідної та європейської методології істориків мистецтва. Це явище відповідає світовим глобалізаційним процесам і, на нашу думку, є позитивним за своєю суттю. Проте воно ж створює виклики для дослідників і популяризаторів культури Китаю, лексикографів тощо. Розуміння поточних процесів в україномовному дискурсі про китайське образотворче мистецтво і різних впливів на його формування створить умови для виявлення як позитивної практики, так і білих плям або спотворень – останнього з метою виправлення помилок. Наступним етапом може бути створення різноманітних довідкових видань, як-от китайсько-український тезаурус китайського образотворчого мистецтва, науково-популярні книги для різних вікових категорій тощо.

Література:

1. Ковальова М., Лю Фань. Олійний пейзажний живопис у Китаї ХХ ст. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 33, том 1, 2020. С. 68–75. ISSN 2308-4863.

2. Рудяченко Олександр. Ян Юнлян. Між капіталізмом і даосизмом. Укрінформ, 29 листопада 2023 р. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3309331-an-unlan-miz-kapitalizmom-i-daosizmom.html>.

3. Євген Журавльов (редактор). Цитатник Сі: на рoсТБ крутять «глибокi» вислови від лiдера Китаю (ВiДЕО). 23 березня 2023 р. <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/citatnik-si-na-rostb-krutyat-gliboki-vislovi-vid-lidera-kitayu-video-23032023-476520>.

4. 吕氏春秋·诚廉/中国哲学书电子化计划 [电子材料] URL: <https://ctext.org/ly-shi-chun-qiū/cheng-lian/zhs>.

5. Цзен Цзижун, під редакцією. Електронна книга. Як роздивлятися і розуміти картини. Переклад з російської мови: Ігор Павлюк. Друкарський двір Олега Федорова. 2022. ISBN 978-617-8000-67-7.

УДК 821.581-3.09

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-78>

Максимець В. О.

ORCID: 0000-0002-8528-5986

старший викладач кафедри китайської мови і перекладу

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ТВОРЧИСТЬ ЦАНЬ СЮЕ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Ключові слова: Цань Сюе, жіноча проза, китайська авангардна література.

В історії сучасної китайської літератури творчість Цань Сюе (殘雪) – феноменальне явище. Гіперболізовані та гротескні персонажі, атмосфера жаху й абсурду, відсутність чіткого хронотопу надають її творам виразних ознак ідіостилю, які неможливо сплутати з текстами іншими письменниками, тому вивчення прози Цань Сюе стало неодмінною і дуже цікавою темою для сучасних літературознавців. З 1985 р. Цань Сюе та інші китайські письменники послідовно публікували шедевральні твори, які належали до екзотичного для китайської літератури напряму – авангардизму. Чень Сяомін (陈晓明) у «Тривозі репрезентації: історичне розчарування та сучасна літературна трансформація» («表意的焦虑: 历史祛魅与当代文学变革») дає визначення авангардному напряму як «творчості молодих авторів з притаманною

креативною свідомістю, які змогли створити свій власний стиль оповіді» [1, с. 71].

Проза Цань Сюе була абсолютно протилежною традиційним творам тогочасного Китаю. Авторка продемонструвала оригінальне художнє бачення, реціпіювала прийоми західного модернізму, розширила художній простір творів та дала змогу китайським читачам ознайомитися з естетичними поглядами представників західної культури.

Як об'єкт критичної реценції дослідників різних країн творчість Цань Сюе розглядалась в таких основних аспектах, як компаративний аналіз авторського стилю і художнього досвіду письменників світової і національної літератури; психоаналітичні студії поезики прози китайської письменниці. Зокрема, зарубіжні та китайські літературознавці не раз, досліджуючи прозу Цань Сюе, порівнювали її із творчістю Х. Л. Борхесом, Данте, Й. В. Гете, Вірджинією Вулф, Е. А. По. Проте найчастіше проводили паралель між творчою особистістю письменниці і Ф. Кафкою. Так, Р. Хафманн (R. Halfmann), аналізуючи абсурдні події та безглузді вчинки в оповіданні «Хатинка на пагорбі», розглядає це як спробу відтворення кафкіанських мотивів. На думку літературознавця, у цьому оповіданні «хатинка може розглядатися як прямий спогад про замок Кафки. Отже, замок є символом людської творчості й особливо митця, якому доводиться мати справу з абсурдністю творчості в абсурдному світі. Її інтерпретація пов'язана з екзистенціалізмом і тому є винятком у китайській культурі» [2].

Луо Фан (罗璠) та Лей Хаоцзе (雷浩泽) у своїй статті «Кафка та репрезентація сучасної свідомості в китайській авангардній художній літературі» («卡夫卡与中国先锋小说现代意识的呈现») зазначають, що, «перейнявши мотиви Кафки, китайська література розширила новий простір для репрезентації мистецтва, наділивши творчість письменників різними формами прояву. Найцінніша сутність полягає в тому, що китайська авангардна художня література творить власне усвідомлення сучасності в успадкуванні та розвитку стилю Кафки, продемонстроване увагою до художньої форми та проникненням у абсурдну свідомість» [3].

Попри те що творчість Цань Сюе перебувала під глибоким впливом західного письменства, особливо модерністського, китайська літературна традиція завжди займала важливе місце в діяльності Цань Сюе – таємничій та ірреальній. Ян Цзінцзянь (杨经建) та Дун Вайпін (董外平), аналізуючи творчість письменниці, стверджують: «Якщо вплив таких західних письменників, як Данте, Гете, Кафки та Борхеса, є очевидним фактом, то традиційна спадщина провінцій Хунань та Хубей як колективно несвідоме тонко проникла в літературу творчість Цань

Сюе» [4]. Елементи чуського стилю (культурного містицизму) надають творам Цань Сюе абсурдності, загадковості та ірраціональності. Чжо Цзінь (卓今), досліджуючи життєвий і творчий шлях письменниці, стверджує, що «його витoki також можна знайти у літературі Лу Сіня» [5, с. 97]. Проте вважаємо, що перехід від вираження об'єктивного світу до внутрішнього, від опису інших до опису самої себе, «Я», від відображення протиріч і протилежностей між людьми та середовищем до самопізнання у творчості Цань Сюе свідчить про творче засвоєння національного досвіду й домінуючу орієнтацію на світовий модерністський досвід.

Питання рецепції Цань Сюе екзистенційних кафкіанських мотивів в українському літературознавстві досліджувала Н. Ісаєва. Вона доходить висновку, що твори обох авторів «... оприявлюють спільні мотиви, що детермінують екзистенціальне буття особистості в межах соціуму категоріями відчуження, кризи слова, боротьби за власну ідентичність» [6]. Поділяючи думку китайських, зарубіжних та української дослідників, вважаємо Цань Сюе чи не найбільш репрезентативним реципієнтом Ф. Кафки в сучасному Китаї, творчості якої притаманні такі актуальні для кафкіанського художнього світу мотиву, як зображення абсурду, протистояння різних типів свідомості, дослідження міжособистісних стосунків.

Другий напрям літературно-критичної рецепції творчості Цань Сюе орієнтований на її психоаналітичну інтерпретацію та дослідження образів-символів у текстах письменниці. Так, Мо Ся (莫瑕) аналізує алегоричні характеристики творчості Цань Сюе через інтерпретацію таємничого внутрішнього світу і розмірковує про сенс та цінності життя її героїв. І доходить висновку, що стиль авторки – «своєрідна алегорична чудернацька робота, спрямована на вираження підсвідомості людей за допомогою неоднозначних образів та відображення ірраціональних внутрішніх почуттів героїв» [7]. Зі свого боку, Лю Цзевень (刘洁雯), аналізуючи «Хатинку на пагорбі» Цань Сюе, наголошує, що в цьому оповіданні автор «намагається реконструювати історію за допомогою абсурдного сюжету. У цьому безглуздому та ірраціональному вираженні простір представлений у символічній спосіб – байдужий дім, кошмарна гірська хатинка або шухляда, що виходить за межі суб'єкт-об'єктної дихотомії, репрезентує картину, яка дуже відрізняється від повсякденної реальності і поділяється на ««Я» простір і простір домашнього побуту», «простір суперого і легенд країни» та «підсвідомість і пам'ять індивіда» [8]. Зауважимо, що, на нашу думку, виокремлені дослідником прийоми притаманні також оповіданню «Віл». Наприклад, наратив розгортається у двох просторах, структурованих різноманітними темними й парадоксальними символічними образами, які надають текстові заплутаної та «готичної» атмосфери.

Н. Ісаєва, аналізуючи образи-символи новели «Цикада», виявляє, що «...у засобах авангардної виражально-зображальної палітри творчості Цань Сюе особливе місце посідають образи-символи, синкретична сутність яких дозволяє виділяти безмежну кількість імпліцитних сенсів тексту. Образи комах є інструментами гри, створення химерних лабіринтів творчої уяви, які виводять читача то у світлі коридори прозорих натяків і відвертої констатації явищ, то заводять у заплутані катакомби підсвідомих візій, де кожен символічний сенс породжує нові й нові можливості інтерпретації» [9].

Комплекс наукових питань, зокрема вплив західних психоаналітичних досягнень та культурної і звичаєвої спадщини провінції Хунань на формування творчої манери Цань Сюе, авторський зміст архетипних образів-символів таких творів, як «Хатинка на пагорбі» «Мильна бульбашка у брудній воді», «Порожня кімната» та ін., досліджує у своїй дисертаційній праці «Художня проза Цань Сюе: психоаналітична інтерпретація» М. Война.

Отже, підвищений інтерес науковців до вивчення різних аспектів творчості Цань Сюе підтверджує її високий статус не тільки в китайській, а й у світовій літературі як однієї з найбільш новаторських і авторитетних сучасних письменниць. Проте, вважаємо, у нашому літературознавстві ще недостатньо компаративних студій, присвячених порівняльному аналізу творчості Цань Сюе і українських письменників, що, власне, і визначає перспективу майбутніх досліджень.

Література:

1. 陈晓明. 表意的焦虑--历史祛魅与当代文学变革 / 陈晓明. 北京, 2001. 页 514.
2. Halfmann R. «Literature of the Soul: Die Kafka-Rezeption der chinesischen Autorin Can Xue.» Lili – Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, 39. № 154 (2009). P. 159–172.
3. 罗璠,雷浩泽. 卡夫卡与中国先锋小说现代意识的呈现 海南大学学报(人文社会科学版) / 罗璠,雷浩泽. 海南, 2018. 页 140–146.
4. 杨经建. 论楚巫神秘主义与残雪的小说创作 / 杨经建, 董外平. // 中国文学研究. 2011. № 3. 页 59–69.
5. 卓今. 残雪研究 / 卓今. – 长沙: 湖南文艺出版社, 2013. 页 494.
6. Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. Вип. 21. С. 46–50.

7. 莫瑕. 残雪小说意象描绘的寓言意味 / 莫瑕. // 现代语文:文学研究版. 2008. № 7. 页 81–83.

8. 刘洁雯. 异象空间的象征化书写 —残雪《山上的小屋》的文本分析[J]. 绵阳师范学院学报, 2021. 第40卷(1), 页 149–155.

9. Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах. Мова і культура. 2011. Вип. 14. С. 328–335.

УДК 821.162.1Шульц.09:81'25(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-79>

Маторіна Н. М.

ORCID: 0000-0001-6012-5663

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

БРУНОШУЛЬЦОМАНІЯ ШИРИТЬСЯ КИТАЙСЬКОМОВНИМ СВІТОМ

Ключові слова: Бруно Шульц, Вей-Юн Лін-Гурецька, китаєзнавство, шульцологія, шульцівський китайськомовний дискурс.

Рис. 1. Портрет Бруно Шульца

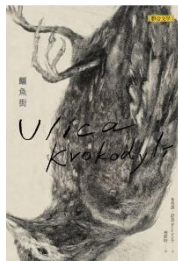

Рис. 2. Обкладинка збірки «Вулиця Крокодилів» Бруно Шульца в перекладі Вей-Юн Лін-Гурецької

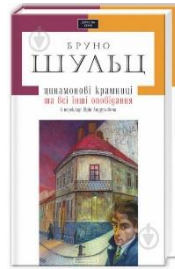

Рис. 3. Обкладинка збірки Бруно Шульца «Цинамонуві крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича»

翻譯是建立連結和橋樑，讓外國和本地相遇。

者林蔚昀

翻译舒尔茨，是诗的翻译。这是一条大原则。

施奇平

Розвиток світової культури, літературно-мистецького процесу не був би можливим без яскравих особистостей, здатних формувати новітні тенденції, розширювати інноваційні культурологічні світові горизонти, визначати нові напрямки, презентувати новаторські мистецькі досягнення тощо. Саме такою видатною особистістю, яка дотепер викликає в багатьох захоплення, іноді – здивування, на цім у будь-якому разі – схиляння перед багатостороннім талантом, є постать всесвітньовідомого польськомовного митця першої половини ХХ ст., яскравого представника галицького літературного пограниччя Бруно Шульца (1892–1942), філософа, талановитого письменника й літературного критика, епістолога, педагога, художника, живописця, графіка тощо.

Прозу видатного письменника сьогодні читають понад півсотнею мов, вона надихає і науковців, і письменників, і театралів, і художників, і музикантів. Традиційно перекладають, досліджують, вивчають у закладах загальної середньої чи вищої освіти художню й образотворчу спадщину Бруно Шульца здебільшого на європейських чи американських теренах. Розвідок щодо шульцівського перекладацького, літературного, літературознавчого дискурсів на науково-дослідницькому, науково-популярному чи освітянському обширах сходознавчого спрямування, наскільки нам відомо, бракує. А проте позитивні зміни в цьому напрямі вже розпочалися, і вони приємно вражають. Йдеться про переклади китайською мовою (як традиційною, так і спрощеною) польських оригінальних прозових творів Бруно Шульца, а також про китаєзнавчі наукові студії, які присвячено життєпису і творчій спадщині митця.

Уперше польський письменник Бруно Шульц «познайомився» з Китаєм у 1992 р., коли у третьому номері «Іноземної літератури та мистецтва» було опубліковано кілька його оповідань у перекладі Ю Мо; у 2010 р. під назвою «Вулиця крокодилів» діалогію переклав Ян Сянжун (Пекін) [4], а в 2011 р. під назвою «Крамниці кориці» – Ши Ципін (Пекін) [5]. Останні два переклади зроблено не з мови оригіналу, а з англійської, можливо, через це щось від справжнього вишуканого Бруно Шульца й було втрачено, на цім читачі й фахівці-літературознавці високо оцінили окреслені переклади.

Найповніші переклади з мови оригіналу зробила письменниця та перекладачка Вей-Юн Лін-Гурецька, допомагав Вен-Юн Лін її чоловік–поляк Павло Гурецький. Вей-Юн – письменниця, Павло – художник. Вона, «шукаючи» Бруно Шульца, спочатку потрапила до Англії, потім – до Польщі; він ріс у Кракові, Шульца мав на іспиті в Академії образотворчих мистецтв у Варшаві (пол. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie). Завдяки Бруно Шульцу, «Проекту Шульца» Театру Мандала (Краків), Лабораторії Театр (Варшава) Вей-Юн Лін і Павло Гурецький зустрілися й пізніше одружилися. Саме завдяки такому творчому симбіозу між словом і образом, літературним твором і мистецтвом вдалося створити прекрасні переклади культових збірок Бруно Шульца китайською, зокрема «Цинамонові крамниці» письменниця закінчила перекладати в першій половині 2012 р.; у листопаді цей переклад було видано традиційною китайською під назвою «Вулиця Крокодилів» [6]. Переклад був вельми тепло сприйнятий читачами. Друге видання літературної діалогії Бруно Шульца вийшло друком у Пекіні 2016 р. [7]. Між іншим, друга збірка прозових творів Бруно Шульца «Санаторій під Клепсидрою» перекладена також у 2019 р.; перекладач Лу Юань [8].

Бруно Шульцу пощастило – він потрапив до справжніх професіоналів, майстрів своєї справи: Вей-Юн Лін-Гурецька й Павло Гурецький з метою популяризації творчості польськомовного письменника світової слави в китайськомовному художньо-мистецькому просторі й просування перекладів шульцівських творів на китайському книжковому ринку організували мініфестиваль «Другий бік столу. Бруно Шульц у Тайбей», який охоплював сім інсталяцій у семи місцях столиці Тайваню; зустрічі, присвячені Бруно Шульцу, – «Прийде Комета – зустріч з Бруно Шульцом» і «Рій метеоритів „Крокодила” – за кулісами Вулиці Крокодилів»; виставки малюнків, зокрема «Сім планет Бруно Шульца» Д. Швейонкова-Кисмелова, роботи якого увійшли до двотомного видання прози Бруно Шульца.

У «Фейсбуці» функціонує сторінка 布魯諾·舒茲在台北 – Бруно Шульц у Тайбеї (див.: <http://surl.li/nnctk>). Завдяки цій сторінці китайськомовний світ пов'язаний з усією світовою шульцівською спільнотою.

Невипадково цей непростий довгий шлях Бруно Шульца до китайськомовного читача презентує «Тайбейський міжнародний книжковий ярмарок» (2023), який став у певний спосіб звітом Вей-Юн Лін-Гурецької про входження польської літератури, польських книжок, польських авторів, зокрема Бруно Шульца до китайського літературного й літературознавчого простору (перекладачка особисто за 12 років переклала 25 прозових творів польських авторів).

Рис. 4. Письменниця та перекладачка Вей-Юн Лін-Гурецька та перекладені нею польські книжки.

Під час перекладу того чи того автора з однієї мови на іншу зазвичай виникають питання щодо збереження особливостей оригіналу. У випадку з китайськомовним перекладацьким шульцівським дискурсом так само маємо розуміти, чи не втрачається шульцівська «поезія в прозі» в перекладі китайською? Чи відповідає переклад основним вимогам до перекладу художньої літератури й повністю зберігає ідіостиль Бруно Шульца? Чи вдалося перекладачам зберегти шульцівський контекст і передати іншу епоху, іншу мовну дійсність? Вважаємо, що вдалося, зважаючи на ті підходи, принципи й засади, якими, зокрема, послуговується у своїй перекладацькій діяльності Вей-Юн Лін-Гурецька, враховуючи організовану на високому рівні високоефективну різноманітну рекламну діяльність життєпису й творчої спадщини Бруно Шульца, дивлячись на обсяг продаж шульцівських творів тощо. Подальші наукові розвідки вможливають пошуки відповідей на окреслені чи будь-які інші питання щодо шульцівського дискурсу перекладацького спрямування. Вочевидь перекладачі намагаються передати шульцівський текст китайською мовою якомога точніше і ближче до польського оригіналу; при цьому кожен перекладач підходить до процесу відтворення тексту індивідуально, зі своїм ставленням до Бруно Шульца, з власним умінням інтерпретувати текст, зі своїм рівнем володіння польською мовою. Зважаючи на те, що нині перекладається не лише оригінальна прозова творчість дрогобицького генія, а також його літературно-критичні нариси й епістолярні твори, то слушним буде акцентувати: бруношульцоманія шириться китайськомовним світом, долучаючи до числа дослідників, читачів, перекладачів і шанувальників життєпису і творчої спадщини митця нових і нових членів.

Література:

1. Веснянка О. Книги: Бруношульцманія шириться Україною. 2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>.
2. Лін-Гурецька Вей-Юн, Гурецький П. Подвійне життя Книги – чому Тайвань, чому Шульц, чому Книга. Бруно Шульц: тексти і контексти. Матеріали VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі. Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 667–669.
3. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича : оповідання; переклад з польської. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
4. 布鲁诺·舒尔兹, 《鳄鱼街》, 杨向荣译自英语, 北京 2010。
5. 布鲁诺·舒尔兹, 《肉桂色铺子》, 施奇平译自英语, 北京 2011。
6. 布鲁诺·舒尔兹, 《鱷魚街》, 林蔚昀译自波蘭語, 台北 2012。
7. 布鲁诺·舒尔兹, 鳄鱼街 : 布鲁诺·舒尔茨小说全集, 林蔚昀译自波兰语, 北京 2016。
8. 布鲁诺·舒尔茨, 《沙漏做招牌的疗养院》, 译者 : 陆源, 四川人民出版社 2019。

UDC 811.111'255.4=111=581

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-80>

Panchenko O. I.

ORCID: 0000-0003-2217-5613

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Head of the Department of Translation

and Linguistic Training of Foreigners

Dnipro National University named after Oles Honchar

Dnipro, Ukraine

PROBLEMS OF TRANSLATING ‘HARRY PORTER’ FROM ENGLISH INTO CHINESE

Key words: translation, mistranslation, bestseller, fantasy novel.

From the end of XX to the beginning of XXI century children's literature in England, and the whole world, marked itself by a series of fantasy novels (1997–2007) by British writer Joanne Katherine Rowling about Harry Potter.

The Harry Potter books drew an enormous worldwide attention, winning numerous awards. For example, the book "Harry Potter and the Goblet of Fire" (2001) received the Hugo Award, and JK Rowling herself became an officer of the Order of the British Empire (2001) and Knight Commander of the Order of the Legion of Honor (2009). The last four books in the series have been ever-fast-selling books in history, and the record is still held by the final book, "Harry Potter and the Deathly Hallows". The beginning of the XXI century is already well-established understanding that "Harry Potter" is a great book because it is read by millions, not only children but also adults. A series of seven books have been translated into more than 60 languages and have occupied the first place in the prestigious adult bestseller's lists. Thus, it has been an important and specific material for the study of linguistics, literature, sociology, etc.

One of its literature phenomena is fanfiction, i.e. literary creation of works of popular culture fans, created on the basis of these works within the framework of interpretive communities (fandom), an incredible sized daily published text production. Despite the fact that the very creative purpose here raises a number of interesting theories and history of the poetics issues and the number of texts for investigation grows every minute, fanfiction has not yet received a comprehensive explanation of any domestic or foreign literary criticism. Another aspect is to study "Harry Potter" as a bestseller. In Longman Dictionary of Contemporary English the term "bestseller" is defined as follows: "Bestseller, n.: A book, record, CD, or other product that has sold in great numbers, especially over a short period". In other words, bestseller is "the most tradable commodities, especially enjoying high popularity among the readers of the book, the most-selling movie, music CD, video game, etc." Most of the bestsellers are written in such a way to attract the largest audience as possible, such as detectives or melodrama. And in this way books are reproduced from year to year. So, reading demand creates books, which, on the one hand, describe the way of life of the masses, and on the other, serve as his model. From all these above, it can be concluded that "Harry Potter" is undoubtedly a specific literary phenomenon and a bestseller translating of which deserves special attention.

"Harry Potter" come out in the UK since 1997, and soon swept the world, sold in more than 30 countries in just three years, and won including the UK National Book Award Children's Prize for Fiction and lots of other prices, including the Si Madi Book Golden Medal awards. In July 2000, with the publication of the fourth book "Harry Potter and the Goblet of Fire", "Harry Potter" continues to heat up, with the first English edition of the book printing 5.3 million, and sold out within two day's weekend, creating a miracle in the history of publication of the world.

"Harry Potter" books 1-3 ("Harry Potter and the Sorcerer's Stone", "Harry Potter and the Chamber of Secrets", "Harry Potter and the Azkaban Prisoner") have been paid much attention by readers since they landed in China in October 2000. And within five months, about 1,000,000 books had been issued, which rarely happened in the Chinese publishing history. People's Literature Publishing House published the fourth one "Harry Potter and the Goblet of Fire" in June 2001, and will keep up with the pace of Rowling's writing, each year a book.

Generally, there are three main versions in China: Chinese Mainland's version, Chinese Taiwan's version and the version on the Internet by some amateurs. The Mainland one was translated and published by People's Literature Publishing House. When People's Literature Publishing House decided to publish "Harry Potter" series, the first volume "Harry Potter and the Sorcerer's Stone" was translated by Cao Suling and Ma Ainong, the second one "Harry Potter and the Chamber of Secrets" by Ma Aixin (sister of Ma Ainong), and the third one "Harry Potter and the Azkaban Prisoner" has two versions, one by Zheng Xumi(earlier), and one by Ma Ainong and Ma Aixin (later). The translation of the third book had been widely criticized for mistranslation, lack of fantasy and poor description. One of the main reasons is lack of time. Then first three books came into China together, and soon there would be the fourth one, so there wasn't enough time for translators to think about the wording and meaning again and again. Actually, there was only about two months for the translation of each book. It is undoubtedly a hard work to translate a huge novel in such a short time, even if it is a children's literature. Therefore, there were also some misprints in these books. Later, when the next four books came out, they were mostly translated by Ma Ainong and Ma Aixin. Because of different translators, the wording and style in the first three books are quite different. And in some extent, these differences confused readers and many of them felt uncomfortable while reading.

Comments on the translation of "Harry Potter and the Azkaban Prisoner" by Zheng Xumi are fierce. Many mistranslations in this book led to irreparable misunderstanding. For example: "Oliver Wood, Captain of the Gryffindor team, called a meeting on Thursday evening to discuss tactics for the new season." "一个星期二(Tuesday)晚上, 格兰芬多队的队长奥利弗·伍德召集了一次会议·讨论新赛季的战术."

Here is a mistranslation of data. "Who knows if my arm'll ever be the same again?" '如果我的胳膊再也不能恢复原状, 谁知道会怎么样啊?' (literally means "who knows what everything will be if my arms cannot return to the same").

Here is a misunderstanding of the original text. "He barely talked to her all through Herbology, even though he, Harry, and Hermione were working together on the same puffapod." "在整个草药课上，他几乎没有和赫敏说话，尽管他、哈利和赫敏是三个人一组进行实验的。" In "work on the same puffapod, "puffapod" is a made-up word. The translator just omits it, and translates the phrase as "work together in the experiment".

"Sit down," said Lupin, taking the lid off a dusty tin. "I've only got teabags, I'm afraid -- but I daresay you've had enough of tea leaves?" - '坐下，'卢平说，'揭开垃圾桶的盖子，'我只有袋泡茶，恐怕——不过我敢说你对茶叶已经觉得够烦的了吧？'"Taking the lid off a dusty tin" is translated into"揭开垃圾桶的盖子" (taking the lid off a dust bin). It is a terrible mistranslation.

So in 2009, People's Literature Publishing House decided to retranslate all these seven books to reunite the language style and the main translators were Ma Ainong and Ma Aixin (assisted by Cao Suling in the first book, Cai Wen in the fifth and sixth books), because readers appreciate their language styles and their translations are more accurate.

The history of translation of this bestseller into Chinese has given a lot of examples of translators' losses and findings.

Bibliography:

1. Chao Yuen Ren. Dimensions of Fidelity in Translation with Special Reference to Chinese". *Harvard Journal of Asiatic Studies* (Harvard-Yenching Institute) 29: 109–130. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 1, No. 2, pp. 149–152, February 2011. DOI: 10.2307/2718830. JSTOR 2718830.

3. Henningsen L. Harry Potter with Chinese Characteristics. Plagiarism between Orientalism and Occidentalism. *China Information*. Vol. XX (2). P. 275–311.

Перепадя Д. О.

ORCID: 0000-0002-9133-7244

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри східних мов

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Полтава, Україна

МЕТАФОРА У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВЖИВАННЯ У РІЗНИХ КОНТЕКСТАХ

Ключові слова: китайська мова, метафора, метафоричні слова, образ, троп.

Вживання метафор є важливою складовою художнього забарвлення китайської мови. Метафори використовуються для збагачення мовлення, надання виразності та глибини думкам. Вони допомагають утворювати асоціації, роблять мову образною та живою. Китайська мова має багату традицію використання метафор, що відображає її культурну спадщину та специфічність. У сьогодення науковий інтерес викликає вживання метафори у різних контекстах, проявах і стилях.

Метафора є основою художнього мовлення, зокрема поетичного. Вона використовується для перенесення значення слів, що дає змогу їм бути не лише образними елементами поетичної мови, а й джерелом нових значень. У китайській поезії основою образності є звичайні спостереження та бачення автора про явища навколишнього світу, а метафора використовується для створення яскравих і живих образів. Вона замінює загальний зміст вірша або значення окремих реалій, при цьому не називаючи їх прямо.

Китайська поезія сповнена образними штампами, як, наприклад, місяць часто називають 明镜 – ясне люстерко або 玉轮 – яшмове колесо, пані чи господиня може називатися 花 – квіткою, а її очі – осінніми водами (秋水) тощо [3, с. 154; 155; 157].

Звернувшись до китайських фразеологізмів, можемо побачити, що багато з них засновані на метафоричному способі вираження. Навіть у повсякденному житті китайський народ часто використовує метафори для опису характеру людини, її зовнішності, манер і самовираження. Китайці особливо приділяють увагу зовнішній красі, тому у фразеологічному фонді китайської мови можна знайти безліч висловів, побудованих на метафорах. Зокрема, вони порівнюють жіночу красу з красою природи, як-то місяць, квіти, сонце тощо, наприклад: 闭月羞花 – затьмарити місяць і осоромити

квіти (про невимовну красу жінки) або如花似玉 – прекрасна як квітка і нефрит (дивовижна красуня) [1, с. 38–39].

Метафоричні фігури мовлення зустрічаються й у класиці традиційної китайської медицини. «Трактат Жовтого імператора» («黄帝内经»), написаний за часів династій Цинь – Хань, є одним із скарбів китайської традиційної медицини. Його стилістичний стиль учені називають «мовою традиційної китайської медицини», оскільки він чудово поєднує літературу та медичну науку і в ньому використовується багато стилістичних фігур мовлення. Такий стиль притаманний класичним медичним творам, таким як «黄帝内经», він спрямований на висловлення абстрактних професійних медичних основ засобами явищ і речей, які народ зможе бачити та відчувати, а отже, зрозуміти глибокі медичні знання. Крім того, багато метафоричних слів у старовинних медичних книгах поступово трансформувалися в професійні терміни. Наприклад: 风者善行而数变 – вітер має тенденцію до постійного руху і швидко й раптово змінюється, що означає, що природа вітру неспокійна, тому він швидко рухається та змінюється, що є метафорою патогенних факторів, які спричиняють лихоманку, пітливість, непереносимість та мінливі характеристики в організмі людини [5, с. 490–494].

Метафори в публіцистиці широко використовуються для підсилення аргументів, зміцнення враження або навіть для того, щоб простіше пояснити складні поняття чи ситуації. Вони дають змогу цільовій аудиторії зв'язувати абстрактні концепції зі звичайними образами й легше розуміти сутність інформації. Наприклад: 经济是城市的体格 · 人文是城市的灵魂 · Економіка – це тіло міста, а люди – його душа.

У процесі онлайн-розповсюдження новин Інтернет наповнюється великою кількістю різноманітної інформації. Щоб виділитися серед безлічі статей різної тематики, заголовок стає ключовим. Тому назва онлайн-новин дуже важлива як для розповсюджувача, так і для потенційного читача. Використання метафор у заголовках новин може яскраво відобразити зміст, негласно передати певні позиції, ставлення та тенденції, привернути більше уваги аудиторії та ефективно передати ставлення автора до викладеного матеріалу, наприклад: «中菲经贸关系不断降温 菲香蕉和旅游业受冲击» (人民网) – «Китайсько-філіппінські економічні та торговельні відносини продовжують охолоджуватися, філіппінські банани та сфера туризму під ударом» [4].

Політичний дискурс – це дискурс, у якому політичні діячі та політичні інституції, такі як лідери, уряди, політичні медіа тощо, використовують різні засоби, форми та кроки для досягнення відповідних

політичних цілей у політичному середовищі, щоб отримати підтримку цільової громадськості. Метафора відіграє особливу роль у політичному дискурсі – притаманне цьому тропу внутрішнє зіставлення створює можливість сугестивного впливу на адресата через зміну акцентів, переосмислення тієї чи іншої події або явища [2, с. 25–27]. У доповідях з'їздів Комуністичної партії Китаю часто зустрічається «архітектурна» метафора, тобто процес розбудови вбачається як спільна справа, наприклад: «**社会主义中国是一座大厦·中国共产党是总工程师·人民群众是建设者**» – «Китай – це будівля, Комуністична партія Китаю – головний інженер, а люди – будівельники». З огляду на цю тенденцію часто вживаються слова **夯实** зміцнити, **基础** фундамент, **支柱** опора тощо [6, с. 648].

Отже, метафора є стилістичним засобом, що полягає у використанні образних аналогій і переносів для передачі певного значення або враження. Використання метафор у художніх текстах, публіцистиці та політиці тощо має свої власні особливості, проте в будь-якому контексті вона додає виразності, дає змогу передати складні, емоційні чи абстрактні концепції, перетворюючи їх на більш зрозумілі й уявні образи. Метафори можуть бути використані, щоб зробити аргументи більш переконливими, залучити аудиторію до роздумів і створити ефектне враження. Загалом використання метафор допомагає зробити текст більш ефективним, виразним та емоційно насиченим.

Література:

1. Ветрова Д. Метафора в китайських фразеологізмах, що позначає зовнішність людини. Питання сходознавства в Україні. Харків, 2019. С. 38–40.
2. Нечипоренко Б. Сугестивна функція кліше і мовних штампів в політичному дискурсі китайських ЗМІ. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та література. 2013. № 1. С. 25–27.
3. Шекера Я. В. До питання функціонування метафори у ранньосередньовічній китайській поезії. Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Київ. 2007. С. 154–159.
4. 樊攀、刘晓曦. 概念隐喻视角下国际政治事件的网络新闻标题 – 基于人民网关于“**黄岩岛争议**”新闻标题语料的分析. 人民网研究院. URL: <http://media.people.com.cn/n/2012/1106/c150618-19514241.html> (дата звернення: 29.11.2023).

5. 石筱璇. 《黄帝内经》英译本探讨研究—以比喻修辞手法为例. 现代语言学, 2019. № 7(4). 页 490–494.

6. 赵凯绚. 政治语篇中概念隐喻的研究. 现代语言学, 2023. № 11(2). 页 646–651.

УДК 821.111 (73)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-82>

Поліщук Н. Ю.

ORCID: 0009-0007-6161-1955

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ВИМІРИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ХХ СТ.

Ключові слова: жіноча ідентичність, матір, донька, китайсько-американська література.

Проблема ідентичності як одне з основних понять сучасного інтелектуального дискурсу [3–5; 11], ґрунтуючись на ключових концептах людської екзистенції – Я, Інший, час, пам'ять, свобода, самотність, тілесність, нарація, – охоплює широке поле власної трансформації чи то в психологічному (персональний), соціальному (гендерний), національному (расовий / етнічний) а чи культурологічному (мульти- / транскультурний) зрізах. Одним із вимірів, у якому доволі чітко простежуються процеси ідентичнісної трансформації, є простір літератури, головню другої половини ХХ ст., зокрема азійсько-американська форма її репрезентації.

Прикметною рисою всієї «жіночої» азійської літератури США ХХ ст., а особливо виразно китайської її складової є двоїста природа ідентичнісного жіночого дискурсу, що фігурує в парі «матір – донька» [6–7; 9; 12] і характеризується двоголосою наративною структурою, яка виникає на основі взаємного накладання оповідних пластів матері і доньки. Така розшарованість жіночого тексту виявляє його внутрішню неоднорідність, зумовлену не стільки конфліктом генерацій, скільки суперечливістю

світоглядних систем їх носіїв. Мати функціонує як виразник традиційної китайської культури із властивими їй рисами глибокої патріархальності (як наслідок, змаргіналізованою роллю жінки), домінуванням колективної свідомості, міцності родинних і кланових зв'язків та значущості культу предків [1]; водночас донька є представником молодого покоління китайців, виростлого на ґрунті новочасної американської культури з її культом індивідуалізму, особистісної свободи і почуття власної, зокрема жіночої, самодостатності.

Саме така дуальна модель жіночої ідентичності відтворена в романах провідних американських письменниць китайського походження – Емі Тан «Клуб веселоців та розваг» і Мексін Гонг Кінгстон «Жінка-воїн», фрагменти яких – «Дві доньки» (Two Kinds) і «Безіменна» (No Name Woman) – становлять предмет нашого аналізу.

Конструювання жіночої ідентичності на помежів'ї китайської і американської культур в оповіданні Е. Тан здійснюється крізь призму доволі тривалої і запеклої боротьби, що точиться між матір'ю, яка, беззастережно вірячи в «американську мрію», прагне будь-якою ціною прищепити ідею успіху власній доньці, і донькою, яка рівною мірою за будь-яку ціну опирається й відкидає нав'язану їй модель. Двобій двох світоглядних систем, а отже, і традиційних цінностей переноситься в площину складного, неоднозначного, подекуди болісного процесу самоідентифікації, який переживає маленька 9-річна дівчинка, проходячи всі фази його перебігу: від початкового прийняття і наслідування чужих форм, ролей, постави: I pictured this prodigy part of me as many different images trying each one on for size [10, p. 424], а згодом – їх відкидання і заперечення. Першим моментом пізнання самої себе для Джин Мей Ту стає її відображення в дзеркалі: And then I saw what seemed to be the prodigy side of me – because I had never seen that face before. I looked at my reflection, blinking so I could see more clearly. The girl staring back at me was angry, powerful. This girl and I were the same. I had new thoughts, willful thoughts, or rather thoughts filled with lots of wont's. I won't let her change me, I promised myself. I won't be what I'm not [10, p. 425].

Другим моментом стає потреба у визнанні її самодостатності з боку інших [2, с. 41], особливо матері – у відмові від стереотипного наділення її винятковістю, обдарованістю. Вона досягає цього в досить-таки жорстокий спосіб – публічно осоромивши матір і всіх членів родини під час фальшиво виконаного музичного твору на конкурсі талановитих дітей. Утретє вона вдається до самоствердження й захисту свого власного «я», коли вибирає перспективу небуття, відмови від життя, проводячи паралель зі своїми зведеними сестрами, яких їхня матір вимушена була покинути, рятуючись від загибелі в часі Японсько-

китайської війни. Жорстока, агресивна форма боротьби, яку обирає донька у відстоюванні свого власного жіночого єства протиставляється тихій, мовчазній, здебільшого пасивній формі матері, яка зазнає поразки й поступається.

Оповідання Мексін Гонг Кінгстон «Безіменна» також впроваджує читача у простір винятково жіночого досвіду переживання, проте, на відміну від тексту Е. Тан, конфлікт, напруга, що може виникнути у взаєминах між матір'ю і донькою як носіями різних світоглядних цінностей, а отже, різних моделей поведінки, набуває завуальованої, вишуканої форми вирішення шляхом проєкції на постать тітки та розповідженої історії її подружньої зради.

Історія скоєного перелюбу в китайській родині виникає на перетині матеріної розповіді та доньчиної рецепції, тож і один, й інший оповідні жіночі голоси, виявляючи свою залежність від патріархальної системи вартостей власної культури, містять «ознаки» панівного чоловічого дискурсу, позначеного послухом і мовчанкою. Проте водночас у ньому проступає і дискурс непокори, що вчувається в тому-таки жіночому оповідному голосі.

Непослух матері, що порушує родинну пересторогу, ще маскується формою застереження – він продиктований материнським чуттям безпеки, прагненням уберегти власну доньку від імовірної ганьби й майбутньої неволі. Непослух доньки, вивільнений під впливом західної культури, зокрема і жанром есе з його розлогими коментарями, роздумами й міркуваннями, прагне реабілітувати жіночу версію перелюбу, надаючи – в такий опосередкований спосіб – її безмовній, безправній жертві власного голосу. Тож перед читачем постає неоднозначний, амбівалентний образ тітки, позначений дешицею індивідуалізованої рецепції її історії у свідомості небоги.

Передусім це образ жінки, яка наважилася на вияв власної індивідуальності, своїх емоцій, прагнень, почуттів, що їх уява племінниці виразила і в протесті проти репресованого тіла пошлюбного періоду (стандартизованої зачіски, знеособленого одягу, непривабливої зовнішності, а отже, незважливого вигляду), і в реалізації сексуального потягу, виправданого молодістю, красою, як і самотністю, хоча радше покритого залежністю від примх і бажань чоловіків. І найбільше – у пробудженому материнському почутті, завдяки якому тітка з великої любові дарує немовляті життя, хай навіть тривалістю лише в кілька годин після народження під опікою духів: *She reached down to touch the hot, wet, moving mass, surely smaller than anything human, and could feel that it was human after all – fingers, toes, nails, nose. She pulled it up on to her belly, and it lay curled there, but in the air, feet precisely tucked one under the other. She opened her loose shirt and buttoned the child inside.*

After resting, it squirmed and thrashed and she pushed it up to her breast. It turned its head this way and that until it found her nipple. There, it made little snuffling noises. She clenched her teeth at its preciousness, lovely as a young calf, a piglet, a little dog [8, p. 2520], і з тої ж таки безмірної любові власноруч відбирає йому життя, рятуючи маля від жорстокої розправи чужих: Carrying the baby to the well shows loving. Otherwise abandon it. Turn its face into the mud. Mothers who love their children take them along [8, p. 2520].

Тож непослух доньки поглиблює материн: розповівши історію рідної тітки (хоч, як і матір, ще залежна від власної культурної традиції, бо залишає її безіменною), небога таки виводить її за межі родинної заборони і робить надбанням культурної спільноти; завдяки мистецтву письма, наділеному магичною силою слова, «знімає» з неї родове прокляття небуття і повертає її до життя, ба більше – дарує безсмертя, а отже, утверджує безперервність спадкового зв'язку, бодай у вияві материнського чуття любові й безпеки.

Аналіз вибраних фрагментів текстів китайсько-американських письменниць другої половини ХХ ст. виявляє низку спільних і відмінних рис. Концепція жіночої ідентичності обох творів розкривається крізь призму питомо жіночого наративного дискурсу, сфокусованого крізь призму дуальних відношень «матір – донька». Однак вибрана наративна стратегія текстів із домінуванням доньчиного голосу в оповіданні «Дві доньки» Е. Тан і материного – в оповіданні «Безіменна» М. Г. Кінгстон спричиняється до відмінностей в акцентуванні форм виразного і завуальованого бунту чи протесту, а отже, дає змогу відстежити процес трансформації жіночої ідентичності з її культурного виміру в особистісний (Е. Тан) і навпаки (М. Г. Кінгстон).

Література:

1. Религиозные традиции мира: в 2 т. Т. 2. Ч. 9. Религии Китая. Мир как живая система. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/rel_trad/index.php.
2. Тейлор Ч. Етика автентичности. Київ : Дух і Літера, 2005.
3. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ, 2020.
4. Appiah, K. Anthony. Identity Against Culture: Understandings of Multiculturalism. URL: http://townsendcenter.berkeley.edu/pubs/OP01_Appiah.pdf.
5. Appiah, K. Anthony. The Ethics of Individuality, in: K. Anthony Appiah. The Ethics of Identity. Princeton University Press, 2005. P. 1–36. URL: <http://press.princeton.edu/chapters/s7806.html>.

6. Grice H. *Negotiating Identities: An Introduction to Asian American Women's Writing*. Manchester University Press, 2002.
7. Hirsh M., Schweitzer I. *Mothers and daughters. The Oxford companion to women's writing in the United State* / ed. Cathy N. Davidson, Linda Wagner-Martin. Oxford University Press. 1995. P. 583–585.
8. Kingston, Maxine Hong. *No Name Woman. The Norton anthology of American literature* / ed. by Nina Baym. W. W. Norton & Company, Inc., New York. 1999. P. 2513–2521.
9. *Mothers and Daughters: Complicated Connections Across Cultures* / ed. by Alice H. Deakins, Rebecca Bryant Lockridge, Helen M. Sterk. University Press of America, 2012.
10. Tan A. *Two Kinds. Literature. The Human Experience* / ed. By R. Abcarian, M. Klotz. Bedford / St. Martin's. P. 424–432.
11. Tomlinson, John. *Globalization and Cultural Identity*. URL: <http://www.polity.co.uk/global/pdf/gtreader2etomlinson.pdf>.
12. *Women of Color: Mother-Daughter Relationships in 20th-Century Literature* / ed. by Elizabeth Brown-Guillory. University of Texas Press, 1997.

УДК 821.581 Шекера

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-83>

Смольницька О. О.

ORCID: 0000-0001-9864-1727

кандидат філософських наук,
консультант з філології

Місія «Постуляційний центр беатифікації й канонізації святих»
Української Греко-Католицької Церкви»
м. Львів, Україна

ЦІЛЬ У КИТАЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ ЯРОСЛАВИ ШЕКЕРИ І КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІФОЛОГЕМ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ

Ключові слова: цілінь, одноріг, образ, символ, архетип, міфологія.

Здобутки української китаїстки Ярослави Шекери (1982–2019) як науковиці, кандидатки філологічних наук, викладачки, доцентки КНУ імені Тараса Шевченка, поетеси, перекладачки, мисткині, антологістки, редакторки сьогодні незаперечні й вимагають комплексного аналізу. Зокрема,

про неї вже є публікації авторки цих рядків, а також (так само авторкою пропонуваного тез 2019 р.) було організовано та модеровано захід пам'яті цієї китайстки [1]. Слайди моєї презентації PowerPoint були пов'язані з темами творчості та наукових досліджень, а також перекладів Я. Шекери. Один із підрозділів було названо «Китайська міфологія: добрі охоронці». Оскільки міфологія – це зв'язок із несвідомим, «канал» або вихід у цю сферу, не кажучи про образне вираження архетипів, переживань тощо, особливо варто зробити акцент на міфічному, адже Я. Шекера мала дуже потужне несвідоме (що виявлялося, зокрема, у позірній легкості її творчості, імпровізаторстві як музикантки, майстрині витинанок тощо), чуття символів. Для розуміння аудиторією китайської міфології обрано одні з її найважливіших символів, відомих зарубіжній публіці та асоційованих із Китаєм. Зокрема, це «одноріг»-цілінь як цікавий і позитивний архетиповий образ.

Мета – дослідити образ китайського персонажа ціліня на прикладі праць Я. Шекери. Відповідно, завдання: 1) розглянути ціліня в китайській та інших міфологіях; 2) дослідити відмінності однорога і ціліня; 3) простежити згадування й еволюцію цього міфологічного образу (символу, міфологеми, архетипу) в перекладеній і досліджуваній Я. Шекерою китайській літературі.

Подальші слайди згаданої презентації відкривалися світлинами керамічної статуетки Ціліня та кам'яної скульптури цього божества (із коментарями: «Такий різний цілінь», «Цілінь – лев», «Цілінь приносить хлопчика – як наш лелека. Бездітним, але праведним родинам цілінь приносить дітей»; матеріал статуєток-ілюстрацій – порцеляна і фаянс як ще одна асоціація з Китаєм). Коментар до 33-го слайда: «Цілінь – китайський одноріг. Найдавніший одноріг у світі! Приносить щастя. Нагадує вола, лева, дракона... Оберіг імператорів» (далі – розширена довідка про цього міфологічного персонажа, яка прозвучала на презентації).

Про Ціліня написано багато досліджень (не кажучи про популярні виклади), тому варто наголосити на його інтерпретації в дискурсі Я. Шекери. Це пов'язано з її перекладацькою, науковою та власною літературною діяльністю. Так, у трактаті «Хуайнань-цзи» («Філософи із Хуайнани», який є «пам'яткою пізнього даосизму» [4, с. 159], розділ I («Про первинне дао»), сказано: «...лінь завдяки йому бродить...» [4, с. 160]. Примітка перекладачки: «Лінь (цілінь, 麒麟) та фенікс (凤凰) – міфічні тварини, поява яких нібито приносить щастя» [4, с. 160]. (Тут і далі Я. Шекера дотримувалася правопису «цілінь» як точнішого до китайської вимови, вважається, що варіант «цилінь» – це помилка [5]).

Цілінь – традиційний китайський образ, який має аналоги в японській (кірін – kirin [8, р. 40]) і корейській (girin, kirin) міфології, а також у

в'єтнамській (kỳ lân), тайській (gilén) [9]. Qilin порівнюють із химерою [9] (оскільки він так само гібрид різних тварин, як і давньогрецька химера), але його зображення відрізняються залежно від періоду та традиції. Зокрема, якщо в китайському мистецтві він навіть схожий на дракона, то в японському та корейському кірін більше подібний до оленя [8, р. 40], не кажучи про інші відмінності [9]. Як помітно, завжди змальовується й підкреслюється гібридність цього образу, але з певними варіаціями. Так само скрізь наголошується на божественності цієї тварини. Зовнішність ціліня така: «Зображається як кінь чи олень, покритий лускою, що має голову дракона з одним чи кількома рогами. Його іноді включають замість тигра в перелік чотирьох шляхетних китайських тварин поряд з драконом, феніксом і черепахою» [5], і далі: «Тіло ціліня оточує святе полум'я. Іноді згадується, що його тіло п'яти кольорів, а шия – вовча. Його ріг м'який і не може нікому зашкодити... його поява означає наближення народження видатного правителя чи іншої визначної людини. / Цілінь не шкодить жодній невинній істоті, тому коли пересувається, навіть не торкається трави, а ступає з хмари на хмару, що його оточують. Водночас він може спалити злих і негідних людей» [5]. Це важливо, оскільки зображення ціліня ставили як обереги [5]. П'ять кольорів: загальновідомо, що число п'ять дуже важливе в китайській картині світу (також про п'ятірку як про особливе число розповідала Я. Шекера на своїй лекції 2018 р. [2]). Це, наприклад, «Книга про п'ять стихій» («五行书») – давній трактат про п'ять першоелементів (五行: 木 дерево, 火 вогонь, 金 залізо, 水 вода, 土 земля)» [4, с. 97]. Дослідниця переклала, зокрема, «Смисл п'яти елементів» (автор – філософ Дун Чжуншу (董仲舒, 179–104 до н. е.) [4, с. 161]), де описується: «Небо володіє п'ятьма елементами. / Перший називається дерево, другий – вогонь, третій – земля, четвертий – метал, п'ятий – вода» [4, с. 164], «...доктрина давньої натурфілософії – багатоманіття світу зводиться до взаємодії п'яти елементів, що породжує єдність усіх явищ Усесвіту – перетікання субстанції ці (气)...» [4, с. 98]. Або: «Нін Фенцзи (宁封子) – чиновник часів Жовтого Імператора, який відав виготовленням глиняного посуду. Він навчився пускати дим п'яти кольорів і за його допомогою підіймався догори й опускався донизу. Одного разу Нін Фенцзи повністю згорів, перетворившись у попіл, – zostалися самі кістки, які й поховали на г. Нінбей-шань (宁北山). Сам же Нін Фенцзи, досягнувши таким чином безсмертя, був призначений Жовтим Імператором володарем усіх безсмертних п'яти священних вершин (五岳真人)» [4, с. 97], «На возі долаю п'ятірку священних вершин» [45, с. 18] (Цао Чжи (曹植, 192–232) [4, с. 15], «Креветка й вугор»), тощо. За доби Тан у китайській

поезії був такий символ як «п'ятикольорові хмари (五彩云) – радість і щастя (асоціація з повнотою життя, що її репрезентують п'ять першоелементів, 五行)...» [6, с. 23] – у поемі «Вічна печаль» Бо Цзюя-і (白居易, 772–846 [4, с. 107]): «На горах палац височить між хмаринок п'ятикольорових, / Багато живе в тім палаці безсмертних, чудових на вроду» [7, с. 124].

Застерігають ототожнювати ціліня і європейського однорога [5] (в іншомовних джерелах окремих персонажів китайської міфології називають «однорогами», unicorns [7], хоча зазначають, що в них не завжди тільки один ріг [7]). Одночасно знаходять спільні риси з християнським Агнцем як мирним створінням [5]. Цілінь – самодостатній образ-символ або архетиповий символ, але його мирність і священні, чарівні риси, а також захисні функції викликають певні асоціації зі згаданим християнським символом. Можна згадати про поширення християнства у Китаї – наприклад, із доби Тан, про що Я. Шекера писала так: «З'явилися в Китаї і різні релігійні вчення: маніхейство, зороастризм, іслам і навіть християнство (останнє у формі несторіанства проникло до Китаю в VII ст.). Утворилася досить неоднорідна ідеологічна атмосфера, у якій панівним, однак, було традиційне конфуціанство» [6, с. 9]). Китаїсти підкреслюють, що є шість типів міфічної тварини лінь (lin), і один із них – цілінь [7], [9]. У японській міфології за миролюбними функціями з кіріном-цілінем ототожнюють і фенікса Хоо (Hōō), який відлітає, якщо мир порушено [8, р. 41].

Але цікаво спостерігати інтерпретацію мирного ціліня в подальших століттях розвитку китайської літератури. Зокрема, це поезія початку Тан [6, с. 32]. Показовий як творець Чень Цзи-ан (661–702), прихильник і філософської, і бойової поезії [6, с. 32]. Так, у його вірші «Проводжаю історіографа Цуй Жуна, який вирушає у східний похід разом із військом лянського вана» [6, с. 35], є фінальні рядки: «Ворогам не здавайте могутню фортецю Лулун; / От як вернетесь – радо запросять до зали Ціліня» [6, с. 36]. За приміткою перекладачки: «Зала Ціліня (麒麟阁) – зала військової слави в імператорському палаці в Чан-ані. Цілінь – міфічна тварина, схожа на єдинорога; у поезії – символ мужнього та вправного воєначальника» [6, с. 36]. Також звернення до друга – колеги за поезією («Цуй Жун (崔融) – видатний літератор часів правління імператриці У Цзе-тянь (690–705). У середині 90-х років Цуй Жун служив у палаці на посаді придворного історіографа (著作佐郎 чжуцзоцзолан)» [6, с. 35]) і за бойовою діяльністю, підсумовано в заключному образі Ціліня.

Отже, здійснений компаративний аналіз виявив цікаві тенденції в перекладознавчому та перекладацькому дискурсі Я. Шекери. Упадає у вічі ретельність, відповідальність до точного транскрибування лексики цілінь. Також доместикація китайського міфообразу, з одного боку, наявна, але як описова та пояснювальна: перекладачка не відтворювала це як «одноріг» чи «єдиноріг». Помітно й те, як уважно китайстка ставилася до символіки цієї тварини в поезії. Завдяки здобуткам Я. Шекери помітна еволюція розробки образу ціліня в давній і середньовічній китайській літературі різних періодів.

Література:

1. Смольницька О. Ярослава Шекера: журавлі безсмертя. URL: <https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820> (accessed: 29.10.2019).
2. Філософська лірика середньовічного Китаю. Лекція кандидатки філологічних наук Ярослави Шекери у Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського 6 грудня 2018 року. Музей Максима Рильського. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TsxDmUFMFgo> (accessed: 29.05.2020).
3. Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н.е.) / Упоряд. Н. В. Коломієць, Я. В. Шекера. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 256 с.
4. Хрестоматія китайської літератури (III–VI ст.) / упорядник Я. В. Шекера. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 194 с.
5. Цілінь. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Цілінь> (accessed: 30.08.2019).
6. Шекера Я. В. Китайська література VII–XIII століть : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 351 с.
7. Chinese mythology. From Wikipedia, the free encyclopedia. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_mythology (accessed: 25.09.2022).
8. Daugey F., Thommen S. Yōkai! Le monde étrange de monstres japonais / Fleur Daugey, Sandrine Thommen. Actes Sud Jeunesse, 2017. 53 p., il.
9. Qilin. From Wikipedia, the free encyclopedia. Wikipedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Qilin> (accessed: 25.09.2022).

UDC 821.581

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-84>

Starostenko T. M.

ORCID: 0000-0003-2343-105X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Kharkiv, Ukraine

TIME AND SETTING IN THE NOVEL BY XIAO BAI “GAME POINT”

Key words: domestic orientalism, gender and sexuality, Shanghai toponymy, dynamic period.

Asian American literary tradition has maintained through diverse branches – Afghan American, Chinese American, Filipino American, Indian American, Iranian American, Japanese American, Korean American, Vietnamese American, etc. English-speaking Asian literature, as well as other post-colonial literature, has raised a range of identity-based questions – ‘Who am I?’, ‘Where am I?’, ‘How did I become what I am?’ According to “The Greenwood Encyclopedia of Asian American Literature” by Guiyou Huang, “The writing of Asian Americans dates back to the last years of the nineteenth century, and, following World War II in the middle of the twentieth century, experienced a notable rise that began to shape an identity of its own. Catalyzed by the civil rights movements of the 1960s and inspired by women’s liberation movements in the 1970s, Asian American literature has since produced works that have caught the attention of mainstream literary critics who started to take serious note of this distinct voice in the expanding canon of American literary writing now called Asian American.” [1 p. xvii]

Domestic American Orientalism initially evolved within the ghettoized community of the Chinatown and various diasporas of Asian origin. “Asian American texts bear a special burden in negotiating the incommensurate and unevenly matched topics of America, gender, and sexuality”, says Rachel C. Lee.[3, p. 3]. The typified voices of Asian American authors (Chinese, Japanese, Korean, Filipino) dwell on the topics of racial segregation, ethnicity, cultural integrity, heroic tradition, distinguished by courage and wisdom, value system, sexuality, victimization of a woman and woman trafficking, a white space, white racism in regard to the Chinese, and Asian American masculinity. Despite the contemporary notion of America as an exceptional site of color-blind democracy, equal opportunity, and universal citizenship, historically the formation of American society is limned by the accounts of violence, flight, racial persecution, and regulated sexuality. The

white-on-brown dominance finds its reflection in language stigmatization of Asian Americans as “unassimilable aliens,” “yellow perils,” “coolies,” “modern-day high tech coolies,” or as a “model minority,” notions that were ideologically woven through the complex interactions of capital and labor in U.S. labor history.

On the other hand, contemporary Chinese literature, written or translated into English, deals with the issues of public morality, moral degeneracy, confused values, and having reached the baseline for being human. The literature provides a sketch of life with all its hidden mud and mercury. If in Chinese American literature the very area of Chinatown becomes a symbol of Chinatown morality and sexuality as lewd and debauched: perverse, drug-addicted, pedophilic, syphilitic; where a human being gets animalized, being portrayed as irrational and immoral, Chinese cities in contemporary Chinese literature uphold all the mentioned within the frames of the criminal underworld.

The Novel by Xiao Bai “Game point” demonstrates the snapshot of Shanghai during the dynamic period shortly after reform and the opening of China. Shanghai is represented as a point of contrast which is foreshadowed in the epigraph: “in you I see dirty // in you I count stars // in you I feel so pretty // in you I taste good // in you I feel so hungry // in you I crash cars.” [2, p. 8] The city is depicted through love, friendship and business. Admittedly, the place stays marked by a range of Soviet realities, which built particular connections: “She’s got beautiful blue eyes. Just like those Soviet Union prostitutes working at Hotel Equatorial. Oh yes, it was years after the collapse of the former Soviet Union, yet we were still not used to the term Russia.” [2, p. 9] Shanghai location gets represented through a number of recognizable toponymical features: the Chinese Academy of Science, Fumin Road, Changle Road, Yandang Road, the Jinjiang Tower, Shanghai dialect, Wuhan International Club, the Jing Jiang Hotel, etc. Together with Shanghai setting, the world toponymy like Thailand, Chicago take place, symbolizing the opening of the borders of China. American realities like Victoria secret underwear, bar culture, gangster lifestyle take a separate place in the novel.

In Chinese American literature the depicting of a Chinese woman often handles the prostitution motif, addressing Chinese women’s double social marginalization. Women in contemporary Asian American literature often admit to pejorative self-constructions, becoming “matter out of place”. Eroticized, traumatized and victimized woman, offering sexual services, a woman-slave, woman trafficking within the frames of a Chinatown, a woman as a supplement to a man are the archetypical roles for the female characters, which refers to the problem of intra-ethnic violence. Scenes of eroticism get coupled with brutality. Cultural expectations that dictate “good” women as submissive sexual and marriage partners, as tractable servant “hands”, no matter how inconsiderate partners, husband, or employers may be. While Chinese femininity is achieved through sexuality, male masculinity manifests through violence. Chinese character reveals through a

fight. Thus, a young Asian Americans could use violence to remasculinize themselves. Asian American masculinity is problematically based on a patriarchal belief in measuring adequacy in terms of male aggressiveness and violence. In contemporary novel by Shanghai author a woman, as a central character, represented by Xiao Mi, is still a means of trade, “currency” given in return to favor, while male protagonists tend to be tough and serious, the way people who do illegal business are.

Thus, the novel by Xiao Bai “Game Point” is an encyclopedia of Shanghai marginalized criminal group, who to a certain extent treat life as a game, with its moves, wins and failures. The success is valued through food, cars, apartments and girls. The game gets complicated with the involvement of different players and their agendas. Echoing the quick changing pace of modern China, the alliances the players form are broken and realigned again sometimes in the span of one night, a day, or a week as they realize that not all players are created equal and not all games have a clear winner.

Bibliography:

1. Bai, X. Game Point. Shanghai Press and Publishing Development Company. 2015. 159 p.
2. Huang, G. The Greenwood Encyclopedia of Asian American Literature. Volume 1, 2 and 3. Greenwood Press. 2009. 1197 p.
3. Lee, Rachel C. The Americas of Asian American Culture. Gendered fiction of Nation and Transnation. Princeton University Press, New Jersey. 1999. 205 p.

УДК 82(510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-85>

Suvorova L. K.

orcid: 0000-0002-4616-5041

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training

Zhytomyr Polytechnic State University

Zhytomyr, Ukraine

THE FUNCTIONALITY OF ONEIRIC RECEPTIONS IN THE WORK OF LU XUN

Key words: dream visions, modernist aesthetics, oneiric symbolism, chronotope, symbol, archetype.

Sleep as a psychophysiological phenomenon, integral to human nature and its socio-cultural space, is an important part of its being. Due to its mystical, sensual, irrational nature, a dream appeared as a rather attractive figurative and compositional equivalent, a whimsical mechanism of artistic imagery. Interest in dream symbolism manifests itself at all stages of the development of literary creativity, however, its growth can be traced in those periods that present a mood of crisis, material exhaustion, axiological reorientation, increased states of existential tension and apocalyptic worldview.

Modern dream criticism presents the literary discourse with a wide range of mechanisms of dream creation, as evidenced by the research of the dream space by domestic and foreign critics – M. Voina [3], O. Veshchikova, A. Vitkovska [10]. A successful achievement in this context is a collection of scientific works, which collects work on the study of oneiric discourse in world literature [8].

Historically, the first signs of oneiric discourse can be found in the poem about the Sumerian king Gilgamesh (approximately the third millennium BC), in particular the interpretation of his dreams by his associate Enkidu. In Plato's philosophical reflections, a dream was regarded as an association with the flow of life itself, in particular its turning points. Aristotle recorded in writing the opinion that dreams are a component of the unconscious, because after waking up, a person is able to distinguish between material reality and the reality that he lived in a dream [1]. In the Old Testament, in particular in the Book of Genesis, we read a description of inducing a deep sleep on the first man Adam, with the aim of God creating a woman from a man's rib [6, p. 5].

Pre-Christian beliefs personified sleep in the image of deities – Morpheus, Faubert, Hypnos, Ephialtes, Mara, etc. In ancient Chinese literature, the dream archetype often served as a harbinger of certain events [4, p. 80]. The eras of the late Middle Ages and the Chinese Renaissance present an increased interest in mystical themes. Functionally, the image of a dream was used by the authors as a means to erase the boundary between the world of the profane and the sacred. The interpretation of a dream as a source of pleasure, comfort, a rush into the dimension of rest and creative enlightenment is characteristic of a romantic mood. In the era of realism, the meaning of oneiric techniques changes somewhat: they become a means of fixing the character's state and are often interpreted by him himself, in order to explain certain events that happened to him in real life. Reading the subtextual semantics of this image will make it possible to model a kind of mood map and matrix of axiological dominants of each individual literary era.

The dream archetype acquires a new semantic sound at the turn of the 19th and early 20th centuries, a turning point that presents the world with

rapid development in the fields of science and technology. Topics of an irrational nature attract research attention, which is evidenced by a number of various theoretical and practical studies on the nature of sleep and its mechanisms – Z. Freud (“Interpretation of dreams”), L. Shestov (“Self-evident truths”), O. Losev (“Dialectics myth”, “Philosophy of the name”), P. Florenskiy (“Theatre as a dream”), K.-G. Jung (“Archetype and Symbol”, “Psychology and Poetry”). Increased attention to the phenomenon of sleep contributed to the emergence of a separate scientific branch in the 20th century that deals with the study of the mechanisms of dreams – oneirology.

The period of early modernism is quite successful in terms of the study of oneiric symbolism, because it is at this time that “personal, internal artistic and intuitive understanding of the truth” takes place [5, p. 197]. The crisis worldview of the borderlands presents the reader with a different, somewhat new creative way of thinking, in contrast to a realistic worldview. Immersion in the psychological, supersensible, supernatural matrix figuratively actualizes existential moods in artistic texts: “mysticism, intuitionism, irrationality, spiritualism”. This era is complicated by “a special anthroposophy, a new way of understanding the world and dialogue with the world, renewal of supersensible states and phenomena in the language of symbols” [9, p. 561].

If you carefully analyze the artistic heritage of any writer, you can safely note that virtually every dream vision had the opportunity to be figuratively expressed in an artistic text. Regarding the actualization of oneiric techniques in the artistic sphere, the work of one of the representatives of Chinese modernist literature – Lu Xun – appears to be quite promising, since the dream discourse in Ukrainian literary studies as a separate component of this writer's work has so far been overlooked by researchers.

Worthy of attention is the fact of the influence of European art, in particular the principles of modernist aesthetics, on the development of contemporary Chinese literature. It would seem appropriate to define one of the influential events, which can be associated with the emergence of modernist trends in Chinese literature. Thus, in May 1918, the magazine “New Youth” presents to the reader Lu Xun's “Notes of a Madman”, which were written in the so-called modern Chinese literary language Baihua, which is literally translated as “spoken language”. The author resorts to the method of presenting the image typical of modernist aesthetics – the format of diary entries, where the concept of sleep has become not only a symbolic equivalent, but also a means of plot-compositional level.

Lu Xun's short prose illustrates the sensual dimension of understanding reality and presents the figurative and logical laws of ordering the universe. The priority in small genre canvases is the reproduction of unconscious processes, among which the dream vision level is almost the most effective

and quite successful means for reflecting in a person a peculiar mixing of reality and the unreal. We trace such a mechanism in the story “Tomorrow”. The dream in the artistic dimension of the work appears as the key with which the author tried to clarify the nature of the transcendent, to sharpen the internal confrontations not only of the hero, but also possibly the author's own irrational, unconscious urges. The death of the son in the story is too tragically experienced by the mother. The compensation of joy and at the same time the desire to deny the tragic reality is lived through a dream as an escape-denial mechanism: “No, it's a dream, she thought. – It's just a dream... I'll wake up tomorrow and see Bao-er sleeping peacefully next to me. He, too, will wake up, shout «ма» and, jumping to the floor, run to play, alive and skillful as a tiger cub.” [7] Immersion in a dream appears as a means of revealing one's own other Self, “the possibility of another person and another being, where he ceases to identify himself with himself.” In this way, the actualization of “dialogic interaction” with one's self is allegedly taking place [2, p. 68]. The dream as a special “censor” dictates to the heroine of the story “Tomorrow” a distorted reality, a profitable reality; the imaginary world becomes a way of uniting the living and the dead, a place of breaking the distance: “You have to come back here, Bao-er! Come to me when I fall asleep.” [7]

The story “The Potion” denotes a dream as a temporal unit, a marker of the day and a time of rest. The oneiric technique serves as a means of contrasting the statics and dynamics of life. At the same time, sleep is considered by the main character as a means of healing, a time of renewal, recovery, healing power [7]. Young Hua in the hope of recovery waiting for sleep as an initial period.

So, the functional load of oneiric means, to which the writer of the modernist era gravitates, is quite multi-vector. Lu Xun's work illustrates the appreciation of sleep as a compositional element; a means of expression and strengthening of artistic convention; a way to shift space-time boundaries and model a new, different, virtual world; the mechanism of reproduction of the internal, secretive, logically unmotivated state of the character; manifestation of the unconscious freedom of the author and the possibility of temporary liberation from the rational laws of existence and at the same time the artistic subtext voicing of the traumatic experience – such oneiric practice once again emphasizes the modernist worldview of the imaginary world.

Bibliography:

1. Аристотель. Про сновидіння. Архів оригіналу за 2013-06-25.
2. Бахтин М. Проблеми поезики Ф. Достоєвського. Augsburg. 2002. 167 с.

3. Война М. Оніризм як проекція буття у новелістиці Цань Сюе. Літературознавчі студії. 2014. Вип. 42(1). С. 210–219.
4. Нечаєнко Д. «Сон заповітних знаків...»: Таїнство сновидінь в міфології, світових релігіях та художній літературі, 1991. 304 с.
5. Під знаком національної самобутності: укр. худож. проза і літ. критика ХІХ – поч. ХХ ст.; відп. ред. П. М. Федченко; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Задруга, 2003. 354 с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними, єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. 1990. 1070 с.
7. Сінь Лу. Повісті та оповідання. URL: <https://readli.net/povesti-i-rasskazyi-8/> (дата звернення: 25.11.2023).
8. Сучасні літературознавчі студії. Випуск 1. Онірична парадигма світової літератури. Збірник наукових праць / гол. ред. В. І. Фесенко. К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. 173 с.
9. Швець А. Жінка з хистом Аріадни : Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах : монографія; Інститут Івана Франка НАН України. Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок». Львів, 2018. 752 с.
10. Witkowska A. Onirologia i oniromania. Teksty. 1973. № 2. S. 43–54.

УДК 821-311.9.09(510)Лю Цисінь

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-86>

Талабірчук О. Ю.

ORCID: 0000-0001-9323-1390

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри угорської філології

Українсько-угорський навчально-науковий інститут

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

«ПРОБЛЕМА ТРЬОХ ТІЛ» ЛЮ ЦИСІНЯ ЯК ЗРАЗОК СУЧАСНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО РОМАНУ

Ключові слова: роман, наукова-фантастика, Лю Цисінь, проблема трьох тіл.

Китайський письменник-фантаст Лю Цисінь наразі є одним із найвідоміших представників жанру наукової фантастики не лише в

Китаї, а й загалом у світі. Популярність автор здобув завдяки роману «Проблема трьох тіл», який є першим із трилогії «Пам'ять про минуле Землі». Публікація твору відбулася у 2007 році, проте світове визнання прийшло до письменника у 2014 році, коли вийшов англомовний переклад цього роману, який уже у 2015 році було відзначено премією «Г'юго» та цього ж року номіновано на премію «Нéб'юла». У 2017 р. роман було відзначено премією імені Курда Ласвіца в категорії «Найкраща іноземна праця». Український читач зміг ознайомитись із його перекладом також в 2017 р. (перекладач Євген Ширинос).

В українськомовному науковому прості практично відсутні дослідження цього твору, як загалом і питанням сучасної китайської літератури присвячено небагато праць [5], чим й аргументовано актуальність нашої розвідки. У 2020 р. студент Київського лінгвістичного університету Микита Бараненко підготував кваліфікаційну роботу на тему «Стилістичні та синтаксичні особливості китайської науково-фантастичної прози та їх відтворення в українських перекладах (на матеріалі романів Лю Цісіня)» [3]. Дослідники Чувеї Ванг та Тінг Лі називають роман віхою в китайській науково-фантастичній літературі [1], з чим ми повністю погоджуємося та вважаємо, що він є знаковим у жанрі науково-фантастичної літератури загалом.

Роман «Проблема трьох тіл», як власне і вся трилогія, – це зразок глибокої та складної літератури, яка немає нічого спільного з просто розважальними жанрами наукової фантастики. Цей роман належить до піджанру твердої чи жорсткої фантастики, яка ґрунтується на наукових дослідженнях. Навіть для підготовленого читача, котрий має хорошу базову освіту, цей твір досить важкий для розуміння, адже текст насичений різними термінами та поняттями теорії квантової механіки, без знання яких не можна збагнути масштабність задуму автора й осмислити зміст роману. Уже сама назва роману проблема трьох тіл відсилає до класичної задачі небесної механіки, яка на сучасному етапі наукових досліджень має довільний розв'язок і дуже далека від повного розуміння, на відміну від проблеми двох тіл [2].

Увесь твір так чи інакше пов'язаний із питаннями теоретичної фізики: головними персонажами постають учені-фізики й астрофізики, згадуються відомі представники фізичної науки (Коперник, Ейнштейн, Фон Нейман, Ньютон та ін.) й навіть зав'язка сюжету – це безпричинні самогубства найвідоміших науковців-фізиків, котрі аргументують свої вчинки тим, що «усі свідчення ведуть до єдиного висновку: фізиків ніколи не існувало і не існуватиме» [4, с. 67]. У ході розслідування звичайний детектив Ши Цян, напарником якого поневолі став професор, котрий займається практичними дослідженнями у сфері наноматеріалів, Ван Мяо, також поступово починає розумітися на проблемах сучасної фізичної науки. Ба більше, навіть, поетика твору містить художні деталі, які так чи інакше вказують на основну тему, наприклад

опис гри в більярд, за допомогою якого автор просто й наочно пояснює нові фізичні закони, а точніше їхню відсутність: «Це означає, що закони фізики не є інваріантними в часі й просторі» [4, с. 77]. Ситуації, які трапляються із Ван Мяо, суперечать усім відомим законам фізики: лише він бачить точку зворотного відліку, яка розміщена на його сітківці ока, у визначений наперед час спостерігає за реліктовим випромінюванням у Всесвіті, а віртуальний світ інтелектуальної комп'ютерної гри «Три тіла» потребує спеціального V-костюма, що оснащений датчиками та компресорами. Кожний вхід у гру – це теж своєрідна перевірка персонажа, а разом із ним і читача, на знання історії, культури та фізичних законів. Розумінню посилянь на історичні постаті чи події сприяють примітки перекладача, адже для українськомовного читача, який детально не знайомий з історією Китаю, важко було б прочитати інтертекстуальність і підтекст роману.

Значення назви роману поступово розкривається у творі: у Всесвіті існує цивілізація трьох тіл «Трисолярис», яка має три Сонця, навколо яких колись оберталось 12 планет, однак зараз залишилася придатною для життя є лише одна, бо інші 11 уже поглинули три Сонця. Життя на цій планеті є дуже важким, люди навчилися витримувати високу температуру поверхні та переживати найскладніші періоди, зневоднюючи себе. Уловивши сигнал, надісланий колись із Китаю із засекреченої бази, вони розробили складний план захоплення Землі, однак навіть їм для подолання відстані потрібні чотири світлові роки (їхні міжзоряні кораблі здатні розвивати швидкість, що дорівнює 1/10 швидкості світла), тому вони намагаються стримати розвиток науки на планеті, щоб до моменту їх прибуття земляни не розвинулися та не могли дати їм відсіч. Трисоляріанцям вдалося вступити в контакт із землянами, які створили підпільну організацію «Земля – Трисолярис» та саботували науково-технічний прогрес, із нетерпінням чекаючи на інопланетян, які мали знищити людство. Крім того, вони змогли розігнати два протони до швидкості світла, які, досягнувши Землі, допомагали їм впливати на землян. Вдалося їм це шляхом наділення одного з протонів «Софона» штучним інтелектом, а він, зі свого боку, передавав команди іншим двом протонам на Землі. У такий спосіб письменник описав у романі квантову заплутаність, яка «зберігає свої властивості і на відстані. Навіть якщо чотири софони розмістити на протилежних кінцях Всесвіту, квантове утворення збережеться і зв'язок між ними відбуватиметься миттєво» [4, с. 420]. До речі, ця вигадка автора-фантаста вже знайшла підтвердження, а саме у 2022 році Нобелівську премію з фізики присудили Алену Аспе, Джону Клаузеру та Антону Цайлінгеру за те, що вони довели заплутаність фотонів. Тобто роман Лю Цисіня «Проблема трьох тіл», беззаперечно, належить до жанру наукової фантастики, адже саме наявність наукових фактів і є ключовою для цього жанру.

Насиченість роману науковою інформацією та розкриття письменником багатьох морально-етичних і філософських проблем сучасного суспільства (моральна деградація людства, тема виживання, політичні та релігійні міжусобиці, проблема відповідальності тощо) дають підстави стверджувати, що цей твір належить до сучасної елітарної літератури і є яскравим зразком інтелектуального роману.

Література:

1. Chuwei Wang, Ting Li. The Survival Theme of the Science Fiction “The Three Body Problem” Trilogy from Cixin Liu. *Advances in Social Science // Education and Humanities Research*. 2018. Vol. 289.

2. Dr. Alain Chenciner. Three body problem. doi:10.4249/scholarpedia.2111. URL: http://www.scholarpedia.org/article/Three_body_problem (дата звернення: 10.11.2023).

3. Бараненко М. Стилістичні та синтаксичні особливості китайської науково-фантастичної прози та їх відтворення в українських перекладах (на матеріалі романів Лю Цзінья). URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/869/%d0%b1%d0%b0%d1%80%d0%b0%bd%d0%b5%bd%d0%ba%be_%d0%bc%d0%b0%b3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.11.2023).

4. Лю Цзінь. Пам'ять про минуле Землі: трилогія. Книга 1: Проблема трьох тіл: роман. Київ: Форс Україна, 2022. 432 с.

5. Селігей В. В. Актуальні проблеми дослідження сучасної китайської літератури. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 1 (17). С. 122–127.

УДК 821.581

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-87>

Черниш Н. О.

ORCID: 000-0002-2384-1481

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛУ СЮНЯ У РОБОТАХ УЧЕНОГО ЦЯНЬ ЛЦЮНЯ

Ключові слова: Конфуцій, національний характер, рух четвертого травня.

Майже в кожного талановитого письменника є свій талановитий читач. Якщо такий читач має ще й хист літературознавця, здатного показати особливі сторінки творчості, надихнути інших на більш глибоке читання автора, створити новий напрям мислення, то літературознавство як наукова дисципліна про сутність та функціонування в суспільстві художньої літератури, як система наукового знання про мистецтво слова, себе виправдовує. Цянь Ліцюнь (钱理群) є таким читачем Лу Сюня (鲁迅), водночас є одним із найвпливовіших учених-гумантаріїв Китаю. Завдяки своїм дослідженням китайської думки, літератури та суспільства ХХ століття, творчості та особистості Лу Сюня він завоював повагу в країні й за кордоном. Свої думки він виклав у таких відомих роботах, як «Тридцять років сучасної китайської літератури» 《中国现代文学三十年》, «Дослідження душі» 《心灵的探寻》, «Зустріч із Лу Сюнем» 《与鲁迅相遇》, «Біографія Чжоу Цзорея» 《周作人传》 та інші. Народився Цянь Ліцюнь 30 січня 1939 року в Чунціні, працював у Пекінському університеті та в Університеті Цінхуа, він є віцепрезидентом Асоціації дослідження сучасної китайської літератури, третім головним редактором серії досліджень сучасної китайської літератури тощо. У різних своїх роботах, інтерв'ю, виступах він розкриває особистість Лу Сюня як оригінального, тонкого, вдумливого мислителя. Щоби краще зрозуміти роль цього письменника в сучасній культурі Китаю, має сенс уважно придивитися до думок Цянь Ліцюня.

1. Чим відрізняється вивчення Лу Сюня від вивчення інших сучасних письменників? На думку Цянь Ліцюня, найбільш характерною ознакою творчості Лу Сюня є зосередженість уваги письменника на внутрішньому світі людини. Твори Лу Сюня хвилюють не просто читача, а насамперед читача-дослідника, для якого Лу Сюнь не лише є об'єктом дослідження, а й об'єктом духовного діалогу. Коли людина стикається з плутаниною в реальному житті, коли на життєвому шляху багато складних питань, тоді можна розгорнути праці Лу Сюня і черпати в нього духовні ресурси та силу. Вивчаючи інших сучасних письменників, досягти такого стану (境界) буває важко. З іншими сучасними письменниками можна мати якійсь перетини, але буває важко співвідносити їхні твори зі своїм життям [1]. Іншою характерною ознакою творчості Лу Сюня є дослідницька увага Лу Сюня до китайських соціальних проблем. Твори Лу Сюня, особливо його есе, стосуються конкретних людей і речей реального життя, він занурює читача в найглибші частини історії, культури, у найглибші основи людської природи та національного характеру. Його думки не тільки звертають

увагу на свій час, а й вказують на майбутнє, не тільки суто про Китай, а й про людину взагалі. Це ускладнює вивчення Лу Сюня як історичного феномену і водночас залишає багато простору для сучасної інтерпретації його літературної думки.

2. Думка Лу Сюня щодо китайського національного характеру. Китайці, на думку Лу Сюня, – це переважно «партія нігілістів, яка розігрує драми» (做戏的虚无党), Китай – це «країна, що грає словами» (文字的游戏国), китайці є «глядачами драми» (戏剧的看客). «Партія нігілістів» означає те, що китайці ні во що й ні в кого не вірять, ні в богів, ні в мудреців. Вони високо шанують конфуціанських і даоських мудреців, але не вірять їм, лише використовують у своїх інтересах. Іншою характерною рисою цієї культури є те, що китайські інтелектуали дуже люблять «ім'я». Поки є нове ім'я, вони гратимуть із ним. Лу Сюнь надзвичайно чутливо остерігався такої гри новими термінами, тому він скептично дивився на будь-якого прихильника нових ідей чи нових термінів. Він добре знав, що в Китаї немає базових умов для сприйняття нових ідей і нових систем. Історична інерція китайського суспільства та жаклива сила традиційних звичок надають китайській культурі сильну асиміляційну силу, яку Лу Сюнь назвав «чаном для барвників»: що туди не потрапить, усе одно буде забарвлено тією барвою, яка в чані. Будь-яка нова система або нові думки, нові концепції, нові терміни стають зовсім іншими, коли вони потрапляють до Китаю.

Лу Сюнь багато розмірковує про національний характер і пов'язану з ним проблему рабства. Найчастіше вживаним словом у творах Лу Сюня є слово раб. Лу Сюнь виявляє, що китайці є рабами, по-перше, традиційних правителів і традиційної культури Китаю, а по-друге, є рабами західної цивілізації. Розчарувавшись у традиційних і західних цивілізаціях, Лу Сюнь одного разу поклав надію на третю, нову культуру, яка дає змогу людині керувати своєю долею. Але незабаром Лу Сюнь бачить нове рабство в суспільній практиці Китаю, він бачить революційних бригадирів (革命工头), які стають новими господарями рабів (奴隶总管). Лу Сюнь виявляє, що, незважаючи на те, що метою комуністів було усунути будь-яке гноблення одних людей іншими, фактичним результатом стало створення нових рабських відносин. На думку письменника, розвиток людського суспільства фактично безперервно виробляє різні рабські відносини. Це стосується як традиційного китайського суспільства, так і західного суспільства, і це стосуватиметься майбутніх суспільств. Лу Сюнь висловлює дуже суворе судження про китайське суспільство: китайська нація є «канібальською» нацією, тобто нацією, яка пожирає людей. Цей канібалізм,

за словами Лу Сюня, позбавляє людей їхньої індивідуальної духовної свободи. Крім того, на думку Цянь Ліцюня, у творах Лу Сюня є ще одне суворе судження: китайців занадто багато, тому вони не сприймають життя серйозно, є певне нехтування людським життям, і це є основним недоліком китайського національного характеру [2].

Лу Сюнь писав і про стержень духу китайського народу. Він каже, що наші очі мають дивитися на землю, що під ногами. Дивлячись вниз, можна бачити земний хребет Китаю. З давніх часів є люди, які наполегливо працюють, люди, які жертвують своїм життям у пошуках справедливості. Це і є хребет Китаю. Вони впевнені в собі й не обманюють себе. Це внутрішня сила національного характеру, духовний ресурс країни. Проста працелюбна людина – сила національного характеру. Ще у 1905 році Лу Сюнь думав про те, як побудувати нову країну, і тут головним має бути «формування людини», ліжень (立人). Це поняття Лу Сюня можна порівняти з конфуціанським поняттям цзожень – «стати людиною» (做人). Лу Сюнь має на увазі переважно «формування» духовно вільної людини. Він каже, що матеріальний достаток, технологічний прогрес чи навіть парламентська демократія самі по собі не є цивілізацією. Ключем до цивілізації є ліжень – «формування людини» (立人), її індивідуальної духовної свободи.

3. Лу Сюнь і Конфуцій. Лу Сюнь і його покоління багато критикували Конфуція. На думку Цянь Ліцюня, гострота їхньої критики була спрямована на «китаєцентризм», який освячував традиційну культуру, зосереджену на конфуціанстві. У Китаї того часу саме цей китаєцентризм перешкоджав розумінню китайцями світової культури. З точки зору новаторів 4 травня, першочерговим завданням було відкрити шляхи для світу. Для цього в ідеологічних і культурних колах потрібно було зламати культурний міф, який абсолютизує традиційну культуру Китаю. Лу Сюнь та його однодумці вказували на культурний деспотизм традиційного Китаю, який поважає лише конфуціанство, критикували моралізаторський і релігійний дух «штучного Конфуція». Позбавляючи Конфуція статусу святого, вони ставили його нарівні з усіма іншими школами думки. Так відбувалося відновлення обличчя Конфуція, каже Цянь Ліцюнь [3]. Конфуцій був людиною, яка хвилювалася за правителів і намагалася всіма силами переконати їх виправляти свої методи правління. Він хотів бути «національним учителем». Що ж до Лу Сюня, то він не хотів бути навіть «наставником» будь кого: «Я сам не можу знайти шлях, як я можу вести молодь?» – казав Лу Сюнь. Тим більше не хотів бути «народним учителем», бо не мав ілюзій щодо правителів. Він сказав, що коли правитель стикається з кризою і машина ось-ось впаде, не допомагайте, нехай вона сама впаде. Але Конфуцій відчайдушно хотів допомогти, навіть якщо йому цього не

дозволяли. Хоча у Лу Сюня і у Конфуція різні шляхи, вони непохитні у своєму прагненні знайти правду. Ця відвага, стійкість і раціональний практичний дух, виявлені в процесі пошуку, втілюють найцінніший дух китайських інтелектуалів. Цянь Ліцзюнь каже про те, що від Конфуція до Лу Сюня люди вільної думки, яких ні що не може змусити відмовитися від своїх устремлінь, ні багатство, ні влада, ні страх, фактично становлять китайську традицію. Цянь Ліцзюнь ставить Конфуція та Лу Сюня дуже високо, стверджуючи, що вони є суть національної культури та дорогоцінна культурна спадщина.

У середині ХХ ст. була поширена думка, що людство вже прийшло до висновку і йому потрібно лише діяти відповідно до «встановленої політики», до готових моделей, а дослідження є лише справою кількох «великих людей». Саме цей спосіб мислення сформував досить жорсткий «героїчний» образ Лу Сюня як «великої людини». З кінця 1970-х і далі у 1980-х роках соціальна думка зазнала великих змін: готові висновки та моделі були поставлені під сумнів і широко переосмислювалися. Вивчаючи творчість Лу Сюня, можна побачити, що точка зору змінилася з «результату» до «процесу». Немає жодних сумнівів щодо досягнень Лу Сюня, його історичного статусу, але зацікавленість дослідників перемістилася з Лу Сюня як національного героя на Лу Сюня як великого новатора китайської літератури. Цянь Ліцзюнь пише, що Лу Сюнь був тим мислителем, який не використовував логічні категорії для вираження своїх думок. Його думка не вдається до концептуальних систем, а виражається переважно в ірраціональних літературних символах його творів. І це не просто літературне вираження, а й літературне мислення: у центрі уваги Лу Сюня завжди духовний стан людини. Усі ідеологічні пошуки трансформуються в досвід виживання окремого життя. На думку Цянь Ліцзюня, ця філософія життя становить важливий аспект творчості письменника, що відрізняє Лу Сюня від інших китайських мислителів тієї епохи.

Література:

1. 钱理群。与鲁迅相遇。北大演讲录之二。生活·读书·新知三联书店。2018年。325页。
2. 钱理群 何怀宏：“国家”中的“国民性”。鲁迅为什么终生关注国民性？URL: <https://www.aisixiang.com/data/71378.html>.
3. 钱理群：如何对待从孔子到鲁迅的传统。如何看待孔子和鲁迅的关系URL: <https://www.aisixiang.com/data/14393.html>.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
XVII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

КИТАЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

14 грудня 2023 р.

Підписано до друку 15.12.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 20,46. Тираж 100. Замовлення № 1223-065.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.